

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

bensizbiz

Topluluk Zihniyetinin Psikanalizi

Didier Anzieu, Wilfred Ruprecht Bion, José Bleger,
Florence Guignard, René Kaës, Otto Kernberg, Nicos Nicolaidis,
Denys Ribas, Rodolfo Rodriguez, René Roussillon,
Silvia Amati-Sas

Yayına Hazırlayan: Bella Habip

Psikanaliz Gündemi
–Makale Seçkisi 1–

Ithaki Yayınları - 120
Psikanaliz Gündemi (Makale Seçkisi) - 1
ISBN 975-8607-35-9

bensizbiz
Topluluk Zihniyetinin Psikanalizi

Dizi Sorumluları: Bella Habip - Stella Ovadia
Yayına Hazırlayan: Bella Habip
Redaksiyon: Stella Ovadia - Bella Habip

Yazarlar:

Didier Anzieu, Wilfred Ruprecht Bion, José Bleger
Florence Guignard, René Kaës, Otto Kernberg, Nicos Nicolaidis, Denys Ribas, Rodolfo
Rodriguez, René Roussillon, Silvia Amati-Sas

Fransızcadan çevirenler:

Alp Tümertekin, Bella Habip, İrem Mizrahi
İro Kaplangı, Nazlı Ökten, Yaman Aksu

1. Baskı İstanbul, 2002

- © Dunod, 1993 (René Kaës "L'héritage freudien" in Kaës "Le groupe et le sujet du groupe")
 - © Dunod, 1999 (Didier Anzieu "L'imaginaire dans les groupes" in "Anzieu Le groupe et l'inconscient")
 - © Dunod, 1996 (Otto Kernberg in Kaës et al. "Souffrance et psychopathologie des liens institutionnels")
 - © Desclée de Brouwer (René Kaës "Note sur la trahison", in Le goût de l'altérité)
 - © PUF, 1999 (René Roussillon, "La capacité d'être seul en face du groupe", Revue Française de Psychanalyse, T. LXIII)
 - © PUF, 1999 (Denys Ribas, "Un sectaire mortifère", in Sectes, coll. "Débats de Psychanalyse")
 - © PUF, année de la publication
 - © Presses Universitaires de Lyon, 1992 (Florence Guignard, Entre l'arbre et l'écorce, Le psychotérapeute en Institution)
 - © GEORG Editeur, 1999 (Rodolfo Rodriguez, "Quand La Relation Analytique Devient Une Foule à Deux")
 - © GEORG Editeur, 1999 (Silvia Amati-Sas, "Sexualité de Masse et Sexualité Privée")
 - © GEORG Editeur, 1999 (Nicos Nicolaidis, "Le Secte comme "Droque" [Néo-Besoin] Anti-Dépressive")
 - © Leopoldo Bleger (José Bléger, "Le Groupe Comme Institution et Le Groupe Dans Les Institutions")
- © Ithaki 2002

Yayın Koordinatörü: Füsün Taş
Sanat Yönetmeni: Murat Özgül
Düzeltili: Füsün Taş
Sayfa Düzeni ve Baskıya Hazırlık: Yeşim Ercan
Kapak ve İç Baskı: Kitap Matbaacılık
Cilt: Fatih Mücellit

Ithaki Yayınları
Mühürdar Cad. İtler Ertüzün Sok. 4/6 81300 Kadıköy İstanbul
Tel: (0216) 330 93 08 – 348 36 97 Faks: (0216) 349 14 35
E-mail: penguinithaki@superonline.com
www.ithakiyayinlari.com
Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

bensizbiz

Topluluk Zihniyetinin Psikanalizi

Yayına Hazırlayan: Bella Habip

Fransızcadan çevirenler:
Alp Tümertekin, Bella Habip,
İrem Mizrahi, İro Kaplangı,
Nazlı Ökten, Yaman Aksu

Psikanaliz Gündemi Dizisi iki tür yayın etrafında oluşturuldu:

Dünya psikanaliz literatürünün belli başlı metinleri bir yandan bir **seçkide** belirli bir temanın etrafında bir araya getirilirken, öte yandan da, bu literatürün önemli yazarlarının eserleri **kitap** halinde yayınlanacaktır.

Psikanaliz Gündemi'nde bir tema derinliğine işlenirken, farklı ekollerle farklı bakış açıları tarihsel gelişimleri içinde aktarılabilecek, çünkü "Psşik olguların bir gözlem yöntemi, bir tedavi pratiğı ve bu olguların kuramı olan psikanaliz" aynı zamanda da pratiğınden kaynaklanan bir özellikle bir gelenek kurar. Bu gelenek bir tarihsellik ve şecere içinde yer alır, çeşitli aidiyet alanları oluşturur.

Güncel psikanaliz araştırmaları da tarihselliklerinin altı çizilerek **Psikanaliz Gündemi**'nde yer alacak.

Psikanaliz Gündemi yalnızca ruh sağığı alanında çalışanlara değıl, insanın ruh sağığıının karmaşık yapısını oluşturan toplumsal, politik, ekonomik, estetik olgulara ilgi duyanlara ve özellikle de insanı ve kendini tanımak için psikanalize başvurmaya anlamlı bulanlara da hitap etmeyi amaçlıyor.

İthaki Yayınları

Cet ouvrage, publi  dans le cadre du programme d'aide a la publication, b n ficie du soutien du Minist re des Affaires Etrang res, de l'Ambassade de France en Turquie et de l'Institut Français d'Istanbul.

 eviriye ve yayına katkı programı çerçevesinde yayınlanan bu yapıt, Fransa Dı ı leri Bakanlığı'nın, Türkiye'deki Fransa Büyükelçiliği'nin ve Istanbul Fransız Kültür Merkezi'nin desteği ile gerçekleştirilmiştir.

İÇİNDEKİLER

“Topluluk Zihniyetinin Psikanalizi” Üzerine – Bella Habip	9

1) Psikanalizde Topluluk Kuramları

a) “Toplulukların Dinamiği” – Wilfred R. Bion	33
b) “Freud’un Mirası” – René Kaës	89
c) “Bir Kurum olarak Topluluk ve Kurumlardaki Topluluk” José Bleger	140
d) “Toplulukların İmgesel Dünyası” – Didier Anzieu	158

2) Bağlarımız ve Aidiyetlerimiz

a) “İhanet Üzerine Notlar” – René Kaës	211
b) “Ağaç ile Kabuğu Arasında: Kurum Psikoterapisti” Florence Guignard	236

3) Hastalıklı Topluluk Örnekleri

a) “Ölümcül Bir Yobaz” – Denys Ribas	253
b) “Kurumlardaki Paranoyak Gelişim” – Otto Kernberg	269

4) Çağdaş Psikanalistlerden Birey, Topluluk ve Toplum Üzerine Düşünceler

a) “Anti-depresan “Uyuşturucu” (Yeni İhtiyaç) olarak Tarikat – Nicos Nicolaidis	299
b) “Kitlesele ve Özel Cinsellik” – Silvia Amati-Sas	305
c) “Analitik İlişki İki Kişilik Bir Kalabalığa Dönüştüğünde” Rodolfo Rodriguez	313

6) Nasıl Kişi Olunur?

“Topluluk Karşısında Tek Başına Olma Yeteneği” René Roussillon	323

Yazarlar Hakkında	345

“TOPLULUK ZİHNİYETİNİN PSİKANALİZİ” ÜZERİNE

Psikanaliz Gündemi dizisinin makale seçkilerinin ilki ‘Topluluk Zihniyetinin Psikanalizi’ teması üzerinedir. Bu tema ilk bakışta şaşırtıcı gözükabilir. Psikanaliz kişileri biriciklilikleriyle anlamaya çalışan, metapsikolojisini kişinin ruhsal aygıtı etrafında kuran bir bilim dalı, salt bir kişiye mahsus bir ruhsal tedavi ve psişik olguların bir gözlem yöntemi değil midir? Psikanalist kendi kendine düşünen, kendisinden düşünen, kendisinden düşünürken birilerinin kendisini nasıl düşündürdüğünü keşfeden bir kişiyle ve bu tasarımı peşinen kabullenmiş (madem ki psikanaliz tedavisindeki temel kural akla ne gelirse serbestçe söylemek) bir kişiyle çalışmaz mı? Dolayısıyla topluluk olgusunun burada ne işi var, diye kolaylıkla sorulabilir.

Bir zihniyet özelliği olan topluluk zihniyetini, kişinin karşısında duran, kişinin hareket ve ifade özgürlüğünü kısıtlayan, bazen simgesel düşünme fonksiyonlarını işlemez hale getiren bir olgu olarak tanımlamak sıradan hale gelmiştir. Tabii topluluk zihniyetinden kastedilen, bir toplulukça peşinen kabul edilmiş ve üzerinde fazla düşünülmeyen, sorgulanmayan düşünce, davranış ve inançlar bütünüdür. Topluluk zihniyeti kişiyi dışlar;

topluluk yaşantısının, daha doğrusu topluluklardaki psişik yaşantısının, seşkideki makalelerin de ayrıntılı bir biçimde sergilediği gibi, psikiyatri kurumu olsun, psikoterapik topluluk veya herhangi bir şalışma topluluğu olsun, her topluluğun temelde duyum yůklů ve bilinçli şalışma hedeflerinin ardında gizlenen bir yaşantısı vardır. Topluluk içinde kişilerin birbirleriyle ilişkiye girme biçimlerinden ve topluluğun *leader*'ine veya o konumda varsayılan kişiye kadar aldıkları tavırda kendisini gösteren bu yaşantı, en uę durumlarda, bireysellikleri sıfıra indirip, topluluk yaşantısını bir tarikat yaşantısına dőnüştürebilir. Zamanımızın topluluk psikanalistlerinin topluluğu arkaik bir anne imagosuna benzetmeleri boşuna değildir. Kiřiye yiyip yutan bu topluluğun bir diğer ucunda ise, Oedipus karmaşası düzeyine ulaşabilmiş, şelişkiyi ve bireyselliği içinde barındırabilen yaratıcı topluluklar vardır. Bir topluluğun bu yaratıcılık mertebesine varması için onu oluşturan bireylerinin "topluluğun karşısında tek başına olma yeteneği"ne sahip olması gerekir: R. Roussillon'un makalesi tam da bu sorunsalı ele alır.

Mesele tam da bir topluluk karşısında ve/veya topluluk içinde kişi olmanın olanaklılığı üzerinedir: unutmayalım toplum veya topluluğun, kişinin karşısında konumlanmadığı, kişinin dürtülerini iğdiş etmeyip aksine onlara meşru bir alan aıp, doğrudan veya dolaylı bir biçimde doyum sağlamaları durumunda, kişi/topluluk keskin dikotomisi de ortadan kalkar. Ayrıca topluluk dışında bir insan zaten dőřünülemez. Freud'un nevrozlular üzerinde medeniyetin sorumluluğunu vurgulaması bu dikotominin aşılması önerisi gibi yorumlanabilir. Topluluk kişinin karşısında konumlandığı müddetçe kişinin bireyselleşme süreci o derece zor olur. Topluluğun kişiye dışlayan işlevinden yola çıkarak bu ilk sayının bir alt başlığı da 'bensizbiz' adını taşır; amaç benlik-

siz biz'i, ben diyemeyip biz deme sorunsalını vurgulamaktır.

Topluluğun kişinin karşısında olmadığı bir tasarı ancak topluluğun kişiyi ezen ve yok sayan yönünün toplulukça ele alınması ve topluluğun bu özelliğinin her bir kişi tarafından üzerinde çalışması ile mümkündür. En azından topluluk deneyimleri bunu göstermektedir. Tabii topluluğun kişi üzerindeki tahakkümünü anlamanın yolu da topluluğun psikanalizini klinik ve kuramsal araştırmalara açmaktır. ‘Topluluk Zihniyetinin Psikanalizi’ adı altında derlenen bu makaleler seçkisiyle, zamanımızın önde gelen psikanalistleri topluluk üzerindeki psikanalitik görüş ve deneyimlerini aktardıkları gibi, Freud’dan beri zamanımıza kadar gelmiş ve bu alandaki gelişmeleri sergilemişlerdir. Söz konusu psikanalistler yine tıpkı Freud’un da yaptığı gibi, topluluk temasını salt psikanalizin araştırma alanına dahil etmekle yetinmeyip sosyoloji, sosyal-politika, sosyal psikoloji ve zihniyet modelleriyle ilgilenen tüm insan bilimlerine de açılım getirmiş ve bu alanların içinden birbirlerine geçişi sağlamışlardır.

Psikanaliz literatüründe, toplumsal bakış açısını ve insan toplulukları üzerine kuramsal girişimi, Freud’un öncelikle “Totem ve Tabu” (1910) adlı metninde görebiliriz. Bu metni ele almadan önce Freud’un Breuer’le birlikte yayımladığı “Histeri Üzerine İncelemeler” (1895) adlı metni de, topluluk üzerine olmasa da bir dönemin toplum yapısının, bu yapının özellikle kadınlar üzerindeki histerojen etkisini vurguladığı şeklinde de okuyabiliriz. Böyle okuyabilmemizin sebebi, Freud’un da histeriyi salt bilinçdışının dışavurumu olarak görmemesi, bilinçdışının toplumun kabul etmediği bir dizi öteberi ile dolu olduğunu, nevrozların bir uygarlık hastalığı olduğunu açıkça söylemesi. Freud’un tüm çabası sanki psişik travmaların, gerçekleşmemiş arzuların ve haksız ve keyfi çevre baskısının hasta tarafından bi-

linçli bir şekilde görülmesini sağlamak ve ona kişisel bir manevra alanı olduğunu hatırlatmak. Bu çabayı özellikle “Dora Vakası”nda (1905) daha net bir biçimde görebiliyoruz. Bu metinlerdeki vaka konusu olmuş hastalarla, Freud kişiye özgü bir alanı, yani biricik olanı meşrulaştırarak kişi ile bireyi birbirinden ayırmıştır. Kişi biricikse, birey toplumun en küçük birimidir. Kişi ile bireyin farklı şeyler olduğunu psikanaliz deneyimi somut olarak gösterebilir. Hayali özdeşleşmelerimiz tam da bu kişi ile bireyin birbirine karıştığı somut durumlardır. Psikanaliz bu başarıyı topluluk zihniyetini sorgulamasına borçludur: bu zihniyeti sorgulayarak alçak sesle dile gelen, belirtilerle ve rüyalarla kendine ifade imkânı bulmuş isteriklerin sesi kısılmış haykırılarına, felçlenmiş ayaklanmalarına, uyuşmuş bedenlerine tercüman olmuş ve kişilerin bilinçlenme yoluyla, aynı zamanda birey, yani kişi gibi biricik olmamanın, ama topluma ait ve toplumun en küçük birimi olmanın anlayışını sağlamıştır. Bu anlayış sayesinde, psişizmi aynı zamanda toplumsal yapının bir uzantısı veya tam tersine toplumsal yapının kurucusu ve hatta içinde toplumsallık barındıran bir yapı olarak tarif edebilmemiz mümkün.

Totem ve Tabu, topluluklar ve toplumsal bağ üzerine, Freud’un kuramsal ilk metnidir. Metnin alt başlığı olan “Nevrozlularla İlkel İnsanların Ruhsal Hayatındaki Benzerlikler”, Freud’un yöntemine ilişkin bize bilgi vermektedir: psikanaliz deneyimiyle ortaya çıkan nevrozlu kişinin psişik olgularının özellikleri ile ‘ilkel’ insan üzerinde yapılan etnografik araştırmaları karşılaştırmak, modern insandaki arkaik özelliklerin altını çizmek. Tabii, metin salt bu karşılaştırmayla yetinmez ve sosyal toplulukların işleyişine özgü kimi özelliklerin kaynağına, ilkel medeniyetlerin çözümlemesiyle ulaşır, tıpkı nevrozluların ruhsal işleyişlerini anlayabilmek için hayallerinin kaynağına psikanalizle ulaşılması

gibi. Freud, bu ilkel toplulukların gelişimiyle, kişisel gelişimin ortak yönünün *Ensest Yasağı* olduğunu ileri sürer: topluluklar da tıpkı insan gelişiminde olduğu gibi örgütlenmelerini ve gelişimlerini bir yasanın etrafında, o yasadan doğan kurallar doğrultusunda gerçekleştirirler. Oedipus Karmaşası küçük insanın, annesine karşı neredeyse bedensel olan dolayimsız yakınlığı ile, babanın dolayımıyla topluma açıldığı, topluma açılmaya mecbur edildiği insancıllaştırıcı ve kurucu dramı anlatır. Yasak olan anneyle birleşmek, anneye geri dönmektir. Bu yasak, psişizmi örgütlediği gibi toplumları da örgütler. Freud bu düşüncesini temellendirmek için, daha sonra antropologlar tarafından çok tartışılacak olan, bir *İlkel Kabile Miti* ileri sürer. Bu mite göre, bir zamanlar insan toplulukları, acımasız bir Kabile Şefi tarafından yönetiliyordu. Bu zalim şef, kabilenin tüm kadınlarını sahipleniyor, oğullarını da ona karşı çıkabilecek yaşa geldiğinde bir bir yok ediyordu. Bir gün kardeşler aralarında örgütlenirler ve zalim babayı öldürürler. Akabinde totemik bir ziyafetle de babayı yerler ve ilk *toplumsal sözleşmenin* temelini atarlar. Bundan böyle kadınlar paylaşılmayacak, aralarındaki ilişkiler de sınırlar ve bu sınırları betimleyen kurallarla çerçevelenecektir. Babayı yemek aynı zamanda onun gücüne de her birinin sahip olması demektir ve özdeşleşme olgusunun temelini de Freud bu yamyam ziyafetinde tespit eder. İlk toplumsal bağ bu cinayetin gölgesinde kurulur. Sosyal örgütlenmenin temelindeki birincil hayal, İlkel Kabile Baba'sının öldürülmesidir. Freud'un bu savı çok tartışılmış, kimi ilkel toplumlarda Oedipus Yasağının babaya değil de mesela dayıya ya da amcaya yönelik olduğu ileri sürülmüşse de, psikanalitik açıdan bakıldığında psişizm için önemli ve kurucu olan bir Yasa'nın dolayısıyla bir Yasağın bir topluluk tarafından kabul görmesi ve olanaklı ile olanaksız birbirinden ayıracak ka-

tegorilerin ortaya çıkmasıdır. Bu kategoriler, nesil ve cinsiyet farklılıklarını belirleyip insan neslinin devamını garantilerler.

Freud'un toplulukların işleyişini psikanalitik olarak çözümlediği bir ikinci metin "Kitlelerin Psikolojisi ile Benliğin Analizi" dir. 1921 yılında yayımlanan metnin sosyal arka planı ulusal kimliklerin ortaya çıktığı kanlı Birinci Dünya Savaşı ile insanların topluluk içindeki davranışlarının zamanın sosyal psikolojisinin ilgi alanı olmasıdır. Freud, Gustave le Bon'dan çok etkilenir ve o da toplum ile birey arasında bir etkileşim olduğunu ileri sürer. Bireysel psikolojinin doğrudan ve aynı zamanda bir sosyal psikoloji olduğunu söyleyip şu soruyu sorar: toplulukları, yığınları, toplumları birleştiren, onlara bütünlük sağlayan şey nedir? Birleştirici gücün hedefi ketlenmiş libidodur, yani kaynağı cinsellik olan enerjidir. *"Bir topluluk, kendi Benlik Ideali'nin yerine bir tek ve aynı nesneyi yerleştirmiş belirli sayıdaki insanlardır"* der Freud bu metinde. Tabii burada da İlkel Kabilede olduğu gibi sözleşme imzalamış kardeşler topluluğu modeli vardır. Topluluk içinde kişinin uğradığı değişimi Freud özdeşleşme mekanizmasıyla açıklar. Özdeşleşme olgusunu Le Bon, topluluk içindeki zihinsel bulaşıcılık kavramıyla bir tür taklit olarak açıklarsa da Freud bu olguyu başka türlü ele alır. Özdeşleşme taklit etmek değil, tıpkı isteriklerde olduğu gibi özdeşleşen kişinin özdeşleşilen kişi gibi yaşaması, hissetmesi, davranmasıdır. Tabii bu olgu bilinçdışıdır. Metinde incelenen topluluklar, Kilise ve Ordu gibi yapay yani örgütlenmiş topluluklar olduğu kadar sıradan topluluklara da yer verilmiştir. Bu ikinci tür topluluklarda topluluğu güden karizmatik kişiyle, topluluk üyeleri narsisik ve yüceltici bir biçimde özdeşleşirler. Bu tür özdeşleşmenin prototipinin hipnoz ilişkisi olduğunu vurgulayan Freud, topluluklara olan horgörüsünü bir biçimde satır aralarında belirtir: ya da en azın-

dan şöyle bir okuma da mümkündür: topluluk yapay yüceltme-lerin, hipnotik sersemliğin, bireyliğin ortadan kalktığı yerdir. Hipnozun verdiği güçle organize olmamış topluluklarda ortaya çıkan bu ilkel bağ, her türlü sapkınlığa ve şiddete yol açabilecek düzeydedir. Psikanalist Freud’u bu metinde bir düşünür olarak da görebiliriz.

Derlemenin ilk bölümü olan Psikanalizde Topluluk Kuram-ları’nda Bion, Kaës, Anzieu ve Bleger gibi topluluk kuramcıları yer almaktadır.

İngiliz psikanalist Wilfred R. Bion (1897-1979) düşüncesi ve kuramıyla zamanımızın psikanaliz dünyasında en önemli yerler-den birine sahiptir. Yapıtı salt topluluk üzerine değildir; aynı za-manda Melanie Klein’in kuramlarından ve psikozlarla olan kli-nik deneyiminden yola çıkarak gerçekleştirdiği bir Düşünce Ku-ramı da vardır.

Bion’a göre topluluk deneyimi, insanın “politik” özelliklerini gözlemlememizi mümkün kılar. Bu özellikler topluluk ortamı olmadığında gizlidirler. Bion’un topluluk kuramının temelinde Freud’un Oedipus Karmaşası kuramı ile Melanie Klein’in ilk nesne ilişkileri, psikotik endişe ve birincil savunma mekanizma-ları üzerine olan görüşleri yatar. Topluluk içinde gözlemi müm-kün kılan, bu kuramlarla birlikte psikanalitik bir *önsezinin* var-lığı ve ayrıca da psikanalistin içinde bulunduğu heyecan yüklü tepkileridir. Topluluk içindeki psikanalist bu tepkileri, olguların gözlem, anlayış ve yorumunda değerlendirir. Toplulukların Di-namiği adlı makalede Bion’un kişisel heyecanlarını toplulukta olup bitenlere anlam vermekte nasıl kullandığı çok canlı bir bi-çimde aktarılmıştır.

W Bion topluluk üzerine ilk deneyimini ve tecrübesini İkinci Dünya Savaşı sırasında, bir psikiyatri hastanesinin yeniden

uyum bölümünün şefi olarak gerçekleştirdi. Hastaneye yatırılmış hastalar yeniden askeri görevlerine dönmeye hazırlanmalıydılar. Bu yeniden uyum sağlama projesini Bion bir topluluk sorunu olarak ele alır: bir topluluğa, yeniden uyum sağlamak zorunda olan bir grup askere bir dizi etkinlik önerilmeliydi. Birkaç yüz kişiden oluşan bu topluluğa Bion, bir dizi etkinlik önerir ve bu etkinliklerin gerçekleşmesi sürecinde ve daha sonra, doğal olarak, hastalar ve idari personel ile bir dizi toplantı düzenlenir. Bu toplantılar topluluk içinde oluşan etkileşimi, topluluğun önerilen etkinliklere karşı aldığı tavrı ve topluluğun yapısını daha yakından incelemeyi sağlar. Topluluğun önerilen etkinliklere karşı aldığı tavır da topluluğa önerilen etkinliklerden biriydi. Bu etkinlik daha sonra oluşturulacak terapötik seminerlere doğru atılan ilk adım sayılır. Savaşın sonra Bion, Londra'daki Tavistock Kliniğinde, psikanalist olarak grup terapisi ile ilgilenir.

Bion'un ilgisini çeken şey, topluluk içinde bir etkinliği gerçekleştirmek için bir araya gelen kişilerin o işi sanki gerçekleştirmemek için ellerinden geleni yapmalarıdır. Bu durum, o topluluğun üyelerinin zekâ durumu veya herhangi bir patolojisiyle ilgili değil, tümüyle topluluk içinde oluşan heyecan yüklü ortamın bir sonucuydu. Topluluğun üyelerini tek tek incelemek yerine topluluğun tümünü incelemek, yeni bulguları, yeni anlamları da beraberinde getirmektedir. Bu bağlamda Bion *Topluluk Zihniyeti* adını verdiği bir kavram ortaya atar. Bu zihniyet, bir topluluğun, belirli bir zamanda, ortak olarak ürettiği bir düşünce, kanaat, irade ve arzudur. Topluluk üyelerinin bunun bilincinde olması da gerekmez. Hatta bu topluluk zihniyeti, üyelerinin kişisel arzu, düşünce ve kanaatlerine taban tabana zıt da olabilir ve onlarda sıkıntı da yaratabilir. Bireylerin kişisel arzularıyla topluluk zihniyetinin çatışmasından da bir *Topluluk Kültürü*

doğar.

Topluluk zihniyeti kavramını daha belirginleştirmek için, Bion, *Temel Varsayımlar* kavramını ortaya atar. Temel Varsayımlar kavramı bize topluluk zihniyetinin içeriğine dair bilgi verir. İlkel kökenli heyecanlardan oluşan bu temel varsayımlar, topluluğun bir etkinliği gerçekleştirirken seçtiği örgütlenmeyi biçimlendirir.

Bion üç tür temel varsayımdan söz eder. Birincisi *Bağımlılık Temel Varsayımı*'dır. Bu varsayım, topluluğun, mutlak bir biçimde bağımlı olduğu bir kişiden tüm ihtiyaç ve arzularını karşılamak üzere bir araya geldiği inancıdır. İkincisi *Vur-Kaç Temel Varsayımı*'dır. Bu varsayıma göre topluluk bir düşmandan kaçmak veya ona saldırmak üzere bir araya gelir. Bu varsayıma göre kötü nesne dışardadır ve ondan korunmak için ya ona saldırılır ya da ondan kaçılır. Üçüncüsü *Çiftleşme Varsayımı*'dır. Bu varsayıma göre gelecekte gerçekleşebilecek bir olay ya da beklenen bir kişinin, topluluğun herhangi bir meselesini çözebileceği yönündeki inanç, bir tür mesih umududur.

Bir başka deyişle, temel varsayımların, bir topluluğun sorunlarını çözmek için kullandığı yöntem olduğu söylenebilir ve kadir-i mutlak hayallerle eşdeğerdir. Bilinçdışı olan bu hayaller temeldeki toplulukla ilgili bilgi verirler ve dolayısıyla bir topluluğun gerçeklikle olan ilişkisindeki zorluklar üzerine aydınlatıcı olurlar.

Bion'un topluluklar üzerine çalışması salt psikanaliz dünyasını etkilemekle kalmaz, eğitim, sağlık, politika gibi alanlarda da insanların belirli bir etkinliği gerçekleştirmek için bir araya geldiklerinde nasıl olup da hedeflerinden saptıklarını anlamanın yolunu da önerdiğinden, etkileşimi ve insan ilişkilerini ilgilendiren tüm bilimsel etkinliklere de kavramsal olarak katkıda bulunur.

nur. Ayrıca, daha sonra, Bion'un topluluk zihniyetinden yola çıkıp psikozyar üzerine olan, ilkel düşünce­nin kaynağına indiğı, ekol olmuş, bu derlemede ele alınamamış psikanalizin kuramsal tarihinde önemli yer tutan kavramsal yapının önemini de vurgulayalım.

Topluluk kuramcılarının bir diğ­er önemli psikanalisti Fransız René Kaës'tir. "Freud'un Mirası" adlı metinde topluluk sorununun, başlangıçtan beri, psikanalizin alanının hem içinde olup, hem de bir dizi nedenden ötürü, bu alandan kuramsal ve de pratik açıdan dışlandığını vurgular. Yazarın kendine has üslubu metni bir bildiri şeklinde okumamızı engeller. Yoğün göndermeler, yazarın kendi kişisel deneyimi ve psikanaliz tarihine bakışındaki duruşları, okumayı yavaşlatır ama yavaşlattığı ölçüde gizini açığa vurur. Topluluk olgusunun ilk psikanalistlerin topluluğundaki yıkıcı etkilerinin psikanaliz tarihindeki başlangıç travmalarını oluşturduğu yazar tarafından vurgulanır: bu travma tuhaf bir biçimde psikanaliz tarihinde çözümlemeye karşı direnir ve her direnç sürecinde olduğu gibi etkileri sürekli tekrarlanır. Yazar, Freud'un toplulukla ilgili düşüncelerini derler ve topluluk olgusunun ele alınışını tarihsel bir biçimde aktarır; Freud'un metinleriyle, Freud'un topluluğı, toplumu ve kendi özne durumunu aktaran düşünceleri arasında paralellik kurar. Metin ilginç çözümlemelerle doludur. Örneğın Dora vakasının çözümleme girişiminin aynı zamanda Freud'un bir toplumu çözümleme girişimi olduğunun altını çizer. Dora'nın hayali özdeşleşmelerinin bir topluluk olgusunun etrafında örgütlenişini ustaca belirten yazar, Freud'un, metinlerinde de özdeşleşme olgusunun özneyi oluşturan topluluk temelini nasıl vurguladığının altını çizer ve ruhsal aygıtımızın tıpkı bir topluluk gibi işlediğini ileri sürmeye kadar gider. Unutmayalım ki 19. Yüzyıl sonu Viyana

burjuvazisinin Victoryen cinsel ahlakının beraberinde getirdiği bir dizi ustaca tezgahlanmış ikiye bölünmüş, üç kâğıdın ve oldubittinin tekil özneyi nasıl yabancılaştırdığı şeklinde de okunabilen Dora Vakası, aşk ilişkilerinin evlilik kurumunun dışına taşıdığı durumlarda, konformizmle başkaldırının karşı karşıya gelmesiyle öznelerin trajik komik acizlik öyküsünü tarihi roman canlılığında betimler. Özneler hayali yerlerde konumlanarak, hayali arzularını gerçekleştirmiş gibi yaparlar. İsterik salt hatıralarından ötürü değil aynı zamanda hayali özdeşmelerinden ötürü de acı çeker denilebilir bu anlamda. Kaës, özneyi ve öznelerarası ilişkilerin temel örgütleyicisi olan özdeşleşmeyi, Freud'un “Rüyaların Yorumu”nda da yeniden ele alır ve rüyadaki yer değiştirme ve yoğunlaştırma mekanizmalarıyla, psişizmin de bir topluluk biçiminde örgütlenişini somut bir biçimde gösterir. Yazarın Freud'un metinlerinin içinde gerçekleştirdiği yolculuk sayesinde Freud'u bir diğer okuma biçimine kavuşuruz. Bu okuma, toplulukla psikanalizin ilişkilerindeki temel paradoksların altını çizer. Psikanaliz tekil özneyi inceleyen bir icat ise, bu icadın aktarımı salt divanla değil aynı zamanda topluluk ilişkileriyle de gerçekleşir. Psikanaliz eğitimi, Freud'a dönüş, ortodoksi dayatmaları kisvelerinin altında tahakküm kurma kozlarının psikanaliz tarihindeki yerlerine de işaret eden yazar, konunun çok boyutluluğunu vurgulamakla kalmaz onu psikanalitik olarak inceler.

Kaës'in metni psikanalistlerin psikanaliz tarihiyle ilgili bir duruşla karşılaşması için bir fırsattır. Yazar, metinlerden, metinlerle olan hesaplaşmasından ve kendi kişisel pratiğinden yola çıkarak bu tarihi sorgular. Duruşu, psikanaliz kurumlarının dışından gelen bir duruşa sahiptir ve bu dışardalık, psikanaliz tarihi üzerindeki resmi görüşlere bir alternatif olma özelliğine de

sahiptir.

Topluluk üzerine kuram geliştiren Arjantinli psikanalist José Bleger, bu derlemede ele alamadığımız kuramını, benliğin ilkel bir döneminin, bir ben-olmayan'ın içine depolandığını, bu ben-olmayan'ın bir kurum özelliği taşıyan, ait olunan topluluk veya aile olduğunu ve benliğin sessiz bir bölümünün aslında kurumlarımız olduğunu ileri sürer. Bir başka deyişle benlik olmadan önce biz bir kurumuz ve aidiyetlerimiz ile ait olduğumuz kurumlar işlemez hale geldiğinde, kurum aidiyetimizin bilincine varırız. Bir ilk kurum olan topluluğu ve kurumlar içindeki topluluğu ele alan José Bleger'in ortaya attığı önemli kavramlardan biri de *bağdaştırıcı toplumsallaşabilme* (sociabilité synchrétique)dir. Benliğin ilkel bir döneminde geçerli olan bu psişik durum farklılıkları birleştirmeye, yok etmeye çalışır gibidir. Birbirleriyle ilgisi olmayan bir dizi psişik durum bir arada bir ortak konum bulmuş gibidir. Sanki bir dizi farklılığı barındıran (sosyal, ekonomik, etnik ve ideolojik farklılıklar, cinsiyet ve nesil farklılığı vb.) toplum yaşantısı, bir aradalığını psişizmin bu bağdaştırıcı özelliğine borçludur.

Bleger, “Bir Kurum Olarak Topluluk ve Kurumlardaki Topluluk” adlı makalesinde her topluluğun tıpkı bir kişide olduğu gibi, temeldeki bağdaştırıcı özelliğini –bu özellik ki, insanların birbirleri arasındaki farkı hiç gözetmeden birbirleriyle ilişkiye girmesini sağlıyor– diğer kısımlarından bölerek (split) ayrı tutmaya meyilli olduğunu ileri sürer; ve bu eğilime karşı direnme amacıyla kullanılan bölme mekanizması, bir etkinlik etrafında bir araya gelmiş kişilerin gerçekleştirdikleri örgütlenmenin etkinlikten daha fazla öne çıkması sonucunu da beraberinde getirir. Gittikçe bürokratikleşen örgütlenmeler bu bağdaştırıcı toplumsallaşabilmeye karşı duyulan yoğun psikotik endişenin ürü-

nüdü. Bürokrasi ne de olsa farklılıkların ön plana çıkmasını da beraberinde getirir.

Topluluk psikolojisinin kavrayışına, temeldeki ilkel topluluğun ikincil, yani görünürdeki topluluk ile olan ilişkileri, bölünmenin ve bürokratizasyonun dereceleri, bir kişide olduğu kadar bir topluluğun işleyişi üzerine de bize bilgi verebilir. Bleger’in kuramı salt psikanalitik düzeyde, psikotiklerin kimlik sorunlarını aydınlatmakla kalmaz, aynı zamanda bir aidiyet sorunu olan psikozun paralelinde, ait olduğumuz hastane, okul, fabrika gibi kurumların işleyişinin dinamiği üzerine düşünmenin bir modelini önerir.

Fransa’nın ünlü psikanalistlerinden Didier Anzieu, “Toplulukların İmgesel Dünyası” adlı metninde topluluğun kendine özgü bilinçdışı yaşantısını, topluluğun imgelemine kuramsallaştırır. Kendisinden önce topluluk üzerine ileri sürülen psiko-sosyal önermeleri birer birer çürütmekle kalmaz, psikanalitik bir bakış açısının etkililiğini gözler önüne serer. Anzieu’ye göre zamanımıza kadar gelen topluluk üzerine olan kuramlar ideolojik amaçlı olup, insanları üretime, uyuma ve kurulu düzenle işbirliğine yöneltecek mahiyettedir. Bu kuramlar topluluğu anlamaktan çok ülküleştirilmiş topluluk tasarımlarının arka planda olduğu bir arzu gerçekleşmesi düzeyinden öteye geçmez. Topluluğu anlamak, onun bilinçdışı tasarımlamalarıyla da ilgilenmek demektir; bir başka deyişle her topluluğun kendine has, temelde imgesel, tasarımlamaları vardır. Örneğin topluluğun parçalanmış bir beden biçiminde yaşanılması çok sık rastlanan bir imgesel tasarımlamadır. Zaten topluluk eğretilmeleri sık sık beden üzerine yoğunlaşmaktadır. Tek vücut olmak, organların işbirliği eğretilmesi ile bir örgütlenmedeki aşamaların bedeninin uzuvları gibi temsil edilmesi, vs. bedeni çağırıştır. Bu tespit bireylerin

topluluk içinde yaşadıkları derin kaygıyı büyük ölçüde açıklar. İlk kimliğimiz olan beden imgemiz topluluk içinde bütünlüğünü kaybetme tehlikesi ile karşı karşıya gelebilir. Topluluklar bu temel zorluğun üstesinden gelemelerse işleyişleri paranoid-şizoid kaygılara teslim olur.

Anzieu'nün neredeyse tüm psikanalistlik hayatı boyunca psikanalitik incelemeye tabi tuttuğu toplulukların imgesel işleyişi salt psikanalizin alanında, grup terapilerinin işleyişine kuramsal malzemeyi sağlamakla kalmaz aynı zamanda, belirli bir zamanda bir sorun yaşayan herhangi bir topluluğa müdahale etmenin pratik yolunu da açar. Metinde verilen birinci örnek, Cezayir'in bağımsızlığına kavuşmasından sonra geri göreve çekilen ve Fransa'ya dönen üst düzey subayların yeni görevlerini üstlenmedeki psikolojik dirençleri azaltmak amacını taşır. Bu ilginç girişim, topluluk içinde özel bir imgenin varlığını, casus imgesini ortaya çıkarır: topluluğun bilinçli amacını bloke etmekte, paranoid kaygılara yol açmaktadır. Yeni görevlerini benimsemeleri ve alt rütbedeki subaylara eğitim vermelerini de sağlayacak olan topluluk üzerine bilgileri bir topluluk deneyimiyle elde etmeleri amacını güden bu çalışmanın yöneticilerinin, ordunun üst düzey yetkilileriyle işbirliği içinde oldukları kuşkusu çözümlenince topluluk sürecine devam edebilir.

Bir ikinci örnek de, bir şirketin patronunun emekliliğe ayrılmasının hemen ardından şirket içinde yaşanan inanılmaz yasin şirket içindeki yönetim zorluklarına olan katkısıdır. Patron orada yoktur ama imgesi her yerde vardır. Bu bilinçdışı gerçek şirket üyelerinin imgeleminden çıkarılıp nesnel bir gerçekliğe kavuştuğunda şirket yoluna devam edebilir duruma gelebilir.

Bağlarımız ile aidiyetlerimiz adlı ikinci bölümde ise topluluk içinde kurulan ve bozulan bağları ele alan, bu bağlarla olu-

şan aidiyet ilişkilerini inceleyen iki metin var. Birincisi yine R. Kaës'ten, ikincisi ise Florence Guignard'dan. Her iki yazar da bu makalelerde kendi psikanalist deneyimlerinden klinik örnekler getirdikleri için topluluk zihniyetinin pratikte nasıl işlediğine yönelik aydınlatıcıdır.

Kaës'in, bu bölümdeki metni İhanet üzerinedir. Bu tema, Kaës'e göre kurulan ve bozulan bağları, aidiyetleri, bir başka deyişle birbirimize nasıl bağlandığımızı anlamak için eşsizdir. Kaës bu metinde analiz sürecinde aidiyetlerini sorgulayan analizanlarından yola çıkarak topluluğun öznel¹ için nasıl bir anlam ifade ettiğini araştırır. Topluluk –ki bu bir sendika veya siyasi bir topluluk olabilir– bazen tahakküm kuran bir anne gibidir. Ama aynı zamanda tüm anneler gibi, ilk aşk nesnemiz ve kurumsal anlamda ilk bağımızdır. Anneden kopmak bir çocuk için nasıl beraberinde yalnızlık, çaresizlik, terk edilmişlik duygusu ve endişelerini getiriyorsa, ait olduğumuz topluluklarla olan kimi sorgulamalar da sancısız geçmez. Temelde sorguladığımız annemizdir, daha doğrusu kadir-i mutlak anne imagosudur. Başlangıçta bebeğinin ihtiyaçlarını yüzde yüz karşılayan anne, zamanla bu ihtiyaçlara daha az vakit ayırıp kendi ihtiyaçlarına (sevgilisine, kocasına, işine) geri dönmeye başladığında bebek bunu bir ihanet olarak algılar. Bu arkaik imge, totaliter yapı, tahakküm kurmayı ön plana koymuş topluluklarda barizdir.

Metnin ilginç yönü ihanet kavramının bilinçdışı kökenini tespit etmesi olduğu kadar, her sevginin içinde bir nebze ihanet olduğunu bize hatırlatmasıdır. Her ihanet de bir zamanla-

1 Dikkat edilirse, benlik, özne gibi kavramları yazarların ifade ettikleri biçimde kullanıyorum. Bu kavramlar ait oldukları kuramsal yapıyla ilişkilendirilmek zorundadır.

rın sevgisini hatırlatır²

Yine aidiyet meselesine dönecek olursak, Florence Guignard'ın "Ağaç ile Kabuğu Arasında: Kurum Psikoterapisti" adlı makalesi de, bir psikiyatri gündüz hastanesinde psikolog, psikiyatrist, psikoterapist ve psikanalist olmanın, farklı mesleki kimliklerden, yani farklı aidiyetlerden olmanın kurum içinde yürütülen politikalara olan etkisi ve söz konusu politikaların kurum içinde gerçekleştirilen psikoterapilere de olan doğrudan etkisidir. Makalede Fransa'daki psikiyatri kurumlarında görevli psikoterapistlerin –ki bunlar davranışçı, kognitivist veya psikanaliz yönelimli psikolog ve psikiyatlardan, bazen doğrudan psikanalistlerden oluşabilir– kurum içinde yaşadıkları kimi sorunların, onların kurum içindeki aidiyetsiz konumlarıyla ilgisi olduğunun altını çizer. Kurum psikoterapisti salt hastasının psişik hayatında gerçek bir statüye kavuştuğundan, sanki ağaçla kabuğu arasında sıkışıp kalmıştır. Metnin ilginç yönü, bize Fransa'daki bir psikiyatri kurumu olan Gündüz Hastanesinin işleyişi ile ilgili bilgi vermesi ve psikanalizin muayenehane dışına çıkıp, kurumlarda da iş gördüğünü somut olarak göstermesi.

Yeniden makaleye dönecek olursak, yazar topluluk zihniyetinin bireyle topluluk arasındaki ilk uzlaşma biçimi olmasını vurgular ve bu uzlaşma biçiminde tabuların önemini altını çizer.

2 Aynı bağlamda kalıp bu metnin biraz dışına çıkarak psikanalist-analizan ilişkisini ele alırsak: kişisel analizden sonra, psikanalist olmak için psikanaliz formasyonuna başladığında, geleceğin psikanalisti süpervizörleriyle bu tür bir "ihanet" ilişkisi içine girer. Bir aktarım analizi gerektiren bu durum yüzünden, Paris Enstitüsü iki süpervizyondan birinin topluluk süpervizyonu olmasını şart koşmuştur. Amaç, önce psikanaliste, daha sonra süpervizöre olan aktarımı grupta dağıtmaktır. Tabii söz konusu topluluk süpervizyonunun analistinin öğrencinin analistiyle bir kurum ilişkisi içinde olması koşuluyla bu aktarım dağıtılabilir. Aktarımın son hedefi ait olunan psikanaliz toplulukları ve tabii, öncelikle psikanaliz metinleridir ve bu metinlere ait duruşlardır. Tabii bir de psikanaliz tarihine karşı, bu tarihin faillerine karşı bir duruşta olabilir. Bu duruşta bir de psikanaliz tarihinin konusu olabilir...

Nitekim bu uzlaşma biçimi genelleme tarzıyla işleyen, hazır düşünce kalıplarına alışmış topluluklarda bir tehlikeyi de beraberinde getirir. Bu tehlike de bir komut niteliği taşıyan, emir kipiyle çalışan önyargılar, yasaklardan oluşan kişi üzerinde tahakküm kurma girişimleridir. Bu girişimler bir lideri putlaştırmayla ve dışarıda bir düşman bulmaktan oluşur.

Üçüncü bölüm, “Hastalıklı bir topluluk örneği: Tarikatlar”da topluluk zihniyetinin en hastalıklı örgütlenme biçimlerinden biri ele alınır. Tarikatların psikanalitik bir bakış açısıyla ele alınması aynı zamanda Fransa’da³, zihin manipölasyonlarının gündemde olduğu bir aktüalliteye de gönderme yapar. Fransız psikanalist Denys Ribas’ın “Ölümcül bir yobaz” adlı zengin ve yoğun metni tarikat işleyişi ile ölüm dürtüsünün işbirliğini açıkça ortaya koyar. Bu durumun uç örneği müritleriyle intihar eden tarikat liderleri ve ölüm dürtülerini müritlerine ihraç etmeleri olgusudur. Çocukluk otizmindeki mutlak tahakküm ilişkisiyle bağlantılan-dırılan bu olgu, yansıtmacı özdeşleşmenin ön planda olduğu kimi psikoz kliniğine de ışık tutar.

Çağdaş psikanalistlerden birey, topluluk ve toplum üzerine düşünceler adlı dördüncü bölüm 21. yüzyılın toplum yapısına özgü topluluk patolojileri ve patolojik işleyişe sahip günümüzün örgütleri üzerinedir. Nicolaidis, Silvia Amati-Sas zamanımızın bu mega-topluluklarının sanal gerçeklikleri üzerine kurulu, anlam kategorilerinin yok olduğu psişik bir işleyişten söz ederler.

İsviçre ekolünden Nikos Nikolaidis “Anti-Depresan ‘Uyuşturucu’ (Yeni İhtiyaç) olarak Tarikat” adlı makalede topluluğun bir tarikat yaşantısına dönüşmesiyle tıpkı bağımlılık patolojilerinde

3 Tarikatların din ve inanç özgürlüğü adına serbestçe çalışması ile işleyişlerindeki dışarıya kapalılıkları ve üyelerinin (özellikle gençlerin) tüm aidiyet bağlarını ortadan kaldırma girişimlerinin ortaya çıkardığı açmaz Fransa’da bir yasa önerisiyle parlamentonun gündeminde yer almıştır.

olduğu gibi yeni bir ihtiyaç nesnesi yarattığını anlatır. Bu bağımlılık ilişkisinin metapsikolojisini de öneren yazar, Freud'a ve Paris Psikosomatik Okulundan P. Marty'e göndermelerde bulunur.

İtalya'dan Silvia Amati-Sas ise "Kitlesele ve Özel Cinsellik" adlı makalesinde çağımızdaki medyanın tahakkümü altındaki mega-toplulukları inceler ve Freud'un incelediği örgütlü topluluklarla olan farkın altını çizer. Günümüz topluluklarının temsil edebilecekleri hiçbir ölküye sahip olmadıklarını söyleyen yazar, cinselliğin de örgütleyici mercilerinden yoksunlaştığını ileri sürer ve özel cinselliğin bir kitle cinselliğine dönüştüğünü söyler. Ortaya çıkan sonuç, yasaların ve yasakların ikircikliliği, Oedipus yasasının, dolayısıyla enestinin ve nesil ile cinsiyet farklılıklarının görmezden gelinebileceğidir. Günümüz Batı Avrupa'sının temel kaygılarından biri olan çocuk istismarına da değinen psikanalist, çocuk istismarcılarının bir yürüyüş düzenleyerek çocukların cinselliğinin özgürleşmesi talebinde bulunacak kadar bir anlamsızlığın sergilenmesinden, bu postmodern zamanların ürettiği ikircikli durumları sorumlu tutar; tekil ve topluluk psişizmlerinin temel örgütleyicisi olan Oedipus artık işlevsiz olduğundan, anlam kategorileri de sanki belirsizleşir ve her şey olanaklı gibi olur.

Yine İsviçre'den Rodolfo Rodriguez "Analitik İlişki İki Kişilik Bir Kalabalığa Dönüştüğünde" adlı metinde ise psikanaliz ilişkisinin hipnoz ilişkisine dönüşmesi tehlikesinin altını çizer ve klinik bir örnekte aktarım nevrozunun nasıl çözümlendiğini anlatır. Bu çözümleme sayesinde hipnoz ilişkisinin dışına çıkmak, yani aktarımın bilincine varmak gereklidir. Unutmayalım ki çözümlenmeyen aktarım aynı hipnoz gibi iş görür.

Bir diğere hastalıklı topluluk zihniyeti örneği de Amerikalı ünlü psikanalist Otto Kernberg'in, "Kurumlardaki Paranoayak Gelişim" başlıklı makalesinde verilmektedir. Aynı zamanda bir

önceki dönemde Uluslararası Psikanaliz Birliği'nin de başkanı olan ve yönetim, bürokrasi, topluluk yaşantısı üzerine kişisel deneyiminin de beslediği, narsisizmi ön plana aldığı kuramsal yapısı, Kıta Avrupa'lı psikanalistlerin aksine, belirli bir pragmatizmi sergiler. Kurumlardaki paranoya doğurucu süreçler ve paranoyak gerilemeler adını verdiği olguları paranoyak karakterli beceriksiz yöneticilerin kişiliklerine bağlamakla kalmaz, bu kişiliklerin analizini yapar; verdiği örnekler çarpıcıdır ve kişilerin topluluk ortamında nasıl yüz seksen derece değiştiğini, apaynı kişiler olduklarını da vurgular. Tabii bu çözümlemeler salt birey düzeyinde kalmaz, aynı zamanda örgütlerin işleyişindeki kimi paranoya doğurucu yöntemlerin altını çizer. Sağlıklı bir yöneticinin kişiliği ve sağlıklı bir örgütün işleyişi üzerine de somut önerileri barındıran metin, sağlıktan politikaya kadar uzanan tüm örgütlenmelere de ışık tutacak mahiyettedir.

Son olarak da “Nasıl Kişi Olunur” adlı bölümde çağdaş Fransız psikanalisti René Roussillon'un, “Topluluk Karşısında Tek Başına Olma Yeteneği” adlı makalesinde topluluğun birey olma sürecine katkıları, Freud ve Winnicott metinlerinin bireyleşme üzerine söylediklerinin ışığında ele alınacaktır. Roussillon bireyleşme sürecini, Freud'un İlkel Kabile Miti'ndeki zalim babayı katleden kardeşler topluluğundan çok, epik şairin kahramanlık duruşunda tespit eder. Topluluğu karşısına alan bu kişi, ergenin, yeni bir dünya yaratmak isteyen devrimci duruşuyla benzerlikler taşır. O da tıpkı ergen gibi karşısına aldığı topluluğun konformizmini sorgulayarak değişimi, aynı zamanda bu topluluktan dışlanma riski taşıyan değişimi talep eder. Hazırladığı bireysel duruş ancak bu topluluk temelini sorgulamasıyla olanaklıdır. Burada yazar bireyleşmenin topluluk temelini vurgular ve bireyin hem ikame edilebilen bir toplumsal varlık olduğunu, hem de

biricik olduğunu ortaya koyan topluluk deneyiminin ısrarla altını çizer. Topluluk, burada salt konformizm üreten, ürkütücü arkaik anne imagosunun bir temsili olmasıyla değil, aynı zamanda yaratıcılığı ve özdeşleşmeler-arası bir alan yaratabilme yetenekleri sayesinde bireyleşmeyi mümkün kılan yönüyle de ele alınmıştır. Bir anlamda Winnicott'un "Gizil Alan" veya "Geçiş Alanı" diye betimlediği alanlar yazarın yaratıcı topluluk tarifine yakındır. Bu alanlar kişiyi tahakküm altına almaz aksine dışarıyla içerisi arasında, yaratıcı geçişler sağlayarak sürekli bir evrimi olanaklı kılar.

Bu makaleler klinik örnekleriyle ve metapsikolojik tespitleriyle ileri sürülen "topluluk zihniyeti"ni elle tutulur hale getirirler. Çıkış noktamız olan Freud'un *kitle psişesi* ve topluluk içindeki hipnoza yakın ilişki biçimi, bir lidere tapınmanın ve onu ülküleştirmenin hipnoz ilişkisiyle yakından benzerliğini vurguluyordu. Yüz yıl sonra da topluluk konusu psikanalistlerin üzerinde düşündükleri ve tuhaf biçimde yine hipnozla karşılaştıkları bir alandır. Freud'un, psikanalizin tarih öncesine ait bir tedavi biçimi olan hipnozla bağlarını koparması, tam da bir öznenin bir diğer özneyi hakimiyeti altına almasına itirazıyla olmuştu. Özneyi, onun iyiliği için de olsa, hakimiyet altına almak, etkilemek ne derece onu özgürleştirici bir eylem olabilirdi? Ayrıca hipnoz herkes için uygun değildi: kimisi hipnoz olamıyordu, kimisi de hipnozun sonuçlarından yeterince yararlanamıyor, şikâyetleri devam ediyordu. Freud hipnozu terk edince, hastanın hatırlamaya olan direnciyle karşılaşır⁴ Bir diğer direnç de, aktarım olgusudur.

4 İsteri Üzerine İncelemeler (1895)'in son vakası Elisabeth Von R. vakasıyla Freud, direnç olgusunu soruşturma alanına dahil eder ve hipnozu terk eder zira artık tedavide önemli olan hastanın hatırlamaya olan dirençlerini tahlil etmektir; bir başka deyişle psikanaliz öncesi devrin katarsis yani duygulanımların boşalımı değil bu duygulanımların buluncuncu olmak dokayısıyla dirençleri aşmak önem kazanmıştır.

Hasta hatırlamak yerine, eski nesne ilişkilerinin bir tıpkı basımını analistiyle tekrarlamaktadır. Tıpkı çocukluğunda olduğu gibi onu etkilemiş ebeveyn, öğretmen, kardeşler gibi kişilerle kurduğu ilişki biçimlerini analistiyle yaşamaya çalışır. Psikanaliz tedavisi bu aktarımların çözümlenmesine bağlıdır. Bu aktarımlar sorgulanmadığı ve çözümlenmediği zaman hipnoza yakın bir ilişkiyle karşı karşıyayızdır. Tıpkı karizmatik bir liderin ardından sürüklenen, büyülenmiş ve güdümlenmiş insan toplulukları gibi analizan da analistiyle, hipnoza yakın bir ilişki yaşamaya başlar.

Freud hipnozu terk eder ama hipnoz psikanalizin yakasına yapışır. Çözümlenmeyen aktarım ilişkisinde ve kendine sözcü değil ideal bir şef arayan sarhoş kalabalıklarda, 21. yüzyılın sanal gerçekliğinin beraberinde getirdiği kişisizleşmeyle çaresizce bağ kurmaya, birine, bir yere ait olmaya çalışan öznelerde hipnoza kucak açan yeterince elverişli ortam vardır.

Freud topluluk önünde sergilenen hipnoz gösterilerini terk eder ve psikanalizi hasta-hekim ilişkisinin mahremiyet alanıyla sınırlar. Ama topluluk yine psikanalizin yakasına yapışır. Psikanaliz kişiyi çözümleme yolu boyunca toplumla, toplulukla karşılaşır; dolayısıyla, psikanaliz, bir kişiyi çözümlerken, aynı zamanda bir toplumu, bir topluluğu ve bir zihniyeti de çözümler. Analizanın dirençleri, nelerin direnç yarattığı da bu toplumsallıkla yakından ilintilidir.

Freud sonrası psikanalistlerin üzerine eğildikleri topluluk olgusu, topluluğun salt bireydeki yansımalarıyla yetinmez; topluluğun kendine özgü psikik işleyişini de ileri sürer; bu işleyiş uç durumlarda, tüm bireyleşmelerin önünü kesip mutlak tahakküm, yani hipnoz ilişkisine yol açar.

Etkilemelerimiz, etkilenmelerimiz, içinde hipnozu da barın-

dıran topluluk zihniyeti ile ilgili oldukları sürece, birey olarak özgürlük alanımıza dair tasarılarımız daha az iyimserlik barındırır. Bu duruş, Baba Freud'dan devralınan, topluluklara özgü karamsarlığın, hatta bir horgörünün izini mi taşımaktadır, yoksa somut bir gerçekliğin psikanaliz dilinde kendine ifade buluşu mudur? Belki bunların her ikisi de vardır. Ama hipnozla olan hesaplaşma nasıl hâlâ psikanalizin gündemindeyse –madem ki aktarım ilişkisi onu yeniden doğuruyor– psikanalizin topluluklarla ilgili keşfedeceği sonsuz olanaklar da o derece gündemin dedir.

Bu olanakların, tüm insan topluluklarının psikolojisi üzerinde düşünenlere, yönetime ilgi duyanlara, ya da yönetmeden ve yönetilmeden de bir arada yaşamak üzerine soruları olanlara, beraber gelişme, beraber yol katetme üzerinde düşünenlere, özneler arası ortak, geçişli, açık alanlar yaratarak birlikte gelişmek isteyenlere, bir ses getirmesi dileğiyle...

Bella Habip

Psikanalizde Topluluk Kuramları

TOPLULUKLARIN DİNAMİĞİ*

WILFRED R. BION

Freud kendi psikanaliz deneyimi sayesinde, Le Bon, McDougall ve daha başka araştırmacıların insan topluluklarını konu alan çalışmalarında karanlık kalan bazı noktaları aydınlatmayı denedi¹ Bu yazıda, Melanie Klein'in çalışmaları başta olmak üzere, psikanaliz alanındaki modern buluşlardan bazılarının bu sorunun çözümüne nasıl bir katkıda bulunduğunu gözler önüne sermek istiyorum. Melanie Klein, bireyin, daha yaşamının en başından itibaren, önce anne göğsü, sonra da ilkel bilincinin hızla genişlemesi sayesinde aile topluluğuyla ilişki içinde olduğunu gösterdi. Bununla da kalmayıp, bu ilişkinin kendine özgü niteliklere sahip olduğunu, hem bireyin gelişmesi açısından derin bir anlam taşıdığını, hem de Freud'un dahice sezgileri sayesinde ortaya çıkartılan mekanizmaların daha iyi anlaşılmasını sağladığını da kanıtladı.

Topluluk içinde yaşamının sunduğu karmaşıklıkların pençesine düşen bireyin, kimi zaman yoğun bir gerileme yoluyla, Me-

* W.R.BION, 'Recherches Sur les Petits Groupes', 'La Dynamique des Groupes' s. 95-132, P.U.F, Paris, 1965. Experiences in groups and other papers, London, Tavistock Publications Ltd, 1961

1 Özellikle de *Totem et Tabou* (1921) ve *Psychologie collective et analyse du Moi* (1921) içinde

lanie Klein'ın ruhsal yaşamın ilk aşamalarına özgü olarak tanımladığı (1931, 1946) mekanizmalara başvurduğunu göstermeyi umut ediyorum. Topluluğun duygulanımsal yaşamıyla ilişki kurmak isteyen yetişkin, anne göğsüyle ilişki kurmaya çalışan süt çocuğunun çabası kadar harika bir çabayla karşı karşıya kalır; çabalarının başarısız kalması bir gerilemeyle kendini gösterir. Bu gerilemenin özel bir bölümü ise, söz konusu topluluğu oluşturan bireylerin birleşmesinden oluşan topluluktan ayrı bir topluluğun varlığı yolundaki bir inançtan ve bireyin bu varsayımsal topluluğa yüklediği özelliklerden oluşur. Böyle bir topluluğun var olduğu yolundaki fantazma, yaşanan gerilemenin bireyin “ayrı bireyselliği”nin (Freud , *Psychologie collective*, s. 21) yitimine (bu da kişileşmenin ortadan kalkmasına tıpatıp yol açmasıyla desteklenir. Bunun bir bireyler yığılması olduğunu gözlemlemesini de işte bu engeller. Bundan çıkan sonuç ise, gözlemcinin bir topluluğun varlığını ileri sürdüğünde, söz konusu topluluğu oluşturan bireylerin bu gerilemeyi yaşamış olmaları da gerektiğidir. Bunun tam tersine, bir “topluluğu” (aynı gerileme durumunda bulunan bireylerin tümünün yığılmasının belirttiği anlamda) oluşturan bireyler, şu ya da bu nedenle, kendilerini birbirlerinden ayıran şeyin bilincine varmaktan ötürü tehdit edilir hissederlerse, söz konusu topluluğun panik olarak niteleyebileceğimiz heyecanlı bir durumda olması gerekecektir. Bu durum topluluğun dağılmasına yol açmaz: kaldı ki, daha ilerde görüleceği gibi, panik durumunun bir topluluğun birlikteliğine, bütünlüğüne zarar vereceği kanısında değilim.

Bu bölümde psikanaliz eğitimi süresince sezgisel olarak edinilen bilgilerin topluluklara uygulanması sonunda ortaya çıkan bazı kuramları özetleyeceğim. Bu kuramlar betimlemeye çalıştıkları heyecan yüklü gerilim durumlarına tıpatıp benzer durumlar-

da oluştuklarından ötürü, gerek övülesi yanları gerekse kusurları nedeniyle daha başka kuramlardan ayrılırlar. Buraya psikanaliz dışındaki alanlardan bazı kavramlar aktaracağım; bunun iki nedeni var: ilk neden, farklı bir malzeme gözlemlemem, ikinci neden ise, var olan kuramlardan daha en başında kendimi kurtarmakla, topluluk konusundaki kendi düşüncelerim ile psikanaliz kuramlarını karşılaştırabileceğim, bunların birbirlerini tamamlayıp tamamlamadıklarını ya da birbirlerine ters düşüp düşmediklerini görebileceğim bir noktaya yerleşebilmeyi istememdi.

Kimi zaman, topluluğun bana ilişkin bir tutum benimsediğini ve bu tutumu sözlü olarak dile getirebileceğimi sanıyorum; kimi zamansa, başka bir birey, sanki o da, topluluğun kendisine ilişkin belirli bir tutum içine girdiğini sanıyor, ben de onun ne sandığını ortaya çıkartabileceğimi sanıyorum; bir de öyle anlar oluyor ki, topluluk bir bireye ilişkin belirli bir tutum benimsiyor ve ben de bunu betimleyebileceğimi sanıyorum. İşte bu olgular tüm yorumların hammaddesini oluşturuyorlar, ancak yorumun kendisi, topluluğun bana, ya da topluluğun başka bir üyesine ilişkin benimsediği tutumu ya da üyelerden herhangi birinin topluluğa ilişkin benimsediği tutumu nasıl değerlendirdiğimi kesin terimlerle dile getirmeyi denemeye yarar. Karşıma çıkan her fırsattan yararlanmıyorum; yorumun benim için açık, katılımcılar içinse belirsiz kaldığında yorum yapma anının geldiğine karar veriyorum.

İçlerinde yer alıp böylesi bir rol üstlenmeyi denediğim topluluklar, son derece karmaşık bir dizi duygulanımsal aşamadan geçtiler; bütün bu aşamalar sayesinde ben de toplulukların dinamigine ilişkin bir dizi kuramla sonuçlanan çıkarsamalarda bulundum. Bu kuramların hem olup biteni açıkladıkları, hem de gözler önüne yeni gelişim odakları çıkardıkları kanısındayım.

Önümüzdeki satırlarda bu duygulanımsal aşamalar özetlenecektir.

ÇALIŞMA TOPLULUĞU

Bütün topluluklarda birçok zihinsel etkinlik akımı gözlemlenebilir. Alelacele oluşturulmuş olsa bile, her topluluk “bir şey yapmak üzere” bir araya gelir; işte topluluğu oluşturan tüm bireyler de bu etkinlik çerçevesinde kendi becerileri ölçüsünde işbirliği yaparlar. Bu gönüllü bir işbirliğidir ve bir ölçüde bireyin ussal bir düzeyde oluşturduğu yeteneklere bağlıdır. Bu işbirliğine katılabilmek için, uzun süreli bir eğitim ve zihinsel bir gelişim gerekir; üstelik, bu gelişimin deneyim yoluyla öğrenme yetisiyle zenginleşmiş olması da gerekir. Bu etkinlik bir işe yöneliktir, başka deyişle, gerçeklikle ilişkilidir; yöntemleri ussaldır ve dolayısıyla, ilkel biçimde bile olsa, en azından bilimseldir. Sunduğu tüm özellikler de Freud’un Benlik’e² yüklediği özelliklere benzer. Bir topluluk içindeki zihinsel etkinliğin tam da bu yanına Çalışma Topluluğu adını verdim. Bu terim, zihinsel etkinliğin ancak belirli bir biçimini kapsar, yoksa söz konusu zihinsel etkinliğe girişen bireyleri kapsamaz.

Hastalar bir grup terapisi için bir araya geldiklerinde, zihinsel etkinliğin bir bölümü, bireylerin topluluğun yardımı sayesinde çözmek istedikleri kişisel sorunlardan birinin incelenmesine doğru yönelir. Bu türden bir çalışmaya kısa bir örnek verelim:

Küçük bir odada altı hastayla bir araya gelmiş durumdayım. Bayan A... hazır bulunan herkesin, yani tüm topluluk üyelerinin

birbirlerine isimleriyle seslenmelerini öneriyor³; bu öneri birden herkesin yüreğini ferahlatıyor, çünkü işte en sonunda tartışılacak bir şey çıkmış oldu ortaya. Herkes birbirine bakıyor, kısa bir parıltı, yapay bir heyecan parıltısı dolaşıyor sanki. Bay B... bunun çok iyi bir fikir olduğunu söylüyor, Bay C... de bunun çok daha “yakınlık” sağlayacağını belirtiyor. Bayan A...’yı kendi ismini söylemesi için yüreklendiriyoruz, ama daha ağzını açmamışken, Bayan D... kendi isminden hoşlanmadığını ve söylememeyi tercih edeceğini bildiriyor. Bay E... takma isim kullanmayı öneriyor; Bayan F... dikkatle tırnaklarını inceliyor. Bayan A...’nın önerisinin üstünden henüz birkaç dakika geçmiş olmasına rağmen tartışma iyice ağırlaşp yerini kaçamak bakışlara bırakıyor, bu bakışların çoğu da bana yöneliyor. Bay B... çaba gösterip, eninde sonunda birbirimizle konuşurken bir isim kullanmamız gerektiğini söylüyor. Belirli bir yoksunluk duygusuyla karışık, kaygı verici bir hava sezilmeye başlıyor. Topluluğun tüm dikkatini, daha adım bile geçmeden, benim adımın çevresinde topladığı açıkça görülmekte. Bu topluluğun, tek başına bırakılırsa, eylemsizlik ve suskunluk içinde boğulup gideceği seziyor.

Göstermek istediğimi kanıtlamak amacıyla, bu anlatının “çalışma topluluğu” adını verdiğim topluluğun davranışlarını örnekleyen yönlerine parmak basacağım. Topluluğun içinde benim de aynı şeyi yapmam iyi olabilir doğrusu, ama her şey yaşanan bu olayın topluluğun zihinsel yaşamında ortaya çıkışına ne anlam vereceğime bağlı olacak. Her şeyden önce, yedi kişi oturup kendi aralarında konuşacaksa, birbirlerinin isimlerini bilmelerinin yararlı olacağı apaçık ortada. Tartışma bu gerçeğin bilin-

3 İsimler konusundaki tabu tartışmaları için bkz. Freud, *Totem et Tabou* Fransızca-ya çeviren Jankélévitch, Raymond, 1947, s. 80.
Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - <https://rantey.org>

cinde olduğu ölçüde, çalışma topluluğunun etkinliğinin ürünü olarak kabul edilebilir. Bununla birlikte, hangi amaçla bir araya gelmiş olursa olsun, herhangi bir topluluğa yararlı olmanın ötesinde bir önlem söz konusu. İnsanlar birbirlerine çok daha yakın olsunlar diye isimlerini kullanmaları önerildi. Söz konusu topluluğun ise, böyle bir yakınlık duygusunun varlığının, haklı olarak yalnızca terapötik bir ihtiyacı karşıladığı söylenebilir. Bu aşamada, Bayan D...’nin karşı çıktığı nokta kadar, Bay E...’nin getirdiği çözümün de gene aynı terapötik ihtiyaçtan kaynaklandığını söylemek yanlış olmayacaktır. Öte yandan, bütün bu önerilerin henüz açığa vurulmamış belirli bir düşünceden kaynaklandığı kanısındayım; bu düşünceye göre, topluluk yalnızca hoş heyecanlara yer verebilecek biçimde yönlendirildiğinde tüm hastalıklarımız iyileşebilecektir. Daha ilerde göreceğimiz gibi, çalışma topluluğunun üstlendiği işlevin şunları kapsaması gerekmektedir: eyleme dönüşmeyi hedefleyen düşüncelerin geliştirilmesi; topluluk işlevinin dayandığı kuram, ki bizim durumumuzda, buna yakınlık gereksinmesi denilebilir; duygulanımsal ortamın değişmesi sonucunda, bireyde buna denk düşen bir değişiklik yaşanmaksızın, iyileşmeye kendiliğinden yol açtığına inanılması ve son olarak, topluluğun, gerçekliğin bir parçası olarak kabul ettiği ve kendi için geçerli olan düzeninin açıklanması.

Verdiğim örnekte, çalışma topluluğunun (benim yaptığım bir adlandırma değil bu) daha önce ortaya koyduğum düşünce temelinde (yani, üyeleri hoş duygular içinde bulunan bir topluluğun iyileşmenin kaynağı olabileceği düşüncesi) pek başarılı bir işleyiş sergilemediğini göstermiş bulunuyorum; tam tersine, bu çalışma topluluğunun gösterdiği tüm çabalar, katılımcılara birer isim vermek gibi görünürde son derece basit ve sınırlı bir hedefe ulaşmasını olanaksızlaştıran bir engelle takılmaktaydı.

Çalışma topluluğunun etkinliği karşısına ne türden engellerin çıktığı tartışmasını sürdürmeden önce, benimsediğim kuramları gözler önüne sererken okurların dikkatinden kaçmamış olması gereken bir güçlükten söz etmeliyim. Az önce aktardığım gibi bir olayı betimlemek, sonra da bundan kuramlar çıkarsamaya çalışmak, benim kavrayışıma göre, şu ya da bu olayın gerçekleştiğini ifade etmekte ve sadece farklı bir dil kullanarak bu olayı yeniden üretebileceğim anlamına gelmektedir. Okurun böyle bir ikilemden kendini kurtarmasını sağlayacak biricik yol ise, daha önce katılmış olduğu herhangi bir kurul toplantısını aklına getirmesi ve de o örnekte benim çalışma topluluğu işleyişi adını verdiğim etkinliğin var olduğuna ilişkin kanıtlar araması olacaktır. Bunu yaparken de, söz konusu olayda örneğin bir başkan olup olmadığı gibi idari yapıya ilişkin ayrıntıları hesaba katmayı unutmaması gereklidir.

TEMEL VARSAYIMLAR

Çalışma topluluğunun etkinliğine ilişkin yorumlar son derece yetersizdir. Dolayısıyla, takma isim kullanma önerisinin biricik gerekçesinin, gerçekliğin gereklerini yerine getirme isteği olup olmadığı pekâlâ sorulabilir. Topluluk üyelerinin psikanaliste düzgün biçimde hitap etme kaygıları, kaçamak bakışları, ki bunlar, daha sonraları açıklıkla kendilerini dışa vururlar, çalışma topluluğu işlevine bağlıymış gibi işe yarar biçimde yorumlanamazlar.

Çalışma topluluğunun etkinliği, tümü çok yüksek duygulanımsal güce sahip başka zihinsel etkinlikler tarafından rahatsız edilir, yolundan saptırılır, hatta desteklenebilir bile. İlk başta, karmaşık görünen bütün bu etkinlikler, topluluğun bütün üye-

lerinin ortak temel varsayımlarından kaynaklandıkları hesaba katıldığında, belirli bir bağlantılılığa kavuşurlar. Daha önce verdiğimiz örnekte, genelde kabul edilen varsayımın, söz konusu topluluğun benden belirli bir tıbbi tedavi almak için bir araya gelmiş olduğu kolayca gözlemlenebilir. Çalışma topluluğu işlevinin bir bölümünü oluşturan bu anlayışı incelediğimizde şöyle bir durumla karşılaşırız: bu düşüncelerin, onlara bağlı olan heyecanların gücü sayesinde gerçekliğe yatırım yaptıklarını ve bu düşüncelerin, en basit katılımcıların bile bilinçli beklentilerine uygun düşmediğini gördük. Üstüne üstlük, çok daha eğitilmiş kişiler –içlerinden biri Fen Bilimleri lisansına sahipti– davranışlarıyla, bu düşünceleri paylaştıklarını açığa vurmuşlardı.

İlk varsayıma göre, topluluk gerek desteklenmek gerekse maddi ve manevi açıdan beslenmek ve tabii korunmak amacıyla, bağımlı olduğu bir *leader*'in desteğini almak için bir araya gelmişti. Benim ilk temel varsayımım bu biçimde dile getirildiğinde, başka bir saptamanın yinelenmesinden öteye geçmez; “topluluğun, benden belirli bir tıbbi tedavi almak için bir araya gelmiş olduğu” yolundaki bu saptama ise bu kez eğretilmeli biçimde dile getirilmiştir. Öte yandan, bu saptamanın canalcı noktası ise, temel varsayımı anlamak için, kullandığım sözcükleri eğretilmeli anlamlarıyla değil düz anlamlarıyla kabul etmek gerektiğidir.

Bağımlılık varsayımı diye adlandıracağım varsayımın ağır bastığı bir terapi topluluğu örneğini ele almak istiyorum.

Üç kadın, iki de erkek katılımcı var. Önceki seanslardan birinde, çalışma topluluğu işlevinin işaretlerinin katılımcılardan birinin iyileşmesine yöneldiğini saptamıştık. Bugün ise, bu hedefe ulaşmaktan artık umutlarını kestiklerini söyleyebiliriz, çünkü sorunlarını çözmek için tümüyle bana teslim olmuş durumdalar,

bana, yanıtlayacağımı bekledikleri soruları bireysel olarak yöneltmekle yetiniyorlar. Katılımcı kadınlardan biri çikolata getirmiş. Biraz tereddüt ederek sağ tarafındaki kadına isteyip istemediğini soruyor. Katılımcı erkeklerden biri sandviç yemeye koyuluyor. Önceki seanslardan birinde Tanrı'ya inanmadığını ve de hiçbir dini kabul etmediğini açıklamış olan felsefe lisansı sahibi bir katılımcı, alışıldığı üzere, tek kelime etmeden oturuyor, ama katılımcı kadınlardan biri, biraz da sokuştururcasına, hiç soru yöneltmediği konusunda uyarınca suskunluğunu bozuyor ve "Buraya yeterince uzun süre gelirim, kılımı bile kıpırdatmadan, aklımdaki tüm soruların yanıtını almış olacağımı bildiğim için birşeyler söyleme gereği duymuyorum," diyor.

Bunun üzerine, ben de onlara, beni topluluğun bir tür tanrısı kıldıklarını, zira, bütün soruları bana yönelttiklerini, beni hiç çaba göstermeksizin bütün bu sorulara karşılık verebilecek biri olarak gördüklerini söylüyorum ve sözlerimi şöyle sürdürüyorum: yemek olgusu, topluluğu çekip çevirmenin bir yoludur, bunun amacı da, benim gücüme duydukları inancın korunması için bu inancın bedenleşmesi olabilir; ve sonunda felsefecinin yanıtı, dua etmenin ne derece etkili olduğu konusundaki kuşkuçuluğunu dile getiriyorsa da, önceki seanslarda tanrıtanımaz olarak yaptığı karşı çıkışlara ters düşer gibidir.

Yaptığım yoruma başlarken, haklı olduğumdan emindim, ama burada ancak küçük bir bölümünü betimleyebileceğim yığınla malzemeyi gözler önüne serip herkesi inandıracağıma da emindim. Sözlerimin sonuna geldiğimde ise pot kırdığımdan emindim; etrafımdaki herkes boş boş bakıyordu; elimdeki tüm kanıtlar birden yok olmuştu. Kısa bir süre sonra, sandviçini bitiren adam, sandviçin kâğıdını özenle katlayıp cebine koydu ve kaşlarını çatıp sorgulayarak etrafına bakındı. Kadın katılımcılar-

dan biri gözlerini bana dikmiş, bakıyordu; başka bir kadın katılımcı ise parmaklarını içiçe geçirmiş derin bir düşünceye dalmış gibi yere bakıyordu. Giderek, kendimi, müminlerden oluşan bir topluluğun inancına kara çalmış suçlu biri gibi hissediyorum. İskemlesinin sırtlığına dayanmış duran ikinci erkek katılımcı ise parmaklarıyla oynuyor. Yanında çikolata getirmiş olan kadın katılımcı son lokmasını da yutuyor bir anda.

Topluluk içinde egemen olan tanrısallık konusunda kuşku duyduğumu, kuşkumu dile getirmemle suçluluk ve kaygı düzeyinin yükseldiğini, topluluğun kendini benim kutsallık taşımayan özelliğimden ayıramadığı için topluluğun “kötü” bir üyesi olup çıktığımı açıklıyorum.

Şimdiye kadar, yalnızca kendi tepkilerimden söz etmiş olmamın nedeni, sanırım biraz sonra kendiliğinden ortaya çıkacak. Kanıtı gözlemlenen olgularda değil de, analistin öznel tepkilerinde yatan yorumların, haklı olarak topluluğun dinamiğinden çok psikanalistin psikopatolojisinden kaynaklandığı eleştirisinde bulunulabilir. Getirilen bu eleştiri haklı olmakla kalmayıp, birçok çözümlemeci tarafından özenle, uzun uzadıya incelenmeyi de hak eder. Şimdilik bunu bir kenara bırakıp, bütün bu bölüm boyunca tek bir sav ileri süreceğim ki o da şu: grup terapisinde, yapılan yorumların pekçoğu ve en önemlileri çözümlemecinin duygulanımsal tepkilerini temel almalıdır. Bütün bu tepkilerin, çözümlemecinin topluluk içinde Melanie Klein’ın yansıtımlı özdeşleşme (1946) adını verdiği mekanizmanın “algılayıcısı” olmasından kaynaklandığına eminim; bu noktada, topluluk içinde son derece önemli yeri olan bir mekanizmadan söz ettiğim unutulmamalıdır.

Ne var ki, karşı-aktarım deneyiminin, çözümlemecinin yansıtımlı bir özdeşleşmeye maruz kaldığı durumunu, yanılığa

düşmeksizin hemen saptamasına olanak veren bir nitelik taşıdığı kanısındayım. Analist, hastanın, kendi hayallerinde, aşağı yukarı kolayca anlaşılabilir biçimde bir rolü oynatmak için kendisini kullanmaya çalıştığını hisseder; en azından, anılarıma göre, geçici kavrayış yitimi dediğim olayı yaşamazsa hissedebileceği bir durumdur bu. Geçici kavrayış yitimi dediğim olay ise, şiddetli duygular yaşama duygusu ve aynı zamanda, bu duyguların yaşanan nesnel durum tarafından mükemmel bir biçimde gerekçelendirildiği ve hiçbir şekilde derinliğine bir açıklama gerektirmediği inancıdır. Analist açısından bakıldığında, bu deneyim birbirine sıkışıkya bağlı iki aşamadan oluşur: ilk aşamada, analist, ne yapmış olursa olsun, muhakkak, doğru bir yorumlama getirmediği izlenimine sahiptir; ikinci aşamada ise, analist, özel duygulanımsal bir durumda yer alan özel bir kişi olduğu duygusu içindedir. Bu aşamaya zorunlu olarak eşlik eden gerçekliğin felç edici duygusundan kendini kurtarma becerisi, topluluk içinde yer alan bir analist için gerekli ilk koşuldur: bunu becerebilirse, doğru bir yorumlamada bulunabilir ve geçerliliğinden kuşku duymak zorunda kaldığı bir önceki yorumlamayla olan ilişkisinin de farkına varabilir.

Şimdi de ikinci temel varsayımı ele alma sırası geldi. İlk varsayım gibi, bu da topluluğun bir araya gelmesine neden olan amaçla ilgilidir. Bu olay ilk kez, topluluğun geri kalanını şu ya da bu ölçüde yoksayan bir erkek ile bir kadın katılımcının tüm konuşmayı tekellerine aldığı bir seansta dikkatimi çekmişti. Öteki katılımcıların zaman zaman birbirlerine bakışlarından, pek ciddi olmasa da bir aşk ilişkisinin söz konusu olduğu izlenimi uyandıyordu, her ne kadar konuşulanların görünürdeki içeriğinin topluluk içinde yapılan öteki konuşmalardan çok farklı olduğu söylenemezse de. Bununla birlikte, bazı katılımcıların grup terapisi

dedikleri etkinlikten dışlanmış olmaktan ötürü genelde dışavurdıkları duyarlılığa rağmen, sözü tümüyle bu iki konuşmacıya bırakmaya hiçbir şekilde karşı çıkmamalarına çok şaşırmıştım. O sıralar katılımcılara göre, grup terapisi denilen çalışma benimle birşeyler konuşmaları ve benim ya da başka bir katılımcının bir “yorum” getirmesiydi. Daha sonra, söz konusu iki kişinin cinsiyetinin, topluluk içinde bir eşleşme olgusu yaşandığı yolundaki temel varsayımın varlığını en ufak biçimde bile etkilemediği ortaya çıktı. Bütün bu seanslar boyunca, grup içinde o zamana dek alışık olunan sıkıntı ve yoksunluk duygusuyla dolu uzun saatlere taban tabana zıt bir umut ve bekleyiş havası vardı. “Eşleşme topluluğu” adını vererek üstüne dikkat çekmeye çalıştığım etkenlerin, bu konuda çok özel, hatta diğerlerine göre üstün bir yere sahip olduğunu düşünmek yanıltır. Oysa, psikanalizin bizlere tanışık kıldığı ruhsal durumların burada da var olup olmadıklarını doğrulayabiliriz. Sözelimi, yaşanmış olan ilk sahnenin *acting-out*’unu gösteren bir grup durumu ve bireylerde bu duruma gösterdikleri tepkilere ilişkin belirtiler bulmamak bence olağandışı olurdu. Bununla birlikte, bence, bütün bu tepkilere darsak, topluluğa özgü olguları gözlemlememiz güçleşecektir; üstelik, böyle bir yoğunlaşma çabasının, en uç durumda, topluluğun tedavi olanaklarının araştırılmasından çok, yaygınlaştırılmış bir psikanaliz biçimine varacağı kanısındayım. Daha başka pek çok durumda olduğu gibi bu durumda da, psikanalizin gayet iyi tanıdığı ama topluluk bağlamı içinde henüz incelenmemiş son derece bol malzeme bulunduğunu kabul etmek gerekir. Şimdilik bütün bu düşünceleri bir yana bırakıp, eşleşme topluluğunda karşımıza çıkan umut ve bekleyiş dolu ortama geri dönelim.

Bütün bu duygular, evliliğin nevrotik güçlüklerle son vereceğine, grup terapisinin yeterince tanındığında, toplumda devrim

yaratacağına, bir sonraki mevsimin –bu mevsim ister yaz, bahar, sonbahar ya da kış olsun– daha güzel olacağına, yeni bir cemaat, bir tür süper-topluluk gibi bir şey yaratmak gerektiğine ilişkin düşüncelerde dile getirilirler. Bütün bu düşüncelerin ortak yanı, dikkatimizi kesinlikle gelecekteki bir olaya çekmek eğilimi taşımalarıdır. Bununla birlikte, analist açısından, işin canalcı noktası gelecekteki bu olay değil, şimdiki zamandır, yani yaşanan umut duygusunun ta kendisidir. Bu duygu eşleşme topluluğunun özelliğidir ve başka hiçbir kanıt olmadığında bile, eşleşme topluluğunun varlığının kusursuz kanıtıdır. Cinselliğin hem habercisi hem de ayrılmaz bir parçasıdır. Sözlü olarak dile getirilen iyimser düşünceler, zaman içinde yer değiştirmeyi ve suçluluk duygularıyla uzlaşmayı hedefleyen ussallaştırmalardır. Ah-laka uygunluğu kuşku götürmeyen bir sonucun anılması ise umut duygusuna teslim olmakta artık bir sakıncanın olmadığını doğrular. Eşleşme topluluğunda, bu biçimde toplanmış duygular, nefret, umutsuzluk ve yıkım duygularıyla taban tabana karşıt kutuplarda yer alırlar. Umudun sürebilmesi için, vur-kaç topluluğunun, ya da bağımlı topluluk *leader*'inin tersine, topluluk *leader*'inin henüz doğmamış olması gerekir ; kendinde ya da başka bir toplulukta bulunan nefret, yıkım ve umutsuzluk duygularının sonucu olarak bu *leader* topluluğu kurtarmaya yazgılı bir kişi ya da bir düşüncedir. Ne var ki, bu rolü yerine getirebilmek için, mesih umudunun hiçbir zaman gerçekleşmemesi gerekir. Umud, ancak umut durumunda kaldıkça kendini sürdürebilir. Topluluğun doğmakta olan cinselliğinin ussallaştırılması ve umutlar biçiminde ortaya çıkan cinsel türden önseziler sayesinde, topluluk tüm çabasını ister insan, ister düşünce ya da ütopya olsun, bir Mesih yaratmaya yönlendirme eğilimine girer ve işte asıl güçlük de bundan doğar. Bu çabasında başarılı olduğu öl-

çüde de tabii ki umut zayıflar, artık umut edilen bir şey kalmamıştır. Oysa, nefret, yıkım isteği ve umutsuzluk tam anlamıyla yok edilmemiş oldukları için, varlıkları kendini hissettirmeye başlar. Yeniden ortaya çıkışları ise umudun zayıflamasını hızlandırır. Tartışmayı kolaylaştırmak için, topluluğun umudunu koruyabilecek biçimde manipüle edilmesi gerektiğini kabul etmek bile, daha ilerde betimleyeceğim gibi uzmanlaşmış bir topluluğun üyeleri ya da birer birey olarak bu işe girecek olanların, mesih umudunun gerçekleşmemesine çaba göstermeleri gerekir. Bu özel topluluklar için tehlike, çalışma topluluğunun sıradan yaratıcı işlevini engelleyecek biçimde ya aşırı istekle çabalamaktan ya da çalışmaları engellemekten ileri gelecektir; bu durumda söz konusu uzmanlaşmış topluluklar, artık Mesih'in yürürlükten kaldırılmasını amaçlayacaklar ve tabii bu da mesih umutlarının yeniden doğuşunu sağlayacaktır. Terapi toplulukları çerçevesinde ele alındığında sorun, topluluğun umut duygusunun ve sonuçlarının bilincine varmasını sağlamak, ama aynı zamanda bu duyguya karşı hoşgörülü olmayı öğretmektir. Eşleşme topluluğunda bu hoşgörü, topluluğun temel varsayımına bağlıdır ve bireysel ilerleme belirtisi olarak kabul edilemez.

Üçüncü temel varsayım ise, topluluğun bir tehlikeye karşı mücadele etmek ya da bu tehlikeden kaçmak amacıyla bir araya geldiğidir. Topluluk kayıtsızca bu iki eylem kipinden birini seçer. Bu ruh durumuna “vur-kaç” adını veriyorum. Bu durumdaki bir topluluk tarafından benimsenen *leader*, istekleriyle topluluğa kaçış ya da saldırı olanakları sağlayan kişidir: bunlardan başka istekler dile getirirse, kimse peşinden gitmez. Bir terapi topluluğunda, çalışma topluluğunun *leader*'i analisttir. Kendisine verilen duygulanımsal destek ise değişkendir; etkin durumdaki temel varsayım ve etkinliklerinin, bütün bu ruhsal durum-

larda bir *leader*'den beklenenlerle uyum içinde olmasına bağlıdır. "Vur-kaç" topluluğunda analist, olup-biteni açıklamak için gösterdiği çabaların, topluluğun her tür duygulanımsal öneriyi kolayca benimsemesi nedeniyle engellendiğini fark eder; sözü edilen duygulanımsal öneriler ya psikolojik güçlüklerin şiddetli reddi ya da bu türden güçlüklerden kaçınma yollarıdır. Bu bağlamda, örnek olarak verdiğim ilk toplulukta, topluluk üyelerinin birbirlerine isimleriyle seslenmeleri yolundaki önerisinin "vur-kaç" topluluğundaki bir kaçış isteği olarak yorumlanabileceği ileri sürülebilir; ne var ki, topluluğun ulaştığı gelişim düzeyini hesaba kattığım için ben bunu, çalışma topluluğunun işleyişi terimleriyle yorumladım.

ÜÇ TEMEL VARSAYIMIN ORTAK ÖZELLİKLERİ

Temel varsayımların herhangi birine dayanan bir etkinliğe katılmak için ne özel bir zihinsel gelişim, ne deneyim ne de eğitim gerekir. Bu katılım anlık, kaçınılmaz ve içgüdüselidir: topluluk içinde tanık olduğum türden olguları açıklamak için sürü içgüdüsunü ileri sürme gereği duymadım⁴ Çalışma topluluğu işlevinin tersine, temel etkinliğe katılması için, bireyin birlikte çalışma becerisine değil de, benim "birleşme değeri" dediğim niteliğe sahip olması gerekir. Bireylerin paylaştıkları bir temel varsayımaya uygun davranmak amacıyla, anlık ve istemsiz biçimde bir araya gelme yetisini anlatmak için fizik biliminden ödünç aldığım bir kavram bu. Çalışma topluluğunun işlevi hep bir temel varsayımla ve tek bir varsayımla ilişkili olarak kendini gösterir. Çalışma topluluğunun işlevi değişmese de, çalışma topluluğuna

4 W Trotter'in (1916) tersine, ama Freud'la (*Psychologie collective*, s. 9) uyum içinde.
Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

eşlik eden ve bu topluluğun etkinliğini renklendiren temel varsayım sık sık değişebilir. Herhangi bir temel varsayım bir saat içinde iki-üç kez değişebileceği gibi, aylarca değişmeden etkin konumda da kalabilir. Etkin olmayan temel varsayımların yazgısını açıklamak amacıyla, fiziksel ve zihinsel etkinliklerin birbirlerinden ayırt edilemediği ve genelde kabul edilmiş psikolojik inceleme alanına girmeyen zihin-öncesi bir sistemin var olduğunu ileri sürdüm. Akıldan çıkartılmaması gereken nokta, herhangi bir inceleme alanının psikoloji tarafından kullanılıp kullanılmayacağına, yalnızca bu alanın doğasına değil, ama daha başka etkenlere de bağlı olduğudur; bu etkenlerden biri de kullanılan psikolojik yöntemin etkililiğidir. Psikosomatik tıp alanının değerlendirilmesi de, fizik ve psikolojik olgular arasındaki sınırı belirlemeye yönelik her girişimin karşılaştığı güçlüğü bir örnektir. Dolayısıyla, ben de etkin varsayımlarla zihin-öncesi sistem alanında bıraktığım varsayımlar arasındaki sınırı kesin biçimde çizmeye çalışmayacağım.

Çalışma topluluğunun nasıl işlediğini incelemek için pek çok teknik vardır. Temel varsayım olgularının soruşturulmasında, psikanalizin ya da doğrudan doğruya psikanalizden kaynaklanan bir tekniğin kullanılmasının özel bir öneme sahip olduğu kanısındayım. Bununla birlikte, çalışma topluluğu işlevleri, her zaman temel varsayıma bağlı olgular tarafından istila edildiğinden, bu olguları bilmezden gelen her tekniğin topluluğa ilişkin yanlış bir izlenim sağlayacağı da kesindir.

Temel varsayımlara bağlı heyecanlar, kaygı, öfke, korku, aşk gibi tanıdık terimlerle betimlenebilir olsalar da, belirli bir temel varsayıma ortak olan heyecanlar, etkin temel varsayıma özgü bir düzenlenmenin parçasıymış gibi belli belirsizce birbirlerinden etkilenirler. Bundan çıkan sonuç da, kaygının kendisini, bağım-

lı toplulukta farklı, eşleşme topluluğunda farklı biçimde göstereceğidir; bu durum başka heyecanlar için de geçerlidir.

Daha önce gösterdiğim gibi, eşleşme topluluğunda *leader* “var olmasa” da, yani henüz doğmamış olsa da, tüm temel varsayımlar bir *leader*’i varsayarlar. Bu *leader* bir kişi değil, bir düşünce ya da cansız bir nesne de olabilir ve belirli bir bireyle özdeşleşmesi gerekmez. Bağımlı toplulukta ise topluluk tarihi *leader* olma görevini üstlenebilir. Örneğin, kısa süre önceki bir seansta olup biteni anımsayamadığı için hoşnutsuzluk yaşayan bir topluluk, bundan böyle her seansta tutanak düzenlenmesine karar verir. Bu tutanak giderek bir “İncil” olup çıkar; öyle ki, *leader* seçilen kişinin, bağımlılık *leader*’ine özgü imgeye göre kendini biçimlendirmeye karşı direndiğinde, bu kutsal kitaba başvurulur. Topluluk, kabul edildiği takdirde, kendisini oluşturan bireylerde bir ilerlemeye yol açabilecek bir düşünceyle tehdit edildiğini hissettiğinde böyle bir kutsal kitap oluşturmaya karar verir. Bu düşünceler, eşleşme *leader*’ine ait özellikleri çağrıştırdıkları için, heyecan dolu bir güç kazanırlar ve duygulanımsal bir karşıtlığa neden olurlar. Bağımlı topluluk ya da vur-kaç topluluğu etkin olduğunda, yeni düşünceyi ortadan kaldırmak için mücadele etmeye başlanır; bunun nedeni ise, söz konusu yeni düşüncenin süregelen durumu (*status quo*) tehdit ettiğinin hissedilmesidir. Savaş zamanında, ister kadroların seçimine ilişkin yeni bir yöntem ister bir tank olsun, her yeni düşünce “uçuk” gelir, başka deyişle, askerliğin kutsal kitabına ters düşer. Bağımlı toplulukta, yeni bir düşünce, ister birey ister kutsal kitap olsun, *leader*’e yönelik bir tehdit olarak kabul edilir. Aynı gözlem eşleşme topluluğunda da yaşanır: umutla beklenen dahi, ya da Mesih’le bir tutulan yeni düşünce ya da yeni bireyin, eşleşme topluluğunun *leader*’i olma işlevini yerine getirebilmek için doğmamış olması zorunludur.

BİR TOPLULUK VARSAYIMINDAN BAŞKA BİR TOPLULUK VARSAYIMINA GEÇİŞTEN KAYNAKLANAN ABARTILI DEĞİŞİKLİKLER

Topluluk tarafından benimsenen anlayışta gözlemlenen değişikliklerin, bir varsayımın yerini başka bir varsayımın almasına bağlı olması gerekmez: gözlemlenen değişiklikler, gerilimin arttığı anda etkin olan varsayıma göre abartılı biçimlere bürünebilirler. Sözünü ettiğimiz abartılı biçimler ise her zaman için yabancı bir topluluğun varlığını gerektirirler. Bağımlı topluluk etkin bir durumdaysa ve bu topluluk eşleşme topluluğu *leader*'i tarafından uygulanan bir baskıyla tehdit ediliyorsa –kutsal bir kitap yaratma yöntemi yetersiz kalmış ve de mesihçe bir umut söz konusuysa– işte böylesi bir tehdidi savuşturmak amacıyla yeni bir topluluğa başvurulur. Vur-kaç topluluğunun etkin bir durumda olduğu zaman ise, bu topluluk başka bir topluluğu kendi içine alma eğilimine yönelir. Eşleşme topluluğunun etkin olduğu zaman ise, topluluk içinde bölünmeye yönelik bir eğilim gözlemlenir.

Eşleşme topluluğunda, ister kişiye isterse düşünceye yönelik beslenen mesihçe umudun gerçekleşmemesi gerektiği unutulursa böyle bir tepki tuhaf gelebilir. Sorunun düğüm noktası, temeldeki topluluk böylesi bir gelişimi hoşgöremeyecek durumdayken, yeni düşüncenin gelişim tehdidinde bulunmasında yatar. Bu durumun nedenlerini daha ilerde inceleyeceğiz.

UZMANLAŞMIŞ ÇALIŞMA TOPLULUĞU

Belirli bir temel varsayımın etkinliğini uyarmaya özellikle yatkın bazı çalışma toplulukları da vardır; Freud bunları başka bir isim vererek *berimlemişti* (Freud, *Psychologie collective*, s. 40 ve

sonrası). Ordu ile Kilise bu türün en belirgin örnekleridir. Bir Kilise çoklukla bağımlı topluluğa özgü, Ordu ise vur-kaç topluluğuna özgü olguların yarattığı etkiye katlanmak zorunda kalır. Bununla birlikte, başka bir olanak daha var, şöyle ki, bütün bu toplulaşmalar birer parçası oldukları ana topluluktan kaynaklanmışlardır. Dolayısıyla, vur-kaç topluluğu ile bağımlı topluluğu etkisiz bırakmak gibi özgül bir amaçları vardı; bunu da ana topluluğun çalışmasını engellemelerini önlemek için yapmalıydılar. Bu varsayıma göre, bağımlı ve vur-kaç topluluklarının etkinliği son bulduğunda veya son derece güçlendiğinde çalışma topluluğu başarısız kalacaktır. Bu her iki durumda da aynı sonuç ortaya çıkacaktır: ana topluluğun, bir yandan çalışma topluluğu işlevini yerine getirirken, bir yandan da uzmanlaşmış çalışma topluluğuna özgü işlevleri üstlenmesi gerekecektir. Uzmanlaşmış çalışma topluluğu, temel varsayımdan kaynaklanan olguları, kendi üstlendiği rol uyarınca, göğüslemeye, çalışma topluluğunun işlevleri temel varsayımların uyguladıkları baskı nedeniyle bozulurlar. Çalışma topluluğunun işlevi, özünde, duygu ve düşünceleri gerçekliğe uygun bir davranışa çevirmek olduğu için, bu topluluk temel varsayımları dile getirmeye uygun düşmez. Nitekim, temel varsayımlar, eyleme dönüştürülmeye çalışılırlarsa tehlikeli olurlar.

Bu süreci tersine çevirmeye çalıştığı için, yani eylemi temel varsayımlara dayalı zihinsel terimlerle dile getirmeye çalıştığı için (bu çok daha tehlikesiz bir yoldur) uzmanlaşmış çalışma topluluğu bu tehlikenin bilincindedir. Dolayısıyla, çalışma topluluğunun işlevlerinden kaynaklanan, herkesçe bilinen bir icraat karşısında, Kilise, bunun için topluluğun, gerçekçi biçimde çalışma konusundaki kilisenin kendi yeterliliğine değil de, tanrısına şükran duymasını emreder: “non nobis, Domine” Topluluğun

işleyişi yolundaki çabaları başarılı olan verimli bir kilise, bir yandan dinsel inancı güçlendirmek, bir yandan da bu inancın hiçbir zaman bir eylemin temeli olmaması gerektiğini vurgulamak zorundadır; iyi bir silahlı güç, hiçbir zaman kullanılmaması koşuluyla, gücün her şeyi yapabileceği düşüncesini desteklemelidir. Her iki durumda da aynı sonuca, yani temel varsayımlara dayalı anlayışın kendini eylemle ifade edemeyeceği sonucuna varılır, çünkü eylem, çalışma topluluğunun işlevinin gerçeklikle ilişkide olmasını gerektirir.

Bağımlı topluluk etkin olduğunda, küçük terapi topluluğu bir alt-topluluk yaratma eğilimi yaşar; bu alt-topluluk bağımlı topluluk *leader*'ini (genellikle bu kişi analist olur) topluluk nezdinde lideri dile getirme işlevini üstlenir. Vur-kaç topluluğunda bu işlevi buna benzer bir alt-topluluk üstlenir. Analist aşırı sertse, yeni bir düşünce tehdidinin doğuracağı tepkilere benzer tepkilere yol açar.

Daha önce aristokrasinin, sırasıyla bağımlı topluluk ve vur-kaç topluluğunun Kilise ve Ordu açısından gerçekleştirdiği işlevlerin aynısını eşleşme topluluğu için üstlenmiş bir uzmanlaşmış çalışma topluluğu olabileceğini belirtmiştim. Bu alt-topluluğun işlevi, yaradılış ve doğum düşüncelerine odaklanan duygulara, yani Mesihçe bir umuda yol açmaktır. Oysa, bu umut duygusunun cinsel istegın bir girizgâhı olduğunu, bu duyguların evrim gerektirecek bir duruma yol açabileceği endişesini taşımadığını belirtmiştim. Aristokrasi Mesihçe bir umut esinlemeli ama eşleşme topluluğu *leader*'inin, eğer bu kişi somutlaşırsa, belki de bir sarayda doğacağı, ama bizler gibi biri olacağı yolunda da güvence vermeli. "Demokratik" sözcüğü günümüzde işte bu niteliği betimlemek için kullanılan kalıp sözcük olabilir pekâlâ. Terapi topluluğunda, genellikle, "aristokratik" alt-topluluk, topluluğun,

yeni düşüncenin bilinmedik hiçbir yanı olmadığını anlamasına yardımcı olur.

TEMEL VARSAYIMLAR: ZAMAN VE EVRİM

Temeldeki zihniyetin iki özelliğine dikkat çekmek isterim. Bu özelliklerin ilki, zamanın temeldeki zihniyette hiçbir role sahip olmadığıdır: zihinsel işleyişin hesaba katılmayan bir boyutudur bu. Dolayısıyla, zaman etkeninin bilincine varılmasına bağlı olan her etkinlik iyi anlaşılamaz ve bir zulüme maruz kalma duygusuna yol açmaya eğilimlidir. Temel varsayımlar düzeyinde olup bitene ilişkin yorumlar ise çarpıtılmış bir zaman kavramını ortaya çıkarırlar.

Daha önce değindiğim ikinci özellik ise, temel zihniyette evrime ilişkin hiçbir sürecin yer almamış olmasıdır. Herhangi bir evrime yönelik her yüreklendirici hareket düşmanca bir tepkiye yol açar. Topluluğun incelenmesi sayesinde katılımcıların anlaşılmasına yönelik tedavi edici bir gelişmeyi amaçlayan bir toplulukta bunun son derece önemli olduğu kolayca anlaşılabilir. Böylelikle ortaya çıkan düşmanlık, temel varsayımın değişikliklerinin dönemlerine girmek yerine, mesihçe düşünceye ya da bireye duyulan tepkiye abartılı bir biçim vermeye yönelir. Bir topluluk gelişimi engellemeye çalıştığında, yapacağı en kolay iş, hiçbir gelişim becerisi gerektirmeyen zihinsel bir yaşam içinde kendini eritmek amacıyla, temel zihniyetin kendisini istila etmesine izin vermek olacaktır. Bu konum değişikliği ise çok daha büyük ve çok daha hoş bir canlılık duygusuyla ödünlenir.

Gelişmeye yönelik bir tehdit karşısında bölünmenin sağladığı savunma biçimi, bu amaca ilkece karşı olsa da gerçekte katkıda bulunan bölünmüş toplulukların işleyişinde gözlemlenebilir.

Alt-topluluklardan biri, genelde topluluğun “kutsal kitabıyla” temsil edilen bağımlı topluluğa katılır. Yerleşik düşünceleri herhangi bir çaba gerektirecek her şeyden temizleyerek daha da yaygınlaştırır ve gelişim çabasını kabul etmeyen herkesin katılımını sağlar. Böylelikle, düşünce de yavanlıklar ve dogmalar düzeyinde istikrara kavuşmuş olur. Yeni düşünceyi savunduğu varsayılan karşı topluluk ise, öylesine titizleşir ki, yeni kişilerin kendisine katılmasına izin vermez olur. Böylece, bu iki topluluk, evrime yol açacak ve onun özünü oluşturan çatışmadan, o acılı karşılaşmadan, yani ussal olanla ilkel olanın karşılaşmasından kaçınırlar. Herhangi bir bölünmeye katılanların oluşturduğu önemli ama yüzeysel alt-topluluk, daha ciddi ama sayıca daha az katılımcının oluşturduğu başka bir bölünmeyi benimsemiş alt-topluluğun karşısına dikilir. Bundan çıkan sonuç ise, bir toplumun “en iyileri”nin kısırlıkta ısrarla ayak direrlerken, söz konusu toplumun en eğitimsiz üyelerinin yaygın biçimde kendilerini yeniden-üretmesi ve bu duruma karşı duyulan kaygıyı akla getirmekte.

TEMEL VARSAYIMLAR ARASINDAKİ İLİŞKİLER

Çok daha temel bir şeye indirgenip indirgenemeyeceklerini görmek için hem çalışma topluluğunu hem de üç temel varsayım dayalı toplulukları yeniden incelememiz gerekiyor. Temel varsayımlar ön ilkesi, topluluğun heyecanlarının, bunları incelemeye çalışan katılımcı açısından sunduğu karmaşıklıklar ve katotik yanı çözmemize ve dile getirmemize yarıyorlarsa da, bu varsayımların varlığına ilişkin ussal bir açıklama olmamasını kabul etmek zorunda değiliz. Bu temel varsayımlardan hiçbirinin topluluğun heyecanlarını ve korkusunu yatıştırmaya yetmediği

açıkça ortadadır; zaten yetseydi, ne herhangi bir değişiklik ne de bir varsayımdan bir diğerine geçmek gibi bir durum da olmazdı ve daha önce belirttiğim gibi, uzmanlaşmış çalışma toplulukları oluşturma yönünde hiçbir gereksinim de ortaya çıkmazdı.

Bu temel varsayımların her üçü de bir *leader* düşüncesine yer verirler. Vur-kaç topluluğu anlamak gerekliliğini kabul edemez. Her üçü de, gelişmeye karşı çıkarlar, gelişme ise zaten anlamaya bağımlıdır. Buna karşılık, çalışma topluluğu anlamamanın ve gelişmenin gerekli olduğunu kabul eder. Uzmanlaşmış çalışma topluluklarını göz önüne alırsak, her üçü de, öncelikle başta bağımlı olur gibi gözüktükleri, temel hipoteze yabancı konularla ilgilenir gibidirler. Örneğin, bağımlılık varsayımından kaynaklanan uzmanlaşmış çalışma topluluğu, mesih düşüncesinden kaynaklanan kaygılardan bağışık değildir; oysa bu türden kaygıların, bağımlılık topluluğundan çok eşleşme topluluğunun etkinlik alanına ait olduğu sanılır. Bu örnekte, tüm çabalar, ana-babasından biri Tanrı ya da Firavun kızı gibi yüksek mevkiden, ötekinin ise daha mütevazı düzeyde biri olan, sorgun ağacından yapma bir sepet içinde veya bir ahırda doğmuş, evlilik bağının dışında dünyaya gelmiş bir Mesih'e yönelir genellikle. Eşleşme topluluğunda, aristokratik alt-topluluk yüksek mevkiden ana-babayı da, evliliği de, lüks beşiği de kabul eder, çocuğun biricik ayrırcı özelliği bize benzer olmasıdır. Olguları daha inceden inceye araştırdığımızda, bir dizi ögeyi bir araya getirmemiz gerektiğini görürüz; bu ögeler şunlardır: bir yanda, cinsel aşk, eşit anne-baba, bize benzer bir çocuk, cinsel aşkın temel bileşeni saydığım mesih umudu, öte yanda ise, anlama becerisi gerektiren gelişme gereksinimi. Vur-kaç topluluğu anlama becerisinden yoksun olmak yanında, anlamamanın vazgeçilmez koşullarından biri olan sevmek konusunda da beceriden yoksun olmakla kendini göste-

rir. Vur-kaç topluluğu *leader*'i topluluğun gözünü korkutan bileşenlerden birinin yeniden ortaya çıkmasına yol açar; bu bileşen ise süt çocuğuna ya da tehlikeli babaya benzer.

Üstelik, üç temel topluluk, herbiri sırasıyla, belirli bir zamanda etkin olan varsayıma göre, Oedipus konumundaki kişilerden birinin özelliklerini ortaya koyan bireylerin toplamlarıdır. Ne var ki, Oedipus kişilikleriyle olan eşleştirme her açıdan tam değildir. Tüm ilişkiler birey ve topluluk arasındaysa da, topluluk parçalanmış bir birey olarak gösterir kendini; bu parçalanmış birey de orada bulunan başka bir bireyi gizler. Görülmeyen birey ise *leader*'dir; bu durum, analistin *leader* olduğu yolundaki pekişmiş güveni sarsan bir çelişki gibi gözükse de, analistin terapi grubunda çalışma topluluğunun *leader*'i olduğu anımsanır ve onun *leader* olduğu kuşkusuna yol açan sayısız belirti hesaba katılır, ama hiç de *leader* olarak algılanmadığı düşünülürse bu durum artık bir çelişki olmaktan çıkar. Çoğu kez bana topluluğa katılmadığımı, topluluğa kendi görüşümü bildirme fırsatı vermediğim söylendi; halbuki gerçekte belki de en çok konuşan bendim. Burada önemli olan nokta, dile getirilen düşünceye eşlik eden duygudur; topluluk içinde de bu hep böyle olmuştur. Oysa, benim *leader* olmamdan *kuşkulandığımı*, ama *leader* olarak *algılanmadığımı* yinelemeliyim.

Temel varsayımların baskın olduğu heyecan yüklü düzlemde, Oedipus nesneleri tıpkı psikanalizde olduğu gibi malzeme içinde ortaya çıkarlar. Ne var ki, Oedipus mitosunun çok az sözü edilen bir kişisine, sfenkse yer verirler. Çalışma topluluğunun *leader*'i olarak kabul edildiğim ölçüde –kabul edilmediğim çok enderdir– bana ve benimle özdeşlenen çalışma topluluğuna da, kötülükler habercisi sfenskin sorgulayıcı, karanlık ve gizemli doğasına tıpatıp uygun düşen duygular yakıştırılır. Yaptığım müda-

haleler her zamankinden daha çok kaygı yarattığında, topluluk, böylesi bir benzerliği –bu konuda ben hiçbir yorumda bulunmamış olsam da– açıkça bildiren terimler kullanır. Sorgulama tutumunun uyandırdığı dehşet duygusunu, başka hiçbir deneyimin topluluk deneyimi kadar açıkça kanıtladığını sanmıyorum. Yaşanan bu kaygı duygusu yalnız sorgulayıcıya değil, sorgulama nesnesine de yönelir, hatta söz konusu kaygı duygusunun sorgulama nesnesine göre ikincil değere sahip olduğunu söylemeye daha yatkınım. Gerçek şu ki, soruşturma nesnesi olarak topluluğun kendisi, son derece ilkel türden kaygılara neden olmaktadır. Bu kaygının doğasının, topluluğun, kendisini oluşturan bireylerin zihinlerinde, anne bedeninin içeriğine ilişkin en ilkel fantazmalara benzediği kanısındayım⁵ Dolayısıyla, topluluk dinamiğini açıklama çabası, paranoid-şizoid pozisyona özgü kaygı ve mekanizmalar tarafından engellenmektedir. Bu düzeyler uyarılıp etkinleştirilmeden soruşturma yapılamaz.

Artık temel varsayımın çok daha temel başka bir şeye indirgenip indirgenemeyeceğini sorabilecek durumdayız. Sözünü ettiğim üç zihinsel durumun, yani üç temel varsayımın, birer ilksel olgu değil de, ilksel kabul edilmeye daha yatkın bir durumun dışavurumu ya da bir “karşı” tepkinin anlatımı olabileceğini düşünmeye yönelten benzerlikler sunduğuna dikkat çekmiştim. Gerçek şu ki, temel varsayımlar ön ilkesi, topluluk seansı boyunca ortaya çıkan kaotik malzemeyi ayıklamak için son derece yararlı bir gereçse de, daha derin bir soruşturmanın yeni ön ilkeler gerektirdiği apaçık görülmektedir. Bu gereksinim ile bunu giderme yolunu, bir temel varsayımdan başka bir temel varsayıma geçişi neyin hızlandırabileceği üzerinde düşünürken buldum. Daha önce betimlediğim abartılı biçimleri de bu tartışmaya katıyo-

rum.

Kısaca söylemek gerekirse, etkin temel varsayım ne olursa olsun, duygulanım durumunun ögelerinin geçmişteki kaygı dolu hayallere son derece sıkı sıkıya bağlılığı nedeniyle, topluluk, gerilim her arttığında, savunmaya geçmek zorunda kalmakta. İşte, temel varsayımlar bu ilkel düzeyde ele alındığında, şimdiye kadar betimlediğimden daha değişik bir biçimde kendilerini gösterirler. Eşleşme arzusunun, kısmi nesne ilişkilerine dayalı ilkel Oedipus çatışmalarıyla ilintili psikotik kaygıdan kaynaklanan bir ögeyi içerdiği görülür. Bu kaygı ise bireyleri, müttefik arayışına iter. Eşleşme isteğinin kökeni, eşleşme topluluğunun görünürde ussal açıklaması tarafından gizlenmiştir; bu açıklamaya göre, eşleşme topluluğunun kuruluş gerekçesi cinsel, amacı ise üremedir.

Ne var ki, eşleşme topluluğu etkin olduğunda, bu toplulukta ilkel kısmi nesnelere ayırt edilemeyecek kadar benzeyen bileşenler 'saptanız; dolayısıyla, psikotik kaygı, yeni savunma güçlerini seferber etmeyi doğrulayacak kadar tehlikeli görünmekte gecikmeyecektir. Bir an için psikotik kaygının vur-kaç topluluğu biçimine büründüğünü varsayalım; başka deyişle, ya nefret edilen nesneden kaçmakla ya da varsayılan bir düşmana yıkıcı saldırıda bulunmakla ifade edilen bir nefret patlaması biçimine büründüğünü varsayalım. Topluluğun bireye kayıtsız kalması, dahası, topluluğun bu yolla ilk sahneden kendisini kurtarmasının olanaksızlığı nedeniyle, kaygı yeniden ortaya çıkmaya yönelir, dolayısıyla, temel varsayımı yeniden değiştirme gereksinimi de gündeme gelir.

Şimdiye kadar söylediklerimizin açıkça gösterdiği gibi, temel varsayımlar çok eskilerde yatan bir ilk sahnenin ikincil oluşumları gibi ortaya çıkmaktadırlar. Sözüünü ettiğimiz ilk sahne, kısmi

nesneler düzeyinde yaşanmış ve Melanie Klein tarafından betimlenen paranoid-şizoid ile depresif konumlara özgü yansıtımlı özdeşleşme, ayırma mekanizmaları ve psikotik kaygıyla bağdaştırılmışlardı. Topluluğu kimi zaman soruşturmanın korkutucu nesnesi, kimi zaman da korkutucu eyleyeni olarak gösteren içe-alım ve yansıtma⁶ bu imgenin tümleyici parçasıdır ve etkinlikleri ayırt edilmezse kafa karışıklığına yol açarlar.

İlk sahneye ilişkin klasik düşünce, topluluğun dinamiğini açıklayabilecek kadar ileri götürülememiştir. İlk sahneyi topluluk içinde ortaya çıktığı biçimiyle, derinlemesine gözlemlemenin ne denli önemli olduğunu vurgulamak gerekir. İlk sahne, ana-babadan birinin bir bölümünün, göğüs ya da anne bedeninin, başka nesnelerle birlikte, babanın bir bölümünü de kapsadığı düşüncesini varsaydığı için, bu ilk sahne anlayışı son derece tuhaf, dolayısıyla alışılmış betimlemeden son derece farklıdır. *Oedipus çatışmasının ilk aşamaları* adlı yazısında (1928 ve 1945) Melanie Klein bu hayalleri, bireysel analizlerde keşfettiği biçimiyle betimlemişti (Paula Heimann, 1952 b). Yaşadığım topluluk deneyimi sayesinde, bu hayallerin topluluk açısından son derece önemli olduğu kanısını güçlendirebilecek bollukta malzeme sağladığını söyleyebilirim⁷

Topluluk çalkantıya uğradığı ölçüde, ilkel hayaller ve mekanizmalar da o denli belirginleşir; topluluk ne denli istikrarlıysa, Freud'un topluluk betimlemesine de o denli uygun düşer; bilindiği gibi, Freud'un topluluk betimlemesi, nevroz mekanizmalara

6 Bu sürecin psikanalizde nasıl yaşandığı Paula Heimann (1952 a) tarafından betimlenmişti.

7 Melanie Klein'in *Premiers stades du conflit oedipien* (1928) adlı yazısında dış nesnelere verilen psikotik tepkiler konusundaki betimlemesi, topluluğun yeni düşünceler karşısındaki tepkileriyle tuhaf biçimde benzeşmekte. Bir "kutsal kitap" oluşturup yerleştirmek topluluk tarafından benimsenen savunma biçimlerinden biridir.

rının ve aile topluluklarının yinelenmesi şeklindedir. Ne var ki, “istikrarlı” toplulukta bile, psikotik düzeyin derinlerine ulaşmaya çabalamak, psikotik düzeyin var olduğunu kanıtlamaya çalışmak gerekir; bunun sonunda, topluluğun “hastalığı” geçici olarak ağırlaşabilse bile bu çabayı göstermek gerekir.

ÖZET

Topluluk konusundaki analitik görüşe geçmeden önce, şu ana kadar sözü edilen kuramları özetlemenin yararlı olacağı kanısındayım. Tarafsız bir yargıya ulaşmak amacıyla, topluluk konusundaki tüm psikanalitik kuramlardan kendimi kurtarmak için, bile isteye çalıştığım unutulmamalıdır; bilindiği gibi, topluluğu çözümleme pratiğinden edindiği deneyim sayesinde, topluluğu incelemeyi amaçlayan bir psikanalistin konumuna uygun biçimde, bu yönde bilinçli biçimde çabalamıştım. Sonuçta, çalışma topluluğu işlevleri yanında bir davranış da (genellikle son derece duygulanımsal bir davranış) belirten bir topluluk kuramı elde ettim; sözünü ettiğim davranış, üç temel varsayımdan birine duygulanımsal bir tepki oluşturur. Bu temel varsayımların istemsiz, otomatik ve kaçınılmaz olduğu düşüncesinin topluluğun davranışını açıklayabileceğine inandım. Ne var ki, sözünü ettiğimiz “temel varsayımlar” sanırım birbirinden ayrı zihinsel durumlar olarak ele alınmamalı. Bununla birlikte, topluluğun içindeki davranışın “temel” açıklamaları olduklarını da ileri sürmüyorum; böyle bir şey hem abartıya kaçmak hem de saçmalamak olurdu zaten, ama şöyle diyorum: bu üç zihinsel durumun her biri, öteki ikisinden yeterince açık-seçik biçimde ayırt edilmiş olsa bile, kendisini öteki ikisinin bir bakıma karşılığı, ya da başka bir temel varsayım sanabileceğimiz bir durumun başka bir yanı olma-

ya iten bir niteliğe sahiptir. Eşleşme topluluğunun mesihe duyduğu umut ile bağımlı topluluğun “tanrı”sı arasında işte böyle bir benzerlik bulunur. Çok daha farklı heyecan yüklü bir “ton” kullanıldığı için bunun sağlamasını yapmak çok güçtür. Kaygı, korku, nefret, sevgi, işte bütün bu heyecanlar temel topluluklardan herbirinde birer yere sahiptir. Temel toplulukların herbirinde gerçekleşen düzenleniş nedeniyle yaşadıkları değişiklik ise, bir araya gelirken kullanılan “harcın” farklı olmasındandır kuşkusuz: bağımlı toplulukta bu “harç” suçluluk ve depresyondan, eşleşme topluluğunda mesihe beslenen umuttan, vur-kaç topluluğunda ise öfke ve nefretten oluşur. Ne olursa olsun, sonuçta tartışmanın içeriği üç toplulukta birbirinden çok farklıymış izlenimi uyandırabilir. Kimi zaman eşleşme topluluğunun beslediği “dünyaya gelecek deha”nın, bağımlı topluluğun “tanrı”sı ile pek çok ortak noktaya sahip olduğu duygusuna kapılınır: örneğin, bağımlı topluluk “eski” bir *leader*’in otoritesine başvurduğunda, topluluğun davranışı, “gelecekteki” *leader*’lerden birine çağrıda bulunan eşleşme topluluğunun davranışına benzer. Her iki durumda da, *leader* yoktur, tek fark da zaman ve heyecandır.

Şimdi söylediklerimi vurgulamak istememin nedeni, daha önce dile getirdiğim temel varsayım ön ilkesinin katı olmadığını göstermektir.

PSİKANALİTİK BAKIŞ AÇISI

Freud’un topluluk konusunda geliştirdiği kuramlar, aktarım konusunda yaptığı incelemelerden kaynaklanır. Psikanalitik çift arasındaki ilişkiler, daha kalabalık bir topluluğun içinde bulunduğu durumla ilişkili olarak ele alınabileceği için, aktarımın, daha önce belirttiğimiz nedenlerden dolayı, eşleşme topluluğunun

ayırıcı özelliği olduğu düşünülebilir. Yaşanan psikanalitik durum, topluluğun yaşadığı toplam durumun bir bölümüyse, bu durum sayesinde elde edilen malzemede cinsel öğelerin egemen olmasını beklemek gerekir; aynı şekilde, söz konusu topluluğun psikanaliz sürecinin dışında bırakılmış kesiminde de, cinsel etkinlik olarak psikanalize yönelik düşmanlık ve kuşku duygularının egemen olmasını beklemek gerekir.

Freud yaşadığı psikanalitik deneyim sayesinde, benim uzmanlaşmış çalışma topluluğu adını verdiğim iki topluluğun, yani Ordu ile Kilise'nin taşıdığı anlamı çıkarsayabildiyse de, kendi yeniden-üretimine ve üremeye son derece önem verdiği için, eşleşme topluluğuna ilişkin olgularla en çok ilgilenmek zorunda kalabilecek uzmanlaşmış topluluğu, yani aristokrasiyi incelememişti. Aristokrasi bir tek dış gerçeklikle ilgilenseydi, etkinliklerinin tümü de herhangi bir üniversitedeki kalıtım araştırma enstitüsünün çalışmalarına benzerdi. Ne var ki, üreme konusuna duyulan ilgi, bilimsel açıdan bakıldığında, dış gerçekliği konu alan zihinsel bir etkinlik kadar saygın değildir. Eşleşme topluluğuna ilişkin olgularla ilgilenmek gibi son derece özgül bir göreve sahip bir uzmanlaşmış topluluk söz konusudur; tıpkı Ordu'nun vur-kaç topluluğuna ilişkin olgularla, Kilise'nin de bağımlı topluluğa ilişkin olgularla ilgilenmesi gibi. Dolayısıyla, bu alt-topluluğun, topluluğun bütünü ile olan ilişkileri, söz konusu görevini gerçekleştirirken kalıtsal ilkelere ne denli bağlı kaldığı ile belirlenmeyecektir; söz konusu ilişkiler, toplam topluluğun eşleşme olgularının, heyecan yüklü çalkantıların, çalışma topluluğunun işlevlerini engelleyemeyecek kadar zaptedilmiş olması beklentisini ne denli etkili biçimde yerine getirmiş olmasıyla belirle-necektir.

Topluluğu ilgilendiren sorunları yüzeysel biçimde incele-

mekten öteye geçmeyeceğini (1913⁸ açıkça söylemiş ve bu konudaki gözlemlerini Le Bon, Mc Dougall ve Wilfrid Trotter'in kuramları tartışılırken dile getirmiş olsa da, Freud'un (1921 *pas-sim.*) gerek toplu gerilimlerin pençesine düşmüş bireyin durumu, gerekse topluluk konusundaki deneyimi eskilere uzanmaktaydı. Psikanalizin bir eşleşme topluluğuna esin kaynağı olduğu bir topluluk içinde nasıl bir rol oynayabileceğini betimlerken ben de bunun altını çizmiştim.

Freud (1930) bireyin psikolojisinin zaten iki ayrı kişi arasındaki ilişkilerin türevi olduğu için, topluluğun psikolojisinden tümüyle ayrılamayacağını söyler. Birden çok kişinin işe karışmış olmasının, zihinsel yaşamımızda başka biçimde kendini dışavurmayacak yepyeni bir içgüdüğü yaratabileceğini düşünmenin güç olacağını söyler. Bu konuda Freud ile aynı kanıdayım, çünkü ben de şimdiye dek açıklaması sürü nitelikli bir içgüdü ön ilkesini gerektiren hiçbir olguya rastgelmedim. Birey hep bir topluluk üyesidir ve de hep böyle olmuştur; bir topluluk üyesi olması, hiçbir topluluk üyesi olmadığını kanıtlar gibi davranmaktan ibaret olsa bile, birey hep bir topluluğun üyesidir. Birey topluluk içinde yaşayan bir hayvandır, hem topluluk hem de kendi "toplumsallığını" oluşturan kişiliğinin çeşitli yanlarıyla çatışma içindedir. Freud (1921) bu çatışmayı "kültür"e karşı verilen bir mücadele ile sınırlı tutarsa da, ben bu konunun geliştirilmesi gerektiğini kanıtlama umudundayım.

McDougall ile LeBon topluluk psikolojisinin yalnız belirli sayıda kişi aynı anda aynı yerde bir araya geldiğinde ortaya çıktığını söyler gibi; Freud da bu görüşü paylaşır görünüyor. Anılan koşulların gözlemlemeyi olanaklı kılmak açısından gerekli olduğu düşüncesindeyim: aktarımın kanıtlanabilmesi için analist ile

analiz edilenin bir arada bulunmasının gerekmesi gibi, bireylerin bir arada bulunması da işte bir tek bu anlamda gereklidir. Bir topluluk üyelerinin bir araya gelmesi, topluluk özelliklerinin kanıtlanmasını kolaylaştıracak koşulların yaratılması için vazgeçilmez öneme sahiptir. Kişinin sesini yükseltmeden yorumda bulunabilmesi için, kişilerin birbirlerine yeterince yakın olmaları gerekir; öte yandan, getirilen yorumun dayandığı olguları da inceleyebilmeleri gerekir. Katılımcı sayısının ve dağılımının kısıtlanması da işte bunun için gerekir. Topluluk üyelerinin aynı anda, aynı yerde bir araya gelmesi yalnızca maddi diyebileceğimiz nedenler açısından gereklidir, yoksa topluluğa ilişkin olguların ortaya çıkışı açısından özel bir anlam taşımamaktadır. Bunun özel bir anlam taşıdığı izlenimi ise, herhangi bir şeyin ancak var oluşu kanıtlanabildiğinde başlayabileceği düşüncesinden ileri gelmektedir. Gerçekten de, zaman ve mekân içinde ne denli yalıtık olursa olsun, hiçbir birey hiçbir topluluk içinde değilmiş, topluluk psikolojisinden kaynaklanan hiçbir etkinlikte bulunmuyormuş gibi kabul edilemez. Bununla birlikte, daha önce söylediğim gibi, topluluk bir araya gelmişse, bir topluluk davranışının varlığı çok daha kolay kanıtlanabilir, hatta çok daha kolay bile gözlemlenebilir. Trotter'in ileri sürdüğü, sürü nitelikli bir içgüdü ön ilkesi kadar, şimdiye dek anılan tüm kuramların temelinde, işte bu etkenin, yani çok daha kolay kanıtlama ve gözlemleme olanağının bulunduğu kanısındayım; sözü edilen kuramların tümü de topluluğun, kendisini oluşturan üyelerinin toplamından fazla bir şey olduğunu göstermekle sınırlı kalmakta. Kendi deneyimimden elde ettiğim sonuçlara dayanarak, bu tür anlayışları, tersi kanıtlanıncaya dek, reddetmekle Freud'un haklı olduğuna inanıyorum. Topluluk psikolojisi ile bireyin psikolojisi arasında görürde var olan fark bir yanılsamadır; bu yanılsama da, toplulu-

ğün, topluluklarla tanışıklığı olmayan gözlemciye yeni ve tuhaf gelebilen olguları gözler önüne sermesinden kaynaklanır.⁹⁻¹⁰

Gerçeğe olan bağlılığı onu, kaba, ilkel biçimde olsa bile, bilimsel yöntemler kullanmaya zorladığı için çalışma topluluğuna çok önem veriyor, bu topluluğun çok önemli bir etkiye sahip olduğuna inanıyorum. Temel varsayımların etkisine rağmen, kimi zaman da bu varsayımlarla uyum içinde bulunarak uzun vadede zafer hep çalışma topluluğunun olur. Le Bon topluluğun hiçbir zaman gerçeğe susamadığını söyler. Folklor, halk müziği ve dilin oluşumunda¹¹ topluluğun nasıl bir rol oynadığını tartışırken, bu noktada Le Bon'un topluluğa haksızlık ettiğini söyleyen Freud ile aynı görüşteyim. McDougall örgütlenmiş bir toplulukta var olan koşulların "topluluk içinde bulunmanın psikolojik açıdan yolaçtığı elverişsizlikleri" bertaraf ettiğini söylediğinde, hemen hemen benim de benimsediğim bir düşüncüyü dile getirmektedir: uzmanlaşmış çalışma topluluğunun işlevi, temel varsayımı topluluk çalışmasına engel olmasını önleyecek biçimde kullanmaktır. Freud bu sorunu, "bireyin özelliklerini niteleyen ve de topluluğun oluşumu sırasında birey tarafından yıkılan özellikleri topluluğa sağlama gerekliliği" olarak tanımlar. Freud ilk topluluk dışında var olan, kendi sürekliliğini, kendine ilişkin bilinci, kendi gelenek ve görenekleri, kendi işlevleri ve kendine özgü konumu olan bir bireyi varsayar. "Örgütlenmemiş" bir topluluğa girdikten sonra bireyin, ayırt edici niteliklerini bir süre için yitirdiğini de sözlerine ekler. Oysa ben, bireyin kendi ayırt

9 Bu konuyla ilgili tartışma için Bkz.s. 88 ve sonrası.

10 Bu da tarihsel gelişime bağlı bir sorun: topluluğun davranışındaki kimi yönler, Melanie Klein'in çalışmaları incelememiş bir kişiye tuhaf gelebilir. Şizoid mekanizmalar ve simgelerin oluşumu konusunda yazdıklarına özellikle başvurulmalı. Daha sonra bu konuya yeniden döneceğim.

11 Dilin gelişim sürecinin çeşitli yanlarını daha ilerde ele alacağım.

edici niteliklerini korumak için gösterdiği çabanın, topluluğun belirli bir andaki ruh durumuna göre değiştiğini söyleyeceğim. Topluluğun örgütlenmesi çalışma topluluğuna kararlılık ve kalıcılık kazandırır; topluluk örgütlenmemiş olduğunda ise, temel varsayımlar tarafından çok daha kolayca istila edilebilir. Temel varsayımlara göre eylemde bulunan bir topluluk içinde bireyin öteki bireylerden ayrı kalması olanaksızdır. Örgütlenme ve yapı, çalışma topluluğunun silahlarıdır. Topluluk üyeleri arasındaki işbirliğinin ürünüdürler; iyice yerleştiklerinde, bireylerin daha da ileri derecede işbirliği içinde bulunmalarını gerektirirler. Bu açıdan bakıldığında, McDougall'ın örgütlenmiş topluluğu, asla bir temel topluluk değil, bir çalışma topluluğudur. Bir temel varsayıma dayanan topluluğa ne örgütlenme ne de işbirliği yeteneği gerekmez. İşbirliğinin temel topluluktaki karşılığı *birleşme değeridir*, yani insan kimliğinin sürüye ilişkin yönünün bilinçsiz ve kendiliğinden olan işlevidir. Herhangi bir topluluk temel varsayımlar uyarınca eylemeye başladığında güçlükler de ortaya çıkmaya başlar, çünkü eylem kaçınılmaz olarak gerçeklikle ilişki kurulmasını gerektirir, gerçeklikle ilişki kurmak ise gerçeğe saygılı olmayı gerektirir. Çalışma topluluğunun ortaya çıkmasını sağlayan bilimsel bir yöntemin gerekliliği de işte böyle hatırlatır kendini. Le Bon *leader*'i herhangi bir insan topluluğunun otoritesini içgüdüsel olarak kabul ettiği ve kendi başkanı saydığı bir kişi olarak tanımlar. Öte yandan, *leader*'in de topluluğa uygun kişisel niteliklerinin yanında, topluluğun paylaşmasını isteyeceği derin bir inancı olmalıdır. Le Bon'un topluluğa uygun düşmesini sağlayacak niteliklere sahip *leader* betimlemesi benim tanımlama da uymaktadır: davranış ve özellikleri egemen temel varsayımın buyurduğu sınırların ötesine geçtiğinde *leader* topluluk tarafından reddedilir. Dahası, *leader*'in topluluk ile aynı "inanca"

sahip olması gerektiği kanısındayım, topluluğa esin kaynağı olması için değil, ama topluluk gibi *leader*'in davranışının da egemen temel varsayıma bağlı olduğu için böyle olması gereklidir.

McDougall'ın (1920) "örgütlenmiş topluluklar" ile "örgütlenmemiş topluluklar" ayrımının, birbirinden farklı topluluklara değil de, aynı topluluk içinde bir arada var olabilen iki ayrı ruh durumuna uygun düştüğü kanısındayım. "Örgütlenmiş topluluk" daha önce belirttiğim nedenlerden ötürü, çalışma topluluğunun ayırt edici özelliklerini, "örgütlenmemiş topluluk" ise temel topluluğun ayırt edici özelliklerini üstlenebilir. Freud McDougall'ın kuramlarını ele alıp tartışır ve McDougall'ın "örgütlenmemiş topluluk" betimlemesini alıntılar. Öte yandan, topluluğun ikna edilebilirliği ise, bence nasıl bir ikna türünün söz konusu olmasına bağlı. Eğer egemen temel varsayım terimleriyle ilişkili bir ikna söz konusu ise, topluluk bu ikna eylemini kabul edecektir, yok, eğer böyle bir ilişki söz konusu değilse, bu durumda ikna eylemini kabul etmeyecektir. Bu özellik, daha ilerde ele alacağım panik olgusunda açıkça görülebilecektir.

McDougall'ın Freud tarafından yukarıda andığım bölümde ele alınan kuramları, herhangi bir topluluğun zihinsel yaşam düzeyini yükseltmeyi sağlayan kimi koşullara dikkat çeker. "Bu koşulların ilki, der (1920) "yani geri kalan her şeyin temelinde yatan koşul, topluluğun varlığında belirli bir süreklilik derecesi olmasıdır" Bu da McDougall'ın "örgütlenmiş topluluğunun" benim "çalışma topluluğu" adını verdiğim topluluk olduğu yolundaki kanımı doğrular. Meyer Fortes (1949) ise Radcliffe Brown'ın "somut gerçeklik olarak yapı" ve "yapısal biçim" ayrımı başta olmak üzere toplumsal yapı konusundaki kuramlarını tartışır; bu ayrımın toplumsal yapının zaman içindeki sürekliliğine bağlı olduğunu kabul eder Benim görüşüme göre ise, top-

lumsal yapının zaman içindeki sürekliliği, çalışma topluluğunun bir işlevidir. Meyer Fortes zaman etkeninin, toplumsal yapıdaki sonuçları açısından tek-biçimli olmadığını söyler; bununla da kalmayıp, örgütlü tüm toplulukların tanım gereği belirli bir süreklilik sunmak zorunda olduklarını ekler. McDougall'ın örgütlenmiş ve örgütlenmemiş topluluklar ayırımı konusunda söyledikleri, “zaman” etkeninin yansımaları konusunda da geçerlidir. Birbirinden ayrı birer birey toplamı anlamında farklı iki türden topluluk değil de, bireylerden oluşan tek bir topluluk içinde bir arada var olan iki ayrı zihinsel etkinlik kategorisiyle karşı karşıya bulunduğumuz kanısındayım. Zaman, çalışma topluluğu etkinliğinin özünde bulunan bir etkidir: temel varsayımın etkinliğinde yeri yoktur zamanın. Temel topluluğun işlevleri daha topluluk bir araya gelmeden önce bile vardır, topluluk dağıldıktan sonra da varlıklarını sürdürürler. Temel varsayımların işlevleri ne gelişir ne de geriler; bu açıdan bakıldığında, çalışma topluluğunun işlevlerinden tümüyle farklıdırlar. Topluluk içinde aynı anda iki ayrı zihinsel işleyiş biçiminin var olduğu hesaba katılmazsa, topluluğun zaman içinde sunduğu sürekliliği konu alan gözlemin düzensiz ve çelişkili sonuçlara varmasına hazır olmak gerekir. “Bir dahaki seans ne zaman?” diye soran kişi, zihinsel olguları düşündüğü ölçüde, çalışma topluluğuna anıştırmada bulunuyor demektir. Temel topluluk dağılmaz, bir araya gelmez, zamana ilişkin sorunlar onun için hiçbir anlam taşımaz. Bir dahaki seansın hangi saatte başlayacağını son derece iyi bildiği halde, seans son buluyor diye sinirlenen zeki bir adamı işitmiştim; bu kişinin bir çalışma topluluğunda hiçbir kuşkuya yer bırakmayacak bir olguyu epey uzunca bir süre kabul etmekte zorlandığına da tanık oldum. Gündelik dilde sabırsızlık denilen şeyin, temel topluluk içinde, bu topluluğun anlayışı açısından hiçbir an-

lam taşımayan bir boyuta sıkı sıkıya bağlı olguların yol açtığı kaygının dışavurumu olarak ele alınması gerekir. Bu da yalnızca ışığın özelliklerini bilen bir kişinin algılayabileceği olgularla karşı karşıya kalan bir görme özürünün durumuna benzer.

McDougall'ın zihinsel yaşam düzeyini yükseltmek amacıyla kullandığı ilkelerin, çalışma topluluğunun, temel topluluk tarafından engellenmesini önlemek yolunda bir çaba olduğu kanısındayım. McDougall'ın öne sürdüğü ikinci koşul, bireyin çalışma topluluğunun amaçları konusunda açık-seçik bir düşünceye sahip olması gerektiğini vurgulamaktadır. İleri sürdüğü dördüncü koşul ise, katılımcıların gerek birbirleriyle gerekse topluluğun tümüyle ilişkilerini belirleyen bir gelenek, görenek ve alışkanlık bütünüünün katılımcıların kafasında var olduğunu kabul eder; bu düşünce ise, topluluk uyumunun bireyin işlevine ve bireyin topluluk içinde ne denli kararlı biçimde yerinde tutulduğuna dayanması gerektiğini ileri süren Eflatuncu görüşe yaklaşmaktadır. Öte yandan, bu düşüncenin, *La Cité de Dieu* adlı yapıtının 19. Kitabında insanın ancak Tanrı ile olan ilişkisini düzene koyduğunda başka insanlarla da iyi ilişkiler kurabileceğini söyleyen Aziz Augustinus'un düşüncesine de yakın düştüğü görülmektedir. Bu da, örgütlenmiş topluluğu betimlerken McDougall'ın daha çok çalışma topluluğuna ilişkin olgularla ilgilendiği yolundaki sözlerle ters düşer gibi görünebilir. Bu iki yazar arasında bence şöyle bir fark var: McDougall çalışma topluluğunun dış gerçeklikle olan ilişkisini sürdürme becerisini güçlendirerek temel varsayımların hakkından gelmeye çalışıyordu, oysa Aziz Augustinus uzmanlaşmış bir çalışma topluluğunun oluşumunu olanaklı kıla- cık bir teknik geliştirmek istegindeydi; işte, bu uzmanlaşmış çalışma topluluğunun kendine özgü işlevi de, bağımlılık varsayımı başta olmak üzere, temel varsayımla olan ilişkiyi sürdürmek ola-

caktı. Aziz Augustinus'un niyetinin, Hristiyanların Romalıların ahlakına Alaric'in saldırısını geri püskürtemeyecek kadar zarar verdiği suçlaması karşısında, Hristiyanlığı savunmak olduğu unutulmamalıdır. Başka deyişle, temel varsayımları kendisinden önceki kafirlere oranla çok daha beceriksizce kullandığından kuşkulanan yeni bir topluluk ortaya çıkmıştı. Aziz Augustinus'un bu suçlamadan ne kadar rahatsız olduğu, bunu çürütmek için nasıl uğraştığı hissediliyor. Bir topluluğa ya da bir halka rehberlik etme niyetinde olanların çok iyi bildiği bir durumdur bu: temel varsayımları, bu konuda yeterli bilgiye sahip olmadan –ki çoğunlukla böyle olur zaten– hatta böyle bir şey yaptığının farkında bile olmadan dürten veya manipüle eden kişi, talihsiz sonuçlara, hatta suçlu sandalyesine bile sürüklenebilir.

Şimdi de Freud'un bir topluluk içinde bireyin heyecanlarının yoğunlaştığı, buna karşılık zihinsel güçlerinin zayıfladığı konusunda neler düşündüğüne bakalım. Topluluğu birey açısından ele alıp incelediğimde bu konuda söyleyecek sözüm olacak ama şimdilik, Freud'un (1921) yaptığı gibi, ben de bunu yalnızca bir topluluk olgusu olarak ele alacağım. İncelediğim topluluklarda, katılımcıların benden etkinlikleri örgütlemeyi beklemeleri çok doğaldı. Topluluğun kendisini toplulukların dinamisini kanıtlamaya yönlendirmek için bana verdiği bu konumdan yararlandığıma göre, bu durumda, "örgütlenme" McDougall'a göre varsayılan temsili göstermemektedir. McDougall'ın benimsediği anlamıyla "örgütlenmiş" topluluğun isteği yoksun bırakılmıştır. Bir örgütlenme getirerek ya da bir yapı kurarak kendimizi doyurucu biçimde savunamayacağımız temel varsayımlar karşısında duyulan korku, bu durumda heyecanların ortadan kalkmasıyla kendini gösterir; öte yandan, heyecanlar da temel varsayımların en önemli bölümünü oluşturur Böylece ortaya çıkan gerilimi bi-

rey, heyecanların yoğunlaşmasına yorar; ortada bir yapı bulunmaması, temel topluluğun engellenmesine yol açar, bununla da kalmayıp, daha önce açıkladığım gibi, bu tür topluluklarda zihinsel etkinlik son derece kısıtlıdır, temel topluluğa katılmanın zorunlu kıldığı davranışa uygun davranan birey, zihinsel yeteneğinin azaldığı izlenimine kapılır. Temel varsayıma uygun düşmeyen her türlü zihinsel etkinliği bilmeme eğiliminde oldukça, bu izlenimden daha da emin olur. Gerçek şu ki, topluluk içinde zekâ düzeyinin düştüğüne inanmadığım gibi, “düşünce alanındaki önemli kararların, şaşırtıcı keşiflerin ve de çeşitli sorunların çözümünün ancak yalnız başına çalışan kişinin elinde bulunduğu” da (McDougall, 1920) bir an olsun inanmadım. Ne var ki, topluluk konusu her tartışıldığında hemen bu görüş ileri sürülür ve topluluk kökenli heyecanların (zararlı sayılan) etkisini savuşturmak için binbir türlü plan yapılmaya başlanır. Doğruyu söylemek gerekirse, yorumlamada bulunuyorum, çünkü topluluğun temel varsayıma bağlı heyecanlardan kaçmayıp, onlara sahip çıktığında, müthiş bir düşünsel etkinlik gücüne sahip olduğu kanısındayım. Grup terapisinin eğer bir değeri varsa, o da bu tür topluluk etkinliklerinin bilinçli deneyimi sayesinde ortaya çıkacaktır.

Freud bundan sonra da, “telkin” “taklit etme” “reisin saygınlığı”, “bulaşma” gibi çeşitli isimlerle tanımlanan bir olguyu tartışmaya başlar. Bu adlandırmalar yerine “birleşme değeri” terimini kullanmayı yeğlemekteyim; öncelikle, bu terimlere verilen anlamlardan kendimi kurtarma isteği, sonra da fizikte atomların birleşme becerisini anlatmak için kullanılan “birleşme değeri” teriminin anıştırma yükünün, yarı aydınlık bir alanla çevrili olması nedeniyle kullanışlı gelmesi, beni bu tür bir yeğlemeye itti. Bu terimle, ben, bireylerin belirli bir şifre uyarınca, yani temel var-

sayımlar uyarınca davranmak için hemen başka bireylerle birleşme becerisini anlatmak istiyorum. Bireyin topluluk içindeki rolünü psikanaliz açısından ele alacağım zaman bu terime verilebilecek kesin anlamı da inceleyeceğim.

Freud'un kanıtlamalarını ayrıntılı biçimde incelemeyeceğim: psikonevrozlar konusunda yaptığı çalışmadan (1921) devraldığı "libido" sözcüğünü nasıl kullandığını ele almayı yeğlemekteyim. Freud topluluk konusuna psikanaliz yolunu izleyerek gelir: oysa, topluluk konusundaki deneyimime dayanarak, psikanalizin eşleşme varsayımını öne çıkarmaya yönelik bir çalışma topluluğu olarak ele alınabileceği kanısındayım. Dolayısıyla, kendisi de eşleşme topluluğunu çağrıştıran psikanalitik inceleme, cinselliğe üstün bir konum vermeye meyillidir. Dahası, bu topluluğun kendisi de cinsel bir etkinlik oluşturduğu gerekçesiyle saldırıya maruz kalma tehlikesini taşır; gerçekten de, topluluğun geri kalanlarının gözünde, topluluk üyesi iki kişi ancak cinsellik niyetiyle bir araya gelebilirler. Dolayısıyla, Freud'un iki bireyi birleştiren bağın libido nitelikli olduğunu kabul etmesi son derece doğal. Topluluk söz konusu olduğunda, bu bağın libidinal içeriği eşleşme varsayımının ayırıcı özelliğidir, ama söz konusu içerik, vur-kaç ya da bağımlılık varsayımına boyun eğen topluluklarda kendini farklı biçimde gösterir. Freud İsa'yı Kilise'nin genelkurmay başkanı olarak kabul eder: ben, İsa'nın, Kilise'nin tanrısalları olduğunu söylemeyi yeğlerim. İsa ya da Mesih bağımlı topluluğun değil, eşleşme topluluğunun *leader*'idir. Bir eşleşme durumunun parçası kabul edilen psikanalitik durumda Mesih ya da mesih düşüncesi sahnenin en ortasında yer alır; bireyleri birleştiren bağ da libido niteliklidir. Mesih düşüncesi, analistin hastayı en özverili biçimde ele alması gerektiği yolundaki varsayımında kendini gösterir; öte yandan, söz konusu mesih düşüncesi

psikanalitik çalışmanın bir gün insanlığı kurtarabilecek bir tekniğin doğmasını sağlayabileceği yolundaki, zaman zaman açıkça da dile getirilen düşüncede de kendini gösterir. Özetle, Freud'un kullandığı biçimiyle libido terimini ancak belirli bir aşama (bu aşama da kendi başına önemli) için kabul edebilirim, ancak temel varsayımlardan her biri düzeyindeki bağı betimlemem için daha tarafsız bir terime gereksinimim var. Kanımca, ussal düzeyde eyleyen çalışma topluluğu için, bu bağı betimlemeye en uygun düşen terim, işbirliği terimidir.

Freud'a göre *leader* topluluğun bağımlı olduğu ve kişilik özellikleriyle topluluğu etkileyen biriyse, bu anlayış Freud'un, Benlik'in içselleştirme süreci olarak kabul ettiği özdeşleşme kuramı tarafından belirleniyor demektir. Bence, *leader* herhangi bir diğer katılımcı gibi bir temel varsayım varlığıdır: zaten, bireyin *leader*'le özdeşleşmesini yalnızca içselleştirmeye değil de, aynı zamanda bir yansıtma sürecine de (Melanie Klein, 1946) bağımlı olarak ele alırsak başka türlü olamaz. Temel varsayımlar düzeyinde, *leader* topluluğu, bir düşünceye fanatik biçimde bağlılığı sayesinde oluşturmaz: *leader*, temel topluluğun *leadership* gerekleri karşısında, kendi bireyselliğini silmesine olanak veren bir kişiliğe sahip kişidir. *Leader* de tıpkı öteki kişiler gibi bireysellik açısından farklı olmaktan çıkar; buyurma alışkanlığına sahip kişilerde poz yapma eğilimi de bununla açıklanabilir kuşkusuz. Örneğin, vur-kaç topluluğu *leader*'i ayrı bir kişiliğe sahipmiş gibi görünür; bunun nedeni ise, kendisinden sadece savaşmasını ya da kaçmasını isteyen bir topluluk tarafından istismar edilmeye açık kişiliklerden biri olmasıdır. *Leader* de kendisi olmak konusunda öteki katılımcılardan daha özgür değildir. Bu düşüncenin, *leader*'in güçlü ve baskın bir iradesi olmasını isteyen Le Bon kadar, *leader*'i hipnotize eden biriyle karşılaştıran Freud'un dü-

şüncesinden de farklı olduğu daha ileride görülecektir. *Leader*'in elinde bulunan iktidar, bütün öteki topluluk üyeleri gibi, *leader*in de, Le Bon'un adlandırdığı gibi, "isteminin artık öncülük etmediği bir otomat"¹² dönüşmesinin sonucundan kaynaklanmaktadır. Özetle, topluluğun her bir üyesiyle birlikte, anında ve istem-dışı biçimde (belki istemli biçimde de) davranabildiği için *leader*'dir; topluluğun öteki üyelerinden ayrıldığı tek nokta ise, çalışma topluluğunda nasıl bir işlev üstlenmiş olursa olsun, temel topluluk *leader*'inin cisim bulması olarak var olmasıdır.

Freud'un düşüncesinin *leadership* olgusunun doğurabileceği tehlikeleri açıklamadığı kanısındayım. Freud'un *leader* anlayışının (bildiğim kadarıyla şimdiye kadar ki bütün öteki anlayışların da) uygulamada kendini gösterdiği biçimiyle yaşadığım *leadership* deneyimiyle uyuşması son derece zor. Çalışma topluluğu *leader*'inin en azından dış gerçeklikle ilişki içinde bulunma gibi bir değeri var, oysa temel topluluk *leader*'inden böyle bir şey beklenmiyor. Herkes tarafından benimsenen *leader* betimlemesi bana birden çok topluluk olgusu içeren ve çalışma topluluğu *leader*'inin özelliklerinin egemen olduğu bir karışım gibi geliyor. Oysa, daha önce açıkladığım nedenlerden dolayı, çalışma topluluğu *leader*'i ya topluluğu hiçbir şekilde etkilemeyen, zararsız bir birey, ya da gerçeklik duygusu ona otorite sağlayacak kadar güçlü bir bireydir. Dolayısıyla, *leadership* konusundaki her tartışmanın, her şeyden çok çalışma topluluğu *leader*'inin nitelikleri konusundaki çeşitli anlayışlardan etkileneneği için, iyimser olma eğilimi taşıyacağı düşünülebilir. Temel topluluk *leader*'i konusundaki görüşüm, bu *leader*'in çalışma topluluğu *leader*'i ile olan özdeşleşme olasılığını yadsımıyor; benimsediğim görüş, toplulukta coşku dolu bir rahatlama olanağı yaratırken, temel toplu-

¹² *Psychologie des foules*, 1918, basım, s.19 (İngilizceden Fransızcaya Ç. N.)

luğun istekleri dışında başka hiçbir gerçeklikle ilişki kurmayan bir *leader*'in varlığını ileri sürebilmekte. Böylece topluluk, kişiliği silinmiş bir tür otomat, yani "ayırt edici her özelliğini yitirmiş bir varlık" ama, buna rağmen yalnızca çalışma topluluğu *leader*'ine ayrılmış olan bir saygınlıkla da donatılmayı hak edecek kadar temel topluluğun heyecanlarını benimseyen ve işte bir tek bu nedenle bu göreve yeterli bulunan bir birey tarafından yönetilir; anlı şanlı dönemlerindeki coşkular sönüp gittiğinde, hiçbir yeteneğe sahip olmadığı ortaya çıkan *leader*'lerin, toplulukları kimi zaman sürüklediği yıkımlar da işte böyle açıklanabilir.

Freud'a göre (1921) panik olgusunun incelenmesine en elverişli topluluklar askeri topluluklardır. Harekat sırasında askerlerin yaşadığı iki ayrı panik durumuna tanık oldum. Oysa, sivillerden oluşan küçük topluluklarda pek çok kez gördüğüm kimi duygulanımsal durumların, askeri topluluklarda tanık olduğum durumlara son derece benzediğini, bu nedenle panik nitelemesini rahatlıkla hak ettiklerini söyleyebilirim. Yaşadığım deneyimler kimi noktalarda Freud'un kuramlarından ayrılıyorsa da, Freud'un da aynı olguyu betimlediği kanısındayım.

McDougall'ın panik konusundaki gözlemlerinin özünde benim yaşadığım deneyimlere benzer görünen bir deneyime ilişkin olduğu kanısındayım. Ben de onun gibi "bir insan yığını içinde daha basit ve daha ilkel başka coşkuların yayılabileceğine, ama korku kadar hızlı ve yoğun biçimde yayılabilen heyecanların pek ender olduğuna" (1920) inanıyorum. Bu konuyla ilgili olarak Borneo'da tanık olduğu ve de öfkenin bir insan yığınının tümüne anında yayıldığı durumu aktarır; öfke ile korku arasında ilişki kurmamış olsa da, bu örneğin paniğin, benim, vur-kaç topluluğunun bir özelliği olduğu yolundaki inancımı doğruladığı kanısındayım. Panik, kaçış ve denetimsiz bir saldırı arasında hiçbir

fark olmadığı kanısındayım. Freud'un alaylı bir dille aktardığı Nestroy konusunu bilmiyorum, ama anlattığı kadarıyla, bunun bir panik durumunu yansıttığı düşüncesindeyim. Ancak şunu da eklemeliyim: ölüm, mücadeleyi terk etmenin en kesin yoludur. Bir generalin ölümünden hemen sonra panik doğması konusunda söylediklerinin tek bir tanesi bile vur-kaç topluluğunun *leader*'ine bağlılığına ters düşmez; ölümünde bile izinden gidilir, bu da onun *leadership*'liğinin yol açtığı bir eylemdir.

Panik ancak aynı anda öfkeye de yol açabilecek durumlarda ortaya çıkar. Öfke ile korkunun hiçbir çıkış yolu kalmaz: bunun peşinden gelen, yoksunluk katlanılmaz olur zira, yoksunluk zamanın akışının bilincinde olunmasını gerektirir. Oysa, zaman temel varsayım olgularına yabancı bir boyuttur. Kaçış, vur-kaç topluluğunun heyecanlarını dile getirmek için hemen el altında bulunan bir yöntemdir; topluluğun anlık doyum gereksinimini de işte böyle giderir; topluluğun kaçmasının nedeni de budur zaten. Diğer yandan, saldırı da böylesi anlık bir doyum sağlar, bu durumda topluluk saldırıya geçer. Vur-kaç topluluğu verdiği buyruklarla hemen o anda saldırmasına ya da kaçmasına olanak veren her *leader*'in peşinden gitmeye hazırdır; şimdiye dek sanılanın tersine, vur-kaç topluluğu böyle davranmakla kendi içindeki bütünlüğü de muhafaza etmiş olur. Topluluk üyelerinden birinin vur-kaç *leader*'i tarafından belirlenmiş sınırları kabul etmesi koşuluyla, söz konusu *leader* başını almış kaçan topluluğu öfkeli biçimde saldırıya geçirebilir ya da şiddetli biçimde saldırıda bulunan topluluğu panik durumuna sokabilir.

Birbirleriyle yer değiştirebileceklerini düşündüğüm öfkenin ya da paniğin nedeni, mecburen, söz konusu çalışma topluluğunun işlevleri dışında bulunan bir olaydır. Dolayısıyla, topluluğun örgütlenmişlik derecesi de, bu örgütlenme, (örgütlenmenin

Çalışma topluluğunun işlevleri arasında yer aldığını unutmaya-
lım) ancak paniğın sorumlusu olan özgöl olayı göğüslemek için
kurulduğı durumlarda paniğın etkenleri arasında sayılır.
Freud'un verdiğı (1921) bir tiyatro ya da başka bir eğlence yerin-
de yangın çıkması örneğinde, çalışma topluluğunun görevi, yan-
gını söndürmek bir yana, yangını izlemek bile olmayıp, yalnızca
gösteriyi izlemektir. Bir örgütlenmenin temel niteliğı; hem toplu-
luğun dış hedefine, hem de gerçekleştirdiğı etkinlikle ortaya ı-
kartabileceğı temel varsayımın manipölasyonuna kendini uyarla-
masıdır. Orduda yaşanan panik ise, askeri açıdan var olan bir
tehlikenin –böyle bir tehlike bir olasılık olarak var olsa da– so-
nucu değıldir. Paniğın, saldırı ya da kaçışın çalışma topluluğuna
özgöl bir anlatım olduğı bir durum sonucunda ortaya çıkması
pek olası değıldir. Böyle bir durumda ortaya panik çıkarsa, pani-
ğın gerçek nedeninin bulunamadığı içindir.

Freud'un önerdiğı kuramlar ile benim ana çizgileriyle verme-
ye alıştıklarım arasında uçurum olduğı doğru. Bu uçurum, keş-
fettiğimi düşündüğüm mekanizmaların bütününe kaplamak
amacıyla yeni bir terminoloji kullanmış olmam nedeniyle, oldu-
ğundan da derin gözükebilir. Keşfettiğime inandığım mekaniz-
maların geçerli olduklarını kanıtlamak için, topluluğı, özellikle
bireyin bakış açısından ele almak gerekir. Ne var ki, öncelikle,
Freud'un topluluğı kısmi nesneler arasındaki ilişkilerin yinelen-
mesi olarak gördüğünü söyleyip konuyu özetlemek istiyorum.
Freud'a göre toplulukların davranışı nevrozların davranış örne-
ğine daha yakın olmakta; oysa, bu davranışlar, benim için, psi-
kozların davranışına benzemektedir.

Sağlıklı bir toplum veya topluluk Freud'un betimlediğı aile
topluluğuna benzer. Söz konusu topluluk ne denli rahatsızsa, bi-
reyde görölen nevroitik davranış ya da aile ilişkileri modeliyle an-

laşılabilir olmaktan da o ölçüde uzaklaşır.

Bunu söyleyerek önerdiğim betimlemelerin bir tek hastalıklı topluluklara uygulanabileceğini ileri sürmek istemiyorum. Tersine, hangi topluluk söz konusu olursa olsun, bu psikotik bileşenler ortaya çıkartılmadan tedavi açısından hiçbir sonuç elde edilemeyeceği kanısındayım. Sözünü ettiğimiz psikotik bileşenlerin varlığı kimi topluluklarda kolayca saptanabilirse de, kimi topluluklarda ortaya çıkartılabilmeleri için önceden bir çalışma yapılması gerekir. Bu topluluklar birkaç ay süreli psikanaliz sonrasında, tedavinin başlangıçtaki döneminden daha ağır bir duruma girmiş görünen hastaya benzer.

Herhangi bir terapi topluluğuna katılan kişinin, giriştiği deneyim sonunda iyileşeceğine inanma hakkı vardır. Hemen hemen istisnasız (bu istisnalar gerçekte değil, görünürde istisna oldukları yönünde yorumlanmalıdır) tüm hastalar da topluluğun hiçbir değeri olmadığına, kendilerini iyileştiremeyeceğine inanırlar. Hastaların, topluluk içinde olup bitenlerin kendi kaygılarını yatıştırmaktan uzak olduğunu keşfetmeleri (en azından aralarına karıştığımda) doğrusu hiç de hoş olmuyor; tam tersine, onların gözünde, yaşadıkları bu deneyim, topluluk konusundaki belirsiz ve dile getirilmemiş kuşkuvarının ve duydukları öfkenin, çoğunlukla, topluluğun gerek kendileri, gerekse yaşadıkları güçlükler konusunda benimsediği son derece gerçek tutumlardan kaynaklandığını ayrıntılı ve acı biçimde kanıtlar. Kuşkuvarı gerçektir: bu kuşkuvar, onlara karşı, en azından bir noktada, gerçek ve kusursuz bir kayıtsızlık, hatta gerçek bir nefrete dayanır gibi görünürler.

Şimdi buna bir örnek verelim: bir kadın hasta, benimle birlikte altı kişiden oluşan bir toplulukta konuşmakta. Yemek yerken karşılaştığı güçlüklerden, lokantada yemek yerken boğazına

bir şey kaçıp boğulmaktan korkmasından, kısa bir süre önce kendisiyle aynı masada güzel bir kadın bulunduğunda nasıl elinin ayağının dolaştığından söz etmekte. “Benim böyle bir güçlüğüm yok” diyor M. A. toplulukta yer alan bir-iki kişi ise bu sözler üzerine mırıldanıyor, söylenenleri onaylar gibiler. Onaylar gibi olmakla kalmayıp gerçekte de onaylıyorlar, ama böyle davranmakla, eğer bir açıklama yapmaları gerekirse, “hiçbir şey söylemediklerini” ileri sürme özgürlüğüne de sahip oluyorlar; topluluk iyice kurnazlaşmış. Öteki katılımcılar ise ilgilenmez gibiler.

Herhangi bir psikanaliz seansı sırasında bir hasta gelip de bu kadın katılımcı gibi konuşsa, tedavinin aşamasına göre, psikanalist çeşitli yorumlar getirilebileceğini kolayca görürdü. Çiftlerin psikanalizini konu alan, yıllardır süregelen araştırmalara dayanan bu yorumlardan tek birinin bile nasıl olup da topluluklara uygulanabileceğini anlamış değilim. Böyle bir şey gerçekten de olabilseydi, psikanalitik konuma ilişkin tüm düşüncelerimizi de gözden geçirmemiz gerekecekti. Verdiğim örneğe ilişkin yaptığım yorumlar, kadın katılımcının topluluğa yaptığı itiraf sonrasında sergilenen davranışın, söz konusu katılımcının sorunları ne olursa olsun, bu sorunların öteki katılımcılar tarafından paylaşılmadığını açıklama isteğini, üstüne üstlük bu konuda kendilerini ondan üstün gördükleri şeklinde gözlemlemekle sınırlı kalmıştı. Böylece, söz konusu kadın katılımcının sergilediği açık yüreklilik karşısında topluluğun benimsediği davranışın, başka bir katılımcının, birden açık yüreklilikle davranmaya karar verip, “daha aşağı” olduğunu kabul edebileceği başka konuları açıklamasını zorlaştırdığını kanıtlayabilmişim. Kısacası, hastalardan biri herhangi bir sorununu çözmek için topluluktan yardım istemek zorunda kaldığında, eline geçecek olan şeyin, ötekilerden daha aşağı olduğu duygusunun artması, yalıtılma duygularının

daha da güçlenmesi, kendine verdiği değerin daha da azalması olacağını, kanıtlamakta hiç zorluk çekmedim.

Oysa, bu durum, tedavi sırasında psikanalistin hastanın kaygı ve kuşkularını apaçık kılmayı başardığı duruma benzemez. Az önce verdiğim örnekte, yapılan yorumun amacı, kadın hastaya kendisiyle aynı masada “güzel bir kadın”la bulunması nedeniyle kapıldığı kaygının ne anlama geldiğini aydınlatmak değildi. Yaptığım yorumlar, doğru oldukları ölçüde, yansıtmalı özdeşleşmeye özgürce başvuran bir topluluğun içinde bu hastanın “alıcı” konumuna bağlı olarak ortaya çıkan hoş olmayan heyecanları açıkça görmesini sağlayabilirdi. Katıldığı seansta yer aldığı “sofra”nın kendisini rahatsız ettiğini ve de bunun bir ölçüde, topluluğun tümüne birden getirilen yorumlarda örtük biçimde bulunduğunu ona kanıtlayabilirdim. Ancak, psikanalitik açıdan bakarsak, bu kadın doyurucu bir yanıt alamamış olup, yaşadığı nahoş ve acı verici deneyim ise, kendi rahatsızlıklarından değil, toplu tedavinin bu duruma uygun tedavi biçimi olmamasından kaynaklanmaktadır. Ne var ki, başka bir olasılık daha var: bu vakanın bir psikonevrozdan farklı bir vaka olduğunu ileri sürmem için hiçbir neden yoktu, şimdi de yok; oysa, bu kadın konuşurken, kendini dile getirme biçimi, aklıma karşı konulmazcasına, psikotiklerdeki, bilinçdışı anlatımın tutarlılığını ve açıkyürekliliğini getiriyordu; bu anlatım psikotiklerin, ussal iletişim girişimlerinde görülen karışıklığa son derece ters düşer. Düşündüklerimi daha açık bir biçimde dile getirmek için şöyle diyeceğim: söz konusu kadın hasta psikanalitik tedavi sırasında da topluluk içinde konuştuğu gibi konuşmuş olsaydı, kendini ifade edişinde kullandığı biçim ve ses tonu bir nevroz olayıyla karşı karşıya bulunduğumu düşünmeme yol açmayacaktı. Buna karşılık, topluluk içindeki hali tavrı kadar ses tonu da, davranışını psikoz an-

latımlarına benzeterek değerlendirmenin daha doğru olacağı yollandı. Bu açıdan bakıldığında, söz konusu kadın hasta topluluğu parçalayıp yuttuğu için topluluğu öğelerine (topluluğun üyeleri) ayrılmış, paramparça bir nesne olarak duyumsamaktaydı; böyle bir şey yapmış olduğuna inanıyordu, öyle ki, yansıtma-lı özdeşleşmelerin alıcısı rolüne bağlı heyecanlardan, kendi davranışının sorumlu olduğuna da inanıyor, bu inanç da suçluluk duygularını güçlendiriyordu. Öte yandan, kadın hastanın suçluluk duygusu, yaşadığı heyecanlarda topluluğun nasıl bir rol oynadığını algılamasını engelliyordu.

Şimdiye dek, tedavi arayışı içindeki hastanın algıladığı biçimiyle “kötü topluluğu” ele aldım: artık Melanie Klein’in (1946) betimlediği biçimiyle yansıtma ve bölme mekanizmaları sayesinde “iyileşme”yi bulmayı deneyen topluluk üyelerinin bakış açısını anlamaya çalışmamız gerekmektedir. Böylece topluluk üyeleri söz konusu kadın hastanın yaşadığı sıkıntılardan yakalarını sıyırdıkları gibi, bu mekanizmanın daha da etkili olması için, kadın hasta konusunda her türlü sorumluluk duygusunu bir kenara bırakmak gerektiğini de kabul ettiler. Bunun için de, bir ayırma sürecine başvurup, kişiliklerinde “iyi” olan ne varsa ellerinin tersiyle itip, onlarla analiste yatırım yaptılar. Dolayısıyla, topluluktan edindikleri “tedavi”, bir yandan, Freud’un söz ettiği “ayrışmış bir bireyselliğin yitimi”, diğer yandan da, psikozların ayırıcı özelliği olan kişilik kaybına benzer bir ruh durumunun gerçekleşmesi oldu. Böylece, betimlediğim durum içinde, topluluk, bağımlılık temel varsayımına dayalı bulunur.

Söz konusu topluluğun gelişimini betimlemeyi, topluluğun daha sonraki davranışında görülen (her topluluk durumunda çok sık rastlanılan) bir özelliği anlatmak için sürdüreceğim. Daha sonra gelişen tüm iletişim durumları, kısa ünlemler, uzun sü-

ren suskunluklar, sıkıntıdan iç çekmeler, rahatsız hareketlerden oluştu. Bir topluluk içinde yaşanan böylesi durumların yakından incelenmesi gerekir. Topluluk bu türden bitmek tükenmek bilmez konuşma dönemlerine, ya da tam tersine tek söz etmeden geçen suskunluk dönemlerine katlanabilecek gibi görünüyor. Tek tük karşı çıkış olsa bile, topluluk tekdüzelige son vermek yolunda çaba göstermeye katlanmaktansa, tekdüzelige katlanmayı yeğlemekte.

Topluluk davranışının bu aşamasını son derece anlamlı bulmama yol açan nedenlerin tümünü burada sıralamam olanaksız. Bu aşamanın az önce sözünü ettiğim, ayırma ve kişilik kaybı ile sıkı bir ilişki içinde bulunduğunu söylemekle yetineceğim. Öte yandan, bu aşamanın depresyon duygularına da bağlı olduğu kanısındayım; bu duygular, tıpkı şizoid konumun sürdürülmesiyle depresif konumun bastırılmasının sağlanmasına benzemekte (M. Klein, 1946).

SÖZLÜ İLETİŞİMLER

Bu durumda topluluk getirilebilecek yorumları hiç mi hiç hesaba katmaz, ne var ki, analizde olduğu gibi, bu kayıtsızlık gerçek değil, görünüştedir. Getirilen yorumlar yanlış olabilir, giderek etkisiz de kalabilirler; veya temel varsayımlar öylesine güçlüdürler ki, onların alanına girmeyen her şey yok sayılır. Bununla birlikte, bütün bu olasılıklar hesaba katıldığında, geriye yine de açıklanamayan birşeyler kalır. Sonuçta, sözel alışverişin çalışma topluluğunun bir işlevi olduğuna inandım. Topluluk temel varsayıma ne denli uygun düşerse, sözlü iletişimlerinde de ussallıktan o denli uzaklaşır. Sözler sesleri iletme aracından başka bir şey değildir artık. Melanie Klein (1930) bi-

reyin gelişiminde simgelerin oluşumunun nasıl önemli olduğunu vurgulamıştı; simge oluşturma becerisinin yitimi konusunda söylediklerinin, betimlemekte olduğum topluluk durumu açısından önem taşıdığı kanısındayım. Çalışma topluluğu iletişim için gerekli simgelerin özgül kullanımını anlar, oysa temel topluluk bunu anlamaz. Temel topluluğun “dilinin” ilkel bir dil olduğu söylenir zaman zaman. Ben böyle düşünmüyorum. Bunun daha çok “sıradanlaşmış” bir dil olduğunu söyleyebilirim. Topluluk, dili, bir düşünce yöntemi olarak geliştirmek yerine, var olan dili bir eylem kipi olarak kullanır. Ne var ki, bu “basitleştirilmiş” iletişim yöntemi, ilkel ya da “özgün” bir dilin canlılığına sahip değildir. Basitliği bir bayağılaşma ve yozlaşma biçimidir. Bu karşıtlık herhangi bir topluluk kendi sözcük dağarcığının yetersizliğinin bilincine varıp, topluluk bünyesinde kullanılacak terimler konusunda tartışma başlatıp bir noktada anlaşmaya varmayı çabaladığındaki durumlarda ortaya çıkar. Bu durumda, çalışma topluluğunun işlevi içinde bulunan “ilkel” bir bilimsel yöntemin, hiçbir bayağılaşma işareti taşımadan, evrildiği görülür. Temel topluluğun “dilinin” eksiği, simgeler oluşturma ve kullanma yeteneğinin sağlayacağı kesinlik ve erimdir; bu kaynakların yokluğundan ötürü, normalde temel topluluk “dilinin” gelişmesini sağlayabilecek dürtüler, etkisiz kalırlar. Bununla birlikte, topluluğun kullandığı iletişim yöntemlerini göz önünde bulundurursak, bu yöntemlerin Croce’nin estetiği nitelerken kullandığı “evrensel dilbilim” nitelemesini hak ettiklerini ileri sürebiliriz. Herhangi bir insan topluluğu, kültürü, dili ve gelenekleri ne denli farklı olursa olsun, başka herhangi bir insan topluluğunu temel varsayımlar düzeyinde hemen anlar.

İncil’de anlatıldığı biçimiyle Babil Kulesi’nin yapımı, az ön-

ce ileri sürdüğüm kuramların kusursuz bir örneğini oluşturur¹³ Bu mit, bir bakıma, analizdeki bir hastanın çağrışımlarını andıracak biçimde, değişik öğeleri bir araya getirir: evrensel bir dil, topluluğun bir kule yapması, tanrısallığın bu kulenin kendi konumunu tehdit ettiğini ileri sürmesi, evrensel dilin karışması ve halkın dünya yüzüne dağılması. Bu mitin ardında acaba hangi olay gizlidir? Geliştirdiğim kuramlara göre, ben bu miti, bağımlılık varsayımının egemen olduğu bir topluluk bünyesinde dilin gelişim tarihi olarak yorumlamaktayım. Yaşanan bu yeni gelişim (unutmayalım ki, Freud bir topluluk bünyesindeki dilin gelişimini, daha yüksek türden bir etkinliğe örnek olarak vermişti) topluluğun kendi kendini geliştirmesini, gelişimini sürdürmesini zorunlu kılar. İşte, bunun da kulenin yapımının taşıdığı simgesellikten kaynaklandığı kanısındayım; kulenin yapımı tanrısallık gücün üstünlüğünü tehdit etmektedir. Kulenin yükselip göklere ulaşması düşüncesi, mesihçe bir umudun işe karışmasına yol açar; bu umudu ise eşleşme topluluğunun ayrılmaz parçası olarak değerlendirmekteyim. Ne var ki, sözünü ettiğimiz mesihçe umut tükendiğinde, eşleşme varsayımının yasaları çiğnenmiş olur ve söz konusu topluluk bölünerek dağılır.

M. Klein (1930) simge oluşturma beceriksizliğinin belirli bireylere özgü olduğunu göstermişti. Bence, bu beceriksizlik, topluluk üyeleri olarak davrandıklarında, tüm bireyleri kapsar.

ÖZET

Freud'un toplulukların dinamiği konusundaki görüşlerinin,

13 Tekvin, XI, 1-9. Yehova'nın Kitabı diye anılan metnin bir bölümü. Bu metin, kendisini eşleşme varsayımının müdahale tehdidi altında hisseden ve bağımlılık temel varsayımının üstün durumda bulunduğu bir topluluğun elinden çıkma bir tutanak örneği sayılabilir.

düzeltilmekten çok tamamlanması gerektiği kanısındayım. Bir çok durumda, doğru bir yorum, topluluk içindeki bir davranışa dikkat çeken bir yorum olursa, doğru bir yorum olur –bu davranış ki aile içinde yaşanan herhangi bir duruma bir tepki olarak ifade edilmişti. Başka deyişle, Freud'un aile topluluğunun bütün toplulukların temelinde yatan bir ilk-örnek olduğu yolundaki düşüncesi asılsız değildir. Bu konunun üzerinde fazla durmadıysam, nedeni Freud'un pek ileri gitmediği kanısında olmamdır. Bu kaynaktan yola çıkan mekanizmaları inceleyecek bir topluluk terapisi yöntemi kurulmasında başarılı olunamayacağına inanıyorum. Daha da ileri gidip şöyle diyeceğim: toplulukların dinamiğinde, daha ilkel mekanizmaların başlıca yere sahip olduğu düşüncesindeyim; M. Klein bu mekanizmaları paranoid-sizoid ve depresif konumlara ait olduklarını düşünerek betimlemişti. Başka deyişle, bu konuda sahip olduğum sınırlı deneyim kanıtlamama olanak vermese de, burada Freud'un aile topluluğunun bütün öteki toplulukların ilk-örneği olduğu buluşunun yetersizliğinin değil de, bu buluşun bir topluluk içindeki en yoğun heyecan yüklü güçlerin kaynağına ışık tutmamasının söz konusu olduğu kanısındayım.

Kuşkusuz bu durum, topluluk içinde benimle yalnız kalmayı isteyen bireyin yaşadığı yoksunluk duygusundan kaynaklanabilir. Böyle bir olasılığın ne denli önemli olduğunu azımsamak istemiyorum, ama gerçekte, tanık olduğum durumların terapi topluluğuna özgü olduklarını da sanmıyorum. Hangi toplulukta olursa olsun, katılımcılar hem uyarılırlar hem de yoksunluk yaşarlar, çünkü birey bir yandan kendi gereksinimlerini doyurmaya çalışırken, bir yandan da, yani aynı anda da topluluğun varlığından kaynaklanan ilkel kaygılar nedeniyle engellenir.

Kısaca söylemek gerekirse, herhangi bir işi yerine getirmek

için bir araya gelen her topluluk, bir çalışma etkinliği, yani söz konusu işi geliştirmeye yönelik zihinsel bir işleyiş sergiler. Yapılan araştırmalar topluluğun bu yoldaki çabalarının, kaynağı bilinmeyen duygulanımsal güçler tarafından kimi zaman kolaylaştırıldığı kimi zaman da engellendiğini ortaya koymuştur. Zihinsel etkinlikte gözlemlenen bu anormallikler, heyecan düzleminde, topluluğun amacı kimi temel varsayımlara dayanıyormuş gibi davrandığı düşünülürse daha tutarlı olurlar. Bağımlılık, eşleşme ve vur-kaç başlıkları altında oldukça iyi biçimde betimlenebilen temel varsayımlar ise, biraz daha yakından, dikkatlice incelendiklerinde, açıklanamayan dürtülerin etkisi altındaymışçasına, birbirlerinin yerini alır gibidirler. Dahası, temel varsayımların aralarında bir bağ varmış, hatta birbirlerinin değişik yanlarını gösterir gibiler. Araştırmamızı biraz daha ileriye götürürsek, temel varsayımlardan herbirinin ilkel kısmi nesnelere tıpatıp denk düşen kimi özelliklere sahip oldukları ortaya çıkar; öyle ki, er ya da geç, ortaya bu ilkel ilişkilere özgü psikotik bir durum, bir kaygı çıkar. Bu kaygılar ile bunlara denk düşen mekanizmalar psikanaliz alanında Melanie Klein tarafından kanıtlanmışlardı; Melanie Klein'in yaptığı betimlemeler, bir temel varsayımın sonucu olarak kabul edildiğinde, anlaşılır kılınan bir davranış yoluyla topluluk içinde kendilerini topluca ortaya koyan heyecan yüklü durumlara uygun düşmektedir. Temel varsayımlar bir çalışma topluluğunun ussal etkinliği açısından ele alındığında, hem topluluğun nesnel amacından, hem de Freud'un aile topluluğu örneğine dayanarak yaptığı topluluk açıklamasına uygun düşen amaçlardan farklı amaçlara yönelik güçlerin kökeninde yatar gibi görünürler. Öte yandan, (Melanie Klein ve çalışma arkadaşları tarafından betimlenen) kısmi nesneler arasındaki ilkel ilişkilere ilişkin fantazmalara bağlandığında, temel varsayım ol-

guları, psikotik kaygıya karşı savunma tepkileri özellikleri sunarlar; bu da Freud'un düşüncelerini çürütmek bir yana, tamamlar. Kanımca, aile örneklerine ait gerilimlere saldırmak yanında, kısmi nesneler arasındaki ilişkilere bağlı daha ilkel kaygılara da saldırmak gerekir. Hatta daha ileri gidip, tüm topluluk davranışlarının kökeninde işte bu kaygıların yattığını bile öne süreceğim.

Bireyi ele alıp işlemek amacıyla bir grup terapisi yöntemi oluşturmak denemeye değer bulunursa, psikanalistlerin bu yöneme bir ad bulması gerekecek. Yapmaya çalıştığım işi psikanaliz diye nitelemek bilimsel olarak doğrulanamaz; bunun nedenini daha önce açıklamıştım zaten. Üstelik, hepimizin de bilincinde olduğu başka bir neden daha var: "bilinçdışına karşı geliştirilen direncin, varılan psikanalitik sonuçların biçimini bozabilecek ve bu sonuçları kişisel bir savunma sistemini destekler duruma sokabilecek kadar dahice kurulabileceğini son derece zor bir deneyimden geçerek öğrenmiş bulunuyoruz" (Jones, 1952). İşte, psikanaliz teriminin psikanalizin temel ilkelerine, denetleyebildiğimiz ölçüde, uygulanmaya devam ettirilmesinin nedeni de bundandır. Şimdi yanıtlanması gereken soru ise, betimlediğim çalışma tarzına tedavi açısından nasıl bir değer verileceğidir. Ne var ki, henüz bu soruya kesin bir yanıt verme zamanının gelmediği kanısındayım. İşin ehli psikanalistlerin değerlendirmesi gerekir; bunu da ya analizleri süren ya da analizleri tamamlanmış bireylerden oluşan topluluklara dayanarak yapmalarında fayda görüyorum.

Şimdiye kadar söylediklerimle, toplulukların dinamiğine ilişkin bir betimleme sundum: bu betimleme konusunda herkesin kişisel bir kanısı olabilir, hatta herkes benim burada ana çizgileriyle geliştirmeye çalıştığım kuramların, kendi gündelik yaşamında, herhangi bir topluluk üyesi olarak gözlemleyebildiği ol-

guları açıklayıp açıklayamadığını da soruşturabilir.

Fransızcadan çeviren: Alp Tümertekin

Bibliyografya

FORTES, Meyer (1949), *Time and Social Structure: an Ashanti Case Study*, in *Social Structure*, Oxford, Clarendon Press.

FREUD, S. (1911), *Formulations on the two Principles of Mental Functioning*, London, Hogarth Press, *Collected Papers*, vol. IV; *The Complete Psychological Works of Sigmund Freud*, vol. 12

FREUD, S. (1913), *Totem et tabou*, trad. française de S. JANKÉLÉVITCH, Paris, Payot, 1947

FREUD, S. (1921), *Psychologie collective et analyse du Moi*, trad. française de S. JANKÉLÉVITCH, Paris, Payot, 1950

FREUD, S. (1930), *Le malaise dans la civilisation*, Bibliothèque Scientifique, Ed. Denoël & Steele, 1934

HEIMANN, Paula (1952 a), *Certain Functions of Introjection and Projection in Early Infancy*, in KLEIN et al. (éd.), *Developments in Psycho-Analysis*, London, Hogarth Press, 1952

HEIMANN, Paula (1952 b), *A Contribution to the Re-evaluation of the Œdipus Complex – the Early Stages*, *Int. J. Psycho-Anal.*, vol. 23, Pt. 2. Aussi in KLEIN et al. (éd.), *New Directions in Psycho-Analysis*, London, Tavistock Publications, 1955; New York, Basic Books.

JONES, Ernest (1952), *Preface to Developments in Psycho-Analysis*, London, Hogarth Press.

KLEIN, Melanie (1928), *Early Stages of the Œdipus Complex*, in *Contributions to Psycho-Analysis, 1921-1945*, London, Hogarth Press, 1948.

KLEIN, Melanie (1930), *The Importance of Symbol-Formation in the Development of the Ego*, *Contributions to Psycho-Analysis*, London, Hogarth Press, 1948

KLEIN, Melanie (1935), *A Contribution to the Psychogenesis of Manic-Depressive States*, in *Contributions to Psycho-Analysis*, London, Hogarth Press, 1948.

KLEIN, Melanie (1945), *The Œdipus Complex in the Light of Early Anxieties*, in *Contributions to Psycho-Analysis*, London, Hogarth Press, 1948.

KLEIN, Melanie (1946), *Notes on Some Schizoid Mechanisms*, in KLEIN et al. (éd.), *Contributions to Psycho-Analysis*, London, Hogarth Press, 1952.

MCDUGALL, W. (1920), *The Group Mind* (2nd ed.), London, Cambridge University Press, 1927

TROTTER, W. (1916), *Instincts of the Herd in Peace and War*, London.

LE BON, G. (1895), *Psychologie des foules*, Paris, Alcan, 3e éd., 1918.

FREUD'UN MİRASI*

RENÉ KAËS

TOPLULUK İLE PSİKANALİZ ARASINDAKİ ÇATIŞMALI UYUŞMA

Topluluk sorunu, psikanalizin başından beri, psikanalizin içine ısrar, direnç ve nefretle dahil edildi. Temelde çatışmalı olan bir uyuşma, topluluk sorunu diye adlandırdığım şeyi, yukarıda belirttiğim koşullar dahilinde psikanalizle birleştirir. İçerdiği çatışmalar yüzünden itilen ve yeniden belirlenen bu uyuşma psikanalizin birçok yerinde: kuruluşunda ve kurumsallaşmasında, pratiğinde, yöntem ve kliniğinde, kuram etkinliğinde kendisini gösterir. Tezime göre topluluk, psikanalizin keşfinde, kurumsallaşmasında ve aktarımında verimli ve uyarıcı bir ana kaynak görevi üstlendi: psikanalizin kuramı ve pratiği, kuruluşunda ileri sürülen, sık sık şiddetli ve defalarca yaralayıcı olan hırslı kozların izlerini taşır.

Bu farklı alanlar birbirini aşırı belirlerler ve üzerinde düşünülmemiş bu karışım, topluluk sorununu belirsizce, reddedilmiş ve anlaşılmamış olarak askıda bırakır. Sorun belirti değeri-

* RENÉ KAËS 'Le Groupe et le sujet du groupe'

'L'Héritage Freudien', s.19-57, DUNOD, Paris, 1993

ni alarak ve çatışmalı uyuşmanın epistemolojik direncini sürdürerek, problemi psikanaliz *içine* ve *onun lehine* çevirir; psikanalizin bilimsel direncini destekleyip, bu sorunun kurucu ve kurulan öznesi olmasını sağlar. Freud'un anlattığı gibi bu değişim, İlkel Kabilenin psikik ve kültürel düzleminden, Topluluğun medeni ve yaratıcı düşüncesinin düzlemine kadar devamlı tartışma halinde kalmış gibi gözükmektedir.

PSIKANALİZİN TOPLULUKSAL KAYNAĞI

İlk psikanalistlerin öznelerarası ve kurumsal kaynağı

Çözümle kavuşturulamayan bu çatışmalı uyuşma bir yandan aşağıdaki paradoksa bağlanabilir: en özel, en saklı ve en biricik olanın, hiç olmazsa böyle tasarımlanan bir incelemenin karşısına sosyal ve psişe içi sansürlerin dayatması; bu dayatmanın sonucunda, söz konusu inceleme ancak küçük bir topluluğun yoğun ilişkisi *içinde* yapılabilir: bu ilişkinin tüm *karşı* etkilerine rağmen.

Topluluk hiç olmazsa bu yüzden tartışma konusu olabilir: psikanalistler, pratiklerinin yüksek derecede bireyselliği gerektirdiği yalnız ve geri çekilmiş yaşamlarına rağmen, bilinçdışıyla devamlı çalışmalarının beraberinde getirdiği simgeleme ve tartışma gereksinimiyle, topluluklaşma biçimindeki bir var oluş tarzına doğru yönelirler. Topluluğu, psikanalizin paradoksal bir kaynağı gibi düşünmenin zorluğu, bu çifte gerekliliği düşünmenin zorluğudur.

Freud için Wilhelm Fliess ve ondan önce ona benzeyen başkaları, bu dinleme, refakat etme ve simgeleştirme işlevini bir *çift* ilişkisi çerçevesinde gerçekleştirdiler. Fakat Freud *öteki benliği* olan, yani eşcinsel narsisik benzeri olan Fliess'ten ayrılınca, ken-

di çevresine çağırıp topladığı topluluk, bir başka Wilhelm olan, Stekel ile ilişki kurar. Daha o tarihte ortaya çıkan çift ile topluluk arasında oluşan temel zıtlığa Freud sonradan dikkat edecektir. Burada söz konusu olan, karşıt cinsten oluşan çift modeli değil eşcinsel eş modelidir. Bu fark, çift olma ve eş olmanın öznelararası bağ içinde cinsellik sorununu başlattığı olgusunu ve topluluğun bu cinsel karşılaşmayı önleyecek bir çözüm olabileceğini de gizlememelidir. Buna karşılık çift olma, cinselliğin temel şekilleriyle karşılaşmayı önleyecek bir çözüm de olabilir.

Freud'un etrafındaki topluluk göz önüne alınırsa, psikanalizi¹ oluşturmak için, kendi gibi olan ötekilere duyulan gereksinim olgusu dikkate alınmalıdır. Psikanaliz bilinmez ve karanlık ittifak yollarıyla birbirlerine bağlanan bu simetrisiz iki alanda doğar: psikanaliz tedavisinin yapıldığı özel alan ile psikanalizi keşfeden psikanalistlerin toplandığı alan.

Bu iki birbirlerine zıt ve tamamlayıcı olan başlangıç uzamında, Bilinçdışının çalkantılı buluşları, öznelararası bağın yalnızlık ve değişkenlikleri arasında belirlenmeleriyle denenip incelenir. Birçok sebepten ötürü, topluluk, tedavi alanının gölgelenmiş ve fırtınalı gizli yüzünü oluşturacaktır..

Freud, belki de toplulukta, kayıp Vaat Edilmiş Ülkenin Schlimann'ı, Iskender'i ve Musa'sı olmak için gerekeni bulur. Başlangıçta ailesi olan kendi topluluğunda da, daha önceden deneyim sahibi olduğu şeyi yeniden bulur: yeni bir kardeşler birliğinin

1 Freud'un klasik biyografisi (ve otobiyografik metinler) ve psikanaliz hareketinin hikâyelerinin dışında, yazışmalar da önemli bir bilgi kaynağı oluşturur, özellikle Viyana Psikanaliz Kurumu'nun belgeleri (*Minutes*). Bazı eser ve makaleler kıymetli başvuru kaynaklardır. Bunların arasında V Brome (1967), P Roazen (1976), M. Grojahn (1974), F Sulloway (1979). Nadir olan Fransızların yazıları arasında J. Bergeret (1973) ve J. Favez-Boutonier (1983)'nin makalelerini sayalım. Bu belgelerden bazılarını ilk psikanalistlerin topluluğu üzerine araştırma çalışmalarının başlangıç incelemesinde ön plana çıkarttım (1990).

ilki olacaktır; Bilinçdışının Bilinmeyenini fethedecek ve yeni kabilenin başına, Babanın yerine geçecek; mirasçı prens olarak sevgili Anneye de sahip çıkacaktır. Freud iki dünyanın kesişme yerindedir: ilk psikanalist olurken, ayrıldığı meslektaşları için klasik çağın son psikiyatrı olur.

Bazen dayanılmaz hale gelen, etrafını saran ve oluşturduğu bu toplulukta Freud kendi düşüncelerinin bir yankısını arayıp bulur. Topluluk bebeğidir, Bilinçdışından gelen şeyleri söyleyen sözleri ona götürür, bilgi sahibi olduğu davranış ve kuralları ona öğretir; aynı zamanda Freud sözcüsü de olduğu topluluğun bebeğidir ve bu topluluk insanların ortak idealleri etrafında toplanıp ördükleri sevgi ve nefretin bağları üzerine, kendisi ve Ara Krallığın kapısını açan Psikanaliz de öğretir. Topluluk kendi heyecanlarının süzgeci, yardımcı bir heyecan kalkanı ve aynı zamanda üzerinde tahakküm kurduğu nesnedir. Öğrencilerinin² psikanalize olan dirençlerini, kendisinden farklı olan öznelere başkılığını, onların hassasiyet farklılıklarını ve rekabet çatışmalarını bir engel olarak yaşar.

Birkaç yıl sonra, Komitenin³ kurulması, topluluğa, hedeflenen Ülküler ve doğru yolun koruyucusu olmasında, yani ideolojik işlevinde daha çok yardımcı olacaktır. Topluluk, böylece, Bilinçdışının keşfinin bireyötesi keşfi olarak belirlenir.

Topluluğun, psikanaliz tarafından bu ilk ve gerekli icadı, Freud'un ruhsal aygıtının mercilerini, karmaşalarını, isterik ve kahraman özdeşmelerini, nesne ilişkisi sistemini (özellikle tahakküm ve mazoşist ilişkiler) bilinçdışı psişik örgütleyiciler ola-

2 'Disiples' sözcüğünü Türkçeye tam da oturmeyen öğrenci sözcüğü ile çevirmek zorunda kaldık. Kelimenin tam anlamı bir öğretiyi izleyendir. Tılmız sözcüğü çok kullanılmadığı için şimdilik böyle bıraktık. (B. H.)

3 İlk psikanaliz topluluğunda gizli komitenin kurulması üzerine daha ayrıntılı bilgi için R. Kaës'in, bu seçkideki "Thanet" başlıklı diğer metnine başvurulabilir. (B. H.)

rak, öğrencileri, benzerleri ve kardeşleriyle kişilerarası bağlar oluşturmakta öncü olacaklardır. Topluluk, aynı zamanda kahraman Benliğin görkemli yansıtımalarının, mazoşist dramlaştırmalarının, üstünlük hayallerinin ve herkes tarafından terk edilme haykırışlarının sahnesi olacaktır. Bu dramatize edilen dışa vurular, bilinçdışı çatışmalarının saptırılmış yansımaları, kendisi ve ötekilere, Bilinçdışının önce bir tasarımılamasını, sonra bilgisini getirmekle beraber, söz konusu Bilinçdışının keşfinin ve yeniden keşfinin üzerine sonradan oluşabilecek herhangi bir duruşa yapısal damgalarını vururlar. Bunun etkisini Londra'da A. Freud'la M. Klein arasındaki tartışmada ve J. Lacan'ın Ecole Freudienne de Paris'nin başlangıçtaki ismi olan Ecole Française de Psychanalyse'i kurarken kolayca görürüz.

İlk pskanalitik topluluğun sahnesi, Bilinçdışının araniş ve keşif sahnesinin, ilk sahne hayalinin sergilendiğı alandır. Bu alan, Freud'un öğrencileri için, özellikle onun tarafından cezbedilen ve bu senaryoda özne yerlerini bulanlar için, baştan çıkma ve iğdiş olma hayallerinin sahnesi olacaktır: bu sahnede eşzamanlı olarak veya sırayla, özellikle eşcinsel ve çift cinsiyetli, cinselliğin tüm değışkenlikleri, oynanacaktır; kardeş rekabetinin ve şükran duygularının tekrar tekrar gündeme getirilen kozlarının paylaşıldığı bu sahnede, Freud'un Tek ve en çok sevilen oğul olmak arzusu vurgulanmaktadır.

Bu kadar karı koca kavgası ve aile dramının alanı olacak bu topluluk sahnesi, topluluk yanılmasıının yıkıcı döllerı olan, çözümlenmemiş veya yeterince çözümlenmemiş aktarımların, özellikle görkemlilik ve zulmedici aktarımların aktarıldığı uzam olduğu için yoğunluk ve önem kazanacaktır. Bu kalıntılar topluluğun, psişelerarası yeni biçimleri içinde, ekonomisinde, öznelerearası dinamik ve mekânlarında, yatırımılanacak, muhafaza

edilecek, birbirlerine bağlanacaktır. Böylece psikanaliz kurumu-
nun temelini atmak için, şimdiye kadar değeri bilinmemiş, de-
ğiştirilmiş gerekli madde ve enerji bulunmuştur. Oedipus kar-
maşasının psişeiçi alanının içindeki keşfi ve çözümlemesi, top-
luluğun bireylerarası ilişki alanındaki etkilerini tanıma, çözüm-
leme ve çözüm getirme anlamında değiştirmiyecektir. Freud'un
topluluğu ve psikanaliz için sarfettiği hayati çabalara rağmen,
ödiyen kozların topluluğa taşınması sanki onları tanınmaz kıl-
maktadır. Muhtemelen, psişik gerçeklik düzeni, topluluk için-
de, psişeiçi alanda izlediği yolu izlemiyor ve aynı oluşumları or-
taya çıkarmıyor. Buna dayanarak, psikanaliz, Bilinçdışını ortaya
çıktığı ve oluştuğu yerde tanıma tasarısını sürdürmek istiyorsa,
tekrar keşfedilmelidir.

Bu tasarım işlemine kuvvetli direnç güçleri, korkutucu savun-
malar, katı redler yanıt verir. Bedeli ağır uzlaşmalarla sonuçlan-
maktan başka hiç bir yere varmayan bu elverişsiz durumda,
topluluğun psikanalizin kuramsal ve klinik alanından dışlanma-
sı söz konusu oldukça, topluluğu hor görenlerin, topluluk dola-
yımıyla gerçekleştirdiği, öznelerinin üzerindeki tahakküm kuv-
vetlenir.

Viyana, Budapeşte, Londra ve Paris'te psikanalizin kuram ve
pratiği, Freud'a dönüş –yani başlangıçtaki zamana dönüşün ver-
diği meşruiyet– kisvesi altında tekrar icat etmeye kalkışılınca ve-
ya kurucu yeni bir girişim tasarlandıkça, topluluk tekrar aynı
kozları taşır, aynı hortlamaların konusu olur ve aynı güç kavg-
alarının alanı olur. Bu kavgalarda her bir kişinin toplulukla iliş-
kisi, pratikte topluluğun psikanalizi uygulama ve aktarmadaki
görevi ya da zorunlu bazı destekler için kendi bazı parçalarından
vazgeçmesi gereği tartışılmayacaktır; tartışılacak olan, psişenin
üzerine kurulduğu, topluluğun, üzerinde düşünilemeyen, biyo-

lojik kayayı anımsatan koparılamayan bağıdır. Bu tedirgin edici ülküleştirilmiş nesnenin düşünülmezliğini muhafaza eden, bu zorunluluğun beraberinde getirdiği narsisik yaradır: bir birlikten ve her birimizden önce oluşmuş arzu ve düşünceden yola çıkmak, topluluğun merkezi ve menşei değil de topluluk içinde herhangi biri olarak kendini kabullenmek, dürtüsel amaçların doğrudan ve dolayısıyla bencil gerçekleştirmelerinden bazı vazgeçmelere razı olmaktır.

Topluluğun bu kadar itici tepkiyi ortaya çıkartıp hâlâ çıkartmaya devam ettiğini varsaymak için elimizde yeterli delil bulunuyorsa, hatta M. Klein ve J. Lacan'ın⁴ topluluk hakkında pratik ve düşünme yasaklamalarına varacak kadar söylediklerini göz önünde bulundurursak, muhtemelen psikanalizin başlangıcına bağlı olan travmatik hayal ve deneyimler yüzünden olduğunu düşünebiliriz.

Topluluk sorununa bağlı olan ve psikanalizin temelini sarsan şiddet, her yeni kurumda kendini yineler. Bütün bölünme ve çatışmalarına rağmen, Psikanaliz hareketinin gelişimi, değişik bir açıdan, psikanalistlerin eğitim problemlerinin de dahil olduğu, başlangıçtaki topluluk sorunlarının kozlarına eklenerek dikkate alınırsa, muhakkak kazançlı çıkar. Başlangıçtaki kopma ve yaraların tekrarlanması ve bu tekrarın doğurduğu zorluklar, sırf psi-

4 Ailevi bağların düzenleyencisi olan karmaşanın incelemesini yapan Lacan (1938) buradaki kozları değerlendirmek konusunda özellikle yetenekliydi. J. Lacan W. R. Bion'un küçük topluluklar hakkındaki çalışmalarını biliyordu. L'évolution Psychiatrique Dergisi'nin (1947) ilk sayısında, İngiliz psikiyatrisinin eğilimleri hakkındaki incelemesinde Bion'un çalışmalarına önemli bir yer verir. S. Lebovici'nin anlattığına göre (1950)de onunla birlikte topluluk dinamiğinin özgül etkenlerini tanımlamaya çalışır "ve aslında yalnız özdeşleşmeyle ilgilenir" (J. Favez-Boutonier tarafından aktarılmıştır 1983 s. 56). J. Lacan'ın topluluk hakkında yaptığı ender aktarmalar olumsuz nitelikte olacaktır.

Lacan'ın topluluk sorunu ile karmaşık ilişkileri ayrıca bir incelemeyi gerektirir.

kanalistlerin eğitimi adı altında tampon açıklamalarla anlaşılmaz: derin psişik kozlar, tahakkümler, baştan çıkarmalar, özdeşleşmeler, narsisik desteklemeler, hayali akrabalıklar, megalomanyak yansımalar topluluk sorununun en sıradan, en güncel ve basit sorunlarıdır. Topluluğun simge doğurucu, insancillaştırıcı, uygarlaştırıcı görevinin korunup sürdürülmesi adına topluluğun besleyici getirileri, önerdiği yapıcı ve üzerinde tekrar tekrar çalışılan destekleri, kurduğu gerçeklik sınavının kefilisi olması önemsenmez: Oedipus'ın özgül işi olan, ilkel kabileden topluluğa geçişi sağlamak, megalomanyak hayali özdeşmelerden kültürün sözleşmecisi düzenine geçişin önemi yeterince tanınmaz.

Topluluklarında ve kurumlarında psikanalistleri birleştirir gibi görünen bu üzücü kader, kendilerinde olan ve fark etmedikleri bilinçdışı topluluk etkilerinin yabancılaştırıcı sonucudur. Eğitim meselesi, yani psikanalizin aktarımı, *topluluğun* boyunduruk altına alma / boyunduruk altından çıkma meselelerinden bağımsız olarak nasıl ele alınabilir? Bu etkileri dikkate alıp düğümleri çözmek yerine, onları sadece ihbar etmekle yetinirsek, özellikle de analiz sayesinde bunu yapmazsak, psikanalizin yapıcı değerlerini tam olarak nasıl tanıyabiliriz? Topluluk sorununun terk etmek yerine, kozunu anlamak gerekir, öncelikle de bilinçdışının özneleri ve topluluğun özneleri olan psikanalistlerin ekonomisinde, dinamik ve psişik alanlarında gerçekleştirdiği işlevleri anlamak gerekir.

Bunun yerine herkes birliğin başlangıcını tekrar etmekte ve birlik olarak onu sürdürmektedir.

Kuramsal kaynak: Psişe'nin topluluk modeli

Freud Okuması

Toplulukla psikanaliz arasındaki çatışmalı uyuşma, Freud'un

psikanaliz sayesinde icat ettiği psişe tasarımılamasının tam ortasında bulunur: ona göre psişe topluluktur; topluluklaşmadır zira birleşme/ayırma, bağdaşım/bozgunluk, bağlanma/çözülme, mecazi yetkili kılma/düzdeğişmeceli yetkili kılma, yoğunlaşma/kırınmadır vs. Aynı zamanda Freud topluluğun psişik gerçekliğin yeri ve psişenin anlaşılmasını sağlayan bir model olduğunu vurgular. Psikanalizin içinde olan bu sonuçlarla ve bu mirasla ne yapılabilir?

Topluluk sorunu hakkında Freud'un duruşlarına bir genel bakış önermek, ortaya çıkanları ve düğümleri, Freud'un kendi tarihinde, psikanalizin kuramsal yapısının, hareketin oluşumunun ve psikanaliz kurumlarının içine yerleştirmek gerekir. Freud'un düşüncesinde topluluk sorununun ısrarcı ve çok yönlü olduğunu bu bölümde diyeceğim birkaç nirengi noktası ile vurgulamak isterim. Bu ısrar bizim için değerlidir: yetkin bir gerekçe anlamında değil, psikanalizin Freudcu inşasıyla birlikte yaygınlaşan, havada bırakılmış bir sorunun işlenmesi açısından önemlidir.

Topluluk sorunu, burada yeniden, *zaten* psikanalizin içine dahil olmuşsa da, ısrar etse de, tarzı kısmi ve küçüktür: belirli bileşimleri bulunmamış, birbirlerine eklenmemiştir. Topluluk sorunu, ne genel bir kuramın elle tutulur bir alanını, ne de belirli bir kuramın karmaşık nesnesi olarak ele alınıp düşünülmemiştir.

Bu yüzden bu ısrar her zaman belirgin değildir. Değişik duruş ve amaçlı metinlerde, sessizce dağınık bir şekilde sık sık rastlanır: bu ısrar kuvvetli tempolar ve sessizlikler, çelişkiler ve yeniden ele almalarla parçalara bölünmekte, fakat, her araştırmanın arka planında bir yeri vardır. Bu ısrarı meydana çıkarıp görünür kılmak istiyorsak, onu serbest bırakmalı ve okuma ve

yorum çalışmasıyla derinliğine incelenmeliyiz.

Onu sezmek için Freudcu mirasın bütünlüğünü zor duruma sokmamak önemlidir ve psikanalizin uygulaması üzerine olan metinlerini, eserinin ve çıkılan yolun tümünden ayırmamak gereklidir. Bilimsel ve şairane nitelikleriyle birçok *anlatıma* açık olan kurucu metinlerle kurduğumuz ilişkiler bizi kesin bir sonuca götüremez. Bir taraftan metinlerde yazılanların baskısı, diğer taraftan onların bağlamını göz önünde bulundurmamız, beklediğimizi bulabilmek için arzularımızın hareketi ve arama-dığımızı keşfetmek sürprizi bizi çalkalanan bir dikkat içinde sürükler. Freud'un okuyucusu, kendini şaşırtan bir metnin yorumcusudur.

Freud'u dolayısıyla aşağı yukarı kararsız ve aşağı yukarı açık bir varsayımla okuyoruz. Mecburi olarak "durup beklemeler işi"ne yatırım yapıyoruz, tecrübemiz metinle karşılaşınca, içimizde beliren fikirleri düzenlemek için "yardımcı yapılaşmalar" ve kısmi kuramlar kuruyoruz. Ufukta başka bir varsayım gözükünce ya da inançlarımızı altüst ederlerse yapmak üzere olduğumuz buluşlara direniyoruz ve onları geri itiyoruz. Freud'u okumak bizi, psikanalistler olarak aidiyet bağlarımıza, ilgi alanlarımıza ve sorduğumuz sorulara gönderir. Freud'un düşüncesindeki topluluk meselesinin ısrarını, kararlılığını anlamak, yazılarında, benden evvelkilerin de başına geldiği gibi, topluluğu sorgulayan psikanalist pratiğime psikanalitik bir temel kurabilecek şeyi arayıp, belki de onu bulmak ümidinden kaynaklandığını kabul etmem gerekiyor; yani psişenin örgütlenmesinde topluluğun etkileri, öznelerarası birliklerde oluşan psişik gerçeklik, bilinç-dışının özneler arasında yarattığı bağlardan söz ediyorum.

Freud'un metnini okurken kat ettiğimiz bu yolda, sürprizler eksik değildir, öncelikle ortaya koymak istediği soruyu gizlemek

olan bu ısrarın bir özelliğiyle karşı karşıya gelmekteyiz.

FREUD'UN PSİŞİK TOPLULUK KAVRAMI

Freud'un düşüncesine göre topluluk öncelikle bireysel psinenin bir biçimi ve bir sürecidir: daha sonra, topluluk kavramı, onun öznelerarası anlamıyla, bir toplumsallaşabilme biçimi, psişik gerçekliğinin birey dışı bir alanı olarak kabul edilir.

Psşik topluluk.

Psşik topluluk kavramı, (*der psychische Gruppe*) *Bilimsel Bir Tasarı Denemesi* (1895) ve *Isteri Üzerine İncelemeler* (1895) adlı metinlerde enerjinin *bağlanmasının* işleyişini ve sonucunu, sık sık belirtir. Psşik topluluk, birbirlerine karşılıklı yatırımlarla bağlı (sinir hücreleri, tasarımlama, duygulanımlar, dürtüler) belli bir kütle oluşturan ve bağ kuran mıknatıslar gibi çalışan ögeler birliğidir. Psşik topluluk, kendisine özgü belirli örgütlenme ilkesi ve güçlerle, koruma sistemiyle ve kendini, kendisinin bir kısmıyla temsil ve yetkilendirmelerle donatılmıştır; bağlı olmayan, ayrı ayrı, bağısız duran ögelerle gerilim ilişkileri kurabiliyor ve bu yüzden bazı psişeiçi dengeleri değiştirmeye elverişlidir.

Bağlanmak salt iki koşula bağlıdır: ilk olarak, sinir hücreleri arasında *buluşma kalkanlarının* varlığı, bu kalkanlar enerjinin geçişini sınırlandırma veya önlemekle görevlidirler; ikincisi, değişmez bir düzeyde yatırımı olan bir *sinir hücresi topluluğunun* çalışan ketleyici eyleminin, aygıttaki diğer olguları yavaşlatması. Böylece enerjinin boşalımı kontrol altına alınıp, yavaşlatılıp engellenir, bu yavaşlatma ve kontrol psişik aygıtın değişik merciler halinde yapılaşmasına yardımcı olur.

Bu topluluk, bu iyi birleşmiş sinir hücreleri kütlesi, karşılıklı etkilerle yatırım ve ilişkilerini değişmez bir düzeyde tutarak, sistemde bir bütünlük oluşturuyor, diğer süreç ve oluşumlara tutukluk, yavaşlatma ve bağlama etkisi yapıyor. Bu *psişik topluluk* bağ kurma etkinliği ile tanımlanan Benliğin ilk tanımlamasıdır. Buna karşı çözülme (*die Entbindung*) yani haz/acı, cinsel uyarılma, duygulanım, kaygı gibi hallerde aniden serbest kalan enerji bunun tersidir; yani bu aniden serbest kalan enerjinin derhal ve doğrudan boşalmasıdır. Birincil sürecin özgürleşmesi, görevi bağ kurmak olan Benliği başarısızlığa uğratmış olmak olarak kabul edilir ve bu durum Benlik tarafından, örgütlenmesinin tehlikeye düştüğü biçiminde yorumlanır.

Freud, travmanın tekerrürü sorununu ele alana kadar, kuvvetlice yatırım yapılmış olması koşuluyla, enerji akımının bağlayıcı işlevini ve psişik topluluklar modelini terk etmeyecektir. Uyarılmayı haz ilkesinden bağımsız, bağlamayı olanaklı kılan birincil süreçlerin yasalarına tabi koşulları düşünecektir; psişik topluluk kavramının Bilinçdışının kendi içeriklerini yirmi yıl önceden niteleme fırsatını verdiği doğrudur.

Freudcu düşüncenin tüm bu yönelimi, psişik aygıtın mercilerinin oluşumu ve örgütlenmesi sürecinde, dürtüsel yatırımlara, yani, psişik topluluklara ait rol ve süreçlere, öncelikli bir işlev atfetmektedir. Psişe'nin birleştirici yeteneği Benlik mercisine bağlı olup bu merci birçok işlevi yerine getirmektedir: psişik aygıtın koruması ve psişeiçi bağ kurma; bellek, eksik veya kayıp nesneyi hayal edip tasarlama, yeni nesnelerle özdeşleşme, aktarım yeteneği... Böyle bir anlayış psişik aygıtın birkaç temel oluşumunu bu olgularla tanımlar.

Parçalara bölünmüş düşüncelerin topluluğu ve “topluluk gibi yapılanmış” Bilinçdışı

Psişik aygıtı insan eğretilmeleriyle göstererek, psişik topluluklaşmanın –terimi değil– kategorisi erkenden, birinci ruhsal alan tanımlamasında ön plana çıkar; özellikle bilinçdışının ilk tanımlamasının yönlendiricisidir: başlangıçtaki içerik “parçalara bölünmüş düşünceler topluluğu”ndan oluşur; bu düşünceler bilinç ve önbilinç düzeyindeki düşünceler üzerinde bir çekim sağlarlar ve ikincil bastırma sonrasındaki düşünceleri kendilerine çekerler.

Bu ayrılmış veya bölünmüş psişik topluluklar kavramı (*abgespaltene* ou *separate psychische Gruppen*) Freud'un 1894 'te *Bilinçdışı, bilincin alanından, bastırmayla ayrılmış gibidir*⁵, diye betimlediği kavram ile aynıdır. Bölünmüş psişik topluluklar Bilinçdışını ve onun içeriğini oluşturup, diğer sistemlerle ilişkilerini düzenler. Her şey sanki psişik topluluk kavramını, Bilinçdışının icadı anında ve onu kuran nesnelerin ve şekillerin ilk bağını açıklamak için gerekliydi: bir yapı ısrar etmekte ve şekilleri değişmektedir.

1966'da, psişik topluluklaşmanın Bilinçdışıyla ilişkisini gerekli düşündüğüm devirde “topluluk gibi yapılaşan Bilinçdışı” formülünü önermiştim. Bugün, daha önce başvurduğum Freud metinlerini yeniden okuduktan sonra, bu formülü, çalışma varsayımına dönüştürmenin faydasını doğrulandığını görüyorum. Genel olarak psişik aygıtın sistem ve mercileri, içindeki bölmeler, kırımlar, yoğunlaşmalar, yer ve yön değişimlerle ayrılmış psişik topluluklar olarak kavranmalıdır: çoğul kişilikli ve çoğul

5 Freud, “*Savunma Psikonevrozları*”nda (1894) P Janet ve J. Breuer'in yazdığı gibi: “*der Symptomkomplex der Hysterie, soweit er bis jetzt ein Verstandnis zulass, die Annahme eine Spaltung des Bewusstseins mit Bildung separater psychischer Gruppen rechtfertigt, dürfte [. .] gelangt sein.* (G. W I s. 60)

çehreli Benlik (*mehrfache oder vielseitige Identifizierungen*).

Bundan evvel defalarca altını çizdiğim gibi Freud'a göre özdeşleşmenin genel tanımlaması "psişik kişilerin çoğulluğu"dur. (mayıs 1897, isterik özdeşleşmeler hk.) Bu varsayımı (1900) *Düşlerin Yorumu*'nda rüya oluşmasında isterik özdeşleşmeleri incelerken kullanır, ("*kadın kasap ve havyar rüyası*")⁶. sıkıştırılmış, toplanmış ve birbirine karışmış kişilerden rüyanın şekil ve olgusunu açıklar (*die Sammel und mischpersonen*); Benliğin nesnelerinin ve düşüncelerinin topluluk betimlemesiyle "çoğul" kırınması, aralarındaki ilişkilerin dramatize edilerek psişeiçi bir sahne oluşturması, benzer olanın tekrarı ve çoğaltılması; Freud bu varsayımı hayallerin birliği kavramında da geliştirir ve Dorra'nın analizinde, belirtiler aracılığıyla özdeşleşmenin belirlenmesi veya bilinçdışı çocuksu arzu nesneleri veya kişilerin aralarındaki *bağlantıların* psikanalist üzerinde kopyalar halinde ardı ardına veya aynı zamanda aktarılması anlayışı hep aynı varsayımı içerir. Aynı varsayım Schreberin hayallerinin toplulukçu ve sentaksik analizini yönlendirecektir, sonradan "bir çocuk dövüldü" hayalinin –ki bu hayal kökene ilişkin hayallerin analizinin yapısal modelidir– analizinin temelini sağlayacaktır. Aynı kavrayış Fare Adam'daki üç "kişiliğe" bölünmüş, *parçalanmış* kişiliğin tasarımını destekleyecektir: Fare Adam, "zalim kaptan"ı, diğer parçalanmış kişilikleri gibi, gövdesinin katlanamadığı parça-

6 "Kasabın karısı" veya "akşam yemeği" veya "havyar" isimli rüyaların çözümlemesi, bu konuda örnek olur: hasta, arkadaşının arzusunun gerçekleşmesine yardımcı olmamak için, rüyasında bir arzusunun oluşmadığını (yemek vermek) görür; ona karşı kıskançlığını, ortak bir belirti yaratarak anlatır: "bu olguyu şöyle ifade edebiliriz: rüyada arkadaşının yerine geçer, arkadaş, kocasının yanına onun yerine geçtiği için, kocasının nazarında arkadaşının yerini almak ister." İsterikleştirici özdeşleşmelere Freud'un vereceği anlam şöyledir: aynı etiolojiden ötürü, isterik özdeşleşmeler ötekinin arzu nesnesine sahip çıkmaktır; bilinçdışına dayanan bir ilişki ortaklığıdır (G. W II-III 156; Fr. ter. s.136-137).

larını, rüyasının içine, psişik kapsayıcı olan başka kişilere yerleştirecektir.

İkinci psişik alan modeli çerçevesinde, ikinci özdeşleşim kuramı daha da çok bir toplulukçu modele gönderme yapar (birçok yüzlü özdeşleşmeler, çoğul veya parçalara ayrılmış kişilikler) Benlik ve ÜstBenlik kuramında da böyledir (*Kitlelerin Psikolojisi ve Benliğin Analizi*, 1921; *Benlik ve İd*, 1923). Karmaşa ve imago kavramları, içinde öznenin kendisini temsil ettiği⁷ içselleştirilmiş öznelarası bir iç ağ yapısını kullanırlar.

Bu ilk güzergâhın bilançosu şöyle çıkarılabilir: Benlik, ilk tanımlama taslağına göre, psişik bir topluluktur; Bilinçdışının ilk tasarımı, Bilinçten bölünmüş psişik bir topluluktur. Topluluk kavramının bu soyut ve genel anlamı bize psişik oluşumların yapısı ve işleyişi hakkında anlaşılır bir model önerir. Öznelarası topluluk, Freud'un psişik aygıtı ve psişik toplulukları tasarımı için kullanacağı eğretilene ve modelleri sağlar. Bu modelle, bundan sonraki bölümde sunacağım iç topluluklar ve Freud sonrası psişik topluluk kavramları arasında bir devamlılık kurmaktayım: kuramlaşmanın ilk taslaklarından beri onlar oluşmaktadırlar. Freud'un eserinde psişe'nin topluluk modeli sık sık tekrarlanır; bu model en verimlilerinden olacaktır: birincil süreçlerin, uzlaşma oluşumlarının, özdeşleşme ve Benliğin, hayallerin, karmaşa ve imagoların tasarımlarını uygun bir biçimde düzenler. Aynı zamanda değeri hiç anlaşılmayan bir model olarak kalır.

7 Freudcu Psişik topluluk kavramı hakkında, Kaës R. 1974, 1976, 1981, 1982, 1984, 1985, 1986. Bu sorun hakkında bir yapıt hazırlanmaktadır

KİTLE PSİŞİZMİ VARSAYIMI (TOPLULUK RUHU) VE TOPLULUKLAŞMANIN ÜÇ MODELİ

Topluluğu, özgül bir psişik gerçekliğin yeri ve incelemesini tüm hakkaniyetiyle psikanalizin alanı olarak ele almayı ilk öneren Freud'dur. Bu varsayımı desteklemek için bugün elimizde olan modeller, artık kendisine uygun yöntemsel bir düzen içinde sınanmış Freudcu spekülasyondan türemiş postulatlardan gelmektedir. Freud'daki bu sürekli ilgi nedendir?

Freud'un öznelarası birliklere ve daha özgül bir şekilde topluluğa verdiği bariz önem, psikanalizin sadece birkaç temel kavramının ayrıcalıklı bir uygulama alanının seçimi olarak anlaşılmamaktadır. Freud'un buluşlarının geçerliliğini bireysel psişeden başka düzeylere yaymak isteği seçimini ancak kısmen açıklar; ama yapıtlarını, kelimenin tam anlamıyla, kurulmuş oldukları sahanın dışında, epistemolojik bir titizlikle devamlı sınama kaygısı pek anlaşılmaz. Topluluk olaylarına gösterdiği dikkat yalnız kendi topluluğundaki kişisel durumuyla incelenemez; 1912 yılında Jung'dan ayrılmasıyla sonuçlanan, geçirdiği kişisel, toplumsal ve kurumsal krizi dikkate değer bir üstüne düşünme hareketiyle *Totem ve Tabu*'yu yazdığı doğrudur. *Menge*'ye karşı duyduğu güvensizlik, babasıyla olduğu gibi, kabul görmüş fikirlerin duvarına toslaması, hâkim çoğunluğun zorbalığı, kitleler, kurumlar ve topluluklara karşı çiftedeğerli ilgisini açıklayan kuvvetli sebeplerdir. Bu ilgi, Birinci Dünya Savaşı'nda onu etkileyen toplu felaketler ve kişisel yaslarla belirginleşecek, Avrupa'da faşizmin yükselişi ve nazizmin Almanya ve Avusturya'da tehdidi gibi, önceden hissedebildiği felaketlerin hazırlanışı ile genişleyecektir. Bu ilgiyi açıklayan başka sebepler de bulunabilir. Bu sebepler, Freud'u yedi sene arayla, bu konu üzerine uy-

gulamalı psikanalizin basit bir araştırması olarak kabul edilemeyecek iki eser yazmaya iten bir sinerji oluşturacaktır.

Freud'un insan topluluklarındaki psişik oluşum ve süreçler üzerine varsayımlar için gerekli verilere sahip olma ısrarı, Bilinçdışının psikanalitik kuramı için önemli kavram ve sorunsallıkları derinliğine çalışmaya devam edebilmesi amacını güder: *Totem ve Tabu* sadece toplumsal oluşumların doğuşu olarak, uygulamalı bir psikanaliz spekülasyonu gibi okunmamalıdır; Freud Oedipus karmaşasının baba yönünü, narsisik ve eşcinsel yanlarını açıklar; psişenin bireyleri aşan oluşumlarının varsayımını destekler, araştırmasını psişik intikale, yani kaynak ve başlangıca yöneltir. *Kitle Psikolojisi ve Benliğin Analizi* bugünkü anlamıyla bir "toplumsal psikoloji" denemesi değildir: Freud bu kavramı psikanaliz sorunsallığı içinde değişik bir anlamda kullanır; birçok özne arasındaki libidinal bağın yapılaştığı, Özdeşleşme ve Ülkülerin işlevinin ve Benliğin oluştuğu öznelarası ruhsal aygıtların açıldığı ortak bir yer olarak tanımlar. *Bir Yanılsamanın Geleceği* (1927), *Uygarlığın Huzursuzluğu* (1929) ve son olarak *Musa ve Tek Tanrıcılık* (1939) araştırmanın bu yönünü tamamlayıp aynı zamanda onu açık tutacaklardır.

Öznelarası topluluk meselesi, böylece, Freud için, önemli bir keşif hamlesi yapma fırsatıdır. Bu mesele, bireysel psişik gerçekliğin, öznelarası topluluklardan aldığı desteği araştırarak bir yön açıyor; bu oluşan, dolaşan, birliklerde değişen ve bilinçdışının öznesinin dayanağı olan psişik gerçekliktir. Freud'un topluluk ve öznelarası birliklerin değişik oluşumlarına duyduğu ilginin kuramsal değerinin ve anlamının buradan kaynaklandığını düşünüyorum.

Baba'nın öldürülmesi ve özdeşleştirici inkâr antlaşması

Bu varsayım Freud'un düşüncesinde ardı ardına bir çok kere ısrar eder. *Totem ve Tabu* ilk olarak, tek başına bireylerin çoğuluktan topluluklaşmaya geçişini anlatır: nefret edilen ve sevgi duyulan Başlangıçtaki Babanın katli, bu cinayete ortak olan Kardeşleri bir antlaşmayla birbirine bağlar. Suçluluğun doğurduğu bu inkârcı ve özdeşleştirici antlaşma çifte yasakla sonuçlanır: en-sest yasağı ve topluluğun kurucusu olan Ata'nın anısına yapılan totemik hayvanın öldürülmesi yasağı; karşılıklı ve ortak özdeşleşmeleri varsayıp onları sağlamlaştırır. Sosyal ve psişik örgütlenme içinde kesin olan bu değişim sonucunda ve bu değişimin etkisinden kaynaklanan psişik oluşumların intikalini anlatabilmek için, Freud "kitlenin psişesi" varsayımının girişini yapar: "Öncellikle, herkesin anladığı gibi, (*einer Massenpsyche*) bir kitle psişesi (*die Annahme*) varsayımını kısıtlamasız bir temel olarak kabul ettiğimiz kimsenin gözünden kaçmayacaktır; bu psişenin içindeki hareketler tek bir bireyin psişik hayatında olduğu gibi gerçekleşir. (*eines einzelnen*)" (G.W., IX, s. 189)

Kitle psişesi varsayımı Freud için kuramsal bir spekülasyondur ve psikanalitik başka bir düzenek onu sınamadıkça öyle kalacaktır. Bu postulat psikanaliz kuramının inşasında nasıl bir görev üstlenir, araştırma için hangi yollar açılır, diye kendimize sormalıyız.

Totem ve Tabu'da Freud, topluluklaşma düzenindeki değişimi gösteren bir model önerir. Megalomanyak yatırımlar ve Baba'ya atfedilen kadir-i mutlak güçle özdeşleşme, Kardeş figürüne ve kültür değerlerine doğru yer değiştirir. Bu yer değiştirme, Kabile hayatının tarih dışı bağından, tarihi, sembolik totemik kardeşlik topluluğunun bağına geçiren öznelararası bir kriz, kopuş ve aşmanın neticesidir. Nitekim, bu kriz gaddar ve koruyu-

cu kabile başkanının öldürülüşünden doğan panik ile yerine geçecek ve sürekliliği sağlayacak birini bulmanın imkânsızlığından doğmuştur. Freud, “*Kitle Psikolojisi ve Benliğin Analizi*”nde bu özdeşleşmelerin ani parçalanmasından Holopherne etkisi diye adlandırabildiğimiz şeyi belirterek bizi bilgilendirir: Asurlu generallerin başı kesilir ve askerleri delirir. Bu ilkel kabilenin düzensizliği ani ve kuvvetli bir özdeşleşme yitimi ile kendini göstermiştir. Kardeşlerin cinayeti uygulamak için kurdukları ittifaktan sonra, Babanın yerine birini bulma imkânsızlığı baş gösterir. Bunu başarabilmek için suçluluk ve özdeşleşme düzeninde bir değişim yapmaları gereklidir; tekerrür ile hayali rekabetten, zulmettirici suçluluğun yerini alan depresif suçluluğun etkisi sayesinde kurtulabilirler, bu da demektir ki kardeşler Babaya karşı besledikleri nefretin yanında sevgi duygularını da kabul edecektir.

“Kitle psişesi” varsayımının temelleri

Kitle psişesinin varsayımı en az üç incelemeye dayanır: birincisi Freud'un psişik intikaller sorunu ve bunun nevrozların etyopatogenezindeki rolü hakkındaki kaygılarını içerir. Freud'un *Totem ve Tabu*'da savunduğu öneriler bugün nesillerarası ve nesillerötesi tartışmalar bağlamında özel bir önem kazanırlar. Kitle psişesinin varlığını öne sürdükten sonra şöyle devam eder: “Sonuçta, binlerce yıl boyunca nesilden nesile geçerek varlığını sürdürmüş eski bir suçtan kaynaklanan bir sorumluluk duygusunun belirli bir zamandan itibaren insanların belleğinden silindiğini kabul ediyoruz (G. W, IX, 189; Fr. s. 180). Bir nesilde oluşan duygusal bir süreç, aynı koşulları tanımamış yeni nesillerde varlığını sürdürüyor olabilir. Şüphesiz, Freud bu varsayımlara önemli itirazların oluşabileceğini kabul eder; başka herhangi bir seçenek tercih edilebilir. Bununla birlikte ileri sürdü-

gü cesur varsayımın, sonuçta, psişik hayatın devamlılığını ve intikalini açıklayabildiğini savunur: “insanın psişik hayatının devamlılığını sağlayan topluluk psişesini kabul eden varsayım olmasaydı, kaybolan bireysel hayatlarla duraklayan psişik süreçler, kolektif psikoloji ve halkların psikolojisi var olamazdı. Bir neslin psişik olguları bir sonrakine devredilemeseydi, bir sonrakileyle devam etmeseydi, her nesil hayatı öğrenmek için her şeye yeniden başlamak zorunda kalırdı.” (G. W., IX, s. 190)

Aynı soru bir nesilden diğerine psişik durumların intikalini anlamaya çalıştığımız zaman da karşımıza çıkıyor: geleneğe dayanan doğrudan intikal tatmin edici bir cevap değildir; bir evvelki nesilden geçen psişik durumlar etkileyici olabilmek için “bireysel hayatın bazı olaylarıyla uyarılmalıdır.” Epigenezin modern anlayışı 1914’te Freud tarafından kullanılır ve Goethe’nin Faust’a söylediği kelimelere gönderme yapılır: “babalarından aldığın mirası sahiplenmek için onu kazanman gerekir.” Burada herhangi bir iradecilikten çok uzağız: öznenin bir olay içinde karşılaştığı şey, onun yapısının buna olanak tanıdığı şeydir; karşılaşma, öznenin zaten elinin altında olanı gösterir, onu güncelleştirir ve değiştirir. Tarih ve birlik açısından öznenin mirasçısı olduğu “süreç”, “edim” ve “eğilimler” ruhsal hayatı devam ettiren zincirin halkası oldukları için devam eder. “Bastırılıp, iz bırakmadan yok olma tehlikesinde bulunan psişik olayların varlığını kabullenme nedenlerimiz olsaydı, sorun çok daha zor olarak ortaya çıkardı. Fakat öyle olaylar yok. Bastırma gücü ne kadar kuvvetli olsa da bir eğilim yerine herhangi bir ikame bırakmadan yok olmuyor, bu ikame de sırasıyla bazı tepkilerin kaynağını oluşturur. *Bir nesilin gelecek nesilden saklayabileceği önemli ruhsal hiç bir sürecinin olmadığını* kabul etmemiz gerekiyor.” (G. W IX, s. 191 Fr. s. 182; Freud tarafından altı çizilmiştir).

Zincir böyle devam eder. Freud bunu temel varsayımına dayanarak çözümler: kitle psişesinde, psişik olgular, bireysel psişede olduğu gibi gerçekleşir. Hiç bir eğilim kaybolmaz: bastırılınca yerine bir ikame bırakır, bu iz de tek bir özne için şekillenip anlam kazanıncaya kadar yoluna devam eder. İz ısrar eder, nesil, birlik, topluluk ona hakim olamaz, özne de hakim olamaz. İletilen bir izdir, izden de başka, bir artık. Önceki nesiller tarafından tanınmamış, var olmamış ve simgeleşmemiş her şey, er veya geç, bir şeyin işareti olarak ortaya çıkar. İz, Ötekilerden geçerek ve onları birleştirerek, anlamlı veya anlamsız etkilerini sürdürür: Freud'a göre iletilenler, yani, başlangıçtaki cinayetin izleri ve onlardan türeyen ikame oluşumları, suçluluk, aynı zamanda gerçekleşmemiş arzuların rüyaları ve birincil narsisizmden gücünü alan gösterenler: Hükümdar Çocuk, Ata, Ata Çocuk, Tek vücut olma zihniyeti, Aile, Topluluk ve Soy'dur.

Yorumlayan aygıt

Freud'un *Totem ve Tabu'nun* son sayfalarında kullandığı yorumlayan aygıt kavramı, "Apparat zu deuten", filogenetik miras sorunu üzerindeki tartışmayı açık tutar: "Psikanalizin bize öğrettiği gibi, her insanın ruhundaki bilinçdışı faaliyette, diğer insanların tepkilerini yorumlayabilen, ötekinin duygu hareketlerinin ifadesine yaptığı çarpıtmaları düzeltebilen bir aygıt bulunur (einen Apparat zu deuten). Başlangıçtaki Babaya karşı ilkel davranışın bıraktığı izleri taşıyan adetler, törenler, temel kurallar bu bilinçdışı anlayışın açtığı yol sayesinde, bu duygusal mirasın bir sonraki nesil tarafından sahiplenilişi mümkün olmuştur." (G. W IX, 191)

Bu yorumlayan aygıt aynı zamanda değişim ve anlamlar üreten bir aygıttır; Psişenin birleştirici, ayırıcı ve anlam verici gö-

revlerini üstlenir: Kitle psişesinin kurucularından olan bu aygıtın bağlantı kurduğu yer tekil öznedir.

Totem ve Tabu: Kuramın “laboratuvarı”

“Kitle psişesi” varsayımını destekleyen bu birinci sorunlar kümesinden sonra ikinci bir varsayım karşımıza çıkar: Freud’un sürekli tasası psikanalize geniş bir alan açarak, temel kuramsal kavramlarının derinliğine çalışılmasına devam etmektir. Freud birbirini tamamlayan iki tutum izler. Kavramlarını, nevrozlu yetişkinlerin tedavisi olan psikanaliz alanının dışında, bireysel ve kolektif yaratıcılık alanında, sosyal hayatın, kültür ve kurumların alanında da sınar. Böylece Totem ve Tabu’da Oedipus karmaşası, takıntılı nevroz ve sihirli düşünce üzerine araştırmalarını devam eder. Bu doğrulama girişimini bir yandan bulgulama çabasıyla da birleştirir. Freud, psikanaliz tedavisi dışındaki alanlarda yeni kavramlar kuracak uygun bir yer bulur: özdeşleşme, Benliğin tahlili ve psişik aygıtın ikinci kuram sorunları psikanaliz tedavisiyle doğrudan ilişkisi olmayan nesnelere dayanarak ifade edilecektir. Freud onları “sosyal psikoloji” alanında kurar. “Uygulamalı psikanaliz” diye adlandırılan metinler, yalnız psikanalizin yetkinlik ve uygunluk alanlarını genişletmekle kalmaz, aynı zamanda psikanalizin kendisini yaratan metinlerdir; bu metinler Freud’u, psikanalizin *temel* konumunun “duvarlarından” bir dönemeçle uzaklaştırır. *Totem ve Tabu*’dan *Musa*’ya kadar olan metinlerin birçoğunda, Freud, köklerle ilgili, kendi Ata ve oğul, Baba ve Mirasçı konumu gibi başlangıç hakkındaki kendi sorularını derinliğine çalışır. Birkaç defa altını çizdiğim gibi, *Totem ve Tabu* Freud’un, psikanalizin intikali sorununa verdiği bir cevaptır. Jung’un reddettiği psikanaliz kurumunun oluşumu ve mirası, yetersiz *Kronprinz*, kuramsal çalışmanın merkezinde-

dir; bu çalışma Baba Freud'un Oedipus karmaşasının ikinci yüzünü, "baba karmaşası" ve narsisizmini ortaya çıkarır

Bu açıdan, Freud'un *Totem ve Tabu*'da, sonuç olarak öne sürdüğü (*Massenpsyche*) bir kitle psişesi veya topluluk ruhu (*Gruppenseele*) varsayımı, halkların psikolojisi, etnoloji ve zamanın sosyal psikolojisinden ödünç alınan bir kavramın yer değiştirilmesi değildir. Eserinin birkaç yerinde ve değişik zamanlarda ele alınan bu varsayım, psikanalizin yeni bir araştırma girişiminin örgütleyicisidir: topluluk psişesi varsayımına göre psişik süreç ve oluşumlar öznelerarası birliklerle iç içedir; demek ki psişik gerçeklik bütünüyle tek öznenin tekilliğinde yerleşmiş değildir. Birliklerde, topluluklaşma yüzünden ve topluluklaşmanın sonucunda, psişenin bir ayarlanması söz konusudur ve bu *aygıtlama*, onu böyle tanımlıyorum, topluluk psişesini belirginleştiren psişik gerçekliği tanımlıyor. Bu üç model topluluklaşmanın psişik süreçlerini açıklamaya çalışacaktır.

Kitle psişesi varsayımının üçüncü desteği diğer ikisiyle sıkı bir korelasyon içindedir; *Narsisizme Giriş* (1914) ve *Kitle psikolojisi ile Benliğin Analizi*'nde bu varsayım belirgindir; Freud, burada psişenin ekonomik, topik ve dinamik çifte belirlenmişliğini, bireyi meydana getiren çifte mantığı sezer. Bu mantık şöyledir: öznenin kendisi ve kendi sonluluğu kendisine aittir; ama bu özne aynı zamanda bir zincirin halkası, onun mirascısı ve ondan yararlananıdır. Bu yüzden Freud öznelerarası birliğe psişik bir gerçeklik işareti atfeder:

Varsaydığı oluşum ve süreçlerin dayanıklılığı ve düzenlenmesi birliğin bütününe bağımlıdır. Bu da "sosyal psikoloji"nin ikinci kanadıdır.

Topluluklaşmanın üç modeli

Freud kendini sadece topluluk psişesi ileri sürmekle sınırlamaz: 1912'den 1938'e, *Totem ve Tabu*'dan *Musa ile Tek Tanrıcılığa* kadar, bireyden diziye olan niteliksel geçişte, diziden de örgütlenmiş öznelerarası geçişte söz konusu olan psişik gerçekliğin oluşum ve süreçlerini açıklayacak kuramsal örnekler ileri sürer.

Kitle psikolojisi ile Benliğin Analizi topluluklaşmanın psişik süreçlerini anlatan ikinci bir modelin önerisi için bir fırsattır. İlk modelde kurgusal bir mit-kuram karşımıza çıkar: bu mit-kuram kurgusu başlangıçtaki Baba katlini ve inkâr içinde özdeşleştirici antlaşmayı gerçekleştiren kardeşlerin karşı çıktıkları ama aynı zamanda, psişik yapılarını ve öznelerarası bağlarını örgütleyen Yasağı, örgütleyici bir Yasa biçiminde düzenler.

İkinci modelde, özdeşleşme, birliklerdeki bağların libidinal yapılaşmasını düzenleyen etkidir. Freud'un Fransızca olarak belirttiği "l'esprit de corps,"⁸ psişeiçi, ortak ve ülküleştirilmiş önemli bir kişi etrafında gelişen, karşılıklı, ortak ve merkezi özdeşleşmelerin psişeiçi oluşumlarda yarattığı değişimin sonuçlarından biridir. Bu *aktarımın* her özne için bir terk etmeyi, bir anlamda kaybı fakat aynı zamanda bir kazancı da beraberinde getirdiğini kaydetmeliyiz: "l'esprit de corps" onun bedelidir. Bu düşünce *Totem ve Tabu* 'dan hemen sonra ve 1921'deki metinden 7 yıl evvel çıkan *Narsisizme Giriş*'te de mevcuttur: Sultan Çocuğun birincil narsisizmini destekleyen "zincirde" öznenin yerine, Benliğin İdeali yerleşir; bununla beraber aynı oluşum narsisik Babaya olan ilkel ilişkinin mirasçısı olmakla beraber, birlik yönündeki görevini yapar: "Benliğin İdeali'nde, önemli bir yol kolektif psikolojinin anlayışına gider," diye yazıyor Bireysel

yanının ötesinde, bu idealin sosyal bir yanı vardır, aynı zamanda bir ailenin, bir sınıfın, bir milletin ortak idealidir. (G. W., X, 169, Fr. 1969 s. 105)

Kitle Psikolojisi ile Benliğin Analizi'nde Freud, kitlelerin psikolojisini tanımlayınca, kitle psişesi fikri yeni bir içerik kazanır. Psikanaliz araştırmasının bu yeni alanına verilen birinci hedefi hatırlıyoruz: tekil öznenin, bir birliğin (değişik birlik tipleri: aile ve yakınlarının çekirdek birliği, kitleler, kurumlar) üyesi ve bir kısmı olarak incelenmesidir. Böylece ikinci bir görev önerilir: "Henüz başlangıç döneminde bulunmasına rağmen, kitlelerin psikolojisi, gözümüzden kaçan, araştırmacıyı sayısız, henüz günümüzde birbirlerinden ayrışmamış işlere mahkûm eden sonsuz özgül sorunları içerir. Çeşitli türdeki kitle oluşumlarının derlenmesi ve *içlerinde ifade edilen psişik olguların betimlenmesi* gözlem ve sergileme açısından önemli bir gayret gerektirir: zaten bu oluşumlar daha şimdiden geniş bir literatürü ortaya çıkarmışlardır. (G. W., XIII, 75 tarafımdan altı çizilmiştir).

Değişik türdeki kitle ve topluluk oluşumlarını belirten psişik olguların betimlenmesi birliğe özgü bir psişik gerçeklik düşüncesini önceden kabullenmeyi gerektirir. Özdeşleşmeler, birliklerdeki psişik hayatın libidinal temelini oluştururlar. Bunlar aynı zamanda, tekil öznenin psişik hayatının süreçleridir, ama, Freud için önemli olan birliklerin hayatına özgü özdeşleşmelerin düzenlenişini ve sonuçlarını ortaya koymaktır: önemli bir kişilik olan şef, ortak İdealin oluşumları ve onları temsil eden Düşünce; hayali özdeşleşmeler, takım zihniyeti, küçük farklılıklar narsisizminin gelişmesi; şair, kahraman ve tarihçi kişiliği olarak *Dichter*'in sivrilmesi, bireysel psikolojinin doğuşu olarak, Ben'in ayrışmamış ve birbirlerine sıkışmış güruhtan (*die Menge*) kurtu-

luşunun prototipi ve; aracı kişilerin (*der Mittler, der Vermittler*) birliğin ekonomisine ve her bir kişiye karşı görevleri; tıpkı *Dichter*'in de yaptığı gibi, mitin gerçekleştirdiği kurucu tasarımı, sahneleme ve beyan etme işlevleri; ve Freud'un da *Dichter* olarak kendi kabilesiyle olan ilişkisini düşünmek için kurduğu bu aynı mit, Jung'tan ayrılışını, bilinçdışının öznelerarası bağlarının, topluluğa özgü psikik gerçeklik düzeyini ısrarla betimleyen özel oluşumlar içinde açıklar.

Bu ısrar *Uygarlığın Huzursuzluğu*'nda (1929) devam eder; Freud, çoğulluktan topluluğa geçişi açıklamak için üçüncü bir model önerir: ilke, dürtüsel hedeflerin doğrudan gerçekleştirilmesinden karşılıklı olarak vazgeçilmesidir. Burada ortaya çıkan topluluk, hukuğa dayanarak, "kişisel içgüdü patlamaları"nı sınırlandırarak korumasıyla tanımlanır. Bu vazgeçme, aşkın ve medeniyet eserlerinin gelişmesine olanak tanır. Bu metinde, Freud, bir kere daha kolektif oluşumların merkezine narsisizmi koyar: "küçük farklılıkların" narsisizmi birliğin aidiyet, özdeşleşme ve devamlılığını sınırlayıp her topluluğu bir diğerinden ayırır; bu "üçüncü farklılık", cinsiyet ve nesil farklılıklarıyla birlikte, her öznenin, narsisik olarak bağlı olduğu ve o bağı muhafaza ettiği, topluluk psişesiyle olan ilişkisini açıkça belirtir.

Kitle psişesi veya topluluk ruhu varsayımını öne sürerken, Freud aynı hareketle psikanalizin bazı temel kavramlarını kurar; kurucu ve kurulan taraf olarak, tekil özneye ve birliğin psişesine ortak ara psikik oluşumların varlığını ileri sürer: aileler, ikinci derecedeki topluluklar, sınıflar, uluslar. Böylece Benliğin İdealini, arabulucunun (*der Mittler*) veya aracının çeşitli şekillerini anlatır, "küçük farklılıkların" narsisizmini, hayaller ve onların mitik bağlarını, aynı zamanda da öznelerarası düzeyde, ortak hayaller ve özdeşleşmelerin ortaklığını açıklar. Bu iki yüzlü olu-

şumlar *Gruppenseele*'nin öz maddesini oluşturur. Böylece çeşitliliklerin ve devamsızlıklarının ötesinde, psişe içi oluşumlarla, psişeler arası ve psişeler ötesi oluşumlar arasında temel bir eklemleme oluşur: bu eklemleme psikoloji ve sosyolojinin sözünü ettiği bireyle topluluk arasındaki zıtlıkları aşar.

Kitle psişesi varsayımına ve Freud'un önerdiği diziden topluluğa geçişi açıklayan üç modele kısaca bir göz gezdirdikten sonra, birçok sorunun henüz yanıtlanmadığını görüyoruz; bu sorular, Freud'un da sorduğu şöyle bir meselenin etrafında düzenlenir: kitle psişesinin psişik olguları, ne derece "tekil bir öznenin psişik yaşamında olduğu gibi" gerçekleşmektedir?

Bu varsayımı nasıl anlayabiliriz? *Topluluğun* yöntemsel konumu, psişik oluşumların ve süreçlerin topluluğa özgü olduklarını ortaya çıkarırken, bu öneriyi ne derece destekleyebiliriz? Yoksa bu varsayım bireyin psişik hayatındakiler gibi kitle psişesinde de psişik süreçler bulabildiğimiz anlamına mı geliyor? Çoğulluktan (diziden) topluluklaşmaya, topluluklaşmaktan da Benliğin olumlanmasına geçişte, karşılıklı özdeşleştirici edimler, ortak ve paylaşılan hayali tasarımlamaları da beraberinde getirir ve psişik gerçekliğin bu öğelerinin konumunu sorgular: sadece bireysel bir doğa mı barındırırlar yoksa onları birlik içindeki belirleyicilikleri, değerleri ve etkileriyle mi anlamaya çalışmalıyız? Bu psişik gerçekliğin oluşumlarını, mitin psişik içerikleri ile ilişkisini nasıl eklemleyebiliriz ve aynı gerçekliğin iki yüzünü belirtmek için mit-hayaller tasarımlamalarını (J. P. Valabrega) nasıl ele alabiliriz?

Tüm bu sorular, bilinçdışının çeşitli tezahüratlarında türdeşliğini varsayarken aynı zamanda bilinçdışı oluşumların birliklerdeki özgüllüğü üzerinde yoğunlaşır. Ayrıca, *Gruppenseele* varsayımı, gerçekte psikanalizin kuramsal nesnelerinin alanını geniş-

letir: belirttiğimiz gibi o da “bireysel” psişeden veya *Massenpsychologie*’den değil, Bilinçdışının biçim ve etkilerinden oluşmuştur.

BİLİNÇDİŞİ ÖZHENİN ÖZNELERARASI KAVRAMI: FREUD’UN “SOSYAL PSİKOLOJİSTİ”

Narsisizme Giriş’de çizilen perspektif tekil özneyi, ait olduğu öznelerarası zincirin bir halkası, hizmetkârı, yararlananı ve mirasçısı kılar. Bu zincirde psişenin birden fazla oluşumu desteklenir; bu zincirin ağında, tekil özneye ait ve onun oluşturduğu ve oluşturucu birliklere ortak oluşumlar, psişik madde dolaşır, intikal eder ve bağlanır. Bilinçdışı özneyi, topluluğun öznesi sayan bakış açımı belirtmek isterim.

Öznenin çifte konumuna giriş

1914’te “Narsisizme giriş”te başlattığı tartışmada Freud benliğe ait libido ile nesneye ait libido arasındaki ayrıştırmanın değerini iki temele dayandırmayı önerir: birincisi nevroz ve psikoza has özelliklerin klinik değerlendirmesine dayanır; diğeri ise cinsel dürtü ile benliğin dürtülerini birbirlerinden ayırmaya götüren bu birinci varsayımın kaçınılmaz sonucu olarak karşımıza çıkar.

Bu varsayımı “doğrulama veya çürütmeye kadar ısrarla desteklemek” için tekrar ele alınca, Freud, üç gerekçe geliştirir.

-Birincisi sağduyuya dayanır: cinsel dürtüyle benliğin dürtüleri arasındaki kavramsal ayırım açıklıkla aşk arasındaki ünlü ayırıma uyar.

-Freud’un önerdiği ikinci gerekçe özellikle dikkatimizi çekecektir; bu ikinci gerekçe, cinsel dürtülerle benlik dürtüleri arasındaki ayırıma biyolojik bir temel getirdiği için değil, öznenin,

üyesi, hizmetkârı ve yararlananı olduğu öznelerarası birlikle olan ilişkilerinin eğretilmeli modeli olduğu için ilginçtir. “İkinci olarak, *biyolojik* incelemeler lehine karar veriyorlar. Birey (*das Individuum*) gerçeklikte çifte bir yaşam sürer: kendi kendinin hedefi olarak ve kendi isteminin dışında ve hizmetinde olduğu zincirin bir ögesi olarak. Kendisi bile cinselliği kendi niyetlerinden biri sayar; buna rağmen bir diğer bakış açısı, onu, azıcık bir haz karşılığında gücünü bahşettiği filiz veren plazmasının bir eki olarak gösterir, tıpkı bir birliğin (*der Majoratherr*) en önemli yerinde bulunan, kendisinden sonra da yaşayacak kurumun başında geçici olarak birinin bulunduğu gibi, muhtemel bir ölümsüzlüğe sahip bir maddenin ölümlü taşıyıcısı olur. Cinsellik dürtüleriyle Benliğin dürtüleri arasındaki ayırım bireyin bu çifte işlevini yansıtır.” (G. W., X, s. 143)

-Üçüncü gerekçe iki önerme biçimindeki bir postulattır: psikolojinin geçici kavramları bir gün organik bulgular temeline yerleştirilmek zorunda kalacaklardır; öyle görülüyor ki belirli kimyasal süreçler ve maddeler cinselliğin etkilerini üretip, bireyin yaşamının kendi türü içinde sürekliliğini sağlamaktadır. Burada da, bu son gerekçenin önemi, Freud'un kendi girişiminde kullandığı eğretilmeli açılımda bulunur.

Bu eğretilmenin değişimi ikinci gerekçede, biyolojik gerçeklik düzeyinden (birey/tür) sosyal gerçekliğe geçişten itibaren ortadadır: bireyin, kolektif bir yapıda geçici ve gerekli yerleşimi. “Herkes gibi olmak” reşit olmanın (ailenin, Ordunun, Kilisenin, Devletin büyüğü, topluluğun şefi) birliğin yapısının belirlediği salt kurumsal bir yeri belirtmez; bu yeri işgal eden bilinçdışı bir biçimde birliğin hizmetinde de olur, bundan kazançlar sağlar ve kendi yapısının ve tarihinin ondan istediğini kısmen orada gerçekleştirir.

1914'deki metinde Freud'un önerdiği modelde, bireyle tür, zincirle halkası, kişi ile birlik arasında *hayati* hizmetlerin karşılıklılığı söz konusudur. Şüphesiz eşitsiz bir biçimde gelişen bu hizmetler, birliklerin isteklerinin ve devinimlerinin üstün geldiği ittifaklar, antlaşma ve sözleşmelerle gerçekleşir. Bu perspektif, özellikle bir önceki neslin narsisizminin çocuğun birincil narsisizmini *desteklemesi* göz önünde bulundurularak, kişinin narsisik konumunun analizi ele alınınca gelişir: "*His Majesty the Baby...* ebeveynlerin hayatta gerçekleştiremedikleri rüyalarında ki arzuları gerçekleştirecek, babanın yerinde, bir kahraman, büyük bir adam olacaktır; kızı bir prensle evlenecek, anne için gecikmiş bir tazminat olacaktır. Narsisik sistemin en dikenli noktası olan ve gerçekliğin şiddetle eleştirdiği Benliğin'in ölümsüzlüğü, çocuğa sığınarak sağlam bir yer bulmuştur." (Fr., s. 96)

Freud metninin başka hiç bir yerinde öznenin, kendi kendisinin hedefi olarak, bilinçdışı oluşum ve süreçlerin öznesi olmakla beraber, aynı zamanda bir evvelki neslin gerçekleştirmemiş "arzu rüyaları" zincirinin öznesi olduğu daha açıkça belirtilmiyor; özne, birliğin kurucu kısmı ve bu birlik tarafından kurulan kısımdır. P. Aulagnier'nin (1975) önerdiği narsisik sözleşme kavramı, Freud'un modelinde kendi öntemsilini bulabilir.

Freud'un perspektifine göre, öznenin narsisik temelini oluşumunun, olumsuz yoldan, yani ebeveynlerin, özellikle annenin gerçekleştirmemiş arzusundan kaynaklandığını önemle kaydetmeliyiz. Narsisizmi düzenleyen destek birkaç psişik alanı birleştirir, her bir alanın içinde de öznelliğin ağı bulunur: anne için babanın yerinde bir kahraman olmak, onun babası veya erkek kardeşi olmak...

Kitlelerin Psikolojisi ile Benlik Analizi yedi yıl sonra bu özne kuramının öncüllüğünü devam ettirip genişletecektir Sıkça

gönderme yapılan bu eserin ilk satırları, *Narsisizme Giriş* ile başlatılan perspektife yerleştirilince daha da belirginleşir ve Freud'un "sosyal psikolojisi" topluluk öznesi kuramının gelişim kaynağı olarak ortaya çıkar: "Bireysel psikoloji ile sosyal psikoloji veya kitlelerin psikolojisi arasındaki karşıtlık, ilk bakışta çok önemli görünmekle birlikte yakından incelenince netliğini kaybeder. Bireysel psikolojinin nesnesi tek başına olan insandır ve bu insanın dürtüsel yöneliminin tatmin olmak için kullandığı yollardır muhakkak; fakat bunu yaparken de nadiren –olağanüstü bazı durumlarda– bu bireyin diğerleriyle olan ilişkilerini soyutlamak durumundadır. Tekil öznenin (*des Einzelnes*) psişik yaşamında Öteki, düzenli olarak model, nesne, destek ve rakip olarak ortaya çıkar ve bu yüzden birey psikolojisi, aynı zamanda geniş anlamıyla fakat tüm haklılığıyla sosyal bir psikolojidir. (G. W., XIII, 71; Fr. 1981, s. 123.)

Topluluk öznesi kuramı olarak

Freud'un "sosyal psikolojisi"

Freud, zamanının kelimeleriyle betimlediği sosyal psikolojiyi, psikanalitik araştırma nesnesinin bütünüleyici bir parçası olarak kurmuştur. Tekilliği içinde ele alınan öznenin etrafında düzenlenen öznelarası ilişkilerin incelenmesi gerekli kılınır; bu gereklilik, öznelarası destek süreçleriyle destek noktalarından yola çıkarak öznenin psişizminin içindeki ağı yeniden kurmak içindir. Freud'un psikanaliz tedavisindeki ilişkilerinde bu girişimin örnekleri çoktur. Dora'nın etrafındaki aile içi ve aile dışı bağların öznelarası ağının nasıl oluştuğunu ortaya çıkarırken amacı genç hastasının topluluğa özgü diyeceğimiz özdeşleşme yapısını yeniden kurmaktır; Doranın, aynı belirtileri gösteren diğerleri ile özdeşleşmesi ve ona nesneleri kaydıran ve onları bir-

birlerinin yerine geçirme olanağı veren bu belirti ortaklığı sayesinde başkalarını birbirleriyle özdeşleştirmesi; nitekim, bu ortaklık, yoğunlaştırma, yer değiştirme ve kırımın süreçlerine destek olmaktadır. Psişik iç topluluğun bu değişken kavramı “sosyal psikolojiyi” psikanalizin araştırma alanında tutar. 1921 metninin devamı bunu şöyle belirtir. “Tekil öznenin, ebeveyn, kız ve erkek kardeş, sevgili, hoca ve doktorlarıyla olan ve bugüne kadar psikanaliz araştırmasında ayrıcalıklı bir yer tutan ilişkileri, sosyal olgular olarak değerlendirilmeye hak kazanırlar; bu ilişkiler narsisistik diye tanımlayabileceğimiz, dürtüsel tatminin diğer kişilerin etkisinden kurtulduğu, hatta onlardan vazgeçtiği bazı diğer olguların zıttıdır.” “Sosyal psişik ve narsisik edimlerdeki bu karşıtlık” ortaya çıkarılınca, Freud onu öznenin içine yerleştirir, “bireysel psikoloji alanının tam içerisinde olan bu zıtlık sosyal ya da kitle psikolojisinden ayrılacak nitelikte değildir.” (G. W., XIII, s. 74) Psikanalizin kuramsal nesnesi çifte konum ve çifte işleviyle bilinçdışının öznesidir: iç psişik alanda, öznelararası birlikteki öznenin sosyal psişik edimleri ile “kendi kendisinin hedefi olan” narsisik psişik edimler karşılaşır; Öteki’lerin, “model, nesne, destek ve rakip” olduğu ağ, işe karışır ve narsisik talebin tamamlayıcısı ve karşıt kutbunu oluşturur. Bu Freud’un öğretisinde değişmez genel bir eğilimdir.

Freud’un “sosyal psikolojisi’nin” amaçları

Ayırım yapmaksızın kitlelerin psikolojisi, sosyal psikoloji ve toplulukların psikolojisi diye adlandırdığı olgulara Freud çifte bir amaç yükler. Birincisi *Totem ve Tabu*’da yaptığı araştırmanın incelenmesi yönünde açıklayıcı bir hamle sağlar, birkaç ay sonra *Narsisizme Giriş*’te öznelararası, bireylerötesi ve topluma ilişkin oluşumların psişik gerçekliğini inceler: ailelerin küçük top-

lulukları, kitlelerin ayrışmamış ve kalabalık yığınları, derneklerle kurumların toplulukları. Böyle bir inceleme özgül psişik bir gerçekliğin varsayımına dayanır: psişik gerçekliğin bu düzeyini açıklamak için önerilen kitle psişesi veya topluluk psişesi kavramının, betimleyeceği oluşuma göre ayrışması gerekliliği de ortaya çıkar.

İkinci amaçta özne, bir birliğin kurucusu ve öznelerarası, öz-nelerötesi ve toplumsal olabilen bu birliğin (değişik türdeki birlikler), bir tarafı olarak tekilliği içinde incelenir: “Kitle psikolojisi insan öznesini tekilliği ile ele alır: bir soyun, bir ulusun, bir kastın, bir sınıfın, bir kurumun üyesi olarak (Mitglied), ya da belli bir süre için belli bir amaçla örgütlenen bir insan topluluğunun kurucu tarafı olarak.” Burada incelenen özne, geniş birliklerin öznesidir: “bu birliklerde tekil özne üzerindeki etki, herhangi bir biçimde bağlı bulunduğu çok sayıda insan tarafından uygulanır; ayrıca, bu insanlar bazı yönlerden yabancı da olabilirler” (G. W XIII s.74). Böylece ötekilerin ayrı nesne durumunda olduğu ve öylece üzerine yatırım yapılan, sınırlı topluluk öznesinden, niteliklerini kaybeden ve başka etkilerin altına giren kitleye geçiyoruz: “Ebeveyn, kız-erkek kardeşler, sevgili, arkadaş, hoca, doktorla olan ilişkilerinde özne sadece bir kişinin veya onun için hatırı sayılır derecede önemli olan birkaç sayılı insanın etkisi altındadır.”

Freud'un bu ilginç duruşu, bu iki amaç arasında eklemlemeyi, karşılıklı perspektifle düşünebilmeyi olanaklı kılar: birbirlerinden ayrılmayan ve ayrışık bu iki psişik alanın arasındaki karşılıklı ilişkiler –madem ki biri ötekinin maddesinden oluşmuştur– birbiri üstüne geçmeler ve biriyle öbürünün tercümeleri psikanalitik soruşturmanın alanını tanımlar.

1920-1921 yıllarında “kitlelerin psikolojisi” Benliği oluşturan

koşullardan biri olarak, arka planda kalan, öznenin oluştuğu ve çözüldüğü başlangıça ait bir platform, Benliğin *analizinin* nesnelerinden biri olarak ortaya çıkar. “Bireysel” psikoloji bu “sosyal” psikoloji zemini üstünde belirir; birbirlerine rüyalar, ülküler, bastırmalar, paylaştıkları ortak düşünceler ve hep birlikte, olumsuzlukta, sahip olmadıklarıyla bağlanan insanlardan oluşan psişik gerçeklik, bir başkasından, bir benzerden daha fazlasının olduğu bir ağda intikal eder.

Bununla birlikte bu varsayımsal yapılar spekülatif özellik taşırlar; kuramın temel bilgileri, postulatlar gibi işlerler: bu yüzden, bireysel psikanaliz tedavisindeki yöntemsel durumdan yoksun olduklarından, yani sınamak için bir çalışma düzenine sahip olmayışlarından ve tüm sonuçları geliştirecek olanaksızlıktan ötürü bu yapılar, bir dereceye kadar cansız kalırlar.

YÖNTEMİN BAŞARISIZLIĞA UĞRAMASI: TOPLULUK ETKİLERİNE KARŞI TEDAVİ

Topluluk, baştan beri psikanaliz pratiğinde, yönteminin keşfinin iticiliği, arkaplanı ve tepki kaynağı olduğu için, tartışma konusudur. Psikanalizin *temel* durumu olan bireysel analiz, bir taraftan hayali ilişkilerin etkilerine, narsisik özdeşleşmelere ve topluluk süreçleriyle karşı karşıya gelmenin beraberinde getirdiği histerikleştirici oluşumlara karşı kurulur. Psikanaliz tedavisinin klinik ve kuramsal düzeneği, topluluk parazitlerini askıya alarak, öznenin psişeiçi alanının gerçekliğini, özellikle onu oluşturan bilinçdışı hayalindeki gerçekliği, çerçeve içine alabilir. Bununla beraber, başlangıçtaki kuramsal spekülasyon düzleminde, daha sonra deneyim düzleminde, uzun bir süre belirsiz kalan psikanalizin yöntemsel ve klinik şartlarına uygun olması

koşuluyla, psikanaliz pratiğini çoğul-özneli durum denilen *topluluğa* yaymak sorusu gündeme gelecektir. Freud, bu gelişme hakkında çiftedeğerli bir tutum takınacaktır: bu gelişmeyi, kendi varsayımlarını onayladığı, psikanaliz uygulamasına daha geniş bir alan sağladığı ölçüde destekleyecektir; fakat bu uygulamaların beklenmedik sapmaları onu geriletecektir, Komitenin desteğiyle, sonunda, doğru yoldan sapmayanların topluluğu, tek yöntem olarak divanı muhafaza edecektir.

Topluluğun isterikleştirici etkilerine karşı psikanaliz tedavisinin icadı

Psikanaliz tedavisinin düzeneğini icat etmek için Freud'un, toplulukla isteriği bir arada tutan büyülenmeden kendisini sıyırması gerekiyordu.

Freud, topluluk tecrübesini, Charcot'nun yanında edinmişti: bu tecrübe, uyarma, tahakküm veya içe kapanma, nüfuz ile boyun eğme ve vazgeçmeden oluşan çapraz oyunlarla karşılıklı haz alışverişidir. Herbir kişinin kendisini sahnelemesiyle, topluluk, konuşmalara ait zamanda gerileme yerine bakış ve beden alanını yerleştirir. Isteriğin toplu gösteri alanının¹⁰ yerine psikanaliz alanını getirince, Freud isterinin sözünü ve dilini keşfeder. Charcot'dan farklı olarak işitme imgesini üstün kılar. R. Major (1973) bu değişimi dikkate değer bir şekilde çözümlemiştir: "Teknik açıdan en önemli yenilik, terapisti isteriğin görsel alanından çıkartıp, isteriğin kendisini dinletme şansını bulması ve arzusunu somutlaştıran bakışı gerçekte seyircide bulmamasını sağlamaktır. O zamana kadar, iç bölünmesiyle kendi sözünün

10 Isteri ile topluluk perspektifini geliştirmemin amacı, bu iki psikik alan arasındaki uyuma ve karşılıkları ortaya koymayı denemek ve psikanalizin kendisine özgü boyutları üzerine bir tartışma başlatmaktır. Bu konuda 1985'te *Evolution psychiatrique*'te yayınlanan yazım: "Isterik ile topluluk"

içinde yeniden karşılaşmak, aynada da kendi bakışını görmek zorundaydı... O andan itibaren, isterik sesini işittirmek için çılgınlıklarını ve çırpınmalarını kelimelere dönüştürmek zorunda kaldı.” Charcot’nun isteriği, Charcot’da ve toplu gösteri alanında, bilinçdışı şeyin görsel tasarımıyla üstünlüğünü buluyordu, Freud’un isteriği ise psişik alanını değiştirerek bakışını iç nesnelere çevirmelidir.

Bu bakış açısından yola çıkar, diğer çözümleme biçimlerinin geçersiz olduğunu da ileri sürerse, psikanaliz tedavisinin düzeneğinin icadıyla, yani bakışın yerini sözün almasıyla yapılan önemli değişikliğin, topluluk düzeneğini psikanaliz öncesi bir uygulamaya soktuğunu görürüz. Gerekçelerimizi, topluluklarda telkin, hipnoz, baştan çıkarma ve tahakküm gibi cinselliğin temel biçimlerinin ulaşımı olanaklı kılan örnekleriyle incelerken belirteceğiz. Freud, alışılmış hekim konsültasyonu ile terapötik görüşme düzeneğinden koparak psikanaliz alanını icat eder. Genellikle karşı karşıya görüşmede kurulan ilişkiyi destekleyen şeyler ortadan kaldırılır: bakış, bedenlerin karşı karşıya durmaları, duruş ve hareketlerin semiyotiği (göstergebilim). Psikanaliz tedavisinin düzeneği psikanalizin ve hastasının bedenini ve bakışını bambaşka biçimde yerleştirir. Psikanalizin görünümünün ortadan kalktığı ve hastasının görüş alanından yok olduğu bu başka alanda, aynı zamanda başka bir zamanda bulunuyoruz: bakmanın ve görülmeyi sağlamanın söz konusu olduğu, gösteri alanının tasarımıyla içkin baştan çıkarma ve tahakküm oyunlarının yerine, yeni düzen, artık vazgeçme ve ayrılık anlamına gelen, sözlü serbest çağrışım ile psişe içi tasarımıyla yolunu açar. Serbest çağrışım ile aktarım ve karşı aktarımlarda seferber ettiği dirençler (serbest çağrışımın Freud’un hastaları tarafından uzun zamandan beri istendiğini hatırlatalım) artık

bilinçdışının kendisine özgü ortaya çıkışına uygun yöntemi oluşturabilirler.

Burada karşımıza iki soru çıkmaktadır: eğer, psikanalizi icat etmek için topluluktan vazgeçmek gerekiyorsa, psikanalizin icadı, topluluk psikanalizinin icadının düzenegini hangi koşullarla sağlayabilir? Bu icat, topluluğun, psikanalizin yöntemsel gereklilikleriyle örgütlenmesini gerekli kılarken (özellikle psikodrama) ve psikanaliz tedavisinin askıya aldığını kendisi ortaya koyarken –görselin önceliği, beden ve devrimin kullanılarak dramatize bir temsile başvurudur– hangi zorunlulukları yerine getirmelidir?

Çoğul öznel psikanaliz düzenegine karşı klasik itirazlar

Freud, insan topluluklarındaki psişik gerçeklik olgularının psikanalitik bir anlayışla varsayımını yaparken, özdeşleşmeyi öznelarası bağın libidinal oluşumu gibi ele almayı önerirken, özellikle Benliği oluşturan “psişik kişilerin çoğulluğu”nu önemserken, özneyi tekil yapan kendi kendisinin hedefi olması ve aynı zamanda mirasçısı, hizmet edeni, yararlanan ve boyun eğdiği ve psişik gücünün üzerine dayandığı bir zincirin halkası olmasını vurgularken, bu temel önerileri sadece psikanaliz yönteminin paradigmatik tertibatı üzerine kurmaz. Varsayımlarının bazıları hastalarının psikanaliz tedavisinden yola çıkarak derinliğine çalışılmıştır; bu varsayımların çoğunluğu toplulukların yaşamından, özellikle 1902 yılından beri topladığı ilk psikanalistler çevresinden edindiği kişisel tecrübesine dayanır; diğerleri de kliniği ve bu başlangıca ait topluluktaki kendi konumunu var etmek için, kuramla birlikte derinliğine çalışılan spekülasyon yapılarıdır.

Freud, bu postulatları, psikanaliz tedavisindeki eşdeğer bir düzenek içinde, psikanaliz yönteminin gerekliliklerine göre sı-

nanacak varsayımlara dönüştürme gibi açık bir hedefle kurmaz. Hiç olmazsa 1926 yılına kadar, Freud'un psikanaliz tedavisini psikanalizin bir uygulaması gibi sayılmasını önerdiği tarihe kadar –gelecekteki psikanalistler için zorunlu ve en önemli olan geçiş– divan ile icat ettiği psikanaliz uygulamasından başka psikanaliz uygulaması yoktur.

Ardı ardına birçok kere, özellikle 1909 ve 1917 tarihlerinde, psikanalizin birçok kişinin toplanmasıyla uygulanabilir olması fikrine karşı çıkma fırsatını elde edecektir. 1909'da Kuzey Amerika'ya yaptığı yolculukta, Amerikalı psikiyatrist T. Burrow'un psikanaliz yöntemini bir hasta topluluğuna yaymak sorusuna olumsuz yanıt verecektir. Fakat Freud'un bu vesileyle tutumunun temelini gerekçelendirdiği söylenemez: muhatabına sadece böyle bir tasarının başlatıcısı olmak için ilk önce psikanaliz tedavisinden geçmek temel zorunluluğunu belirtmiştir. S. Ferenczi ile C. G. Jung'un bu yolculukta ona eşlik ettiğini unutmayalım.

Yığınlar ve kitlelere karşı Freud'un sergilediği güvensizliğin, Amerikalılarda tespit ettiği etkililik kaygısı ve zaman kazanma tasasından gelen geleneklere bağlılık ile sosyal uyumluluğa verilen değerden kaynaklandığını farz edebiliriz. Burrow'un sorusunun Freud tarafından hemen reddedilmesinin sebebi, böyle bir bağlamda, topluluk halinde psikanaliz uygulamasının psikanalize karşı bir süreç geliştirebilmesi kaygısı olabilir.

Psikanaliz Tedavisinden üçüncü gözlemcinin çıkarılması

Freud'un Burrow'a verdiği açık yanıt, duruşunun açılımı hakkında bazı kuşkuları sürüncemede bırakırsa da, *Psikanalize Giriş* (1916) konferansları psikanaliz uygulamasından ne anla-

dığını belirtir: bireysel psikanaliz tedavisinin tüm diğer düzeylerden arınmış uygulaması ve üçüncü gözlemcinin psikanalitik ilişkiden dışlanması.

1917'de Freud'un geliştirdiği iddaların, topluluk durumunda uygulanan psikanalize karşı doğrudan yöneltilen itirazlar olmadığını belirtmemiz önemlidir. Belki de Freud'da gerçekten bu fikir yoktu. Her şeyden önce, Freud hekimlere hitap ederek psikanalizin ne olduğunu, nesnesini, yöntemini ve özgül gerekliliklerini anlatır. İçlerinden biri olduğu ve sonradan psikanalist olmak için bir şekilde aralarından ayrıldığı bu hekimler için, terapötik ilişkinin modeli, hastahanelerdeki klinik hekimliğinde hastanın başucunda, Hoca'nın amfiteatrlarda verdiği konferanslar ile vizitlerinde öğretilirdi. Freud bu tür eğitimin ve düşünme tarzının psikanalizden uzaklaştırdığını, psikanalizin gözlemek, göstermek ve başkasını dinlemekle "öğrenilmediğini" hatırlatır. İnsan onu öğrenmek için kendisini divana yatırarak kendi kişiliğini öğrenmelidir. Dinleyici olarak bir psikanaliz tedavisine katılınması olanaklı değildir. Kesin olan şu ki, hasta hekime (psikanaliste) karşı "özel duygular taşımak" koşuluyla psişik hayatının en gizli yönlerinden konuşabilmektedir. Başkalarından saklamak zorunda olduğu ve kendisine itiraf edemediği şeylerden bahsedecektir. Hasta, bir üçüncü kişinin rahatsız edici varlığı önünde psikanalistiyle serbestçe konuşup ona tedavi için gerekli bilgileri söyleyemez. Freud sunuşunu şöyle noktalar. "Tabii ki, bu dikkate değer yol (psikanaliz deneyimi) bir amfiteatrın toplamına değil (*niemals für ein ganzes Kolleg*)¹¹ salt bir kişinin tekilliğine uygulanabilir"

S. Jankelevich tarafından yapılan bu parçanın çevirisi, epey-

11 G. W XI s. 12 "Dieser ausgezeichnete Weg ist natürlich immer nur für eine einzelne Person, niemals für ein ganzes Kolleg auf einmal gangbar"

dir taşıdığı anlam açısından, üstünde durmamızı gerektirir; şöyle ki: “bu mükemmel yöntemin özellikle her zaman bir tek kişi tarafından kullanılabildiğini ve hiç bir zaman birkaç kişilik bir topluluğa uygulanamadığını söylememiz gerekmez” “Ein ganzes Kolleg”ın “birçok kişinin birliği” diye tercüme edilmesi sorun yaratmaktadır. Amfiteatrda bir ders, üniversitede veya başka bir yerde verilen bir seminer elbette özel bir öğrenim amacıyla birçok kişinin bir araya gelmesidir. Freud’un niyeti açıkça psikanalizi bir seminerde öğrenmenin (erlernen) imkânsızlığını savunmak, ama aynı zamanda da psikanalizin konumunun özgüllüğünü tanımlamaktır: Freud burada, ötekilerden farklı, özel bir kişi ile, seminer veya amfiteatr kavramıyla toplanan birçok kişinin karşıtlığını ortaya koyar. Bunu şöyle anlayacağız: her bir kişi, birer birer, nasıl olup bittiğini bilmek isterse, tekil haliyle, özel olarak psikanalize girişmelidir. Psikanalizin hiç bir şekilde birkaç kişiye birden önerilemediğini mi anlamamız gerekiyor? Aslında, *Kolleg* iki fikri yoğunlaştırır: toplulukla ve gözlem ve işitme yoluyla öğrenme fikri. Anlam ikircikliliği yüzünden, psikanaliz topluluk durumunda uygulanamaz sonucuna varılabilir. Bu çeviri ikircikliliği yüzünden, en azından Fransa’da bu gerekçe yol katetmiştir ve Freud’un, psikanaliz öğreniminin, üniversite ve hekimlik öğrenimi modeli üzerine inşa edilemeyeceği yönündeki düşüncesini doğrulamıştır; zira üniversite veya hekimlik modeli ile psikanalizi öğrenmek, psikanalizin gerektirdiği yönetsel gerekliliklerin aksine bir topluluk durumu kurma girişimi olurdu.

Şimdi psikanaliz ilişkisinde somut bir üçüncü kişinin bulunmasına karşı Freud’un itiraz terimlerini gözden geçirelim: şüphesiz her psikanalist bunu onaylayacaktır. Gerekçe aynı zamanda etik ve tekniktir. İçeri alınması imkânsız olan üçüncü şahıs

duruma yabancıdır, yalnız görmek ve öğrenmek için oraya katılmıştır, tarafsız diye bilinir, bir gösteriye dinleyici ve izleyici olarak hazır bulunmaktadır. Freud'un altını çizdiği gibi, böyle birinin bulunmasının psikanaliz sürecine direnç yönünde bir etki yapacağı besbellidir. Temel sorun bu değildir: bugün, psikanaliz durumunun çerçevesinin kapsayıcı, geçişi sağlayan ve simgeleştirici işlevinin ortadan kalkmasıyla, onun diğer sapkın ve yıkıcı yönlerine dikkat etmiş oluruz: böyle yersiz üçüncü bir kişinin girişi kabul edilemez, zira hasta, analist ve gözlemci-dinleyici, ayaklarına dolanan zulmetme hayallerini ve sapkın ittifakları seçleştirirler.

Psikanalitik yöntemin gereklerine göre yapılaşmak isteyen her çoğul-kişili düzenek bu hassas engelle karşılaşır: Doğal olarak Freud'un karşısına çıkan sınır-figürün caydırıcı olduğu gayet açıktır. Bunun için topluluk yöntemiyle psikanaliz tedavisi isteyen özneler veya bu yöntemin önerildiği kişiler, bir gösteride hazır bulunacak yabancı ve ilgisiz gözlemci durumunda mıdır? Topluluk psikanalizin durumu, bir yabancı seyirci kümesinin varlığından rahatsız olan bir bireysel tedaviler dizisi değildir; psikanaliz üzerine eğitici bir seminer de değildir.

Geriye, Freud'un altını çizdiği sorunlar kalıyor: "birçok kişinin bir araya gelmesi" psikanaliz uygulamasına itirazdan ziyade bir tartışmanın unsurlarını oluşturur. Kendi bakış açısını desteklemek için Freud, topluma dayanan psişik gerçeklik düzeni ile, kolektif sağduyu ve ortak ilke arasındaki karşıtlığı ortaya koyar. Bu karşıtlık, sosyal birliğin¹² doğurduğu bireysel suçluluk ile tutucu ve yasaklayıcı baskıları tartışmanın tam ortasına yerleştirir.

12 Başka bir tartışmaya girmeden, bu gerekçelerin kültürel uygunluğunu, böyle bir karşıtlığın Freud'un kısmen paylaştığı liberal birey anlayışının ideolojisinin, Viyana hekimer tarafından onaylandığını belirtmek için altını çizelim Bkz. bu nokta hk. Schorske C.E.1979

Sessiz izleyici, ilkel Üstbenliğin öç alıcı, gaddar ve yakınlığı yiyip yutan figürü olur. Haklı olarak Freud, psikanaliz tedavisindeki hastanın, tedavinin içinde bir yabancıнын varlığına katlandığında “özerk sosyal kişi” olarak yara alacağını belirtir: sırlarını başkalarına açmak sorunuyla karşılaşacaktır; ve “birleşmiş kişilik” (*einheitliche Persönlichkeit*) olarak, saklı tutmak istediğini kendisine itiraf etmek zorunda kalacaktır. Sosyal özerklik burada, kolektif tahakküme karşı Ben’in sınırını, bireysel sır alanını korumak olanağını belirtir. Birleşmiş kişilik, bu alanı, sosyal baskı etkisiyle (duruma göre, sosyal baskı bahanesiyle) bölünmeden kendisinde koruyabilendir. Freud, öncelikle topluluk yolunu kullanacak ve bu konudaki itirazlarından haberi olmayan bir psikanalistin karşılaşacağı engelleri belirtir. Freud’un topluluk ve psişesi hakkındaki postulatların yarattığı kuramsal sorunların yanında ve onlarla ilgili bu uyarılarda klinik ve yöntemsel bir çifte zorluk uyarısını algılamak uygun olur: topluluk durumunda, “duyguların özel kaynaşması”nın sonucunda gelişen, bastırmanın ortadan kalkmasını sağlayan, bunların analizini olanaklı kılan koşullarda ve her bir kişinin hayati savunmalarına saygı duyarak, olumlu aktarım koşullarını nasıl yerleştirebiliriz? Düşünce ve bireyleşme süreçlerinin gelişimi için gerekli sır alanları nasıl korunacak, normların ve yargılamaların kaldırılması nasıl sağlanacak, tutucu baskılar ve topluluk etkileri nasıl ele alınacaktır?

Elbette bu zorluklar 1917’de bu şekilde ifade edilmez, zira bu düşünce psikanaliz tedavisinin kabul edilemez sapması bağlamının dışında henüz oluşmamıştır.

Psikanalize karşı sosyal direnç

Bu ilk konferansın okumasına devam etmeliyiz, tedavide ger-

çek bir üçüncü kişiyi reddetmek için Freud'un hatırlattığı çok açık itirazların yanında, başka bir yandan, sosyal düzenin beraberinde getirdiği değişik bir zorluk belirmektedir. Söz konusu tedavide üçüncü bir kişinin varlığına karşı yeni bir itiraz değildir, bunun nedeni anlaşılmıştır. Bu sefer söz konusu olan toplumu psikanalizle karşı karşıya getiren dirençtir.

Psikanalizin iki temel öncülü, bu dirence neden olurlar: bir yandan psişik olguların kendilerinin bilinçdışı olduklarının doğrulanması, ki bu da psişik olanın ve bilincin özdeşliğini ileri süren psikolojik postulata karşı önemli bir itiraz oluşturur; diğer taraftan, nevrozların nedenselliğinde ve “sosyal yaşam, sanat ve kültür alanlarında insan ruhunun yaratıcılığında” cinsel dürtülerin oynadığı temel rolün üstünlüğüdür. Psikanalize en büyük direnç oradadır, diye yazar Freud: “Bu olayı nasıl açıkladığımızı bilmek ister misiniz? Kültür, hayati gerekliliklerin itkisiyle, içgüdülerin doyumunun sırtından yaratıldı ve kültürün büyük bir kısmı aynı şekilde tekrar tekrar yaratılır, insan topluluğuna giren her birey, birliğin yararına içgüdülerini feda eder[...] Toplum, kültürü için, cinsel içgüdülerin serbest kalarak ilkel amaçlarına geri dönüşünden daha büyük bir tehdit görmez. Zaten toplum, dayandığı temellerin bu sakıncalı bölümünün (*dieses heikle Stück*) hatırlatılmasından hoşlanmaz; cinsel içgüdülerin kuvvetini kabul etmek ve cinsel hayatın önemini herkese ifşa etmek çıkarına aykırıdır; toplum, daha ziyade, bu alandan dikkati uzaklaştıran bir eğitim yöntemi seçmeyi tercih etmiştir. (G. W XI; Fr., s. 13)

Freud tarafından şimdiye kadar meydana çıkarılan sorunların genel önemini kabul edersek, özellikle psikanalizin birçok kişinin beraberliğiyle uygulanmaması fikrini ele alırsak, böyle bir düzen sadece sosyal özerklik ve hastanın kişilik birliğini ilgi-

lendirmez: toplum kendi temellerinde tehdit edilmiş olur, zira analiz ona, “dayandığı temellerin” “bu sakıncalı kısmını”, yani cinsel kısmını hatırlatmış olur: bu kısım gizli, bastırılmış ve tanınmamış kalmalıdır. Toplumun bütünü mü? Tabii, fakat aynı zamanda toplumun her küçük parçası, özellikle topluluk paradigması üzerine kurulan her öznelerarası birlik için de bu söz konusudur: demek ki psikanalistlerin topluluğu da buna dahildir.

Freud’un 1917’deki, *Uygarlığın Huzursuzluğu* adlı metni önemli konuları içerir ve bu konulara 1908’de *Medeni Cinsel Ahlak ve modern zamanların sinir hastalıkları*’nda başlamıştır. Amerika’ya gitmeden bir yıl evvel, Freud, psikik acıların kaynaklarından bir tanesinin ailelerde, topluluk ve kurumlarda, toplum içinde bir arada yaşamanın, özel koşullarından ve dayatmalarından olduğunu ileri sürmüştü. Bu fikri yirmi yıl sonra tekrar ele alıp *Uygarlığın Huzursuzluğu*’nda geliştirir: “Medeniyet nevrozları”nı tedavi etmek için “pratik açıdan önemli kazançlar sağlayabilen yeni tedavi önerileri” arayıp, uygulamayı gerekli görmüştür. Budapeşte’de Uluslararası Psikanaliz Kongresi’ndeki (1918) bildirisinden beri, altın olan psikanalize, hastaların ve psikanalizin ve aynı zamanda ortaya çıkabilecek zorluk ve engellerin çıkarına olacak bu önerileri gerçekleştirecek, gerekli teknik düzenleklerin bakırını karıştırmanın kaçınılmaz olacağına dair inancı kuvvetlenir.

Bu yeni öneriler arasında, birçok kişiye birden psikanaliz durumuyla ilgili bir şey söylenmiyor. Ama bu meseleyi dışlayan bir şey de yok; zaten: *Tıp Doktoru Olmayan Psikanalistin Yaptığı Psikanaliz Sorunu*’nda (1926) Freud, icat ettiği tedavinin, psikanalizin, temel uygulaması olduğunu ama tek uygulaması olmadığını belirtir. Mesele henüz hallolmamıştır.

Topluluğun beraberinde getirdiği psişik kozlar, böylece, Freud ile yakınları tarafından, güçlü ama sınanmayacak olan varsayımların nesnesi olmakla kalır ve spekülatif bir mesele olarak ele alınır. Freud için topluluk, 1912-1913'te, *Totem ve Tabu*'yu yazarken, ilk psikanalistler topluluğunu bölen şiddetli çatışmaların acılı ve verimli izini taşıyan, topluluk bağlarının hangi "sakinleştirici temellere" dayandığını açıklayan, sürecini yaşadığı ve kozlarını incelediği topluluktur. Kuramla yöntem arasındaki bu fark belki burada bilmeme arzusunun hizmetinde olarak ortaya çıkar. Cemiyetlerin ve toplulukların psikanalize karşı direnmesi doğru ise de, her ikisi de bu direnme güçlerini, bireysel ve kolektif psişik hayatın devamlılığını sağlayan gerekli bastırma için, kendi aralarında birleşmiş öznelerden alırlar. Ben'in evrimi için, Bilinçdışının tanınmasına karşı bilinçdışı ittifakları öneren bir tasarımın değeri ne olabilir?

Yöntemlere ilişkin itirazın kuramsal sonuçları

Freud'a göre, topluluk ortamında psikanalizi uygulamak düşünülemez ve böyle bir şey söz konusu bile değildir. Freud'dan sonra Okul kurucusu durumuna girenler, onun izinde olduklarını ifade ederek Freud'dan çok daha açık bir şekilde karşı gelirler: M. Klein, Bion'un bu yola¹³ girişine karşı çıkarak bu yönlenişini reddeder, J. Lacan da çaresiz olarak "topluluk etkileri"ni, manipüle etme hüneri ile birlikte, ama haklı olarak kınayacaktır. Bu yasaklama ve karşı çıkmaların psikanaliz hareketi ve okulu kurucuları tarafından yapılmış olduğu olgusunun bir sorun oluşturması bir kenara bırakılırsa, tutumları yeterince açıklayıcı olmayan bu radikal köktencilik, psikanalizin kendisi için iki aç-

13 W.R. Bion, J. Rickman'ın, *topluluklara ilişkin psikanalitik yaklaşımında bir duyarlılık bulur ve bu alanda devam etmek için onun tarafından cesaretlendirilir* Bkz. M. Pines 1986

maz belirtir.

Şu önermenin içinde olan söz konusu iki açmazdan birincisi en vahim olanıdır: psikanaliz kendi nesnesi olan bilinçdışının bilgisini salt bireysel psikanaliz tedavisinden elde edebilir. Daha önce belirttiğim Freud metinlerini gözönünde bulundurmadığımızı varsaysak bile bu durum kabul edilemez; psikanaliz “başka bir şekilde tanınabilmesi zor olan psişik olguların kavranması (Freud S., 1923) salt, bir terapötik yöntem örneği olan psikanaliz tedavisi temelinde oluşmamıştır: uygulamalı psikanaliz dediğimiz alanda elde edilen keşifler, sınamaya tabi tutulan olgular ve psikanaliz tedavisi ortamının dışında gerçekleştirilen spekülasyonlar bunu açıkça kanıtlar. Bilinçdışı hakkındaki bilgimizi, psikanalizin pratik yöntemi sayesinde elde etmemiz *olanaklı* ise de, bu bilgi, sadece pratikle *sınırlanamaz*. Bilgisine sahip olabileceğimiz bilinçdışı, bir psikanalistle psikanaliz tedavisindeki tekil öznenin ortaya çıkardığı etkilerden oluşur. Bilinçdışının süreç ve oluşumları hakkında bilgi edinmenin tek yolunun, onun özgül düzenini görünür kılacak uygun bir yöntem kullanmak olduğunu kabul ediyoruz. İnşa etme, varsayım ve kavramsallaştırma işi ve psikanaliz deneyiminden çıkarsadığımız bilinçdışının süreç ve oluşumlarının bilgisiyle onların sınanmasının mantığı, her zaman tedavinin paradigmatik durumuna işaret etmelidir; bu, yöntemden kaynaklanan bir zorunluluktur; neticede, bu yöntemin geçerliliğinin kültürün alanlarına genişlemesi benzer şekilde bir denetim ve denetlenebilirlikle gerçekleşir. Fakat bu tür bir girişimle, psikanalizin kuramsal alanının boyutlarının, psikanalizin hastalık tedavisi yoluyla incelenmesi için tasarlanan yönteminden daha geniş olduğunu tıpkı Freud gibi biz de varsayıyoruz. Bu ilk engeli aşabilmek için psikanalizin kuramsal nesnesine yöntemsel açıdan uygun psikanalitik koşul-

ları oturtmamız gerekir.

İkinci çıkmaz bir perspektif sonucudur ve bir "hile" gibi tasarımlanabilir şöyle ki, başladığımız yola devam edebilmemizin koşulu, önce bir duraklamamız ve sonra yön değiştirmemiz gibi betimlenebilir. Bu eğretilemeyi açıklayalım: Freud'un önerileri, o daha hayatta iken, uygun bir psikanaliz durumunda sınınamadıkları halde, kısaca altını çizdiğim nedenlerden dolayı bir postulat konumunu içerirler. Bununla birlikte, tüm kuramsal yapılar postulatlarla ve açıklayıcı varsayımlara sahip olsalar da, bilgisine kapalı oldukları ve aynı zamanda da *ısrarla* öğrenmek istedikleri gizli kutuları da içerirler. Fakat bir kuramda, etik gerekliliklerin ve yöntemsel koşulların dayattığı sınırların dışında, kesin olarak ve istemli bir biçimde spekülasyon için ayrılmış alanlar olamaz. Topluluk meselesinin epistemolojik direnci, Freud'un psikanalitik düşüncesinde, topluluğun psikanalitik icadını bekliyordu.

A priori itirazların yetersizliği ve psikanalizin sonsuzluğu

Topluluklarda Bilinçdışının çözülmesine uygun durumu başlatmak, öznel ve öznelarası etkilerinin ortaya çıkardığı sorunları, orada oluşan psişik olguların doğasını dikkate almadan anlamak mümkün değildir. Bu yüzden salt bireysel psikanaliz deneyiminden yola çıkan ve böyle bir duruma karşı ifade edilen itirazların a priori bir konumu vardır; araştırmanın önünü kapatmadıkları sürece dikkate değerler: yine de, psikanalizin genel yönteminin tam ortasında hassas engeller oluştururlar.

Böyle bir durumu başlatmak, öznellik ve bilinçdışı üzerindeki bakış açısının yer değiştirmesinin de girişini sağlamaktır: böylece bilinçdışının bilgisi için gerekli yeni nesne biçimleri be-

lirir.

Şimdiden belirtmek istediğim ama daha ilerde özellikle geri döneceğim an şudur: psikanaliz yönteminin temel gerekliliklerini sağlayan topluluk tertibatının icadı psikanaliz tarihinde verimli bir andır. Bu icat Londra'da Freud'un ölümünü izleyen aylarda İkinci Dünya Savaşının başında, Birinci Dünya Savaşı'nın sonunda Freud'un Budapeşte'de tuttuğu dileğe yankı şeklinde ortaya çıkar; Kurucu Ata'ya karşı duyulan yas çalışmasıyla oluşur. Bu düzeneğin ilk temellerini atan, Bion ve Foulkes ve onlarla birlikte gelen kararsız öncüler, Freud'un spekülâtif varsayımlarını çürütme, dolayısıyla bu varsayımları kurma olanağı da sağladılar. Bu icadın bilimsel öneminin altı çizilmelidir, aynı şekilde, yavaş bir biçimde olagelmiş gelişiminin de. Her şey öyle bir şekilde gelişmiştir ki, bilinçdışının bilgisine olan direnç, kullanılan yöntemsel araçlar *bilinmeyen toprakları* inceleme fırsatı verdikçe, şiddetlenir. Bu yavaşlamada, yasakların ötesine geçmenin beraberinde getirdiği suçluluğun ketleyici etkilerini, Ekol şeflerinin ve Freud'un kendi duruşunun, M. Klein ve J. Lacan'ınkinden daha çiftedeğerli ve sonuçta daha teşvik edici olmasına rağmen, içerdiği ima, çekince ve sınırlanmaları, küçümsememek gerekir.

Nitekim, geçerli riskler taşımayan bu engel, tanındığı ölçüde aşılabilir; ama geriye zorluktardan oluşmuş sert bir çekirdek kalır. Topluluk, psikanalistlerin ve psikanalizin gündemini oluşturduğu psikanalitik sorunların düşüncesine bile şiddetle direnen, üzerinde takıldıkları bir nesne gibi görünür. Fakat, özellikle çok sayıda karanlıkta kalmış bölgeler vardır, bu da psikanalistler arasında topluluk durumunda psikanalist etkinliği geliştirenler tarafından sorulmayan sorular yüzündendir. Örneğin karşı-aktarımı sorgulayan temel bir soru, topluluk içindeki psi-

kanaliz deneyiminde hiç denecek kadar az sorulmaktadır: topluluk psikanalistleri yatırımlarının bir kısmını topluluğa yerleştirirken, bilinçdışının etkilerinin bazılarının yerini divandan topluluğa doğru değiştirmediler mi? Daha yukarda belirttiğim gibi, bu yer değiştirme bazı durumlarda “analiz edilmemiş artıklar” değeri taşımaz mı? Şahsen bu “artıklara” hiç bir itirazım yok, onlar, bilinçdışı yatırımlarımızın ve karşı-yatırımlarımızın değerli bir kısmı, topluluk üzerine gerçekleştirdiğimiz aktarımlarımızın maddesini oluştururlar. Bu böyledir, ama, çözümlemeye en uygun yoldan devam etmeliyiz.

Başka bir soru: bazı psikanalistlerin, psikanalist olarak bireysel ve topluluk psikanalizi tedavisi biçiminde iki değişik durumla devam etmeleri, psikanalizin yöntem, klinik ve kuramsallaşması ile ilgili ne tür istekleri ifade eder? Bu temel sorular ifade edilmemiş, incelenmemiş ve henüz tanınmamış olarak kaldılar. Böyle çalışan psikanalistlerde, üçlü ve dayanışık olan –bildirilen temel kural meselesi¹⁴, gelişen çağrışım süreci ve meydana çıkan bilinçdışının– halen onların çalışma alanının dışında tutulmasının süregelmesi ne tür bir dirençten kaynaklanmaktadır? Ne gibi engeller bilinçdışının topluluk içinde kavranmasına, kabul görmesine karşı gelir?

Bu kısa saptama, Freud'un düşüncesindeki topluluk sorununun önem ve ısrarını belki daha anlaşılabilir hale getirmiş olabilir. Şu üçlü ısrarı, psikanalizin başlangıcına ait bazı önermelerin taşıyıcıları gibi okuyup yorumluyorum: bireysel psişenin topluluksal örgütlenmesi varsayımını destekleyenler, ki bunlar özne oluşumunun kesin koşullarından birini önerirler; topluluğun psişik gerçekliğinin öznenen evvel olduğunu destekleyen ve

14 Söz konusu kural “Serbest çağrışım” kuralıdır: “akla ne gelirse serbestçe söylemek” şeklinde psikanalistin analizana bildirdiği kural. (B. H)

topluluğu özgül bir psikik gerçeklik yeri olduğunu ileri süren önermeler.

Freud'un tarihindeki can alıcı noktalarda bu ilginin belirlenmelerini daha açıkça yerleştirmek uygun olabilir: aile tarihi ve yapısındaki yeri, kendi kültüründen ve egemen kültürden kopma durumu, *Menge*'nin etkilerine duyarlılığı, üyelerinin sosyal düşmanlıkla ve kuşatılmış olma düşlemleri ile tehdit edildiği ve içten ve dıştan sürekli tehdit altında bulunan bir kurum ile güçlü bir düşünce hareketinin kurucusu olma durumu. Göstermemiz gereken, Freud'un psikanalizden edindiği eşsiz deneyimle, ona eşlik etmiş, topluluk ve çift ilişkileri ağının derinliklerinde kayıtlı aktarımların kırılma ve bağlantılarının içinde, topluluksal örgütlenmeleri nasıl erkenden teşhis ettiği.

Salt metinde ileri sürülenlerle yetinirsek, düşüncenin bu soru üzerinde direnip yeni araştırma yönleri açtığını anlasak da, daha belirgin bir çalışmanın vereceği açıklığı kazanamıyor ve gerçek bir tartışmayı başlatmıyor. Bunun için birkaç sebep ileri sürebiliriz; şüphesiz bunlar psişe içi, öznelarası, kurumsal ve cemiyetlere has boyutların karmaşıklık ve benzeşmezliği ile ilgilidir. Yeterince altını çizdiğim gibi, bu nedenler, Freud'un meseleye karşı aldığı çiftedeğerli tutumdan ve dolayısıyla önerdiği kısmi kuramsal çalışmasıyla, yapılarını sınayacak uygun yöntemsel bir düzeneğin yokluğu arasındaki farktan da kaynaklanır. Tüm bu çelişkili ve sonuçlanmayan önemli öneriler, Freud'un metninde yeterince yerleşmiş olup, psikanalizle ve psikanalizin içinde tartışmayı tekrar başlatmanın ilginçliğini bildirirler. Konumlandığı merkezi ve ayrıksı durum, karşılaştığı direnç ve zorluklardan ayrılamaz. Belli bir ölçüde, psikanalizin içinde düşünülmemiş olanın bir kısmıdır ve öyle olarak kalır

Bu ısrarın olumsuzluğuyla birlikte, dolayısıyla kozu açığa

vurmaya elverişli bir hareketle, topluluk, psikanalizin *temel* uygulamasında ve başlangıç düzeneginin icadında bir sınır duvarı oluşturdu: bireysel psikanaliz tedavisi gitgide psikanalizin paradigmatik durumu olarak gelişti; özellikle Dora'nın analiziyle topluluğun isteri yaratıcı etkilerine: baştan çıkarmanın etkileri, hakimiyet, telkin ve tahakküm etkilerine karşı kurulur. Topluluğun her durumu üyelerinin isterik çekirdeklerini kendiliğinden hareketlendirir: bu durum psikanalitik yöntemin temel gereklilikleriyle yapılanmayı isteyen topluluğun sınırındır. Bu zorluğun çözümü, Freud'un psikanalitik bir topluluk durumunun olasılığı üzerine iki kere ifade ettiği itirazla, engellenir. İleri sürdüğü nedenler, psikanalizde topluluk sorununun kuramsal, pratik, etik ve kurumsal kozlarını birçok açıdan aydınlatır.

Fransızcadan çeviren: İro Kaplangı

BİR KURUM OLARAK TOPLULUK ve KURUMLARDAKİ TOPLULUK*

JOSÉ BLEGER

Amacım, deneyim bilgi ve düşünme yeteneğimden faydalananak topluluk ve kurumlarda topluluk kavramını yeniden incelemeye yardımcı olmaktır. Topluluk kavramı denince genellikle kabul gören “bir işi gerçekleştirirken belirli kurallara dayanarak birlikte etkileşim içinde olan bireyler” tanımlamasını anlıyorum.

Bu soruna, başka bağlamlarda simbiyoz ve bağdaştırıcılık probleminden hareket ederek yaklaştım: yani her topluluğun kuruluş, düzen ve işleyişinde bağdaştırıcı bir biçimde var olan, kişiliğin ayırt edilemeyen katmanlarını kastediyorum. Sözlü ile-

* RENE KAES et al., 'L'Institution et Les Institutions', José Bléger, 'Le Groupe Comme Institution et Le Groupe Dans Les Institutions', s. 47-61 DUNOD, Paris, 2000

İspanyolcadan Fransızcaya R. Kaës tarafından çevrilmiştir. Orijinal başlığı *El Grupo como institucion y el grupo en las instituciones*. 1-2 Mayıs 1970 Port Allegre de yapılan **sul-riograndeses de Psychiatrique dynamique de Porto Allegre** adlı konferansın 5ci gününde yapılan konuşmadır. Metin, *Temas de Psicologia (Entrevista y grupos)* 1971de Buenos Aires, Nueva Vision s. 89-104 de basılmıştır. Dr. A. Egu-er'e çeviriye yardım ettiği, Dr. Bleger'e de babasının kullandığı bazı kavramları kullanmama izin verdiği için teşekkür etmek isterim.

tişimden önce ve altklinik (subclinica) durumda var olan bu katmanları incelemek ve kavramsal olarak ifade etmek zordur zira onların yapılarına çok uzak olan belirli bir düşünce tarzı ve sınıflandırma gerekliliği ile karşı karşıyayızdır.

Bu yönde önerilerim, her toplulukta ilişki-olmayan bir ilişki biçimini, yani bireyleşmemiş bir ilişki şeklini incelemektir. Bu tür ilişki her toplulukta bir ana kalıp veya temeldeki yapı olarak kendini gösterir ve değişik hallerde hayat boyu devam eder. Bu tip ilişkiyi, bize topluluk psikolojisini tanıtan “etkileşim yoluyla toplumsallaşma”dan ayırt edebilmek için *bağdaştırıcı toplum-sallaşabilme* (sociabilité syncrétique) diye adlandıracam.

Gündelik ve görünür düzeyde, bireyin veya topluluğun varlık veya kimliği, birey ve topluluk benliklerinin, her bir durumda yapıları ve bütünleşmeleri açısından, ulaştıkları durumla ölçülür. Topluluk benliğini, konuşma, hareket, eylem, değerlendirme, mantık yürütme ve düşünme vs. içeren tüm gösterilerin düzen, genişlik ve bütünleşme derecesi ile ölçüyorum. Ama, bir topluluğun veya bir bireyin ulaşabildiği veya sahip olduğu bu bireyleşme, kişileşme¹ ve kimlik, kişiliğin veya topluluğun bağdaştırıcı veya birbirlerinden ayrılmamış katmanlarının hareket-siz durmalarına bağlıdır. Daha önceki makalelerimde kişiliğin (veya kimliğin) bu iki katmanının arasına giren ve birbiriyle ilişki kurmasını önleyen kuvvetli bölmeyi açıklamıştım. Bağdaştırıcı yönlerin hareketsiz tutulmasıyla kişiliğin veya topluluğun en

1 J. Bleger’de “personificación” kavramı 1964’te L. S. de Bleger, D. Garcia Reinoso ve G. Royer de Garcia de Reinoso’le birlikte Asociacion Psicoanalitica Argentina’da sundukları *Psicopatía como deficit de la personificación* adlı bildiride geçer. *Symbiose et Ambiguïté*’de (Fransızca çevirisi 1981) çevirmen A. Morvan, bağlamına göre, kişinin oluşması, kişiliğin oluşması veya kişileşme, diye çevirmişti. Bleger’e göre “personificación”, ilkel bağdaştırıcılıktan nesne ile benliğin ayırımına kadar uzanan kişiliğin evrimini anlatır. Bu metinde kişileşme, bir nesnenin veya bir kişi şeklinde tasarlana bir özelliğin yerine, kişiliğin oluşması söz konusudur. (İsp. Ç. N.)

bütünleşmiş yönlerinin düzenlenmesi, hareketlendirilmesi, canlandırılması ve sağaltım işi olanaklı kılınabilir.

Böyle olsa dahi, bu, kişiliğin en bütünleşmiş katmanlarıyla vardığımız topluluk dinamiklerinin anlaşılması ve terapötik çalışmanın değerini yitirmemize yol açmaz düşüncesi savunulabilir; hemfikirim, fakat kişiliğin veya topluluğun bölünmüş kısmının derinine inilmesi gerektiğini düşünüyorum; zira, bu kısmın hareketlendirilmesiyle terapötik çalışmamızın daha hassas ve zor olmakla beraber daha köklü olacağı kanaatindeyim. Toplulukta oluşan en derin krizler bu bölmenin kopması ve dolayısıyla ortaya ardı ardına çıkan bağdaştırıcı düzeyler yüzündendir. Paradoksal bir biçimde, kimlik sadece benlik tarafından değil, ama, aynı zamanda, bağdaştırıcı benlik tarafından da verilmektedir.

Topluluğun kurumsallaşmış tarafını, yani bir biçimde örgütlenen veya zaten örgütlenmiş model, kural ve yapılar aracılığıyla inceleyerek bu problemi ele alıp onu daha belirgin kılmak isterim. Bu amaca ulaşmak için, yöntem ve öğretim açısından bölmenin olmadığı veya yok olduğu –ki bu görülmüştür– psikotik veya psikopat kişilik topluluklarını bir kenara bırakmam gereklidir. Bu ilk sınırlamadan sonra, kurum dışında çalışan tedavi topluluklarının kurumsal özelliklerini, sonra da kurumlarda çalışan tedavi topluluklarını incelemek isterim. Bu ayırım, sunum ve araştırma için gerekli nedenlere dayansa da, çoğu zaman yalnız psikiyatride deneyim sahibi olduğumuz tedavi topluluklarıyla ilgilenmeyeceğim, yetki alanımız olan dinamik psikiyatrinin yetkinlik alanını oluşturan diğer toplulukları da inceleyeceğimi belirtmek isterim.

Topluluk kendi aralarında ilişkiye giren kişilerin tümüdür; ama, ayrıca ve temel olarak, bir topluluk, bağdaştırıcılık veya

farklılaşmamışlık niteliklerinin hakim olduğu arka planında, bireylerin birey olarak varlıklarının olmadığı ve aralarında sürekli bir geçişliliğin işlediği toplumsallaşabilmedir. Terapötik topluluk da aynı niteliklere sahiptir. Terapötik topluluğun bir üyesi (terapist), önceden belirlenmiş uzmanlık rolüyle çalışırken, bu rolün (işlev) terapistin dahil olduğu topluluğun bağdaştırıcı arka planının oluşturduğu temelin üstünde inşa edildiği olgusunu ekleyelim.

Görünüşte, sağduyunun mantığı bize, bir insan topluluğunun belirli bir yer ve saatte bir terapist tarafından toplantıya çağrıldığı zaman, topluluğun o ana kadar birbirlerinden ayrı olan bu farklı kişilerinin, diğer bağlamlardan görece yalıtılmış ve yeterince uzak olduklarında birbirleriyle etkileşime girdiklerini açıkça gösterir.

Bu konuda, Sartre'in² kavrayışını hatırlatmak isterim: bu kavrayışa göre etkileşim başlayıncaya kadar her bireyin bir diğerine eşdeğer, tümünün birlikte kıyaslanabilir olduğu ve aralarında hiç farklılık olmayan belirli sayıda kişilerden oluşan bir topluluk bir "dizilenme"dir. Görünürde Sartreci kavrayış bu yazıda savunduğum tezi reddediyor, fakat daha derin bir inceleme sayesinde vardığım sonuca ulaşılır: bu dizilenme, dayanışmanın, ayırmızsızlığın ve bağdaştırıcılığın tam da arka planıdır, topluluğun üyeleri arasındaki en kuvvetli bağı oluşturur. Bu temel olmadan karşılıklı etki olanaksız olurdu. Bu ve bundan sonra devam edecek betimlemelerde toplumsallaşabilmenin değişik düzeylerini ele almak için dil ve kavramsal düşünce düzenimizin sınırları dikkate alınmalıdır. Bu çok özel toplumsallaşabilme, her bireyin bir diğerinden farkı olmadığı ve ayırt edilmediği, ben ile ben olmayan, beden ile uzam, ben ile diğerleri arasında hiç bir fark ol-

madığı türünde belirtilerle ortaya çıkar.

Birbirimizi anlamamızın koşullarını etkileyecek bir sınıra, natüralist ve fenomenolojistler arasındaki görüş farklılıklarına değinmek isterim. Natüralist bakış açısında, gözlemci olayı “dışardan”, yani kendi dışında bağımsız olarak var olan bir doğa fenomenini betimliyor; bu yaklaşımla “rol ve konumlarıyla etkileşen bireyler topluluğu” olarak yapılan topluluk tanımı tipik bir natüralist betimlemesidir.

Fenomenolojik betimleme veya gözlem denince, gözlemlenmiş, deney sahibi olunmuş, yaşanmış ve örgütlenmiş belirli bir olayın bir parçasını oluşturanların içeriden yaşadıklarını kasdediyoruz.

Bu yönde anlam ve kavram sınırlanması yüzünden sık sık fenomenolojik olayları natüralist bir dille anlatmak zorunda kalıyorum. Örneğin belli bir düzeyde, bir topluluk, bireyler arasındaki, benlik ile nesneler arasında ilişkisizlik veya ayırım yokluğu olgusuyla ölçülür, dediğimde bu yaklaşımda bulunuyorum.

Fenomenolojik açıdan kavramaya çalışan bu son tanımlamanın, ayakta durabilmesi için natüralist tanımlamayı reddetmesi gerekir. Bu bakımdan, örneğin, yansıtmacı ve içe alıcı özdeşleşme diye adlandırdığımız olaylar aslında fenomenolojik yönden bağdaştırıcılığa dayanan natüralist bir betimlemedir.

Fenomenolojik ve natüralist açıdan yapılan gözlemler arasındaki ilişkileri karşılaştıracak zamanımız olmadığı gibi, onlarla ilgilenmek konunun dışına çıkmak olurdu. Üstelik bu ilişkiler henüz çok tartışmalı bir alandadırlar ve ne oldukları konusunda karara varılmamıştır. Kimileri bu iki görüşte birbirlerini dışlayan, kimileri de birbirlerini tamamlayan duruşları değerlendirirler. Benim de içinde bulunduğum kesim, bu iki sınırlı görüşü koruyup aşacak birleştirici bir çözüm bekleyişindeki betimleme-

ler olarak görüyor (Aufhebung)³ Bu bakış açısının sonuçlarına değineceğim. Bu problemin tümünü doğrulamamasına ve çevrelememesine rağmen, açıklamamı kolaylaştıracak küçük bir örnek vereceğim:

Bir odada televizyona bakan, okuyan veya dikiş diken bir anne bulunuyor. Aynı odada oğlu, dikkatini tamamen oyununa toplamış bulunuyor. İşbirliği düzeyinde bu iki kişi arasında iletişim yok: konuşmuyorlar, bakışmıyorlar, her biri bağımsızca, yalıtılmış bir biçimde davranıyor ve aralarında etkileşim veya iletişim yok diyebiliriz. Yalnızca etkileşim açısından bakarsak bu doğrudur.

Bu örnekle devam edelim: anne bir anda yaptığı işi bırakıp odadan çıkıyor; çocuk hemen oyununu bırakıyor, o da odadan çıkıp yanına koşuyor. Anne oğul aynı odada, her biri kendi işinde iken etkileşim düzeyinde konuşmadan iletişim kurmalarına rağmen aralarında, söz gerektirmiyen, söz öncesi, hatta sözlerle bozulabilecek derin bir bağ vardı. Bir başka deyişle etkileşim olmadığı halde, konuşmadan ve bakışmadan da olsa, bağdaştırıcı bir toplumsallaşabilme vardır: natüralist açıdan gördüğümüz yalıtılmış insan aslında füzyon ve ayırimsız durumundaydı. Bu örnekle terapi grubunda sessizliğin genelde ne anlama geldiğini, sözel iletişim modelinin olayın anlam ve dengesini bazen çarpıttığını ve ortadan kaldırdığını görürüz.

Herhangi bir yanlış anlaşılmaya meydan vermemek için, sürekli, sadece, salt ve her zaman bu şekilde davranan bir anne ile çocuğun kişilik ve ilişkilerinin gelişmelerinde bir dizi rahatsızlık yaşayacakları düşüncesine katılıyorum, fakat aynı zamanda bu bağdaştırıcı toplumsallaşabilmenin yokluğu topluluk içinde ve her bir kişinin kişilik gelişmesinde bir dengesizlik oluşturur.

Bu bağdaştırıcı toplumsallaşabilme için bir çerçevenin yokluğuna psikopat, sahte⁴, ikircikli, H. Deutsch'un tarif ettiği *as if* kişiliklerde rastlanır.

Örneğimize dönelim: tek başına oynayan çocuk yalnız kalıp, *bağdaştırıcı toplumsallaşabilmeyi, güvenilir bir mutemetin içinde bölünmüş olarak muhafaza edebildiği müddetçe* (simbioz) oynamayı becerebilir (oyunun psikolojik anlamının beraberinde getirdiği her şey kastediliyor).

Sartre tipik dizi olma örneği olarak otobüs kuyruğunda bekleyen insanları gösterir. Düşüncesine göre dizi olmanın belirgin niteliği kuyruktaki her bireyin yalnız, ikame edilebilir, bir numara gibi yeri değişebilir olmasıdır. Bence bir otobüs “kuyruğu”nda bile bağdaştırıcı toplumsallaşabilme vardır ve tüm bireyleri yöneten kural ve kanunların içinde de mevcuttur. Kuyruktaki her birey bu güvenliğe o kadar güveniyorlar ki bunun bilincinde bile değillerdir tıpkı, Sartre'ın bile onu önemsemediği gibi. Sessizce duran kural ile kanunlar antlaşmasına uyduğumuz müddetçe ve onlar sayesinde etkileşim halinde olan bireyler gibi davranabiliriz ve bu kural ile kanunlar sayesinde başka davranış kuralları geliştirebiliriz. Etkileşime girebilmek için ortak bir toplumsallaşabilme arka planı gerekir. Etkileşim bağdaştırıcı toplumsallaşabilmenin arka planı oluşturduğu bir *Gestalt* resmidir.

Bir insan topluluğu, kişisel olarak davet edildikleri ve ilk defa buluşmak üzere terapistin bürosunda veya o ana kadar hiçbirinin bilmediği bir yerde toplanmış bulunuyor, her terapist hemen paranoid davranış olarak sınıflandırdığımız olayları gözlemler; bu paranoid davranışların her topluluğun kuruluşunda

4 J. Bleger, 1967, *Symbiose et Ambiguité* p.241 “sahte benlik” ile psikopat kişilik. Sahte kişilik, bağdaştırıcı Benliğin sahte karakterinin bir noktada toplanması, belirginleşmesidir. (İsp. Ç. N.)

düzenli bir biçimde görüldüğü üzerine hemfikirizdir; bu paranoid tepkileri yeni bir deneyim karşısında duyulan korku, bilinmeyen korkusu veya nesnesi değişik şekilde ifade edilebilen bir korkuya bağlayabiliriz ama hepsi belirttiğim deneyime bağlanabilir.

Paranoid tepkinin varlığını soruşturmuyorum. Soruşturduğum bu anda olup biten en önemli olayı bu formülasyon sayesinde gerçekten anlayabilmemizdir. Topluluk yeni bir deneyime, belirsiz veya bilinmeyene karşı korkulu davranıyor dersek, aslında bizim de tanıdığımızdan çok daha geniş bir gerçeği dile getiriyoruz; böylece topluluk da bu ileri sürdüğümüzün ancak yüzeysel tarafını tanır. Yalnız yenilik korkutmuyor, *bilinenin içinde olan bilinmeyen* de korkutuyor (bunun kaygılandırıcı yakınlığın özü olduğunu hatırlatalım: *Unheimlich*³)

Paranoid endişeden, bilinmez veya yeni bir durumun yarattığı korkudan konuştuğumuzda, (tam anlamadan da olsa) birey olmayan ve kimliği olmayan, her kişinin içinde bir kişi-olmayan veya kimlik-olmayan halinde var olan (veya bağdaştırıcı benlik) bilinmezi söylemek veya haber vermek istiyoruz. Daha açıkça konuşmak eğer mümkünse bir başka deyişle, paranoid endişe dediğimizde, sözünü ettiğimiz şey, kişi olarak özümsemek zorunda kaldığımız kurallara uygun olarak davranmaya devam edememek korkusudur; insan olarak bizi yok edecek ve türdeş, bağdaştırıcı bir ortama dönüşecek bir toplumsallaşabilmeyle karşılaşma korkusu; böyle bir ortamda her bir kişi, bu arka plandan ortaya bir kişi olarak öne çıkamayacak, ama tersine, bu arka planda boğulacak; bu da, yapılanmış kimliğin, benlik, kendilik veya kişiliğin, en bütünlüşmüş düzeyleri tarafından, yok olmasına yol açacaktır. Yalnız örgütlenmemişlik değil, bu örgüt-

3 Umheimlich için önerilen çeviri; metinde Almanca (İsp. Ç. N.)

lenme karşısında da korku duyulur; natüralist açıdan dışarıdan birey ve insanları tanımaya devam edeceğiz fakat fenomenolojik açıdan bu durum kimliğin kaybı (*bir kimliğin*) ve öylece tanıdığımız, mutabık olduğumuz kimliğin ötesinde ve berisindeki topluluk kimliğinin içine dalmak anlamına gelecektir. Başka bir deyişle, topluluğun bağdaştırıcı toplumsallaşabilme düzeyine gerileme korkusunu ön plana çıkarıyoruz; bu toplumsallaşabilme bir etkileşim veya bir ilişkiler-arasından oluşmuyor, aksine bireyleşmenin ortadan kalkmasını ve Wallon'un⁶ kontrolsüz toplumsallaşabilme diye adlandırdığı düzeylerin geri kazanılmasını gerektiriyor; o sırada ortaya çıkmayan bu düzeyler, topluluğa gelmeden önce ve ilk karşılaşma anından itibaren üyelerde mevcuttu.

Size, nevrozlu kişilerden oluşmuş terapötik toplulukları göstermek istediğimi vurgulamak isterim; bu topluluk kişilikleri iyi derecede bir bütünleşmeye sahip veya bu bütünleşmeyi koruyan kişilerden oluşur. Bu gözlem hâlâ yerindedir ve şimdi tekrar edilmesi gerekir zira, bireyleşme ve birey kimliğinin belli bir derecesine ulaşmamış kişilerden oluşan topluluklar, hemen bağımlı ve topluluk kimlikli simbiyotik bir durum kurmak isterler; gerçekleştirebildikleri ancak bu topluluk kimliğidir.

Topluluk kimliği tüm topluluklarda iki düzeyden oluşur. Birincisi, topluluğun daha sonra kurumsallaştıracağı etkileşim ve hareket kuralları olan, birlikte yapılan bir çalışmayla kazanılan

6 H. Wallon'un eseri J. Bleger'in düşüncesini etkiledi: sosyal bağdaştıncılık kavramını ona borçludur. Wallon'da bağdaştıncılık kavramı psikik fenomenlerin ayırimsız ve global durumuna işaret eder ve duyumsallık, toplumsallaşabilme, düşünce ve davranış için uygulanır. Bağdaştıncı toplumsallaşma gelişimin ilk yılını temsil eder; çocuk için "alışveriş" ayırimsız özneler arasında oluşur ve kıskançlık ile sempati karşısında değişir. altıncı ayda, yabancı korkusunun ortadan kalkmasıyla "çocuğun her önüne gelenle ilişkiye girmesi"ne kendini tutamayan toplumsallaşma adı verilir. H. Wallon, 1949, *Les origines du caractere chez l'enfant*. Paris P.U.F

bir kimliktir; bu kimlik bireylerin ve kişilerin bütünleşme ve etkileşme eğilimi sayesinde kurulur. Fakat her toplulukta başka bir kimlik daha vardır, hatta bazen de yalnız o kimlik vardır (veya topluluk içinde ulaşılabilen tek kimliktir).

Bu çok özel kişiliği, bağdaştırıcı topluluk kimliği diye adlandırabiliriz. Bu kimlik bütünleşme, etkileşim ve gelişmiş düzeydeki kurallara değil, içinde bu sınırları barındırmayan bir toplumsallaşmaya dayanır; natüralist açıdan gördüğümüz özne, birey veya kişiler kendilerine özgü bir kimliğe sahip değildirler; kimlikleri topluluk aidiyetlerinde bulunur.⁷

Burada bir benzetme, eşdeğerlilik ve bir formülle şöyle diyebiliriz: bir topluluğa aidiyet derecesi arttıkça (bütünleşmeyle oluşan kimliğe karşıt olarak) bağdaştırıcı topluluk kimliği de artar. Bütünleşmeyle oluşan kimlik arttıkça, topluluğun bağdaştırıcı aidiyeti azalır.

Fazla derine inmeden kısaca aidiyetin her zaman, paradoksal bir biçimde bağdaştırıcı toplumsallaşabilme düzeyindeki bir bağımlılık olduğunu ileri sürmek isterim. Bu olgulara gereksinim duyan terapötik topluluklar vardır; kimi topluluklar ise bu olgular karşısında panikleyip dağılırlar.

Sunuma daha çok ışık tutmak amacıyla, kısaca üç çeşit topluluğu, daha doğrusu aynı topluluğun veya farklı toplulukların üyesi üç çeşit bireyi belirtmek isterim. Bu topluluklardan birincisi, toplulukları bağımlılık ve aidiyet topluluğu olarak kullanmak isteyen bağımlı ve simbiyotik bireylerden oluşur; bu bireyler kendi kimliklerini o zamana kadar gelişimleri içinde ulaşmış oldukları en tamamlanmış kimliklerini, topluluk kimliklerinin aracılığı ile oluşturacaklardır. Bu bireylerin simbiyotik örgütlen-

⁷ Bu bakış açısının geliştirilmesi için, J. Bléger, 1966, *Psychanalyse du cadre analytique*, in R. Kaës, A. Misenard et coll. *Crise, rupture et dépassement*, Paris, Dunod (1979) (İsp. Ç. N.)

meleri, zaman içinde gereğinden fazla devam etmiş veya bireyselleşme ve kişiselleşme olgularına karşı bir açılım sağlamak ve bunları çözebilmek için bu tip örgütlenme hiçbir zaman yeterince normal olmamıştır. Bu bireyler görünür bir biçimde, topluluğu dengeli bir örgütlenmeye dönüştürmek isterler; etkileşim yüzeysel kalacak ve topluluk sürecini engellemeye meyilli olacaktır.

İkinci türden bireyler, şimdiye kadar ayrıntılı bir biçimde anlattığım nevrotik ve normal diye adlandırdıklarından oluşur.

Bu bireylerde, nevrozu kişiliklerinin sadece bir kısmında görürüz; oysa onların görece kişileşme ve bireyleşmeleri ciddi bir oranda gelişmiştir: kişiliğin olgun ve gerçekçi yönleri diye kabaca gerçekçi yönleri olarak adlandırdığımız da bu yönlerdir. Bu bireyler, sadece bir alanda, bölmeyi dondurdukları müddetçe, etkileşimli toplumsallaşabilme içinde gelişme kaydetmeye meyilli olabilirler, hatta, çok çalışkan ve “hareketli” topluluklarda da kendilerini gösterebilirler. Hiçbir şeyin olup bitmemesi için bir sürü şey olabilir.

Üçüncü çeşit topluluk, hiç simbiyotik ilişkisi olmamış, ancak uzun ve zor bir tedavi sürecinden sonra topluluk içinde bu ilişkiyi kuran bireylerden oluşur: bu bireyler arasında psikopat, sapkın ve H. Deutsch’un *as if personalities* diye betimlediği ikircikli kişiliklerdir (içinde *as if* lerin de bulunduğu). Bu kişiliklerde topluluğun rolü ikinci planda ve önemsiz gibi gözükür. Fakat hiç de öyle değildir. Bu kişiler, görünürde olmayan (daha çok sözöncesi) bağdaştırıcı toplumsallaşma topluluğu kurma eğilimindedirler. Daha önce de belirttiğim gibi, aksi belirtilmedikçe ikinci türdeki kişi ve topluluklara değineceğim.

Buraya kadar topluluğun temel niteliklerini geliştirdim. Amacımız, kurum olarak topluluk ile kurum içindeki toplulu-

ğun rolü üzerinde anlaşılmak. Kurum kavramı çok değişik anlamlarda kullanılmıştır. Kabul görmüş tüm olanaklı anlamların içinde iki tanesine başvurup onları açmak isterim: toplumsal değer ve işlevleri çevreleyen tüm ilke, kural ve etkinliklere gönderme yaparken *kurum* sözcüğünü kullanacağım. Kurumun, sınırları belli bir yapı, alan veya uzamın içinde yürütülen işlevlerin hiyerarşik konumundan ötürü bir örgütlenme olarak betimlenmesi olanaklıysa da bu ikinci anlam için sadece örgütlenme sözcüğünü kullanacağım.

Topluluk çok karmaşık bir kurumdur; daha doğrusu, topluluk her zaman bir kurumlar birliğidir, ama, aynı zamanda, tıpkı bir örgütlenme gibi kendisine özgü ve değişmez kurallarla düzenlenmeye de eğilimlidir. Önemli olan topluluğun ne kadar çok bir örgütlenme gibi düzenlenirse, o kadar çok kendi kendinden menkul olma yolunu tuttuğu olgusu ve terapötik topluluğunun terapi grubunun amacını o ölçüde dışlaması, onu ikinci plana atmasıdır. Etkileşimin örgütlenmesinin aldığı biçimle terapötik karşıtı olması olasıdır. Bu durum iki farklı düzeyde ve iki temel sebepten ötürü olur: etkileşim düzeyi dengeli ve sabit bir biçimde örgütlenir, ama bu klişeci ve sabit örgütlenme de, temel olarak, bağdaştırmacı toplumsallaşabilmenin hareketsizliğinin sağlanması için, bu iki düzey arasındaki bölmenin üzerinde bir denetiminin kurulması sayesinde.

Bu olguyu, örgütlere ait ileri sürdüğüm genel bir yasa olarak değerlendiriyorum şöyle ki her örgütlenmede, bu örgütlenmenin açıkça belirtilen kurulma hedefleri ikinci plana itilip, örgütün kendi devamlılığı ön plana geçer. Bu durum sadece etkileşim düzeylerinin klişeciliğini korumak için değil, temel olarak bağdaştırmacı toplumsallaşabilmenin bölme, yığılma ve hareketsizliğini sağlamak ve muhafaza etmek amacı için de gerçekleşir.

Bu minvalde, daha önceden de belirttiğim gibi, bir topluluk örgütlenme amacıyla sürecini durdurursa, terapi grubu olmaktan çıkıp terapiye karşı bir topluluk oluşturur⁸ Başka bir deyişle, topluluk bürokratikleşir diyebilirim. Bürokrasiden kastettiğim, araçların amaçlara dönüştüğü, bu araçlara belirli hedeflere veya amaçlara ulaşmak için başvurduğumuzu unuttuğumuzdur.

Örgütlenme ve bürokratikleşme eğilimi (veya başka bir deyişle süreç-karşıtı eğilim), sadece etkileşimlerin muhafaza edilmesi ve yinelenmelerinin zorlayıcılığının sayesinde değil, ama daha önceden de söylediğim gibi, aslında, bölmeleri sağlamlaştırıp simbiyotik ve bağdaştırıcı düzeyleri örtmek ve hareketsizlendirmek için de gelişir.

Bunun için aşırı bir bürokrasiye ulaşmak gerekmiyor; bir topluluk “iyi çalışıyor” ve klişeleri de yıkabiliyor olabilir: bu gerçekten olasıdır, ama sadece etkileşim düzeyinde olabilir. Bu olgu devam ettiği takdirde, topluluk yüksek bir hareketlilik kazanmak için sürekli değişmek zorunda kalır, fakat, aslında, söz konusu olan değişmemek için değişmektir: temelde “olup biten bir şey yoktur”

Tüm bu sözü geçenlerde, hatırı sayılır bir biçimde önemli bir yönü kenarda bırakmak istemiyorum: her örgütlenme, karşı koymaya çalıştığı ve kurulma sebebi olan mesele ile aynı yapıyı muhafaza etmeye meyillidir. Böylece bir hastahane, örgütlenme açısından, hastalarının sahip olduğu nitelikleri taşımaya başlar (tecrit olma, duyumsal kısıtlanma, iletişimdeki yetersizlik vs.)

Psikiyatrik örgütlerimiz, tedavi, kuram ve uygulamalarımız da karşısına çıktığımız olguyla aynı yapıya sahiptirler. Örgütlen-

8 Bu olgunun anlayışını olayı olumsuz tedavi tepkisi diye adlandırılan olguya doğru da genişlettim.

re dönüşmüşlerdir ve örgütlerden başka bir şey değildirler; bu yüzden bölmenin kontrol ve devamlılık işlevini gerçekleştirirler: bürokrasiye olan eğilim.

Herkesçe bilinen ve güncelliğini koruyan bir mesele olan, psikiyatrik hastahanelerimizin hastalık üretme ve hastalıkları doğrulama işlevine burada değinilmesi gereksizdir; ama, böylece, hastalık üreten bürokratik ve gizli işlev gören etkili diğer yönlerini unuturuz: bu da bağdaştırmacı toplumsallaşabilmeyi kontrol eden bölme ile ilgili olan meseledir.

Toplum sağlıklı ile hasta, normal ile anormal diye değerlendirirdiklerimiz arasına bir bölme yerleştirmek eğilimindedir. Böylece ("sağlıklı" toplum) ile deliler, suçlular ve fahişeler arasında derin bir bölme oluşur ki, onlar da toplumsal yapıyla ilgisi olmadığı varsayılan sapmalar ve hastalıklar üretirler. Toplum kendisini deli, suçlu ve fahişelerden korumuyor, kendi delilik, suçluluk ve fuhuşundan korunuyor; böylelikle onları kendi dışında tutuyor, tanımazlıktan geliyor ve onlara, kendisine yabancı, kendisine ait değilmiş gibi davranıyor. Bu derin bir bölme sayesinde gerçekleşir. Bu ayırmacılık ve bölmecilik bizim kendi alet ve bilgilerimiz sayesinde aktarılır. Böylece, bir terapötik topluluğunun bölmesini kabul edip, bağdaştırıcı toplumsallaşabilmeyi incelememek, toplumun onayladığı bu ayırmacılığı kabul etmek demektir; bu aynı zamanda, ayırmacılığa maruz kalan özneleri, onları hasta eden mekanizmaları ve kuralcı ölçütlerini kabullenmek demektir; sağlık ile hastalığın ölçütü olarak uyumu, bu ölçütün ayırmacılığını da bir "iyileşme" olarak kabul etmektir.

Burada topluluk dinamiğinin içinde işaret ettiğim fenomenlerin değişkenliğini geliştirmem olanaksız; ama okuyucu topluluklarla olan kendi çalışmasında bunlardan sonuç çıkarabilir ve-

ya bunları çözümleyebilir. Eklemek istediğim ve doğrudan bizi⁹ ilgilendiren, hastanelerin teknik *staff*ı ve idari ekibin örgütler gibi yapılanmaya olan eğilimi; değişmeye olan direnç sadece ve sadece hastalardan ve onların ailelerinden kaynaklanmıyor; örgütlenmelerin tamamlayıcı bir parçası olduğumuz için ve onlar kişiliğimizin bir parçası olduğu müddetçe bu dirençler aynı zamanda bizimdir de. Ayrıca, örgütlenmelerin üst düzeyinde oluşan uyuşmazlıklar alt düzeylerde meydana çıkıyor: anne baba arasındaki çatışmaların ve gerginliklerin çoğunlukla kendi düzeylerinde değil çocuklarının belirtilerinde ortaya çıktığı gibi, teknik *staff*'ın arasındaki çatışmalar da kendi ortamlarında değil, hastalarda veya bir alt kadroda ortaya çıkar. Askeri, dini, sivil ve devlet örgütlenmelerinden de örnekler çıkarılabilir.

Önceki paragrafta, örgütler kimliğimizin bir parçasını oluşturuyor, demiştim. Geliştirmekte olduğum konudaki hayati önemi açısından bu sava kısaca yeniden değinmek isterim.

Kuramlarımızda ve kavramsal sınıflandırmalarımızda bireylerin teker teker var olduklarını varsayarak, toplanarak topluluklar ve örgütlenmeler kurduklarından yola çıkarak, bireyle topluluğu, toplulukla bireyi karşı karşıya getiriyoruz. Bu pek doğru olmayıp mekanikçi ve assosyasyonist kavramsallaştırmadan kalan bir mirastır. İnsan kişi olmadan önce her zaman bir topluluktur; bir topluluğa ait anlamında değil, kişiliği bir topluluk olma anlamında. Bu konuyla ilgilenen kişilere Whyte'in *L'homme organisation*¹⁰ isimli kitabını salık veririm.

Bir örgütlenmenin dağılmasının veya değişme girişiminin doğrudan kişiliğin parçalanmasına sebep olduğunu çıkarsayabi-

9 J. Bleger kongredeki psikiyatristlere hitap ediyor (İsp. Ç. N.)

10 W.H. Whyte Jr. *The organization man* New York Simon and Schuster 1956 Fr. Ter Paris Plon 1959

liriz; bu doğrudan etkileme, yansıtmanın bir sonucu değil, topluluğun ve örgütlenmelerin kendi üyelerinin kişiliği *olduğu* içindir. Yeni emeklilerin geçirdiği ağır organik hastalıkların sıklığı böyle açıklanabilir ve antik çağdaki Yunanistan'da uygulanan sürgünün kişilik için hapis ve idamdan daha yıkıcı olması da böylece anlaşılabilir hale gelir.

Böylece incelediğim meselelerde bir geçiş vardır; zira öncelikle her topluluğun bir örgüt olma eğiliminde olduğu olgusu üzerinde ısrar ettim; halbuki şimdi, örgütlerin üzerinde çalışırken, onların, bireylerin kişiliklerinin kısımlarını oluşturduğunu ileri sürüyorum.

E. Jaques, kurumların, psikotik endişelere karşı savunma işini gördüğünü ileri sürmüştü. Bu görüş sınırlıdır ve kurumlarla örgütler bağdaştırıcı toplumsallaşabilmenin, ya da psikotik kısmın mutemetidirler ve bu da, bürokrasiye olan eğilimi ve değişime karşı olan direnci açıklar.

Örgütlenmeden ve psikiyatristlerin, psikologların ve psikoterapistlerin işinden söz ederken, psikiyatri ve hastane kurumlarındaki topluluk terapilerine gönderme yapıyoruz. Psikolojide ve topluluk psikoterapisinde henüz dördüncü psikiyatri devriminin gerekliliğinin ve beraberinde getirdiği meselelerin bilincine açıkça varmış değiliz: bu devrim, birincil önleyici tedbirlere doğru yönelme ve olanakların işletilmesindeki kuvvetlerin birleştirilmesi şeklinde tanımlanabilir. Topluluk üzerine yeterince gelişmiş bilgi ve tekniğe sahip olsak bile, bu bilgi ve teknikleri, psikiyatrik veya hastanelere ait olmayan kurumların dışında, kurumsal psikoloji alanındaki örgütlerde kullanmak istersek, bir *stratejiye* gereksinim duyacağımız da bir gerçektir. Bu strateji psikiyatri kurumlarında ve hastanenin kendisinde, olanaklarımızın en iyi kullanımının terapötik topluluklar örgütlemek ol-

madığı, bilgi ve güçlerimizi örgütlenmenin kendisine yönlendirmek olabileceğidir.

Kurumsal psikoloji alanındaki örgütlenmelerde çalıştığımız zaman, topluluk dinamiği örgütlere has sorunlara karşı koymak için bir *tekniktir*; ama bu teknikleri kullanmak için, girişimimizi genel bir strateji üzerine ve aynı zamanda, örgütlenmenin durumu üzerine koyduğumuz bir “tanı” üzerine temellendirmeliyiz.

Örgütlenmelerde, temel problemlerden biri topluluk içi dinamik değil topluluklararası dinamiktir ve hedefimiz, topluluk değil örgütlenme şeması olabilir.

Bir örgütlenmede kullanacağımız topluluk tekniklerine başvurma ve kullanacağımız topluluk tekniğinin seçimi, sadece *furocurandis*’imizi¹¹ yeniden oluşturmak için sarfettiğimiz güçten kaynaklanmaz; ama, aynı zamanda, bu tekniklere başvurma, bürokratikleşme derecesini değerlendirecek tanıların veya bölme yüzünden bir arada duramayan, bağdaştırıcı toplumsallaşabilme ve bütünleşme düzeyleri arasındaki kırılma derecesini ölçen tanılar tarafından da koşullanır; bu tanı birincil veya ikincil topluluğun varlığı ve onların karşılıklı bağıntıları üzerine bilgi verir.

Örgütlenmeler içinde topluluk dinamiği ile çalışmak sık sık gerçekleştirilmiş olan işlerin psikolojik sonuçlarının çözümlemesini ve hedeflere nasıl ulaşıldığı ile ilgili çözümlemeyi içerir: buna, yapılan işin yöntemini, insani boyutunu ve psikolojisini ve gerçekleştirme yöntemini de ekliyoruz.

Topluluk teknikleriyle psikiyatri hastanesini genel hastaneye ve bu ikisini de fabrika, okul vs. gibi örgütlenmelere nakletmekten daha büyük bir hata tanımıyorum.

Özet olarak, toplulukları iki toplumsallaşabilme düzeyi ile tanımladım: birincisi etkileşimle toplumsallaşabilme, diğeri de

11 Tedavi etme çılgınlığı (Ç. N.)

bağdaştırmacı toplumsallaşabilme diye tanımlanır. Topluluğun, salt etkileşim düzeyindeki kuralların devamlılığını muhafaza edebilmek için değil, aynı zamanda, temel olarak bu iki düzey arasındaki bölmeyi muhafaza etmek amacıyla, bir örgütlenme gibi bürokratikleşmeye eğilimi olduğunu ve tedavi-karşıtı olabileceğini belirttim.

Oradan, örgütler içinde topluluk dinamiği ile çalışmak istiyorsak, söz konusu örgütlerin tanısız incelemesiyle ve topluluk tekniklerinin sadece araç olduğu bir stratejiyle, nasıl bu bölme işlevinin kendisini kullandıklarını, bilgi ve topluluk tekniklerimizin nasıl öncül olmaları gerektiğini belirttim.

Derinliğine incelemeden, örgütlenmelerin bazı yasalarını ve birincil önlem alma ve önleyici psikiyatri alanındaki işlevimizin hangi hedeflere doğru yol alması gerektiğini belirttim. Bu sunum tastamam bir inceleme olmayıp, kuramsal ve yöntemsel klişelerimizi harekete geçirmek, yol açmak ve uyarmak ve aynı zamanda, kendi olanaklarımızın işletiminin de bir değişimini sağlamak işlevine sahiptir.

Fransızcadan çeviren: İro Kaplangi

TOPLULUKLARIN İMGESEL DÜNYASI*

DIDIER ANZIEU

Bu yazıda, sırasıyla 21 Ekim 1964 günü CEFFRAP¹ bünyesinde yer alan bir bilimsel toplantı ile 19 Şubat 1965 günü Aix-en-Provence Edebiyat ve İnsan Bilimleri Fakültesi'nde yaptığım iki konuşmaya ilişkin belgeleri bir araya getirdim. İlk konuşmayla ilgili olarak aldığım notlar, daha ileri tarihli bazı araştırmalarda kullanılmış olsa da, şimdiye kadar hiçbir yerde yayınlanmamıştı. C. Pichevin yaptığım ikinci konuşmayı kayda geçirmişti, üstlendiği görevi son derece titiz bir biçimde yerine getirdiği için kendisine teşekkür ederim. Tuttuğu notları gözden geçirdim ve 1966 yılında *Cahiers de Psychologie* Dergisi'nde (t. IX, no.1, s. 7-10) yayınladım. Tutulan notları tek tük üslup değişiklikleri yaparak yayınlamaktayız. İlk konuşmaya “*Toplulukların imgesel gerçekliği*” ikinci konuşmaya ise “*Toplulukların imgesel dünyası*” adını verdim. “*İmgesel dünya*” kavramı, belirsiz olmak-

* DIDIER ANZIEU ‘Le Groupe et L’Inconscient’
‘L’Imaginaire Dans les Groupes’, s. 27-58, DUNOD, Paris, 1999

1 CEFFRAP: Cercle d’Etudes Françaises sur la Formation et la Recherche Active en Psychologie (Psikolojide etkin araştırma ve eğitim için Fransız Eğitim Topluluğu)

la birlikte uyarıcı da olacak bir biçimde ilk kez topluluk konusuna uygulanmıştı; böylece en azından Fransa'da bu alanda yepyeni bir yol açılmış oldu. O günden bu yana da benimle birlikte pek çok kişi daha bu yolda ilerlemekten geri kalmadık.

TOPLULUKLARIN İMGESEL GERÇEKLİĞİ

Topluluk neyi ortak kılar?

Lewin'in eleştirisi

Her topluluk bir ortak kılmadır: toplulukları inceleyenler, son derece sağduyulu bu uyarıcı çeşitli biçimlerde, çeşitli anlamlarla dile getirmekten bir an olsun geri kalmadılar; neredeyse totolojik bir tanım bu. "Neyi ortak kılmak?" diye sordumuzda ise bir sürü güçlük ortaya çıkar

Halk imgelemi bence bu soruya ölküleştirilmiş bir yanıt getirmeyi önerir ve şöyle der: topluluk, çeşitli enerjilerin, coşkuların, yeteneklerin özgürce benimsenmiş bir disiplin uyarınca ortak kılınmasıdır. Durkheim ve okulu sayesinde dünyaya geldiği kabul edilen toplumbilim bu yanıtın özünü koruyup, toplu bilinç varsayımını oluşturur ve bu varsayımı klasik psikolojinin betimlediği üç zihinsel alana ekler: topluluk, tasarımların, duygu ve istençlerin ortak kılınmasıdır; bireylerde, topluluklarda da söz konusu olduğu gibi tasarımların, yani algılama ve düşüncelerin duyguları denetlemesi ve istençleri kumanda etmesi gerekir. XIX. yüzyıl Fransa'sında bu konuda başka başka görüşler seslerini duyurmak istese de de pek başarılı olamazlar. Örneğin, Fourier'ye göre, her topluluk tutkuların ortak kılınmasıdır; eğer bu ortak kılma düzensiz, anarşik ve karmakarışıkse topluluğun kendini sürdürmesi ve işlemesi için, katlanması güç, bedeli yüksek bir dış zorlama olması gerekir; işte, Fourier'nin *pha-*

lanstere adını verdiği topluluk, tutkuların olanca çeşitlilikleri ve birbirlerini doğal biçimde tamamlayıcılıkları içinde, uyumlu biçimde ortak kılınmasıdır. Tarde'a göre ise, topluluk mucitlerin (ki bunların sayısı çok azdır) neredeyse hipnoza dayalı bir tür telkinle taklit edilmesidir. Daha sonra Freud bu düşüncüyü alıp derinleştirir ve şöyle der: topluluk, topluluğu oluşturan üyelerin şeffle ve birbirleriyle özdeşleşmesidir.

1930'dan itibaren toplumbilimden ve birey psikolojisinden ayrı bir topluluk bilimi ortaya çıkar. Moreno'ya göre topluluk, sempati ve antipatilerin ortak kılınması ve bunların sosyometri kalıplarına göre dağıtımıdır. Mayo'ya göre ise topluluk kendine özgü normları, kendine özgü mantığı olan ortak bir zihniyettir; üyelerinin topluluğa güçlü bir aidiyet duygusuyla bağlı bulunduğu özerk topluluk ise bireylerin olanaklarını özgür kılar ve bu olanakların gerçekleştirilmesini kolaylaştırır, bu da hem ilgili kişilerin hem de bu olanakları kullanan örgütlenmelerin yararına-dır. Lewin'e göre topluluk, yalnız bireyler arasında değil, topluluğun işleyişine karışan değişkenler arasında da var olan karşılıklı bağımlılıktır; demokratik topluluk, amaçların gerek belirlenmesi gerekse bu amaçlara ulaşılmasında üyelerinin daha etkin katılımına, herkesin psikolojik kaynaklarının daha iyi biçimde ortak kılınmasına, gerilimlerin kesintisiz biçimde çözülmesine olanak verir. Bales'a göre, topluluk, üyeler arasındaki iletişim dizileridir; topluluk, ya da en azından üyelerinin tartışmak amacıyla yüz yüze geldiği topluluk, ancak üyelerinin bu topluluğa ve de öteki üyelere ilişkin algılarının ortak kılınmasıyla gelişme gösterebilir.

Bu anlayışların tümü de gözlemlenebilir topluluk olgularına dayanmakta, her anlayış bazı olgulara ayrıcalık tanımaktadır. Bu olgular topluluğa ilişkin tümel, moleküler düzeyden bakıldığın-

da ortaya çıkar. Bu olguların kendileri ise, topluluk üyelerinin kendi içlerinde ve kendi aralarında, yani moleküller düzeyinde yaşadıkları psikik süreçlerin bileşkesidir. Moreno'nun sosyometrisi, Lewin'in toplulukların dinamiği anlayışı, Bales'in etkileşimciliği ise XX. yüzyıl başında Watson'ın bireysel psikolojiye yüklediği amaç olan davranışçı tutumu yinelemektedir; canlı organizma bazı uyarılara verdiği tepkisel davranışlar içinde incelenmekteydi; organizmada, uyarı ile yanıt arasında olup bitenler davranışçıyı ilgilendirmiyordu, bu sorunu fizyolojiste bırakıyordu. Psikolojinin alanı uyarı ile yanıt arasındaki bağıdır.

Topluluk psikoloğu da buna benzer biçimde, bireyler arasındaki yakınlıklar ile bir topluluğun morali arasındaki bağı betimler; topluluk içindeki antipatiler belirli bir eşiği geçer ve özellikle de topluluk sorumlularına yönelirse topluluğun morali düşecektir; tam tersine, sempatilerin sayısı fazlaysa, geniş ölçüde yaygınlaşmışsa, topluluk sorumluları da bundan payını almışsa topluluğun morali de yüksek olacaktır. Peki, ama herhangi bir bireyin başka bir bireye sempati ya da antipati beslemesi ya da kayıtsız kalması neden? Bütün bu duygulanımsal izlenimler nasıl güçleniyor, nasıl değişikliğe uğruyor? Sosyometri bu konuda hiçbir şey söylemiyor. Lewin, topluluk kendini özgür ve dayanışık hissettiğinde, topluluğun aldığı bir kararın, topluluk üyelerini ters yönde davranmaya itecek bireysel tercihlerden çok daha güçlü olabileceğini saptamıştı; başka deyişle, uyarı topluluğa ait olma duygusunun ta kendisidir; yanıt ise, bireysel alışkanlıkların değişmesidir: örneğin, İkinci Dünya Savaşı yıllarında Amerikalı kadınlar böbrek, yürek, dana özdeni gibi bazı ürünlere burun kıvrıyorlarmış; daha sonra küçük topluluklar halinde bir araya gelip, bu ürünleri tüketmenin gerek aile bütçesi gerekse beslenme açısından ne gibi yararları olduğunu, bunlarla lezzetli

yemekler yapılabileceğini öğrenince, içlerinden pek çoğu bu gibi ürünleri satın alabilecekleri yolunda toplu bir karara varmışlar. Peki, ama adı geçen sakatata neden bu kadar tiksintiyle yaklaşıyorlardı ki? Bu konuyla ilgili olarak yapılan tartışmalar sonunda bunun söz konusu parçaların kıvamı ve kokusu olduğu ortaya çıkmış. Peki, ama bu kokuyla kıvamın nasıl bir özelliği var, ev kadınlarına neden bu kadar tiksiniyor geliyor, hangi duygulanımsal yumağı uyarıyor, hangi coşkulanımı harekete geçiriyor ki, kadınlar bu parçaları satın almaktan bu kadar yaygın, bu kadar güçlü biçimde uzak kalabiliyorlar? Öte yandan, bu yaygın ve güçlü tiksiniye duygusunun, söz konusu sorun açıkça ele alınmamış olsa bile, yapılan tartışmalar sonunda, nasıl oldu da üstesinden gelinebildi?

Bu sorunun yanıtını kestirmek güç değil. Lewin'in yazısı buna utangaç ve de bu nedenle hemen gözden kaçabilen bir anıştırmada bulunarak yanıt verir: böbrek, sidik kokusunu akla getirmekte; dana özdeği hayaların kıvamını, yürek de pompalanan, akan kanı, yaralanma, ameliyat edilme, sakat kalma kaygısını akla getirmekte. Yüreğin kauçuğu andıran kıvamı ise biberona ve ana göğsüne ilişkin bilinçdışı anılar canlandırmakta. Bütün bu aşağıya ait parçalar ev kadınında dağınık, belirsiz bir izlenim uyandırır. Psikolojik analiz bu izlenimi alıp, avuçlanmış, parça parça kesilmiş, emilmiş, yenip yutulmuş göğüs ve cinsel organ kaynaklı temasa değgin tasarımlamalara ayrıştıracaktır; ceza olarak kan banyosuna atılma tehdidi ve cinsel salgıların ve sidigin yasak ve çekici, geniz yakan kokusu işte bu tasarımlamaların üstünde dolaşır. Bir tek adı bile bedenın "aşağı" bölümlerini (yani, zevk, gizem ve pis bölümlerini) akla getiren bu alt parçaların etkilediğı psikolojik yumrular, bedenın erojen bölümleriyle ilintili olan, "adı", "aşağı" istek tehlikesinin, iğdiş edilme-

nin ve çocuğu sütten kesmenin alanlarıdır. Ev kadınlarının oluşturduğu bu küçük topluluklarda, üstü kapalı da olsa tartışıldı bütün bunlar; o kadınlar hiç ele almadığımız, hep kendimize sakladığımız bütün bu sorunları paylaştılar, bu noktada da birbirlerine benzediklerini keşfettiler. Oluşturdukları topluluklar bu et parçalarını tüketme nedenlerini (bunlar aile bütçesine bağlı, yurtseverlikle ilintili, damak zevki ya da besin değeri temelli nedenler olabilirdi) paylaşmadı, çünkü daha önce kendi aralarında bu parçaların herbiriyle ilintili hayaller, kaygılar ve heyecanlar paylaşılmıştı zaten; bunlar, her kadının kendi kişisel tarihine göre değişiklik gösterse bile öteki kadınları yönlendiren güdülerle uyum içinde bulunan nedenlerdi.

Lewin'e göre, topluluğa ait olma duygusunun gücü ev kadınlarına söz konusu sakatlatı satın alma kararı verdirtilmişti; bu duygu sayesinde kadınların kararlılığı, duydukları tiksintiye bağlı "önyargılar"a galip gelmişti. Ne var ki, Lewin'in anlatmaya çalıştığı gibi, bu ait olma duygusu, her ev kadınının bir psikolog tarafından ustaca yönetilen toplantılara etkin biçimde katılabilmiş ve bu toplantı sayesinde gerçek çıkarının nerede yattığını ve kendi çıkarının başkalarının çıkarıyla ortak yanını bulabilmiş olmasından kaynaklanmamaktadır. Böyle olsa, söz konusu toplantıya katılan kadınlar ulaşılan sonuçları daha çok benimser, aralarında da daha sıkı bir dayanışma oluşurdu. Topluluk içinde yer aldıkları, topluluk deneyimine katıldıkları için ev kadınları, tek başlarına kaldıklarında böyle bir konuyu tartışmak akıllarına gelmiş olsa bile, gönüllerinin en derin köşesinde aynı nesnellikle tartışamayacakları bir sorunu (etin satın alınması ve hazırlanması) nesnel biçimde inceleyebilmişlerdi. Ne var ki, böyle bir yorum yaşananların ussallaştırılmasından başka da bir şey değildir. Herkesin etkin biçimde katıldığı, var olan tüm ciddi ne-

denlerin ele alındığı, ortada açıkça ortak bir çıkarın var olduğu, ama bütün bunlara rağmen gene de kesin, oybirliğiyle alınmış, gereken değerin verildiği ve kesin bir sonuç elde edilen kaç tane toplantı var ki?

Bu toplantılarda ev kadınları yüreklerine sıkıntı veren bir koldan konuştular: çok kalabalık olmadıkları ve toplantı da yönlendirici nitelikli olmadığı için bu konuyu konuşabildiler. Ne var ki, insanların katıldığı ama yüreklerindeki sıkıntıyı açamadığı (özellikle de, kendilerinden sıkıntılarını açmaları beklendiğini bildiklerinde) yönlendirici nitelik taşımayan o kadar çok toplantı vardır ki, bu, neden değil koşul olabilir ancak. Bazıları da kendi yüreklerine oturmuş olan sıkıntıyı başkalarının suratına fırlatmakta bulur çareyi: derdini başından atmak, el avuç açmak ya da suçlamanın bir yoludur bu da; ve bu böyle hissedilirse, tartışma da daha doğmadan ölmüş olur. Bazıları da yüreklerine çöken sıkıntıyı dünyayı verseniz kimseye açmaz, olsa olsa son derece yakın bildiği bazı kişilere, o da çok olağandışı durumlarda açar belki, ama şurası kesin ki topluluk içinde girişmez böyle bir şeye. Bir araya gelen kişilerin sayısı az ya da çok ise, boş boş tartışılıp hiçbir sonuca varılamayacaktır. Bazı katılımcılar yüreklerini sıkan şeyleri söylemez, söyledikleri de katılımcıların tümü ya da bir bölümünde yankı bulmazsa bir toplantı başarılı olamaz. Katılımcıların kimi alışkanlıklarını, tutumlarını ya da düşüncelerini değiştirmeye yönelik bir toplantıdan söz etmekteyim elbette. Ev kadınlarını bir araya getiren bu toplantılarda beklenen yankı oluştu, çünkü hem konu buna yatkındı, hem tümü de Kızılhaç gönüllüsü olan bu kadınların kişiliği elverişliydi, hem de eğitmenin kişiliği böyle bir yaklaşıma yatkındı.

“Yankı bulmak” ne demektir?

Topluluk, katılımcıların kaygılarının ve içlerindeki imgelerin

ortak kılınmasıdır.

Topluluk, imgelerin körüklendiği yer

Topluluk, imgelerin körüklendiği bir yerdir. İnsanlar çalışmak, eğlenmek, kendilerini savunmak, öldürmek, hırsızlık yapmak, inanmak, dünyayı değiştirmek, eğitimi ya da özenli olmak için bir araya geldiklerinde duygulara kapılırlar, duygular tarafından harekete geçirilirler, istekler, korkular, kaygılar ya uyarır ya da felç eder onları, bazen ortak bir coşkuyu hisseder, birlik oldukları izlenimine kapılırlar, bazen çeşitli coşkular birbiriyle çatışır ve topluluğu paramparça eder, bazen topluluğun birçok üyesi kendi içlerine kapanır ve kendilerini tehdit ettiği duygusuna kapıldıkları ortak coşkuya karşı savunmaya geçerler, oysa topluluğun başka üyeleri bu coşkuya sevinçle, kendilerinden geçmesine teslim olurlar; bazen de kapıldıkları heyecan karşısında kendi içlerine kapanırlar ve topluluk duygusuzlaşır, donuklaşır, hımbıllaşır, gevezeleşir.

Bir idari toplantı tüzüğü ilişkin bir soruna gelip dayanır, ikincil öneme sahip bir nokta üzerinde takılıp kalır, kılı kırk yarmaya başlar, hiç de güçlük olmayan yerde zorlukları daha bir büyütür, güçlük olduğu yerde de görmemek için gözlerini kapar sanki, meydana kişiler arasındaki hesaplaşmalara bırakır, gündem maddelerine sırtını döner ve akıntıya kapılıp yolunu şaşırtır; kendisini ilgilendirmeyen sorunlarla boğuşmaktan zevk alır, sorumluluklarını sırtından atar, üst mevkidekilere, alt mevkidekilere, yandaki servislere, rakiplere yüklenen Makyavelist niyetleri, söylentileri, dedikoduları, varsayımları büyüttükçe büyütür, elinde bulunan önemli bilgileri önemsemez, bilgi eksikliği olan konularda bilgi edinmez, herhangi bir görevi en başaramayacak olana verir, kendisine getirilen her öneriyi eleştirir ve yerle bir

eder, topluluk üyelerinin toplantıdan çıkar çıkmaz unutacakları herhangi bir kararı alır.

Bir atölyedeki, laboratuardaki ya da spor sahasındaki bir takım ruhsuz ruhsuz dolaşır, tembellik eder, hile yapar; ya da başkalarıyla rekabet eder, serpilir, kendi kendini aşmak ister, bir başarı elde etme düşü kurar; ya da kendisini çevresinden yalıtır, kendiyle yetinmeye karar verir, başkalarıyla ilgilenmez, başkalarıyla olan farkları daha da besler ya da kendini iyice kapatır, anlaşılmaz, ulaşılmaz kılar, örtülü etkinlikler altında gizli emeller besler, kurallara pek uygun düşmeyen düşünce ve uygulamalara sapar; ya da zümre ve önemli kişilikler olarak parçalanır, kişi ve hizip çatışmalarında kendi kendini tüketir, beslenen hıncı ve sempatiyi arttırır; ya da kararsızlardan, şahsiyetsizlerden, yeteneksizlerden, tedirginlerden, şikâyetçilerden oluşan, tıpkı çapağı kendine çeken bir mıkmatista olduğu gibi, bir kahramanın, bir efendinin, önemli bir kişinin etrafında birbirine kenetlenir, bir hakikat, bir iman, bir gurur, bir hak iddiası peşinde olanları ve başkasını aydınlatan şavkın kendi üstlerine de vurmasını bekleyenleri aldatan parıltıya kanıp birbirine perçinlenir ya da kendi üyelerinin en iyilerini kullanır, daha önce seçmiş olduğu kişileri aşağılar, düşünceleri, enerjileri, kendini vakfetmiş olanları tüketip bitirir; zehirini imbikten geçirip birer tutsak kıldığı inananlarını besler, limon gibi sıkıp özünü çıkartır sonra da bir kenara atar, birer posa gibi.

Bu toplantıya katılanlar, bu ekip böyle davranıyorsa, davranışları bazı heyecanlar tarafından belirleniyor demektir ve bu heyecanlar topluluk içinde, güçlü, farkına varılmaz, belirli imgerlerin ortaya çıkmasıyla tetiklendi demektir. Bir manastırdaki biraderler, aynı hücrenin üyesi militanlar, kutupta kış mevsimi geçirmeye gönüllü olanlar, nükleer bir denizaltının ya da nükleer

silah taşıyan bir bombardıman uçağının mürettebatı, büyük bir okulun yatılı öğrencileri, herhangi bir *Méduse* isimli gemiden kurtulanlar, çölde petrol kuyusu açan bir şirket çalışanları, topluluğun temel tanımına uygun düşerler: aynı çıkara, aynı ihtiyaçlara sahiptirler, aynı durumu hep birlikte göğüslemektedirler, bu duruma katlanmak zorunda kalmış olabilirler, ama bu durumu yaşayıp kendilerini sınamaya kendi başlarına karar vermiş de olabilirler, ama ancak son derece sıkı bir dayanışma içinde bulunurlarsa bunu başarabileceklerini de bilirler. Bu nedenle tümü de işbirliğine yatkın, iyi niyetli, disiplinli, birlik bütünlükten yana olmak zorundadırlar. Ne var ki, gerçeklik bu mantığın fersah fersah uzağındadır; kaldı ki, en sıradan imge mantıksal bir veri olarak kabul edilmektedir. En basit insanlar kadar en aydın kişiler de, insanların kendilerini ortak bir amaca vakfedeceği, esnek ve sağlam bir bütün oluşturmak amacıyla birbirlerine eklemeneceği, anlaşacakları, birbirlerini kavrayacakları, sevecekleri bir topluluk yaşamı düşünür, özlemle dolu bu düşünür mü? Yaşayan ve etkili olan hiçbir topluluğun kaçınmadığı gerilimler, anlaşmazlıklar, dramlar, ayırmacılıklar, uzlaşmazlıklar karşısında doğrusu pek ucuz bir öfkeye kapılmıyorlar mı? Gerçeklik, kurdukları bu ülküsel imgeden o denli uzaktır ki, topluluklar olguları oldukları gibi topluluk açısından ortaya koyacak ve bunların nedenlerini araştırarak her türlü nesnel soruşturmaya kendilerini kapatırlar.

Gerçekte nasıl işlediğini incelemek, çatışmaların nasıl doğup evrimlendiğini gözlemlemek, bu işleyiş ve bu evrimi bireylere ya da topluluğa ilişkin psikodinamik, yapısal ya da morfolojik değişkenlere bağlamayı denemek amacıyla herhangi bir siyasal partiye, hangi mezhepten olursa olsun, herhangi bir dinsel cemaate, herhangi bir manastıra girmeyi başarabilen bir psikolog

var mı? Bu psikoloğun, benimsedikleri uygulama uğruna birbirlerine yardım etmek amacıyla bir araya gelmiş olan, hayırseverlik ya da adalet vaazeden müminlerin ya da militanların, adil olmadığı gibi kefaleti de olmayan öfkelerin pençesinde kıvrandıklarını görmesinden mi korkuluyor yoksa? Roman ile şiirin ortak alanı oysa bu; sınır çekmenin, yani toplumun geri kalanıyla değiş-tokuşa girmekten yoksun kalmanın ve uzunca bir süre boyunca hep aynı bir avuç insanla başbaşa yaşamak zorunda kalmanın söz konusu kişiler arasındaki düşmanlık dürtülerini azalttığı kanıtlanabilse ve de hangi yoksun bırakılma derecesinden, hangi süre, hangi topluluk boyutundan vb. itibaren böylesi bir tepkinin ortaya çıktığı ya da yok olduğu belirlenebilse, insan ilişkilerini konu alan bilim de çok önemli bir adım atmış olurdu. Toplum, bilimin kendi çalışması için gerekli gördüğü uygulama araçlarını vermedikçe, bilimadamları da hoşla gitmeyen varsayımları savunacak kadar yürekli olmadıkça (oysa bilim tarihi bu işin hep böyle olduğunu öğretir bize) bilmezden gelen hakikatlere, sanat alanına taşımak kisvesi altında, sahip çıkacak olan yazın adamıdır. Sözgelimi, Sartre *Huis Clos* adlı sahne yapıtında, birbirlerinden yalıtılmadan, ışığı söndürmeden bir arada yaşamaya mahkûm olmuş üç kişinin nasıl olup da birbirlerinden nefret etmeye başladığını gösterir: “Cehennem, ötekilerdir.” Örneğin, *La Pitié de Dieu* adlı yapıtında Jean Cau aynı hücreyi paylaşan ve sonunda içlerinden birini öldüren ömür boyu hapis cezasına çarptırılmış mahkûmların yaşamını betimler. Gide’den Mauriac’a varıncaya dek bütün bir romancı kuşağı, çoğu modern aile dendiğinde aklımıza gelen şu keder, şiddet ve hınç yumağını işlemiştii; bir avuç insana indirgenmiş olan modern ailenin üyeleri duygulanımsal açıdan sıkışık bir yakınlıkla yaşam sürdürmektedirler. Skandinavlar Grönland’ı yürüyerek

geçen ilk kâşifler olarak bilinen iki Skandinav'ın yolculuğun sekizinci günü birbirlerinden nefret etmeye başlamalarından, aynı uyku tulumunda yatmış oldukları, birbirlerinden ayrılırlarsa öleceklerini bildikleri halde, yolculuk sırasında çok büyük tehlike karşısında kalmadıkça birbirleriyle tek söz bile etmemelerinden, zafer kazanmış kişiler olarak ülkelerine döndükten sonra birbirleriyle bir daha görüşmek istememelerinden öyle utanmışlardı ki, kâşiflerin gösterdiği bu tepkiyi insan doğasından çok kutuptaki iklim koşullarına yormuşlardı.

Bu türden heyecanları tetikleyen ya da sürdüren imgelerin gücü, heyecanların şiddeti, topluluğa ilişkin olgular arasında hem en açık-seçik hem de üstü en kapalı olanlardır: gözlemci hatta safyürekli katılımcı için bile açık-seçiktir, ilgili kişiler içinse üstü en kapalı olanlardır, özellikle de onların yöneticisi konumundakilerde daha da gizli durumdadır. Psikanaliz hastalık, yaralanma, zihinsel ya da bedensel özürlülük, bireyin heyecan ekonomisinde zarar görmeye açık bir nokta oluşması durumunda hasta kesime yoğunlaşan ve bu kesimi puta taparcasına koruyan yoğun narsisik yatırımın var olduğunu ortaya nasıl çıkarırsa, aynı şekilde narsisik yara kavramını topluluk için de oluşturmak gerekmektedir. Topluluklar, kendilerine saklamayı yeğledikleri zayıf noktalarının açığa çıkartılması istendiğinde narsisik açıdan tehdit edildikleri duygusuna kapılırlar ve büyük çabayla ülküsel imgelerini muhafaza etmek isterler. Narsisizmlerinin yaralanmasına karşı savunma ve işleyişlerinin kimi kesimlerine narsisik yatırımda bulunulması, işte bu iki topluluk mekanizması, toplulukları konu alan bilimsel araştırmaların önüne önemli bir engel olarak çıkmasına neden olmuştur. Başka engeller de var; öyle ki, bu incelemenin sonunda elimizdeki listenin bu kadar kabarık olması bizi bile şaşırtacak.

Narsisik yaralanmaya karşı geliştirilen savunma örnekleri sayılamayacak kadar çoktur. Kendi hastalığını inatla bilmezden gelen, hasta bir topluluğun danıştığı psikoloğun karşı karşıya kaldığı, çoklukla da aşılamayan ilk güçlük budur zaten; söz konusu topluluk, katlanılması güç, ama en etkili bedeli ödemeksizin, yani kendi hakikatini kabul etmeksizin sağlığına kavuşmak ister. Psikolog ilk başta böylesi tuhaf, gülünç ya da rahatsız edici durumlar karşısında kalabilir; bu durumların evrilmesini topluluk üyeleri ya da vekilleri karşısında gülerek ya da kızarak sağlayabileceği gibi, bilgiççe çözümleyip, ayrıntılı biçimde açıklayabilerek de sağlayabilir.

Şimdi de, benden beklenildiği üzere, Batı Avrupa'da kendi içlerine kapalı yaşayan Yahudi cemaatleri ele alalım. Bu cemaatlerin kısa bir süre sonra ortadan kalkması bekleniyor; işte Yahudiler de hâlâ vakit varken bu cemaatleri daha iyi incelemeyi, belleklerine iyice yerleştirmeyi istiyorlar. Ne var ki, bu cemaatler Yahudi olmayan bir psikologa başvurduklarında, söz konusu psikolog peşinen bu işlerden hiçbir şey anlamamakla, hatta bulup ortaya çıkardıkları ve söyledikleriyle, bilerek ya da bilmeyerek, Yahudi-karşıtı propagandaya malzeme sağlamakla suçlanır. Öte yandan, bu tür bir soruşturma sürdürsün diye kendi cemaatlerinden bir yahudiye psiko-sosyoloji eğitimi vermeyi kararlaştırırlarsa, bu sefer de alacağı eğitim nedeniyle imanını yitireceği ve topluluktan kopacağından kaygılanılır. Yok eğer, söz konusu cemaat bünyesinde meslekten psikolog biri ya da gönlü psikolojiden yana biri varsa ve de ona danışılırsa, çalışmalar sonunda ulaştığı sonuçlara dudak bükülüp bir kenara atılır: "kibir gözünü köreltmış" diye çığlıklar atılır ya da doğası gereği acımasız olduğu söylenir ya da ayakları yere basmayan şu son moda psikoloji kuramlarını benimsediği için gözlerinin gerçekleri görmedi-

ği ileri sürülür. Zaten çok iyi bilinen gerçekleri büyüttüğü, kaldı ki bunlara da en ufak biçimde önem verilmemesi gerektiğini söylerler; ya iktidarı ele geçirmeye ya da her şeyi değiştirmeye susamış bir hizibin piyonu olduğu söylenir.

BION'UN KATKISI

Gerçek topluluklar kadar psikoterapik topluluklara da uygulanan psikanaliz yöntemi sayesinde, toplulukların bağrındaki imgesel ortaya çıkartılmış, boyutları keşfedilmişti. Bu araştırmalarda M. Klein'in büyük çoğunluğu Londra'daki Tavistock Clinic ile Tavistock Institute bünyesinde çalışmalarını sürdüren izleyicilerinden oluşan İngiliz Psikanaliz Okulunun katkıları son derece belirleyici olmuştu.

Bu konudaki öncü araştırmalar İkinci Dünya Savaşı yıllarında İngiliz ordusu bünyesinde çalışan bir psikiyatr olan Bion (1961) tarafından gerçekleştirilmişti. Disiplinsizlik ve anarşinin kol gezdiği 400 kişilik bir hastanenin sorumluluğunu almıştı Bion. Bütün bu insanların teker teker ele alınmasına olanak yoktu. Bion içinde bulunduğu durumun psikanalitik bir durum olduğuna karar verdi; bu durumda, hasta, bir topluluktan oluşmaktaydı, askerlerin tutumu da toplu bir direnmeydi aslında. Analistin bu gerçekliğe müdahale etmemesi tutumunu benimsemişti ve kendini salt sözlü katkılarla sınırlamaya karar verdi. Amacı topluluğu kendi güçlüklerinin bilincine varmaya zorlamak, gerçek anlamda bir topluluk olmasını ve kendi kendini örgütleyebilecek duruma gelmesini sağlamaktı. Bion herkesi toplayıp bir yönetmelik duyurusunda bulundu: askerler topluluklar biçiminde bir araya gelecekler, her topluluk farklı bir etkinlikle ilgilenecekti; her topluluk dilediği anda sürdürdüğü etkinliğe son

verip koğuşuna geri dönebilirdi, ama bunu gözetmen-başkana bildirmek zorundaydı. Her gün öğlen saatinde genel bir değerlendirme yapılacaktı. İlk başlarda, gerek süregelen alışkanlıklar, gerekse doktorun iyi niyetinden kuşku duyulması nedeniyle tereddüt edilmesine rağmen, kısa sürede gerçek anlamda çalışmalar yapılmaya başlandı; örneğin, herhangi bir topluluğun başka topluluklarda sürdürülen etkinliklere ilişkin bir çizelge oluşturabilecek kadar uzmanlaştığı bile görüldü. Bion en başlarda askerlerin kendi davranışlarından yola çıkarak orduyu nasıl etkisiz kalmakla suçladıkları olgusunu sorgular. Hırsızlık ve kaytarma işlerine müdahale etmeyip bütün bu sorunlarla onların kendilerinin uğraşmasını söyler. Böylece adım adım, aşama aşama belirli bir bütünlük duygusu oluşur: kaytarmaya topluca karşı çıkılır, kişinin kendine duyduğu saygıyı artırıcı etkinlikler araştırılmaya başlanır, yeniden kazanılmış kişilerin hızla topluluğa geri dönüşü sağlanır. Bu anlayış hastaneye yeni gelenlere de kendini kabul ettirir, onların kişisel evrimini etkiler.

Savaş bittikten sonra Bion, eski askerlerin ve savaş esirlerinin sivil yaşama yeniden kazandırılmasına yönelik çalışmalarda bulundu; bu çalışmalarda, o zamanlar ABD’de uygulanan *T-group* çalışmalarına çok benzer bir topluluk terapisi yöntemi kullanmıştı. Seanslar boyunca ortaya çıkan gerilimleri anlamaya çalışır ve iki temel önerme ileri sürer:

Birinci önerme: bir topluluğun davranışı, ilki ortak amaç düzeyi, ikincisi ise, ortak heyecanlar düzeyi olmak üzere iki ayrı düzeyde gerçekleşir. İlk düzey akılcı ve bilinçlidir: her topluluk, içinde yer aldığı örgütün ona verdiği ya da kendi kendisine yüklediği bir amaca sahiptir. Bu amaca ulaşılması ise, bu duruma denk düşen dış gerçekliğin doğru biçimde çözümlenmesine, herkesin topluluk içindeki rolünün ustaca dağıtılmasına ve eş-

güdümlemesine, başarı ve başarısızlık nedenlerinin araştırılması sayesinde eylemlerin düzene kavuşturulmasına, çeşitli topluluk üyelerinin görece türdeş biçimde amaçladığı hedeflerin eldeki olanaklarla eklemlemesine bağlıdır. Burada Freud'un sadece "ikincil" psişik süreçler dediği süreçler, yani algı, bellek, yargı, akılyürütme söz konusudur. Bütün bunlar gerekli ama yetersiz nedenlerdir. Belirli bir sorunla tek başlarına karşı karşıya kaldıklarında, alışkanlık olduğu üzere, akılcı biçimde davranan kişileri bir topluluk bünyesinde bir araya getirmek, bu kişilerin topluca akılcı bir davranış sergilemekte zorlanmaları için yeterlidir. "Birincil" psişik süreçlerin ağır basmasıyla nitelenen ikinci düzeyde işte bu noktada işe karışır. Başka deyişle, topluluk üyelerinin bilinçli biçimde işbirliği yapması (girişimlerinin başarılı olması için gereklidir zaten) kendi aralarında bilinçdışı heyecansal ve hayali bir iletişim kurulmasını gerektirir. Bu iletişim ağı ise söz konusu işbirliğini felç edebileceği gibi, uyabilir de.

-İkinci önerme: bir topluluk bünyesinde bir araya gelen bireyler, Bion'un "temel ön varsayımlar"² adını verdiği duygulanımsal durumlar uyarınca davranmak için istenç dışı ve anlık biçimde birleşirler. Bu duygulanımsal durumlar, arkaiktir, kökenleri doğum-öncesinde yatar; ilk çocukluk dönemine kadar uzanırlar. Bunların katıksız bir biçimde bulunabileceği yerler psikozlardır bir tek.

Bion herhangi bir topluluğun farkında olmaksızın, sırasıyla üç ayrı temel varsayıma uyduğunu söyler ve bu varsayımları betimlemeye girişir. Bunlardan ilki, *bağımlılıktır*.

-Bağımlılık. Herhangi bir topluluk bu varsayıma uygun biçimde işlediğinde, kendi ruhsal ya da zihinsel besini için bağım-

2 *Basic assumptions*'un böyle çevrilmesi, bize göre, genelde kullanılan *temel varsayımdan* daha doğrudur (D. Anzieu)

lı bulunduğu *leader*'den kendini korumasını ister. Önder kendisine yüklenilen rolü ile bundan kaynaklanan iktidar ve ödevleri kabul etmezse, topluluk da varlığını çatışma olmaksızın sürdüremez. Elde edilen sonuç görünürde kötü olmasa da, topluluk köklü biçimde bir ilerleme yaşamamış olur. Egemen olan gevşeklik ile düşler içinde keyif çatar ve acımasız gerçeklikle ilgilenmez. Topluluğun önderi kendisine yüklenilmek istenen rolü kabul etmezse, kendini terk edilmiş ve ket vurulmuş hisseder. Topluluk üyeleri arasında güvensizlik duygusu egemen olur. *Leader*'e duyulan bu bağımlılık bir diagnostik topluluğunda çoklukla ilk başta uzun bir suskunluk ve tartışılacak konu bulmakta zorlanmayla kendini gösterir; topluluk, eğitmenin bir öneride bulunmasını bekler. Bağımlılık, sütçocuğunun anne-babasının yükümlüğünde bulunduğu, gerçeklikle uğraşmanın kendisinin değil de anne-babasının işi olduğu o ilk çocukluk dönemine geri düşmedir. Bağımlılık toplulukların sonsuzluk düşlerinden birine karşılık verir, ki bu da onların yerine sorumluluk alan iyi, güçlü ve zeki bir başkan düşüdür.

-*Vur-kaç (fight-flight)* Eğitmenin bağımlılık varsayımını kabul etmemesi, artık yaşamını sürdüremeyeceğini sanan topluluk için bir tehlike oluşturur. Bu tehlike karşısında genelde katılımcılar ya mücadele etmek ya da kaçmak için bir araya gelirler. Bu açıdan bakıldığında, vur-kaç tutumu topluluğun dayanışma içinde olduğunun göstergesidir. Ortak tehlike karşısında kalan topluluk üyeleri birbirlerine yaklaşırlar. Bir örnek verelim. Özgür bir tartışma topluluğu "terk edilmiş çocuklar" konusunu işlemeye karar verir. Sıkıcı bir oturum yaşanmaktadır; kaçış tutumu egemendir; tartışmaya pek az kişi katılıyor. Sonra sıra topluluk çalışmasının değerlendirilmesine geliyor. Eleştirilerin ardı arkası kesilmiyor; "hiçbir şey yapmadık," "boş bir işti bu, "hiçbir şey

anlamadık,” diyor herkes. Eğitimci bunun aslında kaçıştan başka bir şey olmadığını saptıyor; topluluk tek başına kaldığında başının çaresine bakamadığını kanıtlamak istemişti. Eğitimcinin bu saptamasına katılımcılar gülüp geçiyor. Bunun üzerine oldukça ateşli bir tartışma patlak veriyor, eleştirilerin sonu gelmiyor: yaşanan kaçışın peşinden şimdi de içinde bulunulan duruma ve eğitime yönelik saldırılara sıra gelmiş bulunuyor. Vur-kaç davranışı şu ya da bu ölçüde örtülü çok çeşitli biçimlere bürünebilir.

-*Eşleşme*. Vur-kaç tutumu zaman zaman alt-topluluk ya da eşleşmelerin oluşmasıyla sonuçlanır. L. Herbert şöyle bir örnek vermişti. Bir diagnostik topluluğu çerçevesinde, kız okullarındaki “aşk ateşleri” tartışılmaktadır. Tartışmaya bir tek kadınlar katılmaktadır. Böyle bir olayın erkek çocuklar arasında yaşanmadığını ileri süren erkekler ise susup oturmaktadırlar. Bir sonraki oturumda ise yalnız erkekler konuşmaktadır: demek ki erkeklerle kadınlar birbirinden ayrılmıştı. Son olarak ise, bir sonraki oturumda, daha önceki tartışmalar konusunda bir kadın ile bir erkeğin birbirlerine takıldıkları görülür: tam anlamıyla “saldırgan bir flört” yaşanmaktadır (başka kimse konuşmamaktadır). Böylece bir eşleşme oluşmuş durumda. İşte bu eşleşme söz konusu topluluğun tümünü de yeniden oluşturmayı deneyebilir (Bion toplulukta “bir mesih umudu” doğduğundan söz eder), ancak bu eşleşme, bağımsız bir alt-topluluk oluşturmaya yöneldiği için topluluk açısından tehlike sunmaktadır.

Sözünü ettiğimiz üç temel önvarsayım aynı anda ortaya çıkmaz. İçlerinden biri ağır basar ve öteki ikisini maskeler, onlar da gizilgüç durumunda kalırlar. Bunlar “zihin-öncesi” bir dizge oluştururlar.

Bion’un getirdiği yorumlar yalnız topluca yaşanan deneyimin

altında yatan temel varsayımlar ve bir bütün olarak topluluk ile ilgilidir. Yorum denilen etkinlik ise “eğitmenin topluluğun topluluk konusunda benimsediğine inandığı tutumun kesin terimlere sahip bir dile çevrilmesidir.” Herhangi bir diagnostik topluluğunun eğitmeni, bir toplantının başkanı veya bir sınıf öğretmeni, katılımcıların ortaklaşa yaşadığı coşkuları paylaşır. Kendi kendilerini çözümlemeyi başarırlarsa, kendi duygularına bakıp topluluk tarafından yaşanan imgesel durumun tam anlamıyla hangisi olduğuna da karar verebilirler. Bu topluluğun işleyişinden, çalışmasından yükümlü oldukları ve kendilerini bundan sorumlu tuttukları için topluluk üyelerinden daha güçlü biçimde yoksunluk duygularını hissederler. Örneğin topluluk kendi işleyişini engellediğini fark etmez, ama çalışma düzeninde yaşanabilen bu türden kaytarmalara çok daha duyarlı olan yönetici eğitmen, bilinç düzeyinde dostça olabilecek bir ortamın gerçek niteliğini hemen saptayabilecek durumdadır. Öte yandan, getirilen yorumların da yerine, zamanına uygun düşmesi gerekir. Eğitmenin, keşiflerini hemen başkalarıyla paylaşmaya iten doğal eğilime de karşı koyması gerekir. Zamanından önce, yerli yersiz yapılan açıklamalar, topluluğun çalışmasını engelleyebilir ya da yolundan saptırabilir. Psikanalistin hastasına sunduğu yorumlar ile yönetmenin topluluğa getirdiği yorumlar birbirini andırır. Söz konusu yorumları oldukları gibi, olanca hamlıkları içinde vermek yerine ustaca seçerek vermek daha uygun düşer. Topluluk üyelerinin ya da hastanın kendilerine getirilen açıklamayı yüzeysel ve zihinsel değil, etkin ve gönüllüce kabul edebilmeleri gerekir. Sunulan yorumlar edilgen biçimde kabul edilir ya da geri çevrilirse beklemek gerekir: ya getirilen yorum yanlış ya da kişiler bu yorumu almaya henüz hazır değildir.

Bion’a göre, topluluğun gerçek yöneticisi topluluğun gerçek

bir parçası olup, topluluğun inançlarını paylaşan kişidir. Topluluğu kişisel inançlarıyla ikna etmek zorunda değildir. “Topluluk eğer temel önvarsayımın coşkusunu, bir çalışma topluluğu *leader*’iyle özdeşleşecek kadar benimsemiş bir kişi tarafından yönlendiriliyorsa, yöneticisi bir tek görünürde bu niteliğe sahip olduğu için, topluluğun başına gelen felaketleri açıklamak da kolaylaşır.” Yöneticinin biraz mesafeli olması gerekir, yani topluluğun hem içinde hem de dışında olması gerekir.

Mazlum ya da depresif topluluğun psikososyolog karşısındaki durumu

İngiliz okulunun başka bir temsilcisi olan Elliott Jaques’ın övülmesi gereken yanı Klein’in görüşlerini gerçek toplulukların anlaşılması amacıyla genişletmiş olmasıdır. Elliott Jaques’a göre toplumsal ve ekonomik örgütlerin işleyişinde karşılaşılan psikolojik güçlükler iki temel kategorinin birinden, yani çocuk psikanalistlerinin çok iyi bildiği kaygıdan, daha doğrusu depresif kaygı ile zulmedici kaygıdan kaynaklanmaktadır. Bu noktada, şunu anımsatmak yerinde olur: M. Klein’a göre, ilk çocukluk çağı bu iki tür kaygının peşpeşe ortaya çıkmasıyla daha ilk dönemde kesin bir başkalaşım yaşar. Jaques’ın benimsediği anlayışı kendi yaşadığım deneyimlerden kalkarak örneklemek amacıyla, söz konusu anlayışın psikososyologun alışıldığı üzere karşısına dikilen iki imgesel tasarımılamayı, yani kobay tasarımılaması ile casus tasarımılamasını nasıl doğru biçimde açıkladığını göstereceğim.

Psikososyologun kendisini incelemesini isteyen topluluk onun yabancı biri olduğunu düşünür; bizden biri değildir; sorunlarımızı, hergün yaşadığımız gibi bilmesi olanaksızdır; hiçbir zaman hissedemeyeceği şeyler var. Kaldı ki, bizimle biz olduğumuz için değil, kendi yöntemlerini ve kuramlarını uygulama fir-

satı bulduğu için ilgileniyor, bakın, son derece sevinçli zaten. Bizler, topluluğumuz, ona göre kendi düşüncelerini uygulayabileceği bir alan, bir deney alanı yalnızca. Çalışmaları başarısızlıkla sonuçlansa bile bir çok şey öğrenmiş olacak. Ne var ki, bizler şimdiki işleyiş biçimimizin son derece bildik, sağlam, güvenilir, elverişli yanlarının tümünü de yitirmek ve sonu belli olmayan bir maceraya, güçlüklerle, düş kırıklıklarına sürüklenmek tehlikesi yaşıyoruz. Bilmediğimiz kişilerden kendimizi sakınmamız, uzak durmamız gerekir. Psikososyoloğun, iktisatçının, işletme mühendisinin ya da daha genel olarak söylersek bir uzmanın kobayı olmak istemiyoruz.

Kobay imgesi, ancak topluluk kendinden hoşnut, doyum içinde olduğunda, bağlı ya da yakın bulunduğu kuruluş ve örgütlerle derin bir düşünce ayrılığı yaşamadığında, dışardan birinin kendi içine sızmasına büyük bir direnme göstermediğinde ortaya çıkar. Topluluk dış müdahalenin kendi zayıf, düşük noktalarını günışığına çıkartacağından korkar; kapıldığı heyecan utanç, aşağılanma, değerinin sifıra indirilmesinin öncelenmesidir. Topluluk depresif bir durumda bulunur; kendi işleyişini sorgulaması, *grup* dışı kaynaklı saldırganlığa boyun eğmesi demektir, kendi kendisi için olduğu aşk nesnesini yitirme tehlikesine, bu nesnenin elinden alınmasına, sevgisiyle birlikte, mutluluğunu ve kendine duyduğu o gururlu güvenini de yitirme tehlikesine düşmek demektir.

Öte yandan, topluluk şizoid-paranoid bir durumdaysa, kendi suçluluğunu dışa atıyorsa, içinde yer aldığı tümel toplum kesimiyle açık ya da gizli çatışma yaşıyor, bir düşmanla çatışmadan kendi bütünlüğünü oluşturamıyorsa, bu durumda bilincinde belli belirsiz bir “casus” imgesi egemenlik kurmaya başlar. *Out-group*’un sızması yıkıcı bir olgu olarak yaşanır; topluluğa göre

bu, bedenin kötü nesne tarafından istila edilmesine denk düşer, bu da M. Klein'a göre çocuktaki temel hayaldir. İşte, bu istila, zulmedici olduğu kaygısıyla, kuşkuyla karşılanır; topluluğun saldırganlığını dondurur ve onu, organizmaya dışarıdan giren yabancı beden üstünde yoğunlaştırır; bu yabancıyı kistleştirir ve şiddetle dışarı atar. Böylesi bir durumda yabancı kişinin söyleyebileceği nesnel, temellendirilmiş hiçbir şeye kulak verilmez: psikososyolog, uzman kadar kusursuz bir zalim olamaz; sözleri zehirdir.

1. Gözlem

Cezayir'deki harekâtın sonlarına doğru, askeri darbenin başarısızlığa uğramasından sonraki günlerdeydi. Aynı orduda görev yapmış, orta rütbeli Fransız subaylardan oluşan bir topluluk Fransa'daki bir askeri okulda iki yıl eğitmen olarak görevlendirilmişti. Ordunun kendine gereken kadroları kendisinin eğittiği son derece olağan bir görevdi. Atama kararları söz konusu darbeden önce alınmış, ama idarenin o bilinen yavaşlığı nedeniyle, ilgili kişilere ancak darbeden sonra bildirilebilmişti. Subaylar okulda görevlendirilmeye genelde pek sevinmezler. Pedagoji pek öyle değer verdikleri bir etkinlik değildir; silahlı kuvvetlere katılmalarının nedeni, eğitimle ilgilenmeleri değil, tehlike yaşamak, komuta etmek isteydi. Üstelik, bu konuda hiçbir deneyimleri olmadığını da bildikleri için, acemi öğretmenin öğrencilerle karşı karşıya kaldığında yaşadığı kaygıya kapılmış bulunuyorlardı. Bu tür tepkiler savaş zamanında güçlenir; neredeyse sivil görevler üstlenmek için çarpışmalardan çekilmiş olmayı aşılma olarak yaşamaktaydılar; öte yandan, genelkurmayda böyle görevler üstlenmeye çok daha kolay gönüllü olabilecek yaralı, yorgun ya da vasat subaylardansa, alt rütbeliler gözünde ör-

nek olabilecek seçkin subayları peşinen eğitmen olarak görevlendirmektedir.

Yeni görevlerinin eğitmenler açısından, hem teşvik etme anlamında olumsuz yan taşımamasından, hem de eğitim konusundaki deneyimsizliklerinden kaynaklanan çifte zorluk sunduğunun bilincinde olan genelkurmay, bu subayların göreve başlamadan önce yeterince uzun bir hazırlık stajından geçmelerine karar verdi. Söz konusu subaylar bu stajın onlara yardımcı olmak amacıyla düzenlendiğine inanmak istemediler. Tümü de hareket alanlarından çağırılmış, son derece seçkin askerlerdi. İçlerinde Cezayir'deki darbeye katılmış, sonra da affa uğramış olanlar da vardı, ama hemen hemen tümü de söz konusu darbeye sıcak bakmaktaydı. Eğitimlerini birlikte yaptıkları ya da birlikte çarpıştıkları için birbirlerini çok iyi tanıyorlardı. Aldıkları sevk emirlerinin üstü örtülü bir disiplin önlemi olduğu duygusuna kapılmışlardı: şimdiki hükümet Fransa'nın Cezayir konusunda izlediği siyaseti değiştirmişti, dolayısıyla onlar da Fransa'nın eski Cezayir siyasetinden yana oldukları için cezalandırılıyorlardı. Cezayir'den alınıp Fransa'ya gönderilmelerinin nedeni ise yakın takibe alınmalarıydı.

Böyle bir stajın kendilerine en ufak biçimde bile yarar sağlamayacağına inanıyorlardı; zaman harcamaktan ya da uzun bir tatile çıkmaktan başka bir şey değildi. Stajyerlere topluluk psikolojisi (içlerinden herbiri bir öğrenci topluluğundan sorumlu olacaktı) ve çeşitli eğitim yöntemleri konusunda ilk bilgileri vermek amacıyla görevlendirilen psikososyologlar ortaya çıktığında, stajyerlerde de bir imge ortaya çıktı ve hızla topluca inanılan bir gerçek halini aldı: görevli iki psikososyolog, kaldı ki ikisi de sivil kişilerdi, onlara göre birer "casus"tu ve görevleri stajyerlerin hükümetin yeni yönergelerine uyup uymadıklarını belirle-

mekti. Kendi aralarında konuştuklarında hep dile getirdikleri bir kuşkuydu bu, ama sorumluların kulağına birkaç gün boyunca hiçbir şey gelmemişti.

Sonuçta, stajyerler bir dizi olumsuz davranışı benimsemiş oldu: yapılan konferansları düzenli olarak eleştirdiler, uygulamalı çalışmalar süresince oyunun kurallarına göre çalışmayı reddettiler, serbest tartışma seansları boyunca açık-saçık ve boş konuları ele aldılar, işi bırakıp gitmeleri amacıyla psikososyologları önce gizliden gizliye, daha sonra da sorumlu kişilere gönül alıcı araçlar yollayarak tehdit ettiler.

Psikososyologlar kendileri aleyhine birşeyler geliştiğinin, gerilimin giderek arttığına farkında oldukları gibi, katıldıkları stajın başarısız olmasına da üzülüyorlardı. Hem işi bırakmaya, çekip gitmeye, hem de okul komutanının otoriter biçimde işe müdahale etmesine karşı çıktılar: çünkü her iki durumda da, stajyerlerin isteğine boyun eğmiş, onları haklı çıkarmış, kurdukları imgesel yapıların tuzağına düşmüş olacaklardı. Yaşanan psikososyolojik sorunu gene psikososyolojik bir yöntemle çözmeye karar verdiler ve stajın dördüncü günü tüm stajyerlerin önünde “staj olsun mu olmasın mı, neden?” konulu bir psikodram düzenlediler. Birçok stajyer gelip “staj olsun” ya da “olmasın” diyen rolünü son derece kusursuz biçimde oynadı, ama bir teki bile kalkıp bu iki görüş konusunda daha ilk baştan itibaren durmadan söylenenlerden başka bir şey söylemedi, dolayısıyla hiçbir ortak heyecan tetiklenmediği gibi, düşünceler de değişmeden kaldı. Gene hiçbir şeye yaramayan bir önlem alınmıştı. Ertesi sabah, psikososyologlar son kozlarını açmaya karar verdiler. Herkesin önünde psikodram çalışmasının başarısız olduğunu, rahatsızlığın sürdüğünü, herhangi bir konuda özgürce konuşmaya çağıldıklarında (kaldı ki, bu yöntemi onlar da kendi öğren-

cilerine uygulayacaklardı, bu stajın amaçlarından biri de zaten bu yöntemle alışmalarını sağlamaktı) ağızlarından ciddi tek bir söz bile çıkmadığını, koridorlarda fısıldaşukları hiçbir şeyin bu seanslarda masaya yatırılmadığını, oysa bu seansların amacının topluluğu kendi sorunlarını incelemeye yönlendirmek olduğunu açıkladılar. Sonra da aralarında bir plan yapıp, stajyerler konusunda kendi görüşlerini açıklayacakları danışıklı bir konuşma sahnelemeyi kararlaştırdılar. Bir önceki gün de stajyerler psikososyologlar konusunda neler düşündüklerini açıklamışlardı zaten. Akıllarından gerçekten geçenleri ilettiler, o güne dek ancak koridorlarda ya da akşamları odalarında gizliden gizliye konuştuklarını açıkladılar. Kendilerine bir subaydan söz edildiğinde bundan ne anladıklarını (şeref duygusu, komutanların aldıkları kararlara saygılı olunması, ahlak değerleri, örnek insan olmak, karşılaşılan güç durumların üstesinden gelmek için gereken dürüstlük ve cesaret) söylediler, burada sivillere karşı küstahca davranılmasından, gösterilen ilgiye edilgen bir dirençle karşılık verilmesinden, kendi becerilerinin yetkinleştirilmesi kadar daha aşağı rütbedekilerin eğitiminde sorumlu olacaklarına göre, onların eğitimine de bu denli ilgisiz kalmalarından duydukları şaşkınlığı dile getirdiler. Psikososyologların kendi aralarında yaptıkları bu görüş alış verişini subaylar önceleri son derece dikkatle, sonra da hırslanarak dinlediler, son bulduğundaysa heyecandan alt-üst olmuşlardı. Psikososyologlar geleneksel, ülküleştirilmiş subay imgesini sorgulamaya başlamışlardı; stajyerlerin davranışlarında tartışılmazcasına çelişkili yanlar olduğunu gösteriyorlardı. Subaylar psikososyologların gerçekleri dile getirdiklerini, doğruyu söylediklerini ilk defa anlamışlardı. O ana dek, kendilerine söylenenlerin doğruluğundan kuşku duymuşlardı, doğruları söyleyenler o ana dek belki de sıradan mesleki yaklaşım

içinde söylemişlerdi bunları, yaşamı, inançları, kendine özgü dramları olan, bu topluluğa değil de belirsiz bir topluluğa konuşuyor gibiydiler belki de.

Bunun üzerine stajyerler de doğruları söylemeye başladılar ve artık imgeler düzeyine ulaşılabilmesine göre, dört gün boyunca kendilerini felç eden imgeyi de (bu imgeyi psikososyologlar da ancak o anda öğrendiler) dile getirdiler: stajyerler psikososyologların genelkurmayın yüksek mevkileri adına casusluk yaptıklarına inanıyorlardı. Besledikleri bu hayali inancın nasıl doğduğu, yaygınlaştığı, güçlendiği ve doğruluğunun nasıl teyit edildiği tüm ayrıntılarıyla aktarıldı; üstelik, bu inancı paylaşan herkesin bireysel güdülenmelerinden oluşan geniş bir yelpaze de gözler önüne serildi. Oluşum süreci yeniden kuruldukça imge de yırtıldıkça yırtılıyor, yani bu imgeye beslenen inanç zayıflıyordu, artık yalnızca bir imge, bir görüntü olduğu kabul ediliyordu, ama bunun bedeli olarak da, kendi davranışını ve dayanışıklığını bu imgeden sağlayan topluluk üyelerinin kendi içlerinde dramatik parçalanmalar yaşaması bedel olarak ödeniyordu. Psikososyologların kendi meslek ahlakları kadar vicdanları nedeniyle de sahip oldukları teknikleri hastalarına zarar verecek biçimde uygulayamayacaklarını, bu stajı da hafiyelik yapmak niyetiyle düzenlemediklerini, zaten kimsenin kalkıp onlardan böyle bir şey de istemediğini açıklamaları gerekti.

Böylece staj da sonunda akılcı bir çalışma olarak başlayabildi. Bu arada staj için ayrılan sürenin bitmesine yarım gün kalmıştı, ama gene de bu süre azami biçimde kullanıldı. Geleceğin eğitimci subayları serbest tartışmalar kadar kendi aralarında da o ana dek tabu olarak görülen bir numaralı sorunlarından, yani ordu içindeki bölümlenmeden özgürce konuşmaya başladılar. Sonra da ulusun birliğinin simgesi olan ordunun birliğinin ko-

runması ve yüceltilmesinin bir dahaki eğitimlik etkinliklerinin ana çizgisini oluşturmalarına sanırım oybirliğiyle karar verdiler; askerlerle siviller, sorumlularla emirleri uygulayanlar, eylemle, eylemin sorgulanması arasındaki –stajın tehdit edilen ve gecikmiş olarak elde edilen– birliği, ulusun birliğinin son derece küçük ölçekte simgesel biçimde gerçekleşmesiydi.

Bireyin karşılaştığı ilk tehdit: topluluk

Topluluğun, bireyin karşılaştığı ilk tehdit olduğu düşüncesi de işte böylesi deneyler sonunda kesinleşti. Gerçek şu ki, insan hem kendi bedeninin bütünlüğünü hem de kendi psişizminin bütünlüğü duygusuna kapılmazsa, özne olarak var olamaz. Psikologlarla psikanalistler (Wallon, Gesell, Lacan) bu bütünlüğün kurulmasında ayna evresinin ne denli önemli olduğunu göstermişlerdi; çocuk aynanın karşısına geçip aynadaki görüntülerle oynar; bunların gerçek kişiler değil de, imgeler, görüntüler olduğunun, içlerinden birinin de kendi imgesi olduğunun farkına vardığında, kendi bedensel bütünlüğünü sağlayan bu imgeye hayran olur, gözünü ayıramaz, böylece kendi benlik kavramını gözle görülebilir bir temele dayandırır. Buradan kalkarak da, benlik kişinin (imgesel ve ülküsel) merkezi olarak kurulur, özne benliğe aşk yatırımı yapar; özne, fizik ve toplumsal dünya ile kurduğu bağlardaki her şeyi kendi benliğine doğru çeker ve her şeyi kendi benliğine yerleşerek yargılar; başkalarıyla kurduğu ilişkilerde ise, bu benliğin kendini ileri sürme ve başkalarına egemen olma istenci baskın çıkar. Psişik yaşam ve kişiler-arası ilişkiler benlik ideali, üst-benlik gibi başka başka mercilerin oluşmasıyla ilerleme gösterir ve karmaşılaşır. Peşpeşe gelen özdeşleşmeler ve yeni işlevler sonunda benlik zenginleşir. Bununla birlikte, arkaik benlik, *imgesel*, yani kırılgan kefil olarak daha

önce söz ettiğim özelliklerle birlikte, kişinin birliğinin kefilî olarak varlığını sürdürür.

Aile yaşamında, dostlarıyla, sevgilileriyle olan ilişkilerinde, erkek ya da kadın efendiyle ya da başkanla (okul, izcilik, ordu, kilise) özdeşleşme ve aşk düzlemindeki, kişisel bir bağın bulunduğu topluluklaşmalarda, benlik korunur, hatta pohpohlanır bile, öyle ki, bu tür ilişkilerde yer alan kişiler arasındaki bağlar ikirciklidir (aşk nesnesine karşı duyulan aşk ve nefretin etkileşimi).

Birbirlerini az çok tanıyan ve sayıları duygusal bir ilişki için olandan biraz daha kabarık olan kişiler karşısında yaşanan yüz-yüze topluluk durumu (toplantı-tartışma, takım çalışması, ce-maat yaşantısı), başka deyişle, kendisine duyulan sevgi nedeniyle herkesin kendini korunmuş ve başkalarıyla birleşmiş hissettiği egemen bir kişinin bulunmadığı topluluk durumu, kişinin bütünlüğüne yönelik bir tehdit, benliğin sorgulanması olarak yaşanır. Daha geniş bir topluluklaşmada, ötekiler, ya benliğin tıpatıp aynısı ya da bireyleşmiş var oluşa sahip olmayan kişiler olarak hissedilir; çok küçük bir topluluklaşmada ise (eşler, yakın arkadaşlar) herkes kendini bir özne hisseder ve bazı isteklerinin başkaları tarafından kabul edilmesini ve karşılanmasını sağlamaya çalışır. Yüzyüze topluluk durumunda katılımcıların sayısı sınırlıdır, herbiri benimle ilgili bireysel bir algıya sahiptir ya da sahip olabilir, buna karşılık herbiri de benim kendi arzusuna tabi olmamı dener ya da deneyebilir; birbirinden farklı beş-on ayrı arzunun bana doğru yönelmesi katlanır şey değildir. İçlerinden herbiri benden onun beklediği şey olmamı bekler ve kendi bakışını benimsemem, kendi benliğine köle olmam, kendi arzularını gerçekleştiren bir nesne konumuna indirgenmem için her türlü manevrayı yapar. Bir-iki kişiye karşı kendi arzula-

rımı, kendi benliğini ileri sürerek tepki verebilirim, ama bu kadar çok kişi karşısında artık kendim için bile var olmayabilirim, bu kadar çeşitli talepler arasında çekiştirilip yönümü şaşırabilirim; kendi benliğim uçuşur, benim o güzel imgesel birliğim paramparça olur; ayna paramparça olur, her parçası da farklı ve biçimi bozuk imgeler yansıtır. Başka kişilerin gerek kalabalık gerekse çok kısıtlı sayıda varlığı, küçük ölçekli bu topluluklaşmaya peşinen (herkesin ortak bir amaca son derece sıkıca bağlanmasıyla ya da tek bir kişiye bağlanması yoluyla) hiçbir birlik kazandırılmadıysa, bu kadar çok başkasının birlikten yoksun olarak aynı yerde bulunması nedeniyle kişide çok özel türden bir kaygı uyanır; parçalanmış benliğin, yitirilmiş birliğin verdiği kaygıdır bu ve kişide en eski çağlara ilişkin hayallerin, organlardan yoksun bırakılma hayallerinin yeniden ortaya çıkmasına neden olur. Topluluk bireyi çok uzak geçmişine geri döndürür, kendini henüz ayrışık hissetmediği, henüz özne olarak oluşmadığı çağlara geri döndürür. Üstelik, kendi içinde birliğe sahip olmadığı için, topluluk kendi üyelerine çeşitli parçalarının tohumlarının saçılmasına ilişkin çok somut zihinsel bir tasarılmayı da kabul ettirir.

Toplantının başlarında, herkes biraz rahatsızken, bazıları kendi adalarına çekilir, bazıları da kalabalığa dalıp topluluğu ele geçirmeyi denediklerinde (her ikisi de aynı amaca ulaşmaya yönelik birbirine karşıt iki yoldur; amaç ise, kendi mitik benliğini koruyup sürdürmektir), kaygı kaynaklı bütün bu heyecan ve davranışların altında yatan imge, yani henüz topluluk olmamış topluluğa ortak imge, parçalara ayrılmış beden imgesidir. Herkes bu imgeyi üretmeye katkıda bulunur, herkes bu imgeden korkar ve karşılaşmak istemez, buna çaba gösterir. İşte, bu imgeyi aşarak onu geçersiz kılabilindiğinde topluluk da bir topluluk

olarak var oluş kazanmış olur. Topluluğun diyalektik anlamda, kendi üstündeki ilk çalışması, yani kurucu *aufheben* de budur işte.

Gerek bu çalışmanın güçlüğü, gerek parçalara ayrılmış beden imgesinin tetiklediği çok güçlü, çok ilkel kaygı (şu ya da bu ölçüde bir an için bir arada yaşamaya mahkûm edilmiş ve de fizik anlamda birbirlerinin çok yakınında bulunmaktan kaçınamayan bireylere çok kolay bulaşabildiği için güçlenen bu kaygı) sayesinde çok sık gözlemlenmiş bir dizi tepkiyi anlayabilmekteyiz. Toplantıya katılmayan ya da donuk kalan kişiler, toplantı bittiğinde ya da ara verildiğinde, koridorlarda ya da köşedeki *café*'de yeniden yaşama döner, en sonunda inadı bırakıp ağızlarını açarlar. Geriye doğru kaçarlar. Bazıları da ileri doğru kaçarlar, suskunluk olur olmaz, ne pahasına olursa olsun bozarlar, bir program yapılmasını talep ederler, durmadan yeni yeni amaçlar edilmesini önerirler, oysa topluluğun böyle bir şeye teşvik edilmiş olması bir yana bunu üstlenebilecek kadar olgunlaşmadığı da kesindir. Bazıları ise, kendi Benlik'lerini ve topluluğun yapmacık birliğini yeniden kurmak amacıyla komuta etmeye çalışırlar. Sonuçta, bazı düşünceler temcit pilavı gibi ısıtılıp ısıtılıp ileri sürülür, ısrarla, hınçla dile getirilir, bütün bunlar da altta yatan kaygıyı açığa vurmaktan başka bir şey değildir zaten; örneğin, toplantı yapmanın hiçbir işe yaramadığı, bitmek tükenmek bilmeyen, yorucu, usandırıcı işler olduğunu, insanı canından bezdirdikleri, zaman kaybından başka bir şey olmadıkları, insanın kendi bürosunda tek başına ya da sadık sekreteri ve çalışma arkadaşlarıyla birlikte çok daha verimli çalışabileceği, insanların tek başlarına toplu halde çalıştıklarından çok daha iyi çalıştıkları, ya da bu kadar kişi başka başka görüşmeyken tartışmak neye yarar (peki, ama herkes aynı görüşü benimsemişse ne-

den tartışma açılsın ki?) ya da toplantının bir yere varamamasının nedeni hep aynı kişilerin konuşması, hep aynı kişilerin de susması, yok eğer şu çenebazlar biraz sussa, susanlar da ağzını açsa her şey yoluna girer (oysa, topluluğun yapısı değişmiş olmaz ki) denir.

Siyaset, din ve ahlak felsefesinin topluluklar konusundaki bilim-öncesi bilginin temel bir kavramı olacak kadar uzunca bir süre incelediği canlı organizma eğretilmesi de böylece açıklanmış olur. Bu eğretilme, topluluk psikolojisinin öncüleri ve Sartre tarafından (*Diyalektik aklın eleştirisi*, 1960) çok yerinde olarak, topluluğun nesnel gerçekliğine denk düşmemek ve toplulukları ele alan gerçek bir bilimin oluşmasının karşısına dikilen epistemolojik bir engel olmakla suçlanmıştı. Ne var ki, getirilen bütün bu eleştiriler söz konusu benzetmenin tarih boyunca bu denli kalıcı olmasını, herhangi bir topluluğa katılanlar kadar söz konusu topluluğun sorumlularına da kendini bir bakıma doğal ve tartışılmaz böylesi bir güçle kabul ettirmesini de açıklayamamaktadır.

Parçalara ayrılmış bedeninin her yanda hazır ve nazır olan imgesiyle bir araya gelmiş kaygılı bireyler bu imgeyi aşmayı, yeniden güvenlerini kazanmayı, algı ve duyum düzeyinde kendilerini yeniden birer insan olarak görmeyi, hoş, ortak bir heyecan hissetmeyi başardıklarında, artık sahip oldukları duygulanımsal havayı ve az önce yaşadıkları başkalaşımı betimlemek için kullandıkları, ortak eylem ve düşünceler doğurabilecek olumlu bir duyguyu yaşadıklarında, bir “biz” duygusunun, başka deyişle, her bireyden üstün ve de her bireyin katıldığı daha üst bir birliğin dünyaya gelme tehlikesiyle karşı karşıya kalırlar; böylece topluluk dünyaya gelmiş olur, canlı bir “beden” olarak dünyaya gelmiş olur. Herkes de kendini onun bir “üyesi” sayar (“üye”, ya-

ni “organ, örge, uzuv” –gündelik dil bir topluluğa katılanları belirtmek için doğrusu bundan daha güzel bir söz bulamazdı herhalde; biyolojik bir benzetmeden elbette ki yine biyolojik bir söz türetilbilirdi zaten). Birbirine kaynaşmış olan topluluk sonunda farklılaşıp örgütlenir, organlanır; biyolojik benzetme yine son derece güçlü: söz konusu topluluk karar, yürütme ve denetim “organları” ile donatır kendini. Sonunda işler doruk noktasına varır, topluluk devlet tarafından tanınır, kurumlaşır, hukuki bir statü kazanır, parasal yardım almaya başlar: “resmi bir organizma” olup çıkar, sözgelimi bütün bu üçüncü dereceden “bünyeler”de (bir bütün olarak ele alındığında toplumsal “bün-yen”nin önemli organları olan büyük devlet kuruluşları gibi) yer alan işçi “hücreleri”nden biri olup çıkar.

Topluluk çerçevesinde yeniden elde edilen birlik, olabilecek her türlü birlik örneği (aritmetik, kimyasal, cinsel, mimari, vb.) arasından canlı beden ile karşılaştırılmayı seçiyorsa, bunun nedeni, yeniden organlarına kavuşan bu bedenin, organlarından yoksun kalmış ilksel bedenin diyalektik yadsınması, uzlaşmaz, antagonist imgesi olmasıdır. Bu eğretileme gerçek olgular düzleminde yanlış, alay edilesi olabilir, ancak tüm güçlü düşünceler gibi son derece etkili, canlı ve inandırıcı olduğu da su götürmez; bunun nedeni ise, topluluğun *imgesel* gerçekliğine denk düşmesi, altta yatan güçlerin işleyişine kumanda eden imgelerin dönüşümünü tıpkı mitler gibi dile getirmesidir.

Topluluk eğretilemeleri

Topluluğu konu alan toplu tasarımlamaların bazıları son derece ölküleştirilmiştir; bunlara göre topluluk bazı değerlerin mutemetidir; bu tasarımlamalar topluluğa ilişkin hazır kalıplar sunarlar. Bilim bu alana ayak basıncaya kadar insanın bu kalıp-

lardan kendini kurtarması çok zordur.

Bir canlı organizma olarak topluluk

Bireylerin etkin ve kaynaşmış bir topluluk içinde yaşadıkları karşılıklı bağımlılığı anlatmak için, canlı bir bedendeki organların birbirlerine bağımlı olduğu benzetmesini kullanmak gelenekleşmiştir. Bu benzetmenin İ. Ö. 500 dolaylarında yaşamış olan Roma konsülü Menenius Agrippa'dan kaynaklandığı bilinir. Aktarıldığına göre, Menenius Agrippa pleblerin ayrılıkçı hareketine nasıl son verdiğini şöyle anlatır: insan bedenindeki organların mideye besin taşımadan (bunun tersi de doğru elbette) yaşayamayacağını ve bu organların mideye besin sağlarken başkası için çalıştıklarını sanmalarının aldatıcı bir izlenim olduğunu, çünkü mide ile organların yaşam için vazgeçilmez olduklarını, buna karşılık yaşamlarını sürdürecektir besinleri ve korunmayı aldıklarını söylemişti. *Korinthoslulara ilk Mektup*'ta (XII, 12-30) havarilerden Aziz Pavlos yaşanan iç çatışmaları ve düşmanlıkları Hristiyan meclislerinde mahkûm eder ve bunları aşmak amacıyla topluluk ve toplum kavramlarına yüzlerce yıl boyunca damgasını vuracak olan bu benzetmeyi kullanır. Bir cemaat üyeleri (ve de Hristiyanların tümü) hem son derece çeşitlenmiş hem de dayanışkırtılar, der; kimse kalkıp da bütün rolleri üstlenemez; en az görülenler bazen en yararlı olanlardır zaten; uzlaşmaz çatışmalar yaratmayan bu farkların, karşılıklı bağımlılık açısından ele alınması gerekir; cemaatin bütün üyeleri birbirlerine karşılıklı olarak yardımda bulunmalıdır. Bütün bu farkların birliği ise, onlara hep aynı ruhun can vermesinden kaynaklanır. Günümüzde şöyle diyeceğiz: inanç ve amaç birliği. Pavlos sözlerini mistik bir görüş ile bitirir: "Sizler, herbiriniz kendi katkınız kadar, İsa'nın bedenisiniz, organlarısınız.

Günümüzde, topluluğun bir tümellik olduğunu söyleyeceğiz: XIX. yüzyıl sonunda Durkheim “parçalarının toplamından farklı bir bütün” demişti; doğru da söylemişti. Ne var ki, canlı organizmada saptanan ve çok uzun bir dönem boyunca tanrılaştırılan şu iç ereksellik, yani parçaların bütünü korumasına ve bütünün amacının gerçekleşmesine yardımcı olmasına yol açan ereksellik bundan kaynaklanmaz.

Böylece Hristiyanlaştırılmış olan biyolojik benzetme ilk baştaki yararçı anlamını genişletip, ruhani bir anlam da kazanır. Ruhun bedenin birliğini sağlaması ve bu birliği dışavurması gibi, bir topluluktan ya da daha doğrusu birliğe kavuşmuş bir topluluklaşmadan da, bu topluluklaşmanın ahlaki değerini ve etkililiğini sağlayan ve dışavuran bir ruh durumu yayılır ki buna *beden ruhu* denilir. Aziz Pavlos’un mektubu ile Menenius Agrippa’nın ders vermek için anlattığı öykünün (topluluğun yaşamı ve eylemi görev bölümü gerektirir, üstlenilen rollerin birbirini tamamlaması, işlevler arasında, dolayısıyla bu işlevleri yerine getiren kişiler arasında bir aşamalandırılma olması gerekir ve eğer bu iç örgütlenme üyeler tarafından kabul edilip, pratik sonuçlar açısından etkili de olmuşsa, topluluğun moralinin yükselmesine katkıda bulunmuş olur) hakikat payı ortadan silinip, yerini daha önceki koşulların gerçekleşmesiyle ilgilenmeksizin, ne pahasına olursa olsun böyle bir moralin yerleşmesini ve sürdürülmesini zorunlu kılan bir cemaat mistiğine bırakır. Ortaçağ’da ya da Fransız Devrimi sırasında toplum düzeyinde ortaya çıkan büyük topluluklaşmalar (Ortaçağ’da kilise, Fransız Devrimi sırasında da ordu) işte bu mistiği överler.

Biyoloji alanında yaşanan ilerlemeler söz konusu benzetmenin daha da sağlamlaşmasına yarar.. Bir organın beden bütününe birliği üstüne titrediği ve bütün ötekileri yönetme göre-

vini üstlendiği öğrenilir, bu organ beyindir. Bu durumda başkanlar da topluluğun beyinleri, yönetici sınıflar ise toplumun beyinleri olup çıkar. İç ortamın dengesi keşfedilir: toplumbilimciler, toplumsal psikoloji uzmanları, toplulukların bağrında bir homeostasi işlevi bulunduğundan söz etmekte bir sakınca görmüyorlar; ve bu işlevi tartışma toplantılarında tespit edip sözlü alış-verişler sayesinde kalıcı bir toplumsal düzenleme sağlanabileceği görüşündeler. Anılan bu sözlü alış-verişler, organizmanın bağrında gerçekleşen kimyasal alış-verişlere her bakımdan benzetilmektedir.

Organizmayı temel alan bu eğretileme son derece inatçı, üstelik her yana da sızabiliyor. İnsanın aklına gelmez ama “üyeler, uzuvlar, organlar, *organismes, corporations*³ sembiyoz gibi en sıradan sözcükler bile bu benzetmenin taşıyıcısı olabiliyor.

Oysa insan topluluğu ile canlı organizma arasında çok önemli farklar vardır. Bir canlı organizmada beslenme, soluk alma, dolaşım, sindirim, boşaltım, üreme, yürüme gibi son derece kesin birçok işlev gerçekleşir. Dikkat edilirse, topluluk içinde yerine getirilen işlevlerle bunlar arasında hiçbir paralellik bulunmamaktadır. Kaldı ki, insan bir bütünün hücresi ya da organı olarak davranmaz; önce kendi çıkarının, kendi, zevkinin peşinde koşar; insan aynı anda birden çok topluluk ya da topluluklaşmaya katılır, yer aldığı topluluktan ayrıldığında ise ille de yıkılıp gitmez, yer aldığı topluluğu değiştirebilir, bir topluluk içindeki işlevini değiştirebilir, yeni yeni topluluklar oluşturabilir. İnsan devingen ve değişken bir organdır; oluşturduğu topluluklar da değişken yapıya sahip organizmalardır. Ne var ki, bütün

3 Tümü de bedene ve uzuvlara ilişkin sözcükler: Fr.*corps* –beden ve Fr.*organe*–uzuv, organ ya da Fr. *Membre* –uzuv, üye, bedenün üyesi ya da topluluk üyesi; giderek, meslek kuruluşları, korporasyonlar, yani loncalar, hücre, çekirdek, *cellule* –canlı cansız hücre ya da örgütlenme birimi. (Ç. N.)

bu güçlükler organizmacı benzetmeyi zayıflatmaya yetmez, yalnız kendini yenilemek zorunda bırakırlar, o kadar: bedeninin güzelim birliği yeterli olmuyorsa, o halde insanlara gereken moral örneğini hayvan toplumlarının güzelim birliği verecektir bize. Çünkü bu konudaki beklenti, toplulukların gerçekte nasıl işlediğini ortaya çıkartmak değil, ama bireylerin enerjilerini kendinde toplayacak, insanın doğal bencilliğinin üstesinden gelecek ve de tıpkı Eflatun'un arketipleri gibi, insanların bir toplumsal düzene inanmasını, bu düzene kolayca boyun eğmelerini sağlayacak bir mit oluşturmaktır.

Toplumsal karakterlere sahip böceklerle gönderme yapmak, ahlak ve siyaset yazınının sıkça ele aldığı en sıradan konulardan biridir. Arı kovanı, yılmadan çalışma, disiplin, örgütlü çalışma, iş bölümü, görev dağılımı, dayanışma ve ortak malların korunması konusundaki en tanıdık örnektir. İyi topluluk çalışan, uğuldayan, birşeyler vücuda getiren, ambarını dolduran, sermayesini tutumlu biçimde yöneten bir arı sürüsüdür. Kovan çok kalabalıklaştığında, bir bölümü göç eder ve başka yerde yeni bir site kurar, böylece metropol uygarlığını yeniden üretirler. Buna karşılık, beyaz karıncalar, herhalde insanlar için besleyici ve lezzetli herhangi bir bal üretmedikleri için olacak, kötü topluluğa örnek sayılırlar: her tarafı istila eden, bereketli bir bağlaşık, sinsi sinsi yıkıp geçen bir güç.

Bütün bunlar birer insana benzeten görüşten ibarettir. İnsan, içgüdüleriyle hareket eden, sinir sistemi farklılaşmamış, var oluşu boyunca birçok kez fizyolojik değişiklik geçiren, yani toplumsal işlevi değişen, uyarılarını tek üreyen bir kraliçe böcekten alan, dişilerin oluşturduğu toplumlarda yaşayan bir böcek değildir. Çeşitli zihinlerin eş-güdüm içinde çalıştırılması, toplumsal mirastan, alışkanlıktan ya da doğuştan edinilmiş dona-

nımdan kaynaklanan, bireyler arasında eşit dağıtılmamış olan olanaklar arasında etkin bir denge kurmaları için erkekleri bir araya getirmek sorunları da ayrıca apayrıdır.

Bir makine olarak topluluk

Doğadaki topluluklara, dolayısıyla bu toplulukların yönlendirdiği örgütlenmelere psikososyolojik müdahalede bulunma yöntemi geliştirmiş ve bu yöneme *socianalyse* adını vermiş olan J. Ve M. Van Bockstaele ile başlayalım. Sibernetikten devraldıkları ve bağlı sistemler uzmanı olan G Senouillet ile birlikte geliştirdikleri bir modelden esinlenmişlerdi. Söz konusu topluluk bir kara kutudur, yani bilinmedik mekanizmalardan oluşan, içi görülemeyen bir sistemdir. *Socianalyse* uzmanlarından oluşan takımın görevi, kara kutu-topluluğun nasıl işlediğini anlamak ve bu bilgiyi topluluğa aktarmaktır. Kendisine *socianalyse* uygulanan doğal topluluktan, kendi işleyişini *socianalyse* uzmanlarına (nasıl işlediği konusunda ilk topluluğun kendi kendine sorular yönelten bir kara kutu olduğu –bir süre için olsa da– varsayılmaktadır) yansıtması istenir, böylece *socianalyse* uzmanları, yeniden kara kutu halini almış olan doğal topluluğa nasıl işlediğine ilişkin yapılan analiz taslağını iletebilecekler ve bu böyle sürüp gidecektir. *Socianalyse* uzmanlarının işe karışmasıyla birlikte sisteme geri beslemeli bir denetim mekanizması da (*feedback, control system* ya da denetim kumandası) sokulmuş olur. Dolayısıyla, “G” giriş sinyali (amaçları hedef) bir aygıt “A” (fark saptayıcı) kullanarak “Ç” çıkış sinyaliyle (topluluk tarafından elde edilen sonuç) karşılaştırılır. Öyleyse topluluk bir yandan “G” ve “Ç” arasındaki fark, bir yandan da “G” ana girişinden geçmeyen tüm ikincil sinyallerin oluşturduğu bozulmalar ya da gürültüler ile komuta edilmektedir.

Yazarlara göre, sistemin ana işlevleri dört ayrı işlem öbeği tarafından oluşturulmaktadır:

1. Sistemin işleyişi için devreye sokulan enerji kaynağını gerektiren devindirici işlev;
2. Farkların bütünleştirilmesine yönelik bir işlev; bunun amacı, giriş ve çıkış arasındaki farkların ortadan kaldırılmasıdır;
3. Tepki verme süresinin yol açtığı gecikmenin ödünlenmesi işlevi; ödünleme, çıkışların önceden kestirilmesiyle gerçekleştirilir;
4. Girişte uygulanan bir önceleme ya da hedefin devinimlerinin öngörülmesi.

Demek ki, topluluğun işleyişi, performansların sisteme verilen güç ile (1. nolu devindirici işlev) bilgi tarafından sağlanan denetim (2, 3, 4. nolu işlevler) arasındaki etkileşim sonucu elde edildiği bir sistemin işleyişi olacaktır. Bu şema, sibernetikte çok daha yeni bir kavram olan “gönderme ölçütleri” kavramı işe katılarak yetkinleştirilebilir.

Bu şemanın yapay bir kimliğe sahip olduğu açık-seçik ortadadır. Bu şemayı oluşturanlar da gerçekte bunu terk etmiş durumda. Böylesi şemaların başlıca tehlikesi, sözde-bilimsel bir kuram görünüşü altında, psikososyolojik eğitim ve müdahale konusunda tam anlamıyla ampirik bir uygulamayı gizlemesi ve birey ve toplulukların “vahşi analizine” kapıyı açmasıdır.

Topluluğu bir makine olarak ele alan bu modeli biraz daha yakından inceleyelim. Yakın zamanda ortaya çıkan bu eşleştirme, sanayi kuruluşlarında iş akışının akılcı temellerde örgütlenmesini amaçlayan Taylorculuk yöntemleri ile Descartesci kaynaklı makine-hayvanlar kuramının çizgisinde yer almaktadır. İnsan organizması bir makine olarak ele alınmaktadır; karşımıza dikilen sorun bu makinenin azami verim alınabilecek biçim-

de ayarlanması, bakımının yapılması, yaşasının sürdürülmesinin sağlanması ve işletilmesidir; bütün makineler gibi insan makinesi de, dış doğadaki kaynakların, yoğun ve akılcı biçimde işlenmesine yarar. Hareketlerin makineleşmesi ve işlemlerin planlanması da bundan kaynaklanır.

Ancak insan organizması vasat bir makinedir, yalnızca kaba sinyalleri algılayabilir, uyanık değildir, gücü sınırlıdır, çabuk yorulur. Mekanizma sağlayıcılarının yaşadığı gelişim sayesinde, kendi çalışmalarını kendilerine verilen programa göre denetleyebilen otomatikleştirilmiş bütünler yapılabildi; böylece, insan da gözetim ve onarım işlevlerine indirgenmiş oldu.

Bu şema zamanla sibernetiğin etkisiyle insan topluluğunu kapsayacak kadar genişletildi. Topluluk dengeye kavuşmuş bir yapı, bir karşılıklı bağımlı işlevler sistemi (işlevlerin birbirlerine olan bağımlılığı, bireylerin birbirine bağımlılığından daha önemli sayılır) olarak tasarlanır. Bu makineyi harekete geçiren enerji ise, uzuvların güdülenmesidir; program, topluluk üyelerinden her birinin hedefe ilişkin algılamalarının çatışması sonrasında oluşturulur; makinenin bakımı ise, sözü dolaştırmadan, doğrudan doğruya topluluk içindeki görüşmelerle, yani yapılan ortak tartışmalarla sağlanır; düzenleyici mekanizma ise, üyelerin hedeflenen amaç konusundaki tatmin olmuşluk ve olmamışlıklarının bilançosu ve topluluk davranışının bu bilanço ertesinde ve de kesintisiz biçimde yeniden düzeltilmesiyle oluşturulur. Otomatikleşmiş bir sistemde olduğu gibi, bu sistem de *feed-back*, yani sistemin kendi işleyişi ve kendi sonuçları konusunda yanıt olarak edindiği bilgi sayesinde kendi kendini ayarlar. Bu açıdan bakıldığında, aynı takımda yer alan kişileri *feed-back* vermeye ve almaya alıştırmak, takım çalışmasının en iyi hazırlığı olacaktır. Eğitimciler ve topluluk psikologları bu şemaya uygun

olarak topluluk teşhisi ve toplu çalışma alıştırmaları yaptılar. Doğal bir topluluğun kendi işleyişine ilişkin imgesini, bu imgeyi ona geri gönderecek olan psikososyologlara yansıtması, denetimli toplumsal değişiklik modeli yanında örgütlenmeler yapılacak psikososyolojik bir müdahale modeli olarak kabul edilmelidir. Doğal topluluk (yönetim kurulu, yürütme kurulu vb.) amaçladığı hedefler ile o zamana kadar tam anlamıyla bilinmese de elde edilmiş hedefleri karşılaştıracak ve bir “denetim kumandası” kullanmayı öğrenecektir; bu “kumanda” sayesinde ise, topluluğun keyfi ya da körükörüne ilerleyişini bir sistem sağlayıcısının ilerleyişine dönüştürecektir.

Ne var ki, yaşanan deneyimler, ister eğitim amaçlı gelip geçici nitelikli topluluk, isterse doğal topluluklar söz konusu olsun, toplulukların başka biçimde davrandıklarını göstermekte; öte yandan, önerilen modelin, en azından biyolojik cemaat miti kadar ülküsel ve yapay olduğunu da göstermekte. Toplulukların gerçek işleyiş süreci ve yasalarını ortaya çıkartmak yerine, toplulukların nasıl işlemesi gerektiğine dayanarak topluluklara ilişkin bir kuram oluşturulmakta. Bireysel psikolojinin çok uzun zamanda üstesinden gelebildiği bu engel, şimdi de topluluklar psikolojisinin karşısına dikilmiş durumda. Buna göre, topluluğun kendi kendini çözümlemesi kendi kendini ayarlamasına, bu da kendi kendisini programlamaya yol açacaktır: çok eskiden, ahlaka uygun davranış ve bireysel istenci açıklamak söz konusu olduğunda her şeyi kırıp geçen bilim-öncesi bir şema ile yeniden karşı karşıya bulunmaktayız; bu şemaya göre vicdan muhasebesi sayesinde, bir yaşam programı biçiminde örgütlenebilecek kararlara ulaşılabilirdi.

Topluluğun yaptığı toplantılarda, bazı üyelerin öteki üyeler konusunda beslediği duyguların *geri bildirimi*’nin topluluk için-

deki gerilimleri çözdüğü, kişilerin birbiriyle daha iyi anlaşmasını sağladığı da görülür. Ne var ki, bu son derece heyecanlı, hatta dramatik bir havada gerçekleşir ve topluluk üyelerinin pek çoğunda da bilinçlenme ve daha başka iç psikolojik dönüşümler, sarsıntılar eşliğinde yaşanır. Bu türden bir *feed-back* bir alıcı ile bir verici arasındaki iletişimde değiş-tokuş edilen bilginin ayarının düzeltilmesi olmakla kalmaz. Kaldı ki, topluluklar içinde gerçekleştirilen *feed-back* çoklukla etkisiz kalır, bitip tükenmek bilmez, yersiz ve zamansız olur; *feed-back*'in kimi koşullarda topluluğun işleyişini bozduğu ya da dağıttığı da görülür; öte yandan, *feed-back* belirli bir kesimin kendi görüşlerini kabul ettirmek, kendi isteklerini karşılamak için düzenlediği bir dolap olabileceği gibi, belirli bir azınlığın çoğunluğun yapıcı eylemine karşı çıkmak için yaptığı bir manevra da olabilir.

İşte, program ya da programlama kavramı böylesi kafa karışıklıklarına açık ne yazık ki. Kesin ve belirli bir dönemde yapılması gereken maddi etkinlikler dışında, hedeflediği programa uymuş bir topluluk gören var mı? Bir makinenin programı, önceden saptanmış, zamanlanmış, nicelendirilmiş işlemlerin otomatik biçimde zincirlenmesidir. Bir topluluğun programı ise eylem için bir kılavuz, genel bir yöneliş, uzak hedefler ile sınırlı ve anlık amaçların eklemlenmesidir. Son olarak da, bir topluluğun kendi programını daha üst bir otoriteden hazır biçimde almak yerine, çok daha iyi üstlenmek amacıyla, kendisinin yapması yeğlenecek bir durumsa da, bir topluluğun kendi programını kendi kendine üretebilmesi olanaksızdır. Program, söz konusu topluluğun eylem alanı olan gerçeklik kesimiyle birlikte, aynı kesimde etkinlik gösteren rakip, birbiriyle uzlaşmaz ve birbirini tamamlayıcı topluluklara ilişkin bilgilerin de edinilmesini gerektirir. Söz konusu gerçeklik değişken olabilir, öteki toplulukların

etkinliği nedeniyle değişebilir; bu topluluklar evrim geçirebilir: o zaman programın yeniden ayarlanması gerekir. Bazı veriler gerçeklik tarafından dayatılmış olabileceği gibi, başka topluluklar tarafından bilinen veriler de olabilir, öyle ki, bu veriler bilin-medikçe herhangi bir program ya başarısız kalacak ya da yanlış yapacaktır. Başka topluluklarla bu konuda görüş alış-verişi yapmak, pazarlığa oturmak, bazı topluluklara boyun eğmek, topluluklar arasında bilgi değiş-tokuşu sağlayan, değişik topluluk üyelerine, araçlara başvurmak değişmez uygulamalardır.

Toplulukların kendi kendini programlaması ve ayarlaması düşüncesi bir efsanedir; her efsane gibi bu düşünce de bir umudu, bir “programı” dile getirir; bu efsaneyi kuranlar da kendi isteklerini gerçeklik saymaktalar. Kendi kendini ayarlamaya yönelik öğeler her toplulukta vardır; topluluk ille farkında olmasa da, şu ya da bu ölçüde başarılı olarak işgörürler zaten. Bunların daha iyi çalışmasına çalışılabilir. Ne var ki, kendi kendini ayarlama işlevinin ayrıcalıklı kılınması, mutlak güç konumuna yükseltilmesi, topluluğa ilişkin tüm sorunları çözme aracı kılınması topluluğun doğasına ters düşer. Buna karşılık, topluluk içi ayarlama gerçektir, karşılaştığı güçlükler, uğradığı başarısızlıklar, sağladığı yararlar tartışılmaz. Kendi yaşamını sürdürmek, başarılı olmak için her topluluk programını, geçerli biçimde dile getirilmiş ya da eylemler yoluyla dolaylı biçimde dışa vurulmuş olmaları koşuluyla, başka toplulukların manevraları, eleştirileri, dayatmaları, öğütlerine göre gözden geçirir. Başka toplulukların uyguladığı ayarlamadan kaçınan, kendi üzerine kapanan, toplumsal dokunun getirdiği besinlerden kendini yoksun bırakan bir topluluk, şizofrenik bir topluluktur. Aynı şekilde, davranışını bir tek kendi öz-denetimine bağlı kılan ve kendini takıntılı gibi başkalarının etkisinden uzak hissetmeye ya da suç-

lu gibi toplumsal denetimden kendini kurtarmaya çalışan birey de patolojik bir durumdur. Kendi kendini ayarlama ve kendi aralarında ayarlanma zorunluluğu arasında nasıl bir dengeye kavuştuklarını inceleyerek toplulukların tipoloji ve psikopatolojisini oluşturmaya çalışabiliriz. İkna edilebilir topluluk, öz-denetimi bırakıp kendi aralarında ayarlanmayı benimseyecektir; sapkın topluluksa bir tek öz-denetimi kabul edecektir. Histerik topluluk ilk örneğe yaklaşacaktır; paranoyak topluluksa ikincisine. Normal topluluk, bu iki zorunluluk arasında uzlaşmalar gerçekleştirme becerisine gör tanınacaktır.

ÖZET:

TOPLULUKLARA İMGESEL DÜNYAYI TANIŞTIRMAK⁴

Gerçek ya da yapay insan topluluklarının gözlemlenmesi, canlandırılması ve analizi bir dizi araştırmanın açılımı ve varsayımı gerektirmektedir. Küçük toplulukların psikososyolojisi alanında benimsenen düşünceler nelerdir? Toplulukları ilgilendiren olguları, fizik güçler arasında gerçekleşen bir oyun olarak yorumlayan Lewin'in bu olgulara ilişkin bilimsel tasarımlama önerisinde bulunan ilk kişi olduğu bilinir. Buna göre, bir topluluğun davranışı, kendisine uygulanan iç ve dış güçlerin bileşkesi olacaktır.

Gerçekte, söz edilen güç ilişkilerine göre davranan topluluk sayısı az olduğu için, bu şemanın geçerli olduğunu söylemek güçtür. Yapılan gözlemler, yapmak istedikleri kendi iç gerçekliğine ve dış gerçekliğe aykırı düştüğünde topluluğun güçlük-

4 1965 yılı Şubat ayında Aix-en-Provence'ta verdiğim konferans tutanaklarından oluşan bu özet, konferansta ele aldığım konuların pekçoğunu kısaltılmış biçimiyle aktarmakta.

lerinin de başladığını göstermiştir. Genelde, işleyişini iyileştirmek amacıyla bir psikososyoloğun müdahale etmesini doğrulayan da, işte topluluğun içine düştüğü bu “dramatik” durumdur zaten.

Bu durumda başka bir varsayımda bulunulabilir: topluluk ile gerçeklik, topluluk ile kendisi arasında, gerçek güçler arasındaki ilişkilerden başka bir şey bulunmaktadır; var olan ilkel bir *imgesel* ilişkidir. Topluluk ile kendisi, topluluk ile çevresi arasına giren imgeler, şimdiye dek ihmal edilmiş ya da başka nedenlere bağlanmış süreç ve olguları açıklar.

Bu açıdan bakıldığında, Lewin ve arkadaşlarının 1942 yılında Amerikalı ev kadınlarının beslenme davranışlarında yaşanan değişiklikler konusunda yaptıkları araştırmalardan söz etmek yerinde olur.

Bu araştırmanın başlangıç noktası, “soylu” ete göre daha ucuza satılan, dana özdeği, yürek ya da böbrek gibi “bayağı” parçaların satın alınması konusunda gösterilen dirençti. Bu direnmenin önyargılara dayandığı varsayılmaktaydı. Tartışma topluluğunun (yönlendirilmiyordu) amacı, bu araştırmaya katılan ev kadınlarının söz konusu önyargıların bilincine varmasını sağlamak, böylece beslenme alışkanlıklarının değişmesine de yol açmaktı. Lewin’in yorumu bu kararın dinamik temelleriyle ilgili olsa da, önyargının psikolojik içeriğini açıklamamaktadır. Oysa, bu önyargı imgesel alanda, bireyin tarihi boyunca, pisin, kirlinin, yasağın alanına adım atmaktadır. “Sakatat” “kötü nesneler” kategorisine (M. Klein) girer. Nitekim insan tehlikeye düşmeden kötü nesneleri yiyemez ki. Yapılan tartışmalar süresince, yöneticilerin sakatat denilen parçaların kalori açısından nasıl zengin olduğunu söylemesi ya da nasıl pişirilmeleri gerektiğini bildirmesi, kötü nesneyi iyi nesneye

dönüştürmeye ve önyargının altında yatan çağrışımları (örneğin, sidik ve böbrek kokusu) nesnelleştirmeye yeterli olmuştu. Değişiklik imgesel düzlemde gerçekleşmişti.

Daha yakınlarda yapılan bazı gözlemler, bir topluluk durumunun her şeyden önce ve özünde en arkaik imgesel tasarımlar düzeyinde yaşandığını gösterdi. Bu tasarımlamaları belirlemek için yola koyulduğumuzda karşımıza çıkan ilk gerçek, “topluluk” sözcüğünün Batı dillerine en geç katılmış sözcüklerden biri olmasıdır. XVII. yüzyıl sonlarında İtalya’dan Fransa’ya ithal edilmiş olan “topluluk” terimi başlangıçta güzel sanatlar alanına ait bir sözcüktü ve resmi ya da heykeli yapılmış konu topluluklarını anlatmaktaydı. Yazın alanında ilk ortaya çıktığı yapıt ise Molière’in Val de Grâce konulu şiiriydi. XVII. yy. ortalarında “topluluk” denildiğinde, canlı kişilerin bir araya gelmesi kastedilirdi, XIX. yüzyıldan itibaren de inanılmayacak kadar yaygınlaşır (elektrojen grupları, okul toplulukları, matematikteki gruplar kuramı, küçük toplulukların psikoloji açısından incelenmesi). Bu sözcük sürekli içinde yaşadığımız gerçekliği (aile topluluğu, arkadaş topluluğu, hücre, sendika, çalışma topluluğu, takım) belirtebilecekken, bu gerçekliği belirtebilecek ayırıcı bir terim olmadığı göze çarpar. Böyle bir terim ortaya çıkar çıkmaz, belirtebileceği psikolojik gerçekliği gizlemeyi amaçlayan sözlük anlamları yüklenir. Üstelik, ne Latince ne de Yunancada “küçük topluluk” terimini karşılayabilecek bir sözcük bulunmamaktadır; bu da, topluluk kavramının var olmadığı anlamına gelmektedir. Bu dillerde bir yanda birey, öteki yanda ise, toplum vardır ve bu karşıtlık toplumbilimin en güzel imgesel izleklerinden birini oluşturmuştur, çünkü “tek” birey, zihinsel patoloji kaynaklıdır; normları, idealleri, yapıları ve kurumları, kişilerin ve insan etkinliklerinin somut gerçekliğine

katmayı amaçlayan toplulukların yer almadığı tümel toplum yoktur. Biricik “gözlemlenebilen” topluluktur. Topluluk kavramına karşı bir direnç varsa, bu direnç kesin psikolojik olgulara eklemelenmek zorundadır.

Deneyssel yöntemi, topluluğa ilişkin tartışmaların içerik analizini kullanan araştırmalar, topluluğun kabul edilir biricik biçiminin, “arkadaş” topluluğu olduğunu gösterdi. Çalışma topluluğu ya da bireye kurumsal açıdan kabul ettirilmiş topluluk, bireyin özgürlüğüne yönelik bir saldırı ve tehdit olarak görülür.

Teşhis topluluğu, dışarıya bağlayan köprüler atıldığı ölçüde daha katıksız bir tekniktir. Toplumsal ve mesleki roller gölgede kalır, kişiler birbirini tanımaz, herkes birbirine adıyla seslenir. Bu toplulukların ya da aynı durumu yeniden yaratan her topluluğun (örneğin, kutup araştırmasına gidenler, denizaltı mürettebatı, devriye nöbetine çıkanlar) yaşadıkları sayesinde şöyle bir varsayımda bulunabiliriz: topluluk, katılımcıların her biri tarafından birçok yüzü olan bir ayna olarak görülür, aynanın her yüzü de onun biçimsizleşmiş ve sonsuza dek çoğaltılmış bir imgesini yansıtır. İçinde bulunduğu topluluk durumu, kişiliğinin, ama en başta da bedeninin tanımlanmamış parçalanmışlığının imgesini uyandırır. Çocukları konu alan psikanaliz araştırmaları kadar, çocukluk şizofrenisi, hospitalisme⁵ konulu araştırmalar da, kişinin uzuvlarının kopartılmasından oluşan beden imgesinin zihinsel hastalıkların çekirdeğini oluşturduğunu göstermiştir. En derin kaygılardan biri de, kişinin kendi bedeninin ve psişizminin birliğini yitirmesi kaygısıdır. “Onlar”ın kim olduğunu bilmediğim, onların da “ben”im kim olduğumu bilmedikleri topluluk durumu, bu biçimiyle, bir kaygı kaynağıdır.

5 Yaşamının ilk dönemlerinde bir kuruma terk edilmiş bebeklerin ortaya çıkardığı iletişimsizlik belirtilerinden oluşan kurumsal kökenli sendrom. (B, H.)

Yaşanan ilk karşılaşmaların bu imge ve bu kaygıyla mücadeleye ayrılmış olması bundandır. Örnek olarak, hiçbir yapının bulunmadığı bir yere bir yapı getirmek için verilen olağandışı örgütlenme çabası (başkan seçmek, gündem oluşturmak) ya da herkesin sırayla yaptığı sunumlara başvurmak (son derece kısıtlı bir sonuç alınır bundan) verilebilir: her katılımcı, sorgulandığı duygusuna kapıldıkça daha da az söyleyecek bir şey bulur.

Ben kimim? Topluluk durumunun üyelerinden herbirine sordurduğu soru budur işte. İnsanın yöneltebileceği ve üstlenebileceği en zor soru da budur zaten. Bu durumda, tehdit edilen beden imgesinin topluluk içinde yaşamaya, topluluk içinde çalışmaya, hatta topluluk kavramın kendisine gösterilen direnci açıkladığı yolunda varsayımında bulunmak son derece uygun düşer. Bu varsayımı kanıtlamak amacıyla birkaç örnek verelim.

Herhangi bir topluluk parçalara ayrılma kaygısını ilk kaygıyı aşabildiğinde, gülmek, birlikte yemek yemek gibi etkinliklerle, en sonunda kendisini birbirine bağlayan ortak bir heyecana kapıldı, yani bedenini ta kendisini yeniden kurdu demektir. Topluluğun kendine ilişkin imgesi o anda şudur: biz bir “bün-ye” (“beden”) oluşturuyoruz.

Ne var ki, farklı topluluk tiplerine özgü farklı imge kategorilerini birbirinden ayırmak gerekir. Kitleler olgusu Le Bon’dan beri toplumbilimin sorunlarından biri olmuş durumdadır. Tarda bu olgunun çelişkili kimliğine dikkat çeker: kitle bir yandan edilgen, bir yandan da gittikçe yükselen şiddet yüklü davranışlar sunar. Kitle inançların ve heyecanların bulaştığı (korku panik halini alır, öfke linç etmeye dönüşür) yerdir. Bu çelişkili davranıştan Le Bon kitlenin kadın olduğu sonucunu çıkartır, Hugo’ya göre bu kadın sarhoştur, Zola’ya göre de fahişenin

tekidir. Öteki benzetme ise okyanus imgesidir: derin sulara gömülme, boğulma tehlikesine, kaybolma, ayaklar altında kalma, çığnenme kaygısına bağlanır. Bu karşılaştırma çocuğun anesiyle olan ilkel bağını yeniden gündeme getirir; bu bağ, bir-biriyle hem uzlaşmayan hem de birbirini tamamlayan iki imge düzleminde gerçekleşir: bir yanda, sıcaklık, besin, güven, öte yanda ise, iç tehlikenin ilk tasarımı (yiyip yutan anne). Başka deyişle, kitle kalabalık içindeki insanlar, ortaklaşa sahip oldukları bir imgeyle kurdukları ilişki nedeniyle harekete geçerler; bu da anneye ilişkin “imago”dur.

Çete ise, başka bir imgesel ilişki türünü gerçekleştirir. Çeteye katılmak istediğimde, bana ne baskı yapan ne de eleştiri getiren, bana benzeyen ötekilerin varlığının peşinden giderim. Burada işe karışan imge, benim kendi imgemdir, ama ötekilerin imgesi ile çoğalmış, güçlenmiş, meşrulaşmış bir imgedir; insana güven veren narsisik bir imgedir.

2. gözlem

Vereceğim son örnek ise, gerçek bir topluluğun içinde ortaya çıkan “imgesel” güçlükler karşısında psikoloğa düşen görevi konu alan ve benim başımdan geçen bir olaydır. Taşrada bulunan bir ticari işletme söz konusu; şirketin yönetim kurulu öyle kötü çalışıyor ki toplantı bile yapamıyor. Yönetim kurulu dört kişiden oluşuyor: bir genel müdür, bir personel müdürü, bir teknik müdür bir de atölye sorumlusu. Bu kişilerle bire bir yapılan görüşmeler sonunda, yönetim kurulunun aslında “imgesel” bir sorun yaşadığı ortaya çıktı.

Şirketin hem kurucusu hem de genel müdürü sağlık nedenleriyle emekliye ayrılmıştır, oğlunun kendi yerine geçmesini istiyordu. Ancak yönetim kurulu bu öneriye sıcak bakmaz, emek-

liye ayrılan kurucu üyenin yerine, eski ticaret müdürünün geçmesini ister, kurucu üyenin oğlunun da, babaya nankörlük etmemiş olmak için, personel müdürü olmasını uygun bulur. Bundan böyle, yönetim kurulu üyelerinin tümü de oğulun son derece ihmalkâr olduğunu kabul eder ve tüm hataları oğula yüklerler.

Öte yandan, daha önce Paris'te oturan ve siparişleri kovalamakla uğraşan yeni müdür şirketin nasıl çalıştığını da bilmemektedir: dolayısıyla, yönetim kuruluna kendi düşüncelerini kabul ettirmekten ve üstlendiği sorumluluktan kaynaklanan önlemleri almaktan çekinmektedir. Şimdiki teknik müdür ise söz konusu işletmeyi bir tek kendisinin çalıştırabileceğine inanmakta ve genel müdür olmayı düşünmektedir.

Kendisine danışılan psikolog "Baba"nın halen oğluyla birlikte şirket lojmanlarından birinde kaldığını ortaya çıkardı. Emekliye ayrılmasına rağmen, şirketin gündelik işleyişinden gayet iyi haberdardı: oğlunun fabrikadaki odasıyla doğrudan telefon ilişkisi içindeydi. Yapılan soruşturma sonunda Baba'nın işlerini hep son derece buyurgan biçimde sürdürdüğü ortaya çıktı. Bankacılık alanında çalışmak isteyen oğlu ise, genel müdür olacağı vaadiyle babasının kararına boyun eğmek zorunda kalmıştı. Yönetim kurulu böyle bir şeyi reddedince baba da oğluna personel müdürü olmayı kabul etmesini bildirmiş.

Bu koşullar ışığında ele alındığında, bütün bu kişileri birbirine bağlayan imgesel tasarımı nedir acaba? Tahtından indirilen eski başkana duyulan suçluluk duygusu ve vicdan azabıdır bu: yeni başkan oğulun yerini gaspettiğine inanmaktadır; öte yandan, oğul da, yeni müdürün beceriksizin teki olduğunu kanıtlamak için bilinçsizce sabotaj yapsa bile çalışma arkadaşları ve babası tarafından ihanete uğradığı duygusu için-

dedir. Teknik müdür de kendisine ihanet edildiği duygusu içindedir. Gerçek lider orada bulunmayandır, gözönünde olmayan-
dır, bu kişi, imgesi sayesinde yönetim kurulunu yönetmeye devam etmektedir.

Yapılan müdahale, herkesin yaşanan bu çatışma konusundaki tutumunun bilincine varmasını sağlamak olmuştur. Yeni müdür işin başında olduğunu ve her şeye komuta etmesi gerektiğini anladı. Oğul ise neden herkesin kendisine yüklendiğini anladı: kendi iş alanını batırmaya çalışmakla kendini batırmaya çalıştığını ve kendisini genel müdür yapmamakla son derece haklı olduklarını doğrulamaya çabaladığını anladı; ne kadar becerikli olduğunu personel müdürü olarak göstermeliydi. Baba da sonunda tatile çıkmaya karar verdi.

Başka deyişle, burada da *Totem ve Tabu*'daki mit gerçekleşmiş oldu: kardeşlerin babayı simgesel düzlemde öldürmesi sayesinde, kardeşlerin dayanışık bir bütün oluşturması sağlanmış oldu. Baba imge olarak varlığını sürdürdükçe, kendi yerini kimin alacağı konusunda çocukları arasında bir tek hasımlar arası bir ilişki kurulabilecekti. Bu imgenin bilincine varılması sayesinde, şirketin yaşadığı sorunlar da artık toplumsal ve ekonomik gerçeklikler çerçevesinde ele alınabilecekti.

Özetle, hangi tür topluluk (ister büyük ister küçük, ister çalışma temelli isterse eğlence temelli, ister kültüre ister yaşama yönelik, isterse ekonomik temelli) olursa olsun, dipte yatan imgesel bir tasarımılamaya sahip olduğu ve bunun da topluluğun pek çok üyesi tarafından paylaşıldığı kabul edilebilir. Dahası, topluluk içinde ortak bir şey, bir birlik ancak böyle bir imgesel tasarımılama var olduğu ölçüde olabilir.

Bu tasarımılamalar, topluluğun gerek kendi tüzüğü, gerek toplum, gerekse üyelerinin güdöleri tarafından yüklenen amaç-

lara göre işleyişine engel oluşturabilirler; dolayısıyla, topluluğun iç işleyişinin felce uğramasına ya da gerçeklik karşısındaki tutumunda yanılmasına yol açabilirler.

Ancak bir topluluk etkin bir biçimde işlediğinde bile, gereken dayanışma ve etkililiği elde etmesi de yine imgesel bir tasarımlama sayesinde. İmgelem olmaksızın topluluk da olmaz. Bir imgelemi kovduğumda, yerini hemen başka bir imgelem alır.

Psikoloğun görevi işte bu imgesel tasarımlamalara açık olmak ve içinde yer aldığı ve kendisine danışan topluluklarla birlikte bu tasarımlamaları aydınlatmak ve bu toplulukların söz konusu tasarımlamalarla kendi işleyişlerini engellediği ölçüde de toplulukların kendilerinin bunları aydınlatmasını sağlamaktır.

Ne var ki, bir birey, bir topluluk ya da bir kültür için hep en zor ve en dramatik iş, kendi bilinçdışı hayallerinin bilincine varmasıdır. Dolayısıyla, “açıklama” ya da “ortadan kaldırma” gibi terimler son derece ters düşen pozitivist terimlerdir. Bunun da nedeni, söz konusu bilinçlenmenin, bir bunalım durumunda, ilgili kişilerin dramatik biçimde yaşadığı ve sonuçta filozof Hegel’in *aufheben*, yani hem inkâr etmek, hem aşmak, hem de korumak olarak kavramlaştırmayı denediği bir süreç yoluyla gerçekleşmesidir. İşte, korunan ve aşılan bu imgeler sonuçta insan topluluklarının temel iç gerçekliğini oluşturur.

Fransızcadan çeviren: Alp Tümertekin

Bağlarımız ve Aidiyetlerimiz

İHANET ÜZERİNE NOTLAR*

RENÉ KAËS

Öznellikler-arası bağın istikrarı konusunda bir yaklaşım¹

İhanet, kendi tarihlerinin tekilliği içinde değerlendirilen özneler ile üyesi oldukları kolektif topluluklar arasındaki ilişkilerin birbirine nasıl bağlandığını anlamak için dikkate değer bir olgudur: burada söz konusu olan, aşk ve nesne seçimi, bir topluluğa aidiyet ve bireysel olumlamadır. Bir bağın inkâr, yoksayma ya da kınama yoluyla, başka bir bağ ve başka değerler lehine gerçekleşen bu kopuşu, hain özneyi olduğu kadar, bağı oluşturan tözün, hem psikik hem de toplumsal olarak bir ittifakla (bir sözleşme, bir antlaşmayla) bağlı olduğu topluluğu da krize sokar. Bu bağ psikiktir, çünkü hainde (ve ihanet ettiği kişilerde) hayaller ile parçalanmayı, birlik ile kopuşu, yatırımın sabitliği

* EUGENE ENRIQUEZ, 'Le Gout de l'Altérité', René Kaës, 'Note Sur la Trahison', s. 227-244, Desclée de Brouwer, 1999

1 Ele almayı seçtiğim tema ve Eugène Enriquez'e Saygı Günü'nde orada bulunamayışım gözönünde bulundurularak, bu denemeyi bir ithaf olmadan sunamazdım. Ona şöyle yazardım: "Dostlarının senin için bileştirdiği bahçe toprağına birkaç sonbahar tohumu bırakıyorum. Filizlenecekler mi bilmiyorum, umut ediyorum, bir dosta, ihanet üzerine bir çalışma sunmak konusunda biraz batıl inançlıyım! Ama göreceksin ki ihanetin altında her zaman, güvenilmez bir terazide tartılacak bir parçacık sevgi vardır.

(sadakât) üzerine kurulu inançlarda şüpheleri, paylaşılan ideal-lerde zayıflama yaşantılarını, karşılıklı özdeşleşme yitimlerini, kurucu yanılısamaya ve ortak inançlara saldırı hareketlerini seferber eder ve karşılıklı tanınma ile kabul edilme bağlarını kuran ve meşrulaştıran şeyin sarsılmasına dek gider. Toplumsaldır, çünkü topluluğun kaynaşması, ilkesiyle, örgütlenmeleriyle, kolektif temsilleriyle düzenleme süreçleriyle, kendisini bozan şeyde görünür hale gelir.

Konunun can alıcı noktasına bir örnekle değinebiliriz: ardarda gelen göç dalgalarıyla oluşan, farklı etnik, kültürel ve dinsel kökenlerin karıştığı toplumlar, toplumsal kaynaşmayı sağlamak için, az ya da çok zorlamaya dayanan bütünleşme süreçleri meydana getirmek zorunda kalmışlardır. Özellikle hassas olan bazı tarihsel konjonktürlerde, örneğin Birinci Dünya Savaşı'nı izleyen yıllarda Kuzey Amerikan toplumunda, herkes ihanet şüphesiyle karşı karşıya kalabilirdi (ve basit bir ihbar sonucu sınırışı ya da sürgün edilebilirdi); oysa ki aynı zamanda her göçmen, artık ait olmak durumunda olduğu cemaate sadakatın gerekleriyle, kendisini köken grubuna bağlayan ittifaklara, kültüre ve ideallere ihanet etme hayalleri arasında bir çatışma yaşıyordu. Göç alan diğer ülkeler gibi Fransa da, günümüzde bu tür çatışmalı konjonktürlerden geçmektedir; bunlar, paylaşılan ideallerin krizi ve toplumsal-iktisadi kopuşlar, toplumsal bütünleşme, ırkın saflığı, milliyetçi ve yurtsever radikallik düşünceleri üzerine kurulu cinayet özemleri yol açtığı ölçüde şiddetli hale gelmektedirler.

Amacım, buradan genel bir ihanet sorunsalı çıkarmak değil. Sadece, ihanetin tekil bir özne ile bir topluluğun eklemlenmesi açısından önemli bir gözlem noktası olduğunu; bu eklemlenme, ya ihanet ediminde ya da bu edimin oluştuğu düşüncede (arzu

ya da şüphe hayali) çözüldüğü anda yakalanan iki yüzlü bir belirti olduğunu göstermek istiyorum. Bize, Elizabeth dönemi hainlerinden melodram hainlerine, J. Benda'dan J. Genet 'ye ya da J. L. Borges'e, hatırı sayılır bir hain portreleri galerisi sunan zengin literatürü bir tarafa bırakacağım. Alkibiades'ten Esterhazy'ye, sivil ve askeri tarih de bize, daha geniş bir inceleme için değerli göstergeler getirebilirdi. Bu göndermelerin çeşitliliği bile beni, nesnemi daha sınırlı bir alanla, sıradan bir ihanetin alanıyla kuşatmaya ve bunun için klinik bir yaklaşım önermeye götürecektir.

Üç tür gözlemi dayanak olarak alacağım. Analitik deneyimimde, bir inanç ya da ideolojik aidiyetle kopuş –bir siyasal partiyle bağlarını koparma ya da bir kiliseden ayrılma– yaşamış olan kişilerle birçok kez karşılaştım. Sorgulamak istediğim, başkaları tarafından ihanet olarak damgalanan ya da yaşanan bu inanç yitimi anıdır. Topluluk halinde sürdürülen psikanalitik çalışmada topluluğun örgütlenmesindeki bazı değişim anları, ihanet edimlerini ve hayallerini, ihanet arzularını, şüphelerini ve ihbarlarını ortaya çıkarır. Bu tür topluluklarda, bu bağlaşımların çözümlenmesi ve yorumlanması olasıdır ve çoğu zaman gereklidir de: toplumsal olarak yapılanmış, gerçek topluluklarda ihaneti doğuran ya da ihanet şüphesine düşüren süreçler hakkında bizi aydınlatırlar.

Tedavide ideolojik kopuş deneyimleri ve ihanet hayalleri

Öncelikle otuz yaşlarında bir erkeğin analizi sırasında gerçekleştirdiği bir militanlık² hareketine ve militanlıktan kopuşuna değineceğim. Bu adam, iki yıl önce bir kadın analistle başla-

2 Burada söz konusu olan, günümüz Türkçesindeki ideolojik yüküyle, yasadışı bir faaliyet değil, siyasal ya da toplumsal bir alanda mücadele etmektir (Ç. N.)

yan, ama devam etmeye olanak sağlayamayacak denli uzak bir kentte görevlendirilmesi nedeniyle yarıda kesilen tedavisini sürdürmemi istemeye gelmişti. Analistin görevlendirilmesi, idari bir kararın sonucu olsa da Michaël, kendisini onun tarafından terk edilmiş gibi hissetmişti. Annesinin yanında bir gölgeyle ondan uzaklaştığı bir rüyayı çağrıştırarak onun tarafından ihanete uğradığını söyleyecekti. Her çocuk, annesinin arzusunun kendisinden başka birine yöneldiği gerçeğini kabul etmek zorunda kaldığı anda, annesine olan aşkıyla ihanete uğrar ve Michaël de bu deneyimi yoğunlukla yaşamıştı. O öteki, o gölge, henüz bir yüze ve isme sahip değildir. Michaël, ilk seanstan itibaren, kendisinden söz ederken, bir gölge olduğunu söyledi: çökmüş, güçsüz, işinde hareketsiz bir vaziyette, aylar boyunca bana egzemasını gösterecek ve hastalık kokularını teneffüs ettirecekti.

Bir süre analizden sonra, işine etkin olarak dönebiliyor; ama annesinin onun evinde bir süre kalmasıyla eş zamanlı olarak yeni bir depresyon evresine ve yeni bir egzema döküntüsüne giriyor. Yeniden tehlikede, kendisini felç olmuş ve kaygılı hissediyor ve annesi tarafından nüfuz edilme ve tahakküm edilme hayallerine maruz kalıyordu. Annesi onun evinde kaldığı sürece seansları iptal etmek istiyor, ben reddediyorum. Patronuyla arasında, kendisine verilmeyen bir terfinin neden olduğu çatışma da aynı süre içinde ortaya çıkıyor. Michaël, o zaman bir sendikaya girmeye karar veriyor; burada derhal militan bir konum alacak ve sendikanın, üyelerinin devlet tarafından sömürülerek yoksullaştırılması konusundaki (onun entelektüel düzeyindeki biri için fazla basite indirgeyici) savlarını inanç ve ateşlilikle savunacaktır.

Üyeliğinin ilk aşamalarında sendika, onu Devlet-patrona karşı koruyabilecek güçlü anne figürü olacaktır. Sendika, onun için

konuşan, onu temsil eden, onu düşünen ve onu “patron” keyfi-liğine karşı savunan bir annelik nesnesi bulmasını sağlayacaktır; ama oldukça çabuk, sendikayı onun üzerinde nüfuz sahibi olmakla suçlayacaktır (bir dil sürçmesinde “*sein-diktat*”³ diyecektir. Bu dil sürçmesi, analizinde önemli bir aşamaya yol açacaktır: patronuna ve sendikaya yaptığı yan aktarımlar, annesine sürekli erişimi engelleyen kişi olarak şahsımda gerçekleştirdiği aktarımlarla bağlanacaktır.

Gereklerine artık tahammül edemediği ve söylemi fazlasıyla kendisinininkini yansıtan sendikayı terk etmeyi düşünecek; ama bu ayrılığı gerçekleştirmekte tereddütlü. Burada iki unsur belirleyici olacak: babasının bir zamanlar siyasi militan olduğunu hatırlamak onu, militan baba figürü ile “patron”un onun için temsil ettiği baba figürü arasındaki özdeşleşme çatışmasını sorgulamaya götürüyor. Söyleminde baba figürünün ortaya çıkmasını açıklarken, bu temsildeki direnç üzerinde çalışıyoruz.: reddeden “patron” ile onu koruyan ve temsil eden sendika, anne *imagosu*-nun bölünmüş iki yüzü değil midir? Ama kendi direnci ve savunmacı temsilleri üzerinde çalışmaktansa sendikayı terk etme tasarımının doğruluğu üzerine şüphelere kapılıyor, kendisini bir hain olmakla suçluyor ve arkadaşları da patronla “antlaşmak” için sendikadan ayrılırsa hain olacağını onaylıyorlar. Öte yandan, “patronunun bakış açısını anladığını” düşünür düşünmez, ona boyun eğdiğini düşünüyor; bunu istediğini düşünüyor ve bundan korkuyor. Michaël, bu hareket içinde, kendindeki bölünme ile belli bir ikiliği keşfediyor: birbiriyle çelişen iki anne imagosuna sadakat onu bölmüştü ve işte artık bir gölgenin değil, bir varlığın ısrarında olan bir baba figürü çıkıp geliyordu:

3 *Sein* göğüs, *diktat* ise dikatatörlüğün kısaltılmışıdır birlikte sendika anlamını taşır (Ç. N.)

baba onda yeniden temsil (var)⁴ ediliyordu. Muzdarip olduğu o iki “anne”ye ve şimdi de anneye ve babaya nasıl sadık olacaktı?

Babaya yapılan bu ilk gönderme, patronuyla bir yüzleşmeye girişmesine ve bunu sürdürmesine olanak sağlayacaktı; patronundan onun kararına hak vermesini isteyebilecekti. O andan itibaren Michaël için oyun, üç kişiyle oynanıyor.

İkinci unsur, hayal yaşantılarının uyanışıyla tanımlanıyor: bu dönem süresince rüyalar, dil sürçmeleri, çağrışım süreçleri, onun tarafından, kaygılanmadan yeniden canlandırıldı ve kabul edildi. Söyleminin çok anlamlılığını kabul etmekle birlikte sendika üyeliği ve onu destekleyen ideolojik söylemi, sadece benlik idealine değil, ideal benliğe bağlılığa yerleştirir⁵ Ideolojiye başvurmak, içinde efsanevi baba Marx’a uzanan baba tarafıyla özdeşleşmesini destekleyen bir yer bulduğu, daha karmaşık bir düşünceye ve bir toplumsal bünyeye katılmasına olanak sağlar. Bu simgesel yerleştirme, anne ve baba gönderenlerinin, kuşakların ve cinsiyetlerin ayrışmasıyla mümkün kılınır; bu, kadın olan ilk psikanalistinden bir erkek psikanaliste geçişini kabul etmesiyle aynı zamana denk gelir.

O halde, Michaël tarafından bir çifte ihanet gibi yaşanan bu geçişe dönebiliriz: onu bir erkeğe gönderen analistinin ihaneti ve onun analistine ihaneti. İlk analistinin bir güven bağı tesis ettiği erkekle, yani benimle taahhüte girerse kendisinin de hain olacağı gerekçesi daha iyi ortaya çıkmaktadır. İhanet çatışması, sendika döneminde yeniden karşımıza çıkar, topluluk baskısıyla pekişir ve bu pekişme, ilk anne ihanetinin yinelenmesine tüm ağırlığını verir.

4 Metinde Se Re-présente. Représenter: temsil etmek. Présente: mevcut. Re: yeniden (Ç. N.)

5 Benlik idealine ve ideal benliğe bağlılığın oluşturduğu ideolojiler arasındaki ayrım için benim *L'idéologie, études psychanalytiques*, s.146-164, eserime bkz.

İhanet, aktarım, iletim

Tedavinin bu bölümü, ihanet, aktarım ve iletim arasındaki ilişkileri ortaya çıkarıyor. İhanet kelimesinin Latince kökü *trade-re* yani birinden diğerine geçirmek, iletmek demektir; *traditio* kelimesi ise iletim anlamına gelir. Şu halde *traditor* (hain [trait-re]) kelimesi buradan gelir) öncelikle geçişi sağlayan kişidir, öğretene ve iletendir. Bu geçiş, bir güven sözleşmesi, nesnenin iyiliğine ilksel bir inanç içerir. İhanet kelimesinin anlamı, Büyük Yüzyıl'da⁶ her şeyden önce aşkla bağlantılı olan kalleşliği adlandırmaya çevrilir. Gizlerini açan ya da gizlerin açıldığı kişi ve karşılıklı bir güven karşılığında kendisinden bir şeyler veren kişi, kadın ya da erkek, tam da, istikrarlı yatırımlarda örtük bir biçimde tutulan sadakat ve güven sözünü bozabilecek olandır.

Bu açıdan bakıldığında aktarım, bir nesneden diğerine geçiş hareketinden başka bir şey değildir ve ihanet kavramı, bu geçiş görünür hale geldiğinde ve ne olduğu açığa çıktığında ortaya çıkar: öznenin bilinçdışı arzusuna, saklı, bilinmez kalması gerekene ihanet eden gerçek bir yanılgı. Her ihanet deneyimi, o güne dek, kabul edilebilir bir görünüm altında saklanan bir arzu çatışmasını ve bir iki yüzlülüğü gün ışığına çıkarır.

İhanet ve benliğin bölünmesi: iki efendinin uşağı Arlequin

Ezilme hayallerinin eşlik ettiği depresif nöbetlerden muzdarip olan Emma, zor bir süreç olan tedavisi boyunca, uzun süre mücadele verdiği siyasal partiden zorlukla kopuşundan söz ediyor; hâlâ canlı olan, ihanet suçlamalarıyla damgalanmış bir kopuş: kendi kendisine ve eski arkadaşlarının ona yaptığı suçlamalar. Dışarıdan gelen zulüm, kendi iç zulmünü uzun süre maskeleydi: gençlik döneminin inançlarına, şüphenin yalnızca ihbar

6 Fransa'da XIV Louis'nin dönemine verilen ad. (B. H)

edildiği ya da dışlandığı ölçüde yer aldığı mutlu kesinliklere ihanet etmekti bu. Oysa şimdi biliyordu ki gerçekte şüphe, hep alçak sesle tehdit ediyordu. O uzun yılları düşündüğünde “Parti haklı mı haksız mı bilmek istemiyordum ama her zaman haklı olmadığını biliyordum,” diyor. İnkârı niteleyen “biliyorum ama yine de”nin işlevsel bölmesi, depresyonuyla karşılaşmasını yeterince uzun süre ertelemesini sağlamakta oldukça etkili olmuştu: “Önemli olan, partinin bana sağladığı kesinliklerdi ama şüphe devam ediyordu. Toplantılarda insanlarla *da* karşılaşıldığını fark etmem zaman aldı.” Daha, onlarla karşılaşmak istediğinde kendini hain hissetmeye başlamıştı; “insanlar”, onun için, sürekli sadakat işaretleri vererek bütünlüğünü koruduğu düşüncelerden daha önemli olmaya başladığı ve birbirlerinden farklı oldukları ortaya çıktığı andan itibaren artık doktrine bağlı kalamayabiliyordu. Eğer insanlar, partinin düşünceleriyle hayal ettiği (arzuladığı, istediği) kadar hemfikir olmazlarsa, partinin düşüncelerine sadakat ile insanlara sadakat arasında bir çatışma oluşuyordu.

Bu çatışma, özdeşleşmeleri sarsıyor: kendisini bir bukalemun kadar değişken, çoğul tanımlıyordu (ve kınıyordu)⁷: kesin ortak inançlara katılmanın sağladığı yüzeysel iç birlik, artık işlemiyordu. Aragon’dan alıntılanmaktan hoşlandığı gibi “Parti ona her şeyi vermişti”, güvenli bir yer ile birlik yanılışmasını; ama bu yanılışmanın ötesinde, gerçekliğin başka olduğunu biliyor: her zaman bildi, sonuçta her zaman şüphelendi ve bunu bilmek, onu “başka şeyler görme”ye gitme arzusu (ama bu ana babaya ihanet etmek olurdu) ile sadık kalma arzusu arasındaki çatışmaya götürdü, aşk hayatı dışında: orada partnerlerine karşı görünürde suçluluk duymadan ihanet ederek maceralarını çoğaltıyordu.

7 Décrire: tanımlamak. Décrier: kınamak. Yazar burada bir ses benzeşiminden yararlanıyor. (Ç. N.)

İdeoloji emin olamamaktan, bölünmüş benliğin gidip gelmelerinden doğar, “iki efendinin uşağı Arlequin”; depresyona karşı bir siper, yalnızlık korkusuna ve eksiklik kaygısına karşı bir güvencedir: “Çöküntülü iken, belki de cinsellik gibi, mücadele ihtiyacı da her şeyin önüne geçiyor.”

Emma, tedavisinin bu anında analizin de bir yanılsama olabileceğini düşünüyor: kayıp kendiliğin birliğini yeniden bulma yanılsaması, sanki bu birlik, *her şeye rağmen*, militanlığı sayesinde ona vaat edilmişti. Hedef, kayıp gücü yeniden oluşturmak mıdır? Hangi güçtür? İnsanlar arasında adil bir ilişkinin güvenliğini ve sözünü veren güç. Ona analizin hiçbir şey vaat etmediğini söylüyorum; yalnızca neyin olanaklı neyin olanaksız olduğunun bir araştırmasını seferber edebilir. İhanet etmek, her şeyden önce kişinin kendi yanılsaması tarafından ihanete uğraması değil midir? Analizin, yapmasına olanak sağladığı keşif, yanılsamadan çıkma koşulunun, ne yapması ya da ne düşünmesi gerektiğini önceden bilmemeye ve bunu bilecek kimsenin de bulunmaması düşüncesine katlanabilmek olan gerçek bir çalışma olduğudur.

Tedaviden sonra depresyonu çözümlenip iyileşen Emma, ilkinde yakın başka bir siyasal oluşumda yine militan bir taahhüt üstlendi: birkaç yıl sonra, hayalden doğan şeyin toplumsal alanda ve/veya eylemde kendisine gerekli olan şeye indirgenemeyeceğini söylemek için benimle konuşmaya gelecektir.

İhanet ve anne tahakkümünden çıkma

Bernard, militan taahhütünü ancak uzun, hareketli ve zor tedavisinin sonuna doğru kesecektir: gerçek bir ideolojik bağımlılık içinde, bir inançtan, bir söylemden, bir topluluktan diğerine geçerek taahhütünün koşullarını ve nesnelerini bir çok kez değiştirecektir. Bu hareketi, aktarımların ve bunların analizlerinin

hareketleri paralel olarak izleyecektir. Tüm bu hareketlerin düzenleyici çekirdeği, militan hayatında, sonra da tedavi çerçevesinde tüm versiyonlarını araştıracağı bir senaryoya bağlıdır: bir anne, çocuğunu bağlı tutar, onu korur ve sert ve acımasız adamların keyfilğine kalmış, çok tehlikeli ve adil olmayan bir dünyada “başka şeyler de görmeye” gitmesine izin vermez. Bir topluluğa katılmak, ona ait olmak, ona bağlı olmak durumu, “başka şeyler görmeye” gitme ve korkarak ve meydan okuyarak keyfi ve acımasız adamlarla karşılaşma arzusunu sürekli sorguluyor. Dolayısıyla, onun için, bağlı kalmak, anne tahakkümünün altında kalmak ile uzaklara gitmek, topluluk ve düşünce değiştirmek arasındaki sürekli çatışma buradan kaynaklanır. Bu bitmez tükenmez geçişler, onun tarafından hem ihanet gibi, hem de bilinmeyen arayışındaki çelişkili, zorunlu bir tür sadakat olarak yaşanmaktadır. Bernard, “dışarıyı” merak ettiğinden, “içeriden” korunuyor, “kendi içinin tanınmasından” korkuyor, kendisine nüfuz edenleri ihbar ediyor ve bir topluluğu terk etmek için zalim “engizisyonvari bir usul”ü mazeret gösteriyor. Onun sürekli topluluğa ihanet ettiğinden kuşkulanılıyor ve o, ne bu yargıyı kabul edebiliyor, ne de ihanet etmeyebiliyor. Analiz çalışması, uzun süre, bu yinelenmelerle paradoksu destekleyen nüfuz edilme hayalleri ile tahakküme boyun eğmesi üzerinde devam edecektir. Gösteriler sırasında polis tarafından tutuklanma hayallerini birçok kez gerçekleştirecektir: başkalarının sadakatine güvenini yenilemesini sağlayacak olan kahramanca duruşu, ama aynı zamanda acımasız ve sert adamların keyfilğini ihbar ederek kendini cezalandırtan kurbanın duruşu.

İhanetin bazı psişeiçi kozları

Tüm bu tedaviler ve diğerleri, aidiyet, inanç ve eylem yatı-

rımlarındaki bu değişimlerin psişik kozlarını gösteriyor: bu geçişlerde, “geçen kişinin” bir hain olduğu düşüncesi, kişinin içinden çıkıyor ve çoğu zaman dışarıdan, bir anlaşılmaya vardığı topluluk tarafından dayatılıyor. Bu anlaşmanın *motu proprio* ya da topluluğun isteğiyle gerektirdiği şey (veya ilk olarak onu temsil eden annenin), farklı türden olabilir: dürtüsel amaçların doğrudan gerçekleştirilmesinden vazgeçmiş, bir aşk ya da iktidar vadedine karşılık bir parça kendi kendine yabancılaşmak, zaten orada var olan kesinlik düşüncelerini (P Aulagnier) dönüştürmeden yeniden ele almak, tüm bunlar, toplumsal bağda psişik gerçekliğin ağırlığını daha da artırır, tüm bunlar “ihamet”in kozlarını oluşturur.

Tedavi, bu geçiş hareketlerini *in statu nascendi* yakalamamıza olanak sağlar: ihamet düşüncesi, analizanı, psişik ekonomisinin derin değişiklikleriyle yüzleştirir. Taahhütten çıkış kipleri, topluluğa, düşüncelere, ya da kişilere yapılan yatırımın doğası ve yoğunluğuna göre değişiklik gösterir: İdeal’in oluşumlarındaki narsisik yatırımlar, ideolojik taahhütlerde her zaman özellikle önemlidir ve ihametlerde ciddi biçimde hırpalanırlar. Önemli ve pek iyi tanınmayan bir sorun, taahhütten çıkış ve ihametten sonra kesin inançlara ve ideallere yeniden narsisik yatırım yapmaktır. Burada, topluluğun narsisik desteği eksildiği ölçüde, bu geçişte temel bir güçlük söz konusudur. Bu durumda, paylaşılan yanılmanın kaybıyla yüzleşmek kaçınılmazdır ve çıkış, yanılmanın çöküşünde ya da zulüm dalgasında olabileceği gibi, bir yaratıcılık alanının ortaya çıkmasında da olabilir.

Bu çözümlemeler tüm patolojik ihamet biçimlerinin ötesinde, benliğin, geçişte her zaman açık ya da gizli bir ihlale maruz olan, Freud’un dediği gibi *ein Grenzwesen*, bir sınır varlığı olduğunu gösteriyor: ikili oyunun adamı hain, bölünmüş bir adamdır İki-

yüzlülüğü yapısalıdır ve bu anlamda hain, psişik hayat bölündüğü ölçüde ortak durumumuzdur; hareket ve dönüşüm de buradan kaynaklanır. Bağların psişik karmaşıklığının ve çokluğunun, onları “ihanete” maruz bırakan bir taahhüt çelişkililiğine neden olduğu düşüncesi ileri sürülebilir.

Bu sav, bu şekilde ifade edildiğinde ihanetin sapkın bileşeni (sapkın hainin tek amacı olarak, ötekinin güvenine ihanet etme ve acısından haz alma), ona muhalif bileşeninden (yabancılaştırıcı bağılılığa ya da istismarcı güce karşı isyan olarak ihanet) ve ister düşünceler ister aşk duyguları söz konusu olsun, bulgusal boyutundan (bir mekândan diğerine hareket etme, onu anlamak için yeterince dışarıda olma ihtiyacı) ayıracak olan ince farkı da gerekli kılar. Bu son örnekte, eğer her arayış ilişkiye, üstünde olan ve dayatılan bir sadakate ihanetse, bir topluluğun ya da bir düşüncenin sınırlarının ötesindeki bir alanın araştırılması mümkün değildir. Her araştırmacı, her yaratıcı, her âşık, uygun görülenin, münasip görülenin ya da bilinenin sınırlarını aştığı andan itibaren gücül bir haindir.

Burada bizi ilgilendiren sıradan ihanet, her zaman hainde ve ihanete uğrayanda, çocuklukta tanıyabilmiş olduğumuz ya da özlediğimiz sınırsız güven özlemini, seçimlerin basit ve kesin olduğu, bu seçimlerin çatışmasız gözüktüğü bir zamanı davet eder: her bağın doğuşunda bu güven yeniden ortaya çıkar. Muhtemelen, yeterince güvende hissetmediğimiz için, büyük ihanetler bir güvenin boşa çıkışını ve çocukluk yarasını yineler.

Psikanalitik bir deneyim topluluğunda ihamet ve topluluk aidiyeti

Topluluk halindeki psikanalitik çalışmanın tertibatı⁸, ihamet deneyiminde topluluk etkilerini klasik psikanaliz tedavisinden daha kesin bir biçimde ortaya çıkarırlar. Burada da topluluk bağının oluşumu için gerekli psişik yatırıma *in statu nascendi* tanıklık ederiz.

İhanetin kozları açısından özellikle ilgilendiğim bir klinik topluluk durumundan söz etmek istiyorum. Konaklamalı bir seminerde, küçük topluluk (on-on iki katılımcı) seanslarının, psikanalistlerle katılımcıları birleştiren, “topluluklararası” denilen büyük topluluk seanslarıyla dönüşümlü olarak yapıldığı bir psikanalitik çalışma düzeni oluşturmuş bir dizi psikanalisttik. Bu ikinci tür topluluklarda katılımcılar farklı küçük topluluklardan (her birinden üç ya da dört kişi) geliyorlardı ve bu küçük topluluklardan herhangi birinde yer almayan bir psikanalistle birlikte toplanıyorlardı. Topluluklararası durum düzeni daha karmaşık kılıyordu ama aidiyet ilişkilerini daha iyi araştırmaya olanak sağlıyordu.

“Topluluklararası” bir topluluk seansı sırasında bir katılımcı, üyesi olduğu küçük toplulukta konuşulandan birini aktarıyor: Cezayir Savaşı’ndan ve özellikle de sömürgelikten kurtuluş konusundaki düşüncelerine sempati duydukları için FLN’nin savlarını desteklemiş olan öğrencilerden söz edilmiş; kimilerinin Cezayirli savaşçılara (propagandacılara, bavul taşıyıcılarına ya da sınırdan geçirenlere) etkin bir desteğe giriştikleri, kimilerinin Cezayir’de askerlik yapmamak için Fransa’yı terk ettikleri ve Jeanson ağına dahil oldukları söylenmiş. Toplulukta tartışma çıka-

8 tertibattan (dispositif) yazarın kastettiği topluluk ortamının psikanalizinde kullanılan kuramsal ve klinik donanımdır. (B. H.)

ran soru, ihanetin nerede başladığı olmuş: ihanet ötekinin düşünceleri paylaşıldığı için, özgürleşen halklara sempati duymak mıdır, yoksa onlar yararına eylem yapmak mıdır? Tartışma karışmış ve tarihsel sorunu aşmış. Topluluklararası seansta bunu aktaran, “sömürgelikten kurtuluş” savaşını yürekten desteklemek lehinde bir konum aldığını söylüyor. Diğer küçük topluluklardan gelen katılımcılar, kendi küçük topluluklarında değinilen sorunları yansıtan bu tartışmayla ilgilendiklerini söylüyor ama Cezayir Savaşı hakkındaki sözleri aktaran kişiyle aynı topluluktan gelenler, onu belli bir şiddetle, ihanetle suçluyorlar; herkes onun o dönem aldığı tavrın söz konusu olduğunu sanıyor: hayır, kendi topluluklarında konuşulan ve ötekilere açılan “sır”ra, o anki ihanet söz konusu. Ardından gelen sessizlik oldukça ağır ve ben, seminerin tüm seansları için getirilen serbest çağrışım kuralının, eğer bu kural bir sır yükümlülüğüyle bir afa-ya getirilirse, bir çatışmaya götürebileceğini hatırlatıyorum. Bu yönde hiçbir şey söylenmemiş olmasına rağmen, her şey sanki bu sırrı tutmak gerekiyormuş gibi olup bitiyor: sırrı veren hain ilan ediliyor. “Sır” ne hakkındadır, bu topluluktaki işlevi nedir ve ihanet suçlamasının bedeli nedir? Seans sırasında geliştirilecek olan cevap, iki tanedir: aygıt içinde bir aidiyet bağı ve bir güven deneyimi kurmak için bir sır tarafından korunan bir alan oluşturmak gerek; diğer küçük toplulukları “yabancılar” olarak oluşturan şey, zımnen kararlaştırılmış bu sırdır: o halde onlara hiçbir şey vermemek gerekir. Her şey, sanki yerine oturttuğumuz tertibat, bu zorunluluğu kısa devreye uğratmış gibi olup bitiyor. Paylaşılan bir düşünce, tüm grubu temsil eden ortak bir nesnenin düzdeğişmeceli (métonymique) değerini alıyor. Topluluğa ihanet etmek, topluluğun “kimliğinin” bir kısmını vermek, aynı zamanda topluluk üyelerinin güvendiği psikanaliste

de ihanet etmek demektir. Bu gerekliliğe, kimi zaman başka bir gereklilik, toplulukları arasındaki diğer katılımcıların dile getirdikleri bir gereklilik karşılık veriyor: bir tek topluluğun bağlarına kapanmama, değiş tokuş bağları kurma, başka yerde ne düşünüldüğünü bilme gerekliliği.

Bu ilk çözümleme düzeyinin altında, geniş toplulukta yenden ele alınan ve işlenen diğer bir sorun yatıyor: aslında seminerde tüm küçük toplulukların ihanet hayaliyle karşı karşıya oldukları ortaya çıkıyor. Aynı anda birden fazla grubun üyesi olmak, birçok bağına ait olmak, birçok nesneye eşit bir sevgi yatırımı yapmak –ki bunlar arasında korunma nesneleri, ideallerin temsilleri, bilgi üstlenicileri vardır– olanaklı mıdır? Biri birdenbire daha fazla önem kazanırsa bir diğerine ihanet etmeye mahkûm olmaz mıyız? Topluluklararası seanslar, bu sorunu *de facto* meşru ve çelişkili hale getirdi: komşuda ne olup bittiğini bilmek, ona kendisinden birşeyler tanıtmak, zaten ihanet etmektir, çünkü öznelliklerarası bağ vardır, topluluk ya da çift bağı vardır, ama özellikle de topluluktan topluluğa olan bağ vardır: toplumsal bağ. Eğer bu meşruiyet sahip çıkılmaz ve içselleştirilmezse, ihanet hayali şöyle bir bilinçdışı düşünceyle sürüp gider: her kim ki bir topluluğa ait olur, ona sadakat yemini eder. Sürekli olarak ihanet şüphesini ve topluluğa karşı suç şüphesini açan, bu hayaldir.

Bu bilinçdışı düşünce, temelsiz değildir: topluluk bağının kurulabilmesi için, bu topluluğun üyesi olacak kişiler arasında, çoğu zaman farkında olmadıkları çeşitli ittifakların gerçekleşmesi gerekir. P. Aulagnier (1975), toplumda ve birbirini izleyen kuşaklarda dünyaya gelen her öznenin, ait olduğu kümenin sürekliliğini sağlama görevini kabul etmesini isteyen bir sözleşmenin narsisik kapsamını tanımlamıştır. Küme, bunun karşılığında bu

yeni öznenin narsisik bir yatırımını bu yeni özneye narsisik bir yatırım olarak yapılmasını sağlar. “Narsisik sözleşme” herkese topluluk tarafından sunulan ve bireyin ortaya çıkışından önce, topluluğun kurucu mitine uygun bir söylem tutturan sesler kümesi tarafından saptanan belli bir yerin verilmesine tekabül eder. Topluluğun ideallerini ve değerlerini içeren ve kültürünü ileten bu söylem, her özne tarafından kendi hesabına yeniden ele alınmalıdır. Özne, kurucu Ataya bu söylem ve bu narsisik yatırımla bağlıdır. İhanet etmek, sözleşmeyi bozmaktır; yalnızca özne karşısında tüm yükümlülüklerden kurtulmak değil, onu cezalandırmak ve dışlamaktır. Cezayir Savaşı sırasında FLN karşısındaki tutumun tartışıldığı toplulukta etkin olan meseleler de muhtemelen bunlardı.

Narsisik sözleşmenin karşısına, kusursuz narsisik karşılaşmaya tahsis edilmiş değişmez, mükemmel bir birebirlik ilişkisinin yerine tekabül eden bir narsisik antlaşmayı koydum: bu yer, hiçbir dönüşümü kaldıramaz çünkü en ufak bir mesafe bile narsisik süreklilikte kocaman bir gedik açabilir. Böylesi bir antlaşma, yıkıcı bir şiddet içerir ve iletir; antlaşma bozulursa ihanet başka bir anlam alacaktır. Böylesi bir antlaşmayla yönetilen toplulukta yabancılaşan kişinin narsisik ve nesnel yatırımlarını yalnız başına yeniden kazanması anlamına gelecektir.

Bağ için başka ittifaklar da gerekir: tüm öznellikler-arası bağlarda, bağlarının oluşabilmesi ve sürebilmesi için her öznenen istenen, bastırma, olumsuzlamayı red, yoksayma, red, inkâr, dışlama ya da kistleme işlemlerini nitelemek için olumsuzlamalı kabul antlaşması⁹ kavramını önerdim. Bilinçdışı üzerindeki bu

9 pacte dénégatif: genellikle kurum içinde, iki veya daha fazla kişi arasında oluşan bir tür bilinçdışı sözleşme. Bu sözleşme bilinç düzeyinde olumsuzlanmaz. Bu olumsuzlamanın kabulü de bilinçdışı sözleşmelerin temelindedir. (B. H.)

bilinçdışı antlaşma, bağ içinde, özneyi kendi tarihine yabancı bir bağda tutan, ama bu bağa girmiş tüm öznelere tehdit etmeden ihanet edilemeyecek olan sessizlik bölgeleri yaratır.

Bir topluluğun öznelere üzerinde uyguladığı baskı, bazen herkesin bağa girmek için kendisinde terk etmek zorunda olduğu o parçanın muhafaza edilmesiyle olanaksızlaşır: hem kendine yabancılaşma hem topluluğun tam muktedir olma hareketlerinin desteklenmesi için, bazı özdeşleşmelerin ideal yararına terk edilmesi sürekli olarak sağlanmalı, aidiyete sadakat yeniden onaylanmalı, bağlılık yeminleri yinelenmelidir. En küçük fırsatta ihanet şüpheleri ve ihbarlar patlak verir.

Birliğin kopması kaygısının hüküm sürdüğü, birleşiklik ve doğru yol düsturunun (orthodoxie) mutlak bir meta değeri kazandığı topluluklarda, kolektif kontrol dışında birlikte olduğu düşünülen alt-grubun ihanet etmeye hazırlanan bir topluluk olduğu hayali, şüpheli düşünceleri besler.

Topluluğun sadece ilkel kabileye dönüşü kamçılacağı korkusu, içinde hayallerin, bilinçdışı kaygıların ve savunma mekanizmalarının etken olduğu topluluk temsillerinden biridir. Tarihin belli başlı hassas dönemlerinin ve toplumsal dönüşümlerin başlıca temalarından birinin bu olması şaşırtıcı değil: 1968 Mayıs'ında "ufak toplulukların" ihbar edilmesi, Arjantin'de diktatörlük döneminde toplulukla çalışan psikanalistlerin izlenmesi, buna farklı bağlamlarda tanıklık eder. Sanki topluluğa karşı yoğunlaşan şüpheler, öncelikle topluluğun uyandırdığı arkaik hayallere bağlı olan nedenler yüzünden, bazı toplumsal konjonktürlerde doğrulanmış gibi olur.

İlk psikanalistler topluluğunda ihanet ve ihanet şüpheleri: Komite

Sıradan ihanet üzerine giriş niteliğindeki bu inceleme, Freud tarafından kurulan, Psikanalizin ve Freud'un etrafında toplanan ilk psikanalistler topluluğu hakkında birkaç yıldır sürdürdüğüm bir araştırmayla çıkışıyor. Özellikle, bu inceleme, psikanalistlerin, Freud'un şahsına karşı ve psikanaliz doktrinine karşı geliştirdikleri ortodoks ilişkiye göz kulak olmak amacını taşıyan Komite'nin kuruluşu olan tarihsel anla çıkışır. Aslında düşüncelerine olduğu kadar Freud'a da bağlılık ve sadakat gerekliliğini, doğmakta olan psikanalitik örgütlenmenin korunmasını ve ihanetin tüm riskleriyle kozlarını sıkı bir biçimde içiçe ören uzun bir süreç söz konusudur.

Bu birleşme bana, arka planda, toplumsal bağların kurulmasında yanılmanın oynadığı temel rolle okunabilir gibi görünüyor. Freud tarafından, daha sonra da D. Anzieu tarafından örneklenen bu bakış açısı, E. Enriquez tarafından *L'organisation en analyse* adlı eserinde çarpıcı bir biçimde vurgulanmıştır. Burada şöyle denir: "İdealleştirilmiş temel ilgi odakları (Tanrı, Devlet) eksikliklerini hissettirme eğiliminde olduklarında, topluluk kendisi için yeni bir kutsallık olacak ve aşkın bir düzene olan özdeşleşmenin yerini karşılıklı özdeşleşmeler alacaktır. Kuşkusuz, toplumlar için olduğu gibi, bireyler için de, kendilerini harekete geçiren yanılmalara bilincine varmak mümkündür. Ama eskilerin yerini yeni yanılmalara alacaktır. Yanılmalara analizin sonu yoktur çünkü toplumsal olan, temelinde yalının, kıklık değiştirmenin ve mış gibi yapmanın yeridir." (E. Enriquez, 1992, s. 23).

Komitenin yaratılması. Freudcu “dava”yı savunmak.

Doğmakta olan psikanalitik hareketi etkileyen farklı anlaşmazlıklar ve rekabetler, Freud ile yakınlarını, topluluk üyelerine –ve psikanalize– hayatta kalma ve gelişme olanağı verecek başka bir örgütlenme düşünmeye götürecektir.

Komite, Jones'un Freud tarafından coşkuyla karşılanan bir fikridir. Aralarında Jones, Ferenczi, Rank, Sachs, Abraham ve Eitingon'un bulunduğu güvenilir, dikkatle seçilmiş yedi psikanalistten oluşmuştur. Freud, hemen bunun gizli olmasını ister ve böylece topluluk gerçek bir gizli meslektaş topluluğu¹⁰ biçimini alır: Freud, 25 Mayıs 1913'de üyelerin her birine, içine Yunan kökenli antik bir taş kazısı oturtulmuş altın bir yüzük armağan ederek amblemlerini verir. Bu şekilde yediler birbirleriyle ve bütünüyle savundukları davayla özdeşleşirler; aynı zamanda mistik çemberin yedi halkasıyla da özdeşleşirler.

Komite, 1922'ye kadar, on yıl boyunca, işlevini yerine getirecek ve genel olarak rolünü esneklikle oynayacaktır. Savaş yılları ve savaşın neden olduğu dağılma boyunca herbiri için değerli bir dayanak noktası olacaktır. Sonuçta Komite tek yüzeyle bir topluluk değildir ve bu yüzeylelerden biri de ihanet sorunsalının aydınlatılmasıyla ilgilidir.

1910-1912 yıllarının iç savaşı¹¹ ve Uluslararası Psikanaliz Birliği'nde yarattığı hasarlardan sonra Komite, *mutlu bir çağın geleceğine dair yeni bir umudun taşıyıcısı olan bir topluluktur* Uluslararası Psikanaliz Birliği'nin Zürih ve Viyana arasındaki rekabetle evrilmesinden sonra öngörülebileceğinin aksine, üyelerine fela-

10 Confrérie, Fransızcada, aynı zamanda dini veya edebi bir topluluğa veya bir tarıkata olan üyeliği de tanımlar. Komitenin yarattığı bilinçdışı etki söz konusu olunca, bu sözcüğün yazar tarafından boşuna seçilmediği düşünülebilir. (B. H.)

11 Kast edilen Psikanalizin içindeki savaştır: Freud-Jung, Freud-Adler çatışmaları gibi (B. H.)

ketlerle dolu olmayan yeni bir gelecek düşünme olanağı vermektedir. Topluluk yanılması yine iş başındadır.

Komite, ortak bir idealin kaynaştırdığı bir *inanamlar grubu*dur ve öyle kalacaktır. Topluluğun tüm üyeleri, birbirlerinden ne kadar farklı olurlarsa olsunlar, kendilerini Freud'a adanmış, ona bağımlı, Tausk konusunu Lou'ya mal edecek¹² kadar bir köle ruhuna varan bir sadakatle bağlıdırlar. Bu üyeler, Freud ve doktrini etrafında, Dava'nın hizmetkârlarının gayretine yakışır bir ortodoks tavır güvence altına alarak bir koruma oluştururlar.

Birçok yorumcu (M. Schur, Ph. Grosskurth, P. Roazen) Freud'un kendisini, yaratıcısı olduğu psikanaliz kuramından, yaratımından ayıramadığının altını çizer. "Kuramını bir tür sadakat yemini gibi kullanıyordu; kuramının bazı kısımlarının reddi, kişi olarak onun reddi anlamına geliyordu," diyor Ph. Grosskurth. Tüm yaratıcıların var olduğu topluluklarda, eseriyle özdeşleşen kişinin bu gizli antlaşmasının ortaya çıkardığı sonuçları düzenli bir biçimde doğrulayacak örnekler az değildir: sonuç olarak ortaya çıkan, sadece paranoyak tutumlar ve sürekli bir baba fallüsünü tıpatıp temsil eden ideal bir oğul arayışıdır. Jung'da Freud'un nüfuzuna direnecek olan esrarlı ve kapalı kalacak şey, kuşkusuz zaten yeterli olan kuramsal ihtilaf kadar, kopuşun ağırlığında kendini hissettirecektir.

Komite, aynı zamanda eşcinsiyetli bir meslektaşlar topluluğu, Freud'un onlara taktığı yüzüklerle (sevgi ve bağlılık teminatları) kaynaşmış mistik bir meslektaşlar topluluğudur. Başlıca sorun ihanettir ve bu nedenle Komite gizli kalacak ve diğerlerinin "sadakatsizliğinden" şüphelenmekte tezcanlı olan üyelerinin gözetiminde olacaktır

12 Victor Tausk, Helene Deutsch, Lou Andrea-Salome ve Sigmund Freud arasındaki olaylar kastedilmektedir (Ç. N.)

Komite, iktidarı Freud'un ellerinde tutmak ve API'nin¹³ yönetimindeki sorunları çözmek için birleşik bir strateji geliştirmekle yükümlü bir *siyasal topluluktur*. Freud, 1 Ağustos 1912'de Jones'a birdenbire şöyle açılır: “Ne olursa olsun, psikanaliz hareketinin gelecekteki önderi, insanların bende yarattıkları düş kırıklıklarına rağmen güvenmeye hazır olduğum, bu seçilmiş ve sınırlı topluluktan çıkabilir” (Jones tarafından alıntılanmış, 1961, II. cilt, s. 4). Daha sonra (22 Ekim 1919) Eittington'a şöyle söyleyecektir: “Bu komitenin sırrı, gelecek için duyduğum kaygıların ezici ağırlığından beni kurtarmış olmasıdır, şimdi artık kendime çizdiğim yolun sonuna dek gidebilirim” (Jones, 1961, II. cilt, s.164). Kendisine ölene dek bağlı kalan sadık kişilerce çevrelenmiş olan Freud, artık ölümünü düşünmesi gerektiği anı ertelemeyi umabilir ama bunu, psikanalizin hayatta kalmasıyla güvence altına alındığı oranda yapabilir.

Ashında, psikanaliz hareketinin içindeki bölünmelerin ve esastan ayrılımların yaşattığı, gerçek bir iç yıkım tehlikesidir. Bu tehlike, Jones tarafından, Komiteye üye seçimi yoluyla, özenle safdışı bırakılmıştır. Katılım ölçütleri, bir kişiliğin resmi nedenlerle sahip olabileceği temsil etme niteliğinden çok, öncelikle ve temel olarak Freud'a ve düşüncelerine bağlılıkla ilgiliydi. Jones bize, topluluğun üyelerini, kabul edilmiş bir deneyimi olan, hemhemen aynı kuşaktan olan, duygularına hakim olmayı beceren –Bion'un anladığı anlamda– bir çalışma grubuna katılacak kadar analize önem veren, zaten biçimlenmiş, eşitler olarak sunar. Katılımcıların kişisel olgunluğu, temel varsayımlarla ilgili meselelerin¹⁴ çalışmanın yerine getirilmesi için gerekli işbirliği-

13 Uluslararası Psikanaliz Birliği (B. H.)

14 W.R.Bion'un topluluğun temel duygusal işleyiş etkili olan *temel varsayımlar* adlı kavramına bkz. (B. H.)

ni felce uğratmaması için yeterliydi. Zaten bir sapma belgesi öngörölmüşü; Jones bunu şöyle açıklar: "Eğer biri, analitik kuramın temel ilkelerinin birinden ayrılma arzusu gösterirse bunu, düşüncesini topluluğun diğer üyeleriyle tartışmadan önce, açıkça yapmamayı taahhüt ediyordu." Böylece hem duygusal ihtiyaçlar hem kuramsal sorunlar giderilebilirdi. Acil sorunlar ertelenebilirdi; katılımcıları arttırmak ve değiştirmek gibi zor bir görev, Freud'un yakınlarına düşmüyordu.

Zaten üyelerin seçimi, grubun içinde, bireyleşme sürecinin, bir kurumlaşma sürecinin içine dahil olduğunda içerdiği kimi zaman şiddetli değişiklikleri, gerilimleri ve buhranları azaltmaya olanak vermeliydi.

Komite, bir *çalışma topluluğudur*. Komite, gelecek için umutlu varsayımlarla çalışmışsa da, yeni düşünceler içerilebilir ve eleştirilebilirdi; herkes, topluluğu kopma ya da çatlama tehlikesine sokmadan –geleceğe güvenerek– ötekini araştırmaya katkıda bulunabilir, onun düşüncelerini sahiplenebilir, alabilir ve verebilir, içerebilir ve içerilebilir, kültüre katkıda bulunabilir, yaratabilirdi.

Şu halde bu sınırlı topluluk, geçişli bir alışveriş yeri idi. Jones, üyeleri için ve özellikle de Freud için sahip olduğu tamir edici işlevi çok iyi görmüşü: "Komite'nin, Freud'u maruz kaldığı şiddetli saldırılar sırasında rahatlatma görevini iyi yerine getirdiği kuşku götürmez" (Jones, 1961, II. cilt, s. 174). Freud, Uluslararası Psikanaliz Birliği'nde saptadığı programı, 1912'den 1922'ye kadar –Komite'de– gerçekleştirebilmişti: hedef, "Üyelerin psikanalitik bilgileri edinme ve yayma çabalarında karşılıklı yardımlaşmalarını kolaylaştırmak"tı (Freud, 1914, Fr. çev. 1968, s.123). Böylece Komite, ona saldırıların uzağında var olmanın ve yeni bir yaratıcı yanılsamalar alanı oluşturmanın mümkün olduğu misafirperver mekânı hazırlamıştı. Ama aynı zamanda Komite, Freud'u öldür-

meye alternatif olarak onu totemleştiriyordu. Aynı zamanda şüpheye karşı, inancı, doktrini ve kurumu yeniden öne sürmek söz konusuydu. Bu da Komite'nin gizlilik niteliğiyle bağıntılıdır ve bu gizlin bazı işlevlerini aydınlatır.

Bölünmelerin neden olduğu felaketçi zihniyetten çıkıp gelen Gizli Komite'nin yaratılmasıyla topluluk, düşman nesnelere, sapmacı düşüncelere ve bölünme risklerine karşı "kutsal birlik" olarak kurumlaşır. Komite'nin yaratılması, tam da karşı koymak için kurulduğu paranoid-şizoid hayalleri ve kaygıları yatıştırmaya ve onları dış bir nesne üzerine sabitlemeye olanak sağlayacaktır.

Bu ilk rahatlamanın sonucu, Freud'un *Totem ve Tabu*'yu tamamlayabilmesidir. *Totem ve Tabu*, hem bir topluluk etkisidir hem de mythopoïétique¹⁵ kuramlaştırma çalışmasıyla, topluluğun kozlarını anlamak gibi hayati bir ihtiyacın etkisidir. Kitap, ancak "evlat edindiği çocukları" için simgesel baba yerini düşünerek başında olabildiği darmadağın kabilenin dramının güçlü bir eğretilmesidir. Freud'a göre bu, kendi topluluğuyla ilişkilerinde kendi kişisel konumu üzerine derinden çalışma, Oedipus karmaşasının babayı öldürme, oğulu öldürme ve kardeşi öldürmeden oluşan üç boyutlu yüzlerini ortaya çıkarma, bir topluluk psişesi varsayımını kurma, her psişik yaşamın iletimindeki şiddet boyutunu tanıma fırsatıdır.

Sonuçlandırıcı olmayan bazı saptamalar

İhanet ve idealleştirme

Margret Boveri, XX. Yüzyılda *İhanet* üzerine yazdığı eserde, tarihten alınan çok sayıda örnekle, ihanet sorununun, siyasal, ırk-

15 mit ve poiesis sözcüklerinden oluşan mythopoietique, bir söylenle birleşen bir etkinliği kasteder. Burada Totem ve Tabu'nun ileri sürdüğü İlkel Kabile Miti Freud'un kendi topluluk deneyiminin bir ürünü olduğu için tam da mythopoietique bir etkinliktir. (B. H)

sal ya da dinsel ideallerin farklı biçimlerinde cisimleşen bir mutlakın taşıyıcısı olarak kurulmuş (ve üyelerince kurulan) tüm cemiyetlerin ve toplulukların yakasını nasıl bırakmadığını gösterir. Bu idealler, bir topluluğun (ya da ilahileştirilmiş bir figürün) öznelerini öyle bir bağlarlar ki, her özne potansiyel bir haindir ve her ihanet grubun bütünlüğünü temelinden tehdit eder. Bununla bağıntılı olarak, ihanet sorunu, aidiyet sorununu ortaya koyduğundan, tüm sözleşme ya da bağlaşma türleri yok olduysa, ya da toplumsal bağı sürdürmek için yeterince istikrarları yoksa, neye ihanet edileceğini sormaya sevk eder. Diğer bir deyişle, eğer ihanet, güçlü bir ortak kimliğin belirtisiyse, kimliklerini tehdit altında hisseden toplulukların her yerde hainler gördükleri ve hatta korktukları felaketlere yol açan değişimlere neden olabilecek kadar meseleyi ileri götürebilecekleri düşünülebilir.

Ihanet ve felaket getiren değişim

Ihanet, geçiş mekânlarının, sınırların, iki aradalıkların, bir biçimden diğerine geçişlerin yakasını bırakmaz: biçimleri psişik olabileceği gibi, estetik, aşkı, ideolojik, siyasal ya da toplumsal olabilir. Yanılsama zamanı en radikal üslubuyla hüküm sürdüğünde, yani topluluk ya da onun önderi, bütünlüğünü korumak için öznelerinin bir sadakat yemini etmesini istediğinde, kendine yabancılaşma süreçleri harekete geçer. Birlik çözülme riski gösterir göstermez "Taht ve Sunak tehlikeye" girer girmez herkes, felaket getirecek bir değişikliğin, yani bir sistemin yapısında ve örgütlenmesinde, o sistemin bütünlüğünü ve dolayısıyla, birlikte oluşturdukları hayali birliğin ilkesi olduğu ölçüde, öznelerinin bütünlüğünü sorgulayan, belirgin bir dönüşümün tehditi altındadır

Toplulukla, düşünceleriyle ve ortak idealleriyle özdeşleşmeler kararsızlık gösterir, eski yaralar yeniden açılır, dengeleri değiştirir. İhanet mümkün hale gelir ve kendine yabancılaşma süreçleri kışkırtıldığı ve tabiiyet bağları sıkılaştığı anda ortaya çıkar. Paradoksal olarak ihanet, ondan sakınmak için alınan önlemler tarafından ortaya çıkarılır. Ortaya çıktığında, tam da örgütlenmenin kendini savunduğu felaketler getirecek değişimin koşullarını üretir.

İhanet her devrime, her evrime ve her çeviriye eşlik eder. Ve bu üç terim, Cortès'in metresi, çevirmeni Meksikalı La Malinche¹⁶ figüründe yoğunlaşır. İhanet, bir dilden diğerine geçişin riskidir: ihanet etme riskiyle çevirme. Bugün artık daha iyi biliyoruz ki devrimler, yaratımlar gibi, dilde kopuşlardır. Bu, her hakiki karşılaşma için geçerlidir.

Fransızcadan çeviren: Nazlı Ökten

Bibliyografya

Anzieu D., *Le groupe et l'inconscient*, Paris, Dunod, 1975.

Boveri M., *Der Verrat im XX. Jahrhundert*, Hamburg, Rowohlt Taschenbuch Verlag, 1960. Kısmi Fransızca çevirisi için , *La trahison au Xxe siècle*, Paris, Gallimard, 1971.

Castoriadis-Aulagnier P., *La violence de l'interprétation. Du pictogramme à l'énoncé*, Paris, PUF, 1975.

Enriquez E., *L'organisation en analyse*, Paris, PUF, 1992.

Grosskurth Ph., *Freud, l'anneau secret*, Paris, PUF, 1995.

Kaës R.:

-*L'idéologie. Études psychanalytiques*, Paris, Dunod, 1980.

-*Le groupe et le sujet du groupe*, Paris, Dunod, 1993.

-“La position idéologique dans le processus psychanalytique: une formation de l'idée, de l'idéal et de l'idole” *Topique*, 42, s. 261-292.

16 İspanyollar tarafından Dona Marina, Aztekler tarafından La Malinche olarak adlandırılan bu kadının işbirlikçi bir hain mi yoksa bazı katliamları önlemede rol oynayan yumuşatıcı bir unsur mu olduğu Meksika tarihi açısından hâlâ tartışmalıdır (Ç. N.)

KURUM PSİKOTERAPİSTİ: AĞAÇ İLE KABUĞU ARASINDA*

FLORENCE GUIGNARD

AĞAÇ KABUĞU

Kurum içinde var olan bölmeleri azaltmak gerektiğinin sık sık vurgulanmasına alıştık. Ancak, tamamen onayladığım bu hedefe ulaşmak için her şeyden önce söz konusu bu bölmeleri tespit etmek ve özelliklerini değerlendirmek gerekir. Nitekim kim bölmeler yerinde ve uygun iken kimileri işlevsel mekânları ya da geridöndürülemezlikleri açısından uygun değildir.

Bölme mekanizmasına sahip olmayan bir insan tam bir zihinsel karmaşa içinde yaşardı. Bu demektir ki, bu mekanizma her bireysel psişik örgütlenme için gereklidir. Ama, kurum meselelerinin üzerine eğildiğimizde karşımıza şu soru çıkar: hasta ya da tedavi eden olsun her bireyin psişik örgütlenmesine ait olan bölme mekanizmasının kurumsal işleyiş etkileri ne olabilir?

Tedavi etme hedefi güden bir kurumun olağan örgütlenmesini inceleyerek başlayalım; böyle bir kurumun her zaman, bir

* FLORENCE GUIGNARD 'Entre l'arbre et l'écorce. Le psychothérapeute en Institution', Cadres Thérapeutiques et Enveloppes Psychiques, sous la direction de G. Bléandonu, 1992, Presses Universitaires de Lyon.

başhekim ve bir de idari müdürden oluşan iki başlı olduğunu görürüz. Bu durumdan şöyle bir sonuç çıkarılabilir: bu mekân da yaşayan ya da çalışan bireylerin tümü, bu çifte mediko-sosyal ve idari hiyerarşi içinde yer alacaklardır. Bu zorunlu çifte aidiyet, bireylerin bölme mekanizmasına başvurmalarını kolaylaştıran etkenlerden birini oluşturur.

Bu tip bir kurumsal yapıda yaşamış ve çalışmış olan herkes, bu çifte aidiyetin dayattığı zorlamaların özelliklerine tanık olmuştur; özellikle de tedavi edenlerin her birine verilen yetkilerin etkililikleri üzerinde “çifte kasket”lilikten kaynaklanan kaçınılmaz ikilemlerin zorlamasından söz edilebilir. Kuramsal olarak birleştirilmiş olan bu yetkiler, pratikte mecburen farklı güdümlerle yönlenecek ve harekete geçmektedirler, zira kendilerini aşan ayrı hiyerarşilere bağlıdırlar.

PSİKOTERAPİSTİN¹ DURUMU

Bir kurum içinde çalışan psikoterapist söz konusu olduğunda da, yukarıda ele aldığım bölmelere bir yenisinin eklendiğini görürüz; bu da onun aldığı üniversite eğitimi ile ilgilidir. Bu bölme, psikoterapistin psikoterapik işlevinden farklıdır. Nitekim kimi psikoterapistler tıp mensubudurlar ve bu kurumda mesleki eğitimlerini psikiyatri asistanlığı stajıyla tamamlamak için bulunmaktadırlar. Daha sonra, hastane içinde kariyer yapmaya karar verdiklerinde, bu psikoterapistler tıp düzenine özgü hiyerarşik aşamalardan geçeceklerdir; bu düzen psikoterapi ile reçete

1 Metinde psikoterapist denilince psikiyatrik bir kurum dahilinde psikoterapi uygulayan psikanalizden geçmiş ve/veya psikanaliz eğitimi almış psikolog ve psikiyatristler kastedilmektedir. Psikoterapist hekim veya psikolog olabilir, psikanaliz yönelimli olmayan psikiyatri kurumlarında psikoterapist davranışçı, kognitif terapist vb olabilir. (Ç. N.)

yazmayı aynı tedavi edici edimlerden sayar. Dolayısıyla, bu psikoterapistler, psikoterapist kimliklerini tıp eğitimlerinden, nosografilerini de psikiyatri uzmanlığından edinmiş olurlar. İdari hiyerarşi tıp hiyerarşisinin temsilcilerini göz önünde bulundurmaya alışık olduğundan, psikoterapistler, kurum içinde kendi çalışma alanlarını düzenlemek için herhangi bir zorlukla karşılaşmayacaklardır. Psikoterapik faaliyetlerindeki girişimlerinin süresi ve biçimi değişken olup, asistanlıktan başlayıp şefliğe kadar uzanan belirli idari sorumlulukların basamakları ve onlara bağlanmış olan ödeneklerin çerçevesinde gerçekleşir. Kurumun içindeki psikoterapik faaliyeti, her psikoterapistin kendi zevk, yetenek, ehliyet ve duygusal yatırımına göre bir yer tutacaktır. Zira klinik şefi kayıtsız şartsız bir psikanaliz yanlısı olsa bile, genç bir hekim, servis veya kurum değiştirerek, kendi mesleki ve sosyal kimliği olan uzman hekim kimliğini kaybetmeden yönelimini değiştirme fırsatı bulabilir.

Aktarım olguları, tedavi eden ekibin ve hastaların psikiyatri asistanının tıbbi bilgisine atfettikleri güce bağlanabileceği için genç psikiyatri asistanına sadece dış görünümüleriyle tanıdık gelecektir; söz konusu aktarımın bilinçdışı belirleyicileriye, gerçek bir psikoterapi eğitimi almadıkça genç psikiyatri asistanı için yabancı ve karanlık kalacaktır; bu eğitimin mesleki olmasından çok kişisel olduğundan söz edilebilir ve prototipi de kişisel psikanaliz deneyimidir. Nitekim, sadece kişisel psikanaliz, Benlik ile ruhsal iç nesnelerin ve onların dış dünyadaki kişilerle olan karşılıklı ilişkilerinin, sonsuz karmaşık işleyişlerinin bazı parametrelerini “içeriden” gözlemlemeyi ve keşfetmeyi öğretir.

Şimdi, kurumlarda en sık rastlanan iki tip psikoterapistin ikincisini betimleyelim. Bunlar en az 5 veya 6 yıl üniversite eğitimi almış olup, psikoloji alanında bir DESS veya DEA, hatta bir

doktora sahibidirler² Kendi araştırma-incelemelerine sunulan bireylerin bilişsel, duyuşsal, psiko-motor ve duygulanımsal ifadelerini özenle gözlemlemeye çalışan bu psikoterapistler tanısallık veya terapötik bir girişime benzeyebilecek her şeye karşı kanun dışı tababet uygulaması suçlaması tehdidiyle sert biçimde uyarılırlar. Buna karşın altmışlı yıllardan beri, psikiyatrinin saygın ustaları araştırma, tanı koyma ve terapi yürütmede psikologları kendi çalışmalarına dahil etmeyi gerekli gördüler. Psikoterapist-psikolog, kendi işlevlerini yerine getirmek isterse, ikinci bir eğitim almaya mecbur olmak konusunda, yani kişisel psikanalizden geçmek konusunda, psikoterapist hekimle kendisini aynı konumda bulur.

Bu kişisel deneyim psikologun kurum içindeki etkililik koşullarını hatırı sayılır biçimde arttırıyorsa da, onun sosyal-mesleki gelişimine bir açılım sağlamaz. Nitekim, “serbest meslek” etiketinde ısrar etmiş olmak gibi meslek tarihine dayalı nedenlere bağlı olarak günümüzün psikologu³ “Yardımcı tıp personeli” sınıfına dahil olmaz. Kurumların idari hiyerarşileri de, psikanalizin bilimsel kurumlarının mesleki bir oda oluşturma konusundaki çekinceleri yüzünden, Uluslararası Psikanaliz Birliği’nin eğitimci üyesi bile olsa psikoterapist-psikologlar için neredeyse yardımcı tıp personelinin statüsünde bir konumu uygun görmektedir. Böylece psikoterapist-psikologun hem maddi kazanç açısından hem de tedavi eden ekibin içinde karar alma yetkisi açısından mesleğinde ilerleme umutları boşunadır. Bu çifte çıkmaz durum karşısında, uzun bir kişisel analizden geçmiş ve psi-

2 DEA veya Diplome d’Etude Approfondi, Türkiye’deki mastere eşdeğerdir. DESS ise, Diplome D’étude Supérieur Spécialisé, psikologların mesleki olarak icra edebilmesini sağlayan 1 yıl stajlı 5. sınıftır. (Ç. N.)

3 Fransız Psikologu (Ç. N.)

kanaliz eğitimini tanınmış ulusal ve uluslararası bilimsel kurumlardan almış olan psikoterapist-psikolog, kurum içindeki melezliğin özünü oluşturur, zira hem tıbbi hem de idari hiyerarşinin yok saydığı bir türe aittir.

Bu “ilginç kuş”u kurum içindeki psikoterapistin kimliğinin temel modelini oluşturmak için önereceğim: hekim olsun, psikolog olsun her psikoterapist, kabul görmüş herhangi bir sosyal yapıya ait olmadan ve yetkisiz olarak, bulunması gereken tek yer olan hastalarının ruhsal yaşamı içinde gerçek bir statüye kavuşmaktadır.

AĞAÇ

Bir kurumun sosyal ve idari yapısını “kabuk” nitelemesiyle ele aldıktan sonra, şimdi, “ağaç” betimlemesiyle, psikoterapistin –ki bu bir hekim veya psikolog olabilir– hergün etkileşim içinde olduğu kurum içindeki hayatla birlikte ele alalım.

Toplumsal ve idari “kabuk” olarak ele aldığım kurum yapısını irdeledikten sonra “ağacı”, yani bir kuruma ruhunu veren ve hekim ya da psikolog psikoterapistin hergün etkileşim içine girdiği hayatı betimleyelim.

Bir kurum içinde yeni bir psikoterapistin göreve başlayacağına haberi, tedavi eden ekibin çeşitli üyelerinin karmaşık duygularını da beraberinde getirir. Psikoterapisti önceden tasavvur etmek amacıyla onun diğer niteliği üzerine de bilgi toplanmaya çalışılır: hekim midir psikolog mudur? Her iki durumda da bir değer yargısı yanlışlığı vardır. İlk durumda, terapötik boyut muhafaza edilmiş olsa da, her iki durumda da ruhsal hayatın bilgisi boyutu ortadan kaldırılmıştır. Ayrıca, hekim ekip tarafından –kadın bile olsa– bir baba imgesi olarak hayal edilir halbuki, psi-

kolog, erkek bile olsa, anne rolünde düşlenir.

Her halükârda, terapist iş başına geldiğinde, çalıştığı kurum hastaları ne kadar patolojik ise, ekibin diğer üyeleri bezginlik ve hatta umutsuzluk duygularını psikoterapist o kadar çok yönlendireceklerdir. Ama, biraz önce sözünü ettiğim bu fantazmatik yapıdan ötürü, hekim psikoterapist ile psikolog terapiste yöneltilen beklentinin bilinçdışı ifadelerinde, anlamlı farklılıklar gözlemlenir.

Bu durumu birkaç örnekle daha yakından incelemek isterim zira, burada, ruhsal çifte-cinsellik öğeleri, tedavi eden ekipte, fantazmatik bir ilk sahnenin yerleşmesini sağlar. Bu fantazmatik ilk sahne, terapiye alınan hastanın ruhsal yapısından gelmeyen ve terapistin grup içindeki bilinçdışı konumuyla ilgili özelliklere sahiptir. Nitekim, ekibin bu hayali ilk sahne terapist-hasta çiftine yansıtılacak ve hemen ardından, bu sahne bir diğer fantazmatik alanla etkileşime girecektir: bu alan, hastanın ve muhtemelen ailesinin, ikili terapötik yakınlık ilişkisi çevresinde örgütleyecekleri alandır. Gerçekten de, bu ilişki, herkesin bilinçdışı tarafından, hastanın gelişmemiş kısımlarına sunulan besleme ve anne bakımı ilişkisi gibi algılanır. Bu haliyle, psikoterapi ilişkisi, rekabet ve haset duygulanımlarını, sadece kurumun diğer hastalarında değil, aynı zamanda tedavi edenlerde de harekete geçirir. Nitekim, bu ikili yakınlık ilişkisi, babayı temsil eden bir üçüncü merci tarafından korunmazsa tedavi çabası tehlikeye girebilir. Bu rolün tedavi eden ekip tarafından, psikoterapist-hasta ikilisi için ve onların çevresinde üstlenilmesi gerektiği kanı-sındayım. Şimdi, birkaç somut örnekle sözünü ettiğim durumları açıkça göstereceğim.

ÜÇLÜ OLMANIN TEMEL ÖNEMİ

Genç bir (erkek) psikolog-psikanalist, bir CMMP çerçevesinde⁴ beş yaşındaki küçük bir kızı tedaviye alır. Çocuğun önemli zorlukları karşısında, ebeveynler görünürde işbirliği yaparlar ve çocuğu haftada iki kere getirtmek için bir düzenlemeyi kabul ederler. Psikoterapi memnuniyet verici bir biçimde yol alır, çocuk hızla gelişir ve özellikle konuşma alanında önemli ilerlemeler kaydedilir. Çocuk sözel karmaşasından çıkar çıkmaz, ebeveynler çocuğun seanslarını kaçırmaması için binbir bahane bulurlar ve bir yandan da, sinsice “evet psikoterapi kızımız için çok gereklidir” derler. Psikoterapist, ebeveynlerin çocuğun iyileşmesine ve seanslarına gelmekten aldığı hazza karşı besledikleri hasetten kaynaklanan bu ikili oyunda, tüm ısrarına rağmen inandırıcı olamaz. Küçük çocuklarda oluşan tipik bir suçluluktan ötürü, küçük kız seanslarına sahip çıkıp yeniden isteyemez ve durum kopma noktasına gelmektedir. Çocuğun okuldaki uyum sorunları yeniden nükseder ve tabii bu zorluklar psikoterapistin yetersizliğine bağlanır. Söz konusu terapist kendini çok suçlu ve bunalmış hisseder. Kendi kendine, karşı-aktarımında acaba anneye karşı aşırı bir rekabet duygusu içinde olup olmadığını sormakta veya aktarımın erotize olmuş öğelerine yeterli derecede dikkat göstermiş olup olmadığını veya daha iyisi, ödipyen durumu doğru bir biçimde yorumlayıp yorumlamadığını sormakta, kısacası bezgin bir annenin tüm belirtilerini göstermektedir. Sonunda, süpervizyon sırasında şöyle bir şey ortaya çıkar o da bu psikolog-psikoterapistin şefi olan hekiminin –bu bir kadındır–

4 Centre Médico-Psycho-Pédagogique, Fransa'da psikiyatrinin sektörizasyon reformuyla birlikte, akıl hastanesinin şehir içindeki bir uzantısıdır: bu merkezlerde psikolog, psikiyatr, psikanalist, psikoterapist, pedagoğ, sosyal hizmet uzmanı ve psikiyatri hemşireleri ekip halinde çalışırlar. (Ç. N)

kurum içinde yalnızca kendisinin yaptığı bu analitik çalışma için işbirliğini ve dikkatini çok zor koşullarda elde edebilmesidir. Bu duruma rağmen, süpervizyon grubunun desteğiyle, psikoterapist, başhekim, ebeveynler ve kendisinin de olduğu bir toplantı düzenler. Bu toplantı esnasında, psikoterapist ilk defa olarak ebeveynler tarafından gerçek anlamda işitilir ve psikoterapistin doğaüstü yetilere sahip olmadığı –konuşamayan çocuk tarafından anneye atfedilen yetilere sahip olmadığı– terapinin psişik olgularla, sabırlı bir ilgiyle çalışmayı gerektirdiği ve bunun için de, tıpkı anne bakımında olduğu gibi bir düzenliliğin gerekliliği vurgulanır. Böylece, başhekim orada yerini doldurması gereken baba iktidarı rolünü algıladı. Çocuk ve psikoterapist üç ay daha kazandılar ve başhekimin ve ebeveynlerin çiftedeğerliliklerinin tahlil edilememesi nedeniyle, durumun yeniden kötüye gittiğini tabii belirtmem gerekmez. Kendi deneyimim, bölme mekanizmalarının, bir bireyin zayıf ve çocuksu kısımlarının, onların geliştiği kaynaklarından ayırmaya bu kadar etkin olduğu bu durumda, olağanüstü bir başarı ile karşı karşıya olduğumuzu gösterir.

KURUMSAL İKTİDAR İLE TERAPÖTİK ETKİNLİK ARASINDAKİ BÖLÜNME

Bir kurum içinde psikoterapide olan bir hastanın yakınlarından biri ağır bir patoloji sergilediği zaman, terapötik “ağaç” ile idari “kabuğu” arasındaki bölünmenin derecesi, o kurumdaki her bir kişi için söz konusu hastanın nasıl değerlendirildiği düzleminde olacaktır. Ve tabii beklenildiği üzere, kişisel psikoterapi alanında, en çok baba öğeleri ile (kurumsal yetke) anne öğeleri arasındaki bölünmeler kendini hissettirecek, en uzun süreli

olacak ve en çok zararı verecektir. Bu bölünmenin özelliklerini bir kurumun sağlık karnesi olarak, bir test gibi değerlendirmeyi öneriyorum. Şunu kastediyorum: söz konusu olan analizden geçmiş ve hastalarına ve onların (hasta bir çocuk olduğu zaman) ebeveynlerine karşı, karşı aktarımını kontrol etmeye alışık bir psikoterapistin ruhsal katlanmış acısı tüm terapötik kurumun etkililiğinin bir ölçüsü olabilir. İşte bu sözlerimi açıklayan iki örnek.

Bir gündüz hastanesi⁵ çerçevesinde, deneyimli bir psikoterapist, beş yaşındaki bir kızı haftada üç seans psikoterapide izlemektedir. Bu çocuk annesini iki-üç yaşlarında kaybetmiştir ve baba ve onun yeni eşiyle birlikte yaşamaktadır. Bu kadın üvey kızına tahammül edemeyip, onu dövmekte ve beslenmesi konusunda işkence yapmaktadır. Bir mahkeme kararıyla, çocuk bu aileden alındı ve koruyucu bir kuruma yerleştirilir. Psikoterapi olumlu bir biçimde ilerlerken, sosyal-adli yetke çocuğu yeniden geceleri ve hafta sonları aileye dahil etme kararı alır. Kısa zamanda, psikoterapist küçük kızın seanslarına şiş ve sıyrıklarla geldiğini gözlemler. Aynı zamanda küçük kız çok sık olarak pazartesi günleri, bazen diğer günler de, çeşitli bahanelerle okulunu aksatmakta ve bu aksamalar kısa süreli olduklarından tıbbi bir belge gerektirmemektedir. Öğretmen ve pedagog da durumu fark ederler ama küçük kız ısrarla hep aynı şeyi tekrarlamaktadır: “bir mobilyaya çarptım... bir kedi beni tırmaladı...” Seanslarında, gittikçe ket vurmalara başvurur veya manik bir savunmanın göstergesi olan sahte bir konuşmaya dalar. Gittikçe endişelenen ve bu durumun esas suçluluğunu tek başına taşıyan psikoterapist, birkaç hafta süren ısrarlı taleplerinin sonucunda, başheki-

5 Gündüz Hastanesi, Fransa'da psikotik çocuk, ergen veya erişkin hastaların sadece gündüz kaldığı hastanelerdir. (Ç. N.)

min kendisinin yara bereleri tetkik etmesini, sosyal ve adli mercileri harekete geçirmesini sağlar. Söz konusu merciler gündüz hastanesinin bildirimini kaydederler ama küçük kıızı eski ortamında bırakırlar; gerekçeleri de üvey annenin yeni doğum yapmış olması ve bu durumdan örselenebileceğidir! Hastane yönetiminin de olayı takip etmeme kararıyla –sanki bu üvey anne ile bebeğine yardım konusunda birşeyler örgütleniyormuş gibi– psikoterapist kendi kendini imha etme gibi yıkıcı bir yola başvurur; psikoterapiye son vermeye karar verir ve bunu bildirir. Çocuğa da, onun hâlâ dövüldüğünü gördüğünü, bu durum karşısında eli kolu bağlı kaldığını, ama en azından bu olup bitenle işbirliği yapmak istemediğini, zira küçük kızın kendi iç nesnelere karşı duyduğu arzu ve suçluluk duygularının dış dünyadaki temsilcileri bu derece sapkınsa analizin olanaksız olduğunu anlatır. Dehşet içindeki küçük kız işkencecilerini ihbar etmedi, ama uzun bir sessizlikten sonra ona söyleneni kabul etti ve psikoterapisti görme arzusunu “büyüdüğüm zaman” şeklinde ifade etti.

Klinik şefinin, bazı meslektaşlarının ve sosyal-adli makamlarının sorumlularının erdemli öfkesini sineye çektikten sonra, bu psikoterapist, her şeye rağmen cesaretinin ödüllendirildiğini gördü: davranışı o kadar şaşırtıcı olmuştu ki ilgili makamlar durumu yeniden gözden geçirmek zorunda kalmışlardı ve bu da çocuğun yeni bir yere yerleştirilmesiyle sonuçlandı.

Psikoterapistin küçük hastasında gizli olan ruhsal acıyı, kadir-i mutlak bir hayalin gizlediği ve gerçek güçsüzlüğünü gizleyecek olan sözüm ona bir “iyi niyetli tarafsızlık” kisvesinin ardına sığınmadan tanıdığı içindir ki bu iktidarsızlık durumu en sonunda bir iktidara dönüştü.

Genç bir psikoterapist bana şöyle dedi: “Size bu küçük er-

kek çocuğundan söz etmek istiyorum zira seansların dışında bu çocuğu hiç düşünmüyorum ve ekip toplantılarına gittiğim zaman sürekli dosyasını unutuyorum (zaten bana geldiğinde de unutmuştu!) ve bu çocuğa haftada bir kereden fazla randevu veremiyorum halbuki diğer çocuklarla bunu başardım. Bu çocuk ruhsal açıdan kendimi o kadar kötü hissettiriyor ki, zannedersem sebebi bu”

11 yaşındaki bu çocuğun hezeyanlı ciddi depresif dönemleri olmuş. Anne ve baba ayrılmışlar ve çocuklar koruyucu bir kurumun himayesinde birkaç sene geçirmişler. Anne bir ruh hastası olup, hastanelerin psikiyatri servisleri ile kendi ebeveyninin evinde bir odada, her şeyden elini eteğini çekmiş bir biçimde yaşamaktadır. Çocuklarını ziyaret etme hakkını sıhhati elverdiğince kullanmakta, çocuklarıyla ilgilenmeyi elinden geldiğince zorlanarak gerçekleştirmekte olduğundan, kurumla baba arasında duygusuzca bir sözbirliği oluşur: salt baba ile işbirliği yapmak. Tabii kolay iletişim kuran bir kişi olarak baba, annenin patolojisini sık sık vurgulamaktan hiç geri kalmaz ve çocuklarıyla ilgili kendi fedakârlığı üzerinde ısrar eder. Sosyal makamları kolayca etkileyebildiğinden ötürüdür ki onlar da son olarak, çocukları, ikinci evliliğine istinaden geri verirler. Gerçekte, bu ikinci kadının çocukların maddi ve psikolojik yükünü tek başına taşıdığı ve babayı da, eğer gerçekten daha katılımcı olmazsa terk etmekle tehdit ettiği ortaya çıkar.

Bir gün, oğlunu almaya geldiği bir esnada, psikoterapist anneyle konuşmak ister. “Onu gördüğüm zaman, onunla iyi bir bağlantım oldu ve çocuğuna karşı güçsüzlüğü ve acılı pasifliği karşısında dehşete düştüm. Ama, bu güçsüzlük ve bu acı içinde kendimi tanıdım: tam da bu çocuğa karşı, karşı aktarımımda hissettiğim şey ”

Seans malzemesinin çözümlemesi, çocuğun aktarımının güçsüz ve hasar görmüş bir anneden fobik bir biçimde kaçınmasını, geride kalan diğer nesne ilişkilerini ve özdeşleşmelerini bölerek –özellikle baba ile ilgili olanları– tıpkı babanın da oğlu ile gerçek bir ilişkiden kaçınması gibi onları analiz müşahadesinden uzak tutmasını teyit etti. Psikoterapisti, çocuk için kurumdan bir ikinci seans talebinde bulunması yönünde destekledim. Bu öneri CMPP'nin mükemmel ekibinin tüm çalışanları tarafından kabul gördü ve psikoterapist hayretle, ruhsal yaşamında ne olup bittiğini öğrenmeye aç bir çocuk keşfetti; çocuk doğallıkla ve düzenli bir biçimde her seansı bir öncekine bağlamakta ve her seansın sonunda da “şu kâğıdın üstüne gelecek sefer anlamak isteyeceğim şeyleri yazacaksın, olur da unutursam... demektedir, unuttuğu hiç de vaki olmamıştır. Aktarımda iki ebeveyn nesnesi, doğruyu yanlıştan ayırma gerekliliği ortaya çıkar, yeter ki çocuk kendisini depresyonla ezilmiş bir şekilde yalnız hissetmesin. Artık müsamaha derecesinde olan umutsuzluğu doldurmak için gerekli olan hezeyan öğeleri ortadan kalkar zira onlar artık paylaşılmış ve umutla birleştirilmiştir. *Last but not least* bu vakanın sergilediği teknik zorluklara rağmen, psikoterapist çocuğu ve dosyasını unutmuyor, artık kendini kötü hissetmiyor ve o da, çocuk gibi sabırsızlıkla ve zevkle seanslarını bekliyor.

TOPLULUK VE KİŞİ

Bir kurumda, karar-verme-yetkisi-olmayan psikoterapistin hastasıyla olan ilişkisini, özel olanla kamusal olanın mekânsal karşılaşma noktası olarak değerlendirmeyi öneririm; yani, bu ilişki, bir yanda, bir **yakınlık ilişkisi** olan analiz ilişkisi ile diğer

yanda, hastanın bir kurum, bir topluluk ve bir aile içindeki yerleşikliğinin arasındaki mekânsal karşılaşma noktasıdır. Psikoterapistin hastasıyla olan bu ilişkisi, bir annenin bebeğiyle olan ilişkisine benzer bir yer tutar: bebek, hayatının başında onun bir parçasıdır ama aynı zamanda, onun babasıyla olan sevgi ilişkisinin bir meyvesi ve ebeveynlerin herbirinin çifte oedipus şemalarının yani anne-babanın kendi özdeşleşmelerinin de mirasçısıdır. Buna benzer bir biçimde, psikoterapide olan bir hasta, tedavi eden tüm ekibin bilinçdışında gerçek cinsiyetleri ne olursa olsun, anne-psikoterapist ve baba-kurum şefi arasındaki aşkın bir meyvesi olarak algılanır.

Tüm parazit yaratan yansımaların süzgeçten geçtiği, aynı zamanda tüm olanaklı evrimlerin mekânı olan psikoterapi ilişkisi gücünü tam da kırılganlığından alır. Ama bu güç, ilişkinin kurum içinde üçüncü bir baba mercisi tarafından korunup kesinlikle desteklenmesiyle olanaklıdır. Tüm tedavi eden ekibin üyelerinin örgütlenmesi bu ilk üçlünün etrafında oluşursa, bireysel psikoterapik çalışmayı bu biçimde ele almanın sonuçları topluluk ile kişi arasındaki içiçe geçmenin azalması ve gelişim için gerekli bölme mekanizmalarının daha iyi bir örgütlenmesi şeklinde meyvelerini verir: ruhsal iç gerçeklik ile dış gerçeklik arasında ve bireysel psikoterapi ilişkisinin içi ve dışı arasında daha iyi bir ayrışma. Nitekim, hepimiz bireysel psikoterapilerin, bir kurum içinde kurulmuş olan sosyo-pedagojik çalışmaların örgütlenmesini ne kadar rehin aldığını biliriz: hep bir topluluk geziye veya seramik çalışmaya götürüldüğünde bir hastanın tam da o sırada psikoterapi seansı olduğu hatırlanır –söz konusu seansın fizyoterapi, konuşma terapisi veya hastanın ve ailesinin danışman hekimin muayenehanesindeki randevularıyla “çakıştığı” durumları da saymazsak...

Daha önceden de belirttiğim gibi, bir hastanın bölme mekanizmaları ne kadar patolojik ise –bu bölme mekanizmaları kendisinin ya da ailesinin olsun– tedavi eden ekibin kurumsal, mesleklerarası ve kişilerarası bölmeleri üzerindeki etkisi de o ölçüde güçlü olacaktır. Her tedavi edenin “düşleme yeteneği” için önerdiğim üçlü örgütlenme narsisik kozların patolojik boyutlarının azalması umudunu da taşır.

Bununla beraber, her ne kadar bireylerin olguları bireylere ait olsa da, bu narsisik kozların, Bion’un, Freud’dan sonra incelediği ve her birimizde var olan “topluluk zihniyeti”nin yönettiği Kendilik (Self) kısmımızla ilgilidir. Topluluk zihniyeti her ne kadar bizim dahil olmak durumunda kaldığımız bir toplulukla bir ilk *uzlaşma* biçimini oluşturmayı olanaklı kılar ve sonuç olarak, bireylerarası bağlantının bir ilk biçimi olarak değerlendirilebilirse de, genelleme tarzıyla çalışan işleyişlere özgü önyargıların tehlikesini de beraberinde getirir.

“Herkes iyi bilir ki”, “herkes böyle yapar”, “hiçbir zaman olmamalı”, “her zaman olmalı” topluluk zihniyetinin temel sözel ifadeleridir. Bu demektir ki topluluk zihniyetinin uzlaşmaları hayvan ve insan toplumsallaşmasının temelinde bulunan tabulardan oluşursa da, topluluğu oluşturan kişilerin bireysel ruhsal gelişmelerini öncelikli olarak kale almazlar ve özellikle, cinsiyet ile nesil farklılıkları gibi öğeler türün korunması ve yaşamın devamlılığı için mücadele açısından değerlendirilirler. Bu yüzden, topluluğun birliği nefretin dışarıya yansıtılması –yabancı=düşman– ve putsallaştırma amacıyla tüm yetkilerle donatılacak olan bir lider arayışının çevresinde sağlanacaktır.

Bir topluluğu oluşturan kişilerin bireyselliğine olan saygı ve ilgi ancak o topluluk, bir zaman dilimi boyunca, birlikte gerçekten işleyip, düşündüğü takdirde gelişebilir. O zaman da, top-

luluğun ideali ve etiği, iki bireyin yakınlık ilişkisine ve olası ailedışı ilişkilerine karşı kendisini dayatacağından, topluluk içinde ilk sahne ile ilgili hayaller ön plana geçecektir. Nitekim, “doğurucu-olan-topluluk” hayali ikili ilişkilerin ve onların hemen çağrıştırdığı ebeveynlik ilişkisinin yerine geçmeye çalışacaktır. Hasta-bebek, tedavi eden ekip üyelerinin herbirinin bilinçdışı topluluk zihniyeti düzeyinde, tam anlamıyla bir insan olmaktan çok, kurumsal topluluğu oluşturan ideallerin ve yasakların bir mirasçısı olarak algılandığından kurumsal çatışmalarımızın çoğu doğurgan topluluk hayali düzleminde yer alır.

Bu bilinçdışı topluluk ideali yerine, kurumsal bir ekip içinde çalışmanın bize sağladığı ayrıcalığın oluşturduğu gerçek ideali günbegün sabırla ikame etmeyi önereceğim; bu da, her hastaya, geçmişinden ve hastalığından dolayı engellenmiş gelişim süreçlerinin, ekip üyelerinden biri ile psikoterapik yakınlık ilişkisi içinde canlandırılması, bu terapi ilişkisinin ekibin bir diğer üyesi tarafından desteklenmesi ve tüm tedavi edenler tarafından “iyi niyetli bir tarafsızlıkla” değerlendirilmesi şeklinde olacaktır.

Fransızcadan çeviren: Bella Habip

Hastalıklı Topluluk Örnekleri

ÖLÜMCÜL BİR YOBAZ*

DENYS RIBAS

Takip eden satırlar, en iyisinden en kötüsüne üstlendiği taahhütlerde, insan psişizminin dürtüsel ekonomisini sorgulamaktadır. Dolayısıyla, burada yapmak istediğimiz, ahlaki veya etik kıstaslara göre yargılamak değil, insanın nasıl insandışına vardığını anlamaya çalışmak olacaktır. Anlamak ille de onaylamak anlamına gelmez. Avını iyi tanıyan ve onunla özdeşleşebilen avcı, ona erişmek için daha iyi önlemler alabilecektir. Bunun gibi nazi avcıları vardır. Ancak, anlamak, kimi canilerle aramızda ortak hiçbir şey olmadığı yanılsamasına kapılmamıza müsaade etmez...

Kanımca, bu tartışmalı girişimin meşruiyeti –kusmakla yetinmek yerine vahşet araştırması yapmak– buradadır ve bu anlamda, ne dış gerçekliği –ve dolayısıyla, XX. yüzyılın bize verdiği vahşet derslerini-, ne de, bastırdıklarımız ne kadar utanç verici olursa olsun, dürtülerimizin iç gerçekliğini olumsuzlamayı he-

* Makalenin Fransızcadaki başlığı “Un sectaire mortifere” olup, sectaire sözcüğü dar kafalı, yobaz anlamında olmakla birlikte kökenini secte’den, yani tarikat sözcüğünden alır. (B. H.)

deflemeyen psikanalitik görüşle birleşmektedir.

Burada insanın oluşumunun en erken safhalarının keşfine çıkacağız, çocukluk otizmi gibi ağır kişilik patolojileriyle benzerlikler kuracağız, ne pahasına olursa olsun cinsel doyum bile istemeyen, ama, ahlak bozukluğuna dönüşerek yok etmeye yönelen bir sapkınlığa gönderme yapacağız. Yol boyunca, insanlığa karşı işlenen suçların anlamını veya anlamsızlığını irdeleyeceğiz. Yolumuz, Freud'un, 1914-1918'de Avrupa gençliğinin kendi kendini imhasına tanık olduktan sonra, 1920'de geliştirdiği cinsel doyumun önceliğinin ötesinde, yaşam ve ölüm dürtüleri ile bu dürtülerin mücadeleleri ve ittifakları kuramını izleyecek. Ama biz bu kuramdaki, ölümün hayatı galebe çalmaması için vermekle yükümlü olduğumuz mücadele düşüncesini temel alacağız.

İnanç ve ilkel kimlik

İnanç kişisel ve kurucu bir deneyimdir. Kanımca inanç, ilkel özdeşleşme sınavı deneyimiyle ve bu sınavın bıraktığı izle ilgilidir. Psişik doğuştan bahsedeceksek, ilkel özdeşlemede öznenin nesneden ayırt edilemediğini hatırlamamız gerekecek. Yani, ilk özdeşleşme sınavı, öznenin kendini aşan bir birimle yaratıcı birliği içinde gerçekleşir. Nasıl ufologlar gökyüzünden buna benzer bir şey beklediklerini söylüyorlarsa, inanan bunu Tanrı'sında buluyorsa, ben de, hepimizin bu deneyimi annelik nesnemizle ilk karşılaşmamızda yaşadığımızı düşünüyorum. O güzel günlerimizden beri kendimize inanıyoruz.

Bu, Kitab-ı Mukaddes'in Tekvin bölümünün örneğini verdiği zamansal bir paradoks içinde ortaya çıkar: dünya –daha da kötüsü zaman– ezelden beri var olan bir Tanrı tarafından yaratılır. Nasıl olur da düşünme yetisinin doğruluğu konusunda hâlâ

ufak bir inancı kalmış olan çocuk, mantığını inancına feda etmesini isteyen bir din eğitimi kabul edebilir? Freud'un niçin dine başkaldırdığı anlaşılıyor. Birden, aklını zorlayarak, günlerce, nasıl olup da Tanrı'nın aynı zamanda hem üç hem de bir olduğunu anlamaya çalışan kız çocuğunu hatırladım. Ben de, zamanı yaratan o tanrı olduğumu hatırlayınca kadar çok isyan ettim. Siz de öylesiniz, müsterih olun, bu durumda olan dört, beş milyar insan daha var. Anlık yaşanan ama iz bırakan zihinsel hallerden sonra, psikik gelişmemizin bir safhasında, zamanlılığı geliştirdik. İşte ancak bu zamanlılığın düzenlemesinden geçtikten sonra, bu izler ve algılamalarımız birer anı haline geldi. Ardından, daha da ileri giderek, kendimize (zor da olsa ve çocuk uzun süre o "doğmadan" birşeylerin olmuş olmasını kabul edemese de) *sonradan etkili* bir de köken verebildik.

Çaresizlik içindeki süt bebeğinin (*Hilflosigkeit*) ilahi ayrıcalıkları, uzun zaman önce, dünyanın bulunabilmesi için yaratılması gerektiğini söyleyen Winnicott'un gözünden kaçmamıştı. İnanç deneyimi boyunca ikincil süreçlerin, mantığın ve gerçeklik yargısının askıya alınması, bana psikik yapının olduğu o ilkel döneme gönderme yapıyor gibi geliyor ve her halükârda, Freud'u çileden çıkaran, sonsuzluk duygusunu andıran, insanın kendini aşan, evreni bir "birlik" içinde birleştiren bir birime duyulan aidiyete gönderme yapıyor. Büyük bir "Bütün" içinde erimek kavramı, bence inancın temel özelliği olup, ayrıca inancın kökenine ve narsisik çıkarına işaret ediyor. Ancak bu duygunun gerçekliğini, kimliğin tarihi kuruluş anı olma gerçekliğini kabul etmeliyiz. Çocuk, işte bu anda, annesiyle ilkel özdeşleşme içinde gelecekteki kendi olma imkânlarının tohumlarıyla karşılaşacaktır. Ardından acı bir ayrılık çalışması yapma pahasına. Bu çalışma karşısında daha sonraki inançlar, kimi zaman yararlı kimi

zaman yararsız, birer gerileme ve merhem olacaktır.

Sonsuzluk ve ölümsüzlük için de durum aynıdır: zamanı icat etmeden önce de vardık, ama daha biz onları yaratmadan var olan bir anne (ve bir baba) bulduk. Bu öznel gerçekler geleceğe yansıtıldıklarında, büyük bir olasılıkla, kimi dinlerde var olan bu dünyadaki yaşamımızdan sonra bizi ahirette bekleyen bir baba duygusunun gelişmesine önayak olmuştur. Daha genel anlamda ise, biz de çocuklarımıza, bizim devamımız olacaklarına dair –Freud'un, "Narsisizme giriş için"de, ebeveynlerin sevgisi için söylediği gibi– oldukça narsisik ve naif bir duyguyu yansıtıyoruz. Halbuki, yapabileceğimiz şey, en iyi koşullarda, çocuklarımıza bir psişik yaşam güçlülüğünü aktarmaya katkıda bulunmak olacaktır

Bu ilk özdeşleşme evresini betimlemek için, Esther Bick'in, bu evrenin sapmalarını anlamak açısından ilginç olan yapışan kimlik kavramına başvurmadan önce, bu bağlantının başkaları tarafından da, herkesin kendi söylemi çerçevesinde, yapıldığını saptayalım.

Winnicott, "Eril ve dişiş öğelerin bölünmesi" adlı yapıtında, iki cinsiyette de var olan *saf dişiş ögeyi*, memeyle kurulan ve dürtüsel oral bir ilişkiden farklı bir ilişkiden kaynaklanan, *yapma* (eril) yetisinden önce, *var olma* (dişiş) yetisi olarak tanımlıyor. Böylece bebek "*meme oluyor*" ve kimliğin dışında hiçbir şey olmadığı için, "bir olma" duygusunun öncesinde, "var olma" duygusuna ulaşıyor" "Burada söz konusu olan", annenin teminat altına aldığı "gerçek bir kuşaklararası devamlılıktır."

Bion'un öğrencisi Grotstein şöyle yazıyor: "İçinden sıyrıldığı ayrılık, ilk özdeşleşmenin arka planının nesnesini yaratıyor. Bu nesnenin nihai oluşumu Tanrı olmaktadır."

Esther Bick, yapışan özdeşleşme kavramını önerirken –haya-

tının sonuna doğru yapışan kimlik terimini tercih edecektir—sağlıklı bir ruhsal yapı oluşturulmasının bir aşamasını betimliyor. Annelik yatırımı, çocuğa, Bion'un verdiği anlamda çocuğu içine alan ve annenin bakımıyla, (S. Lebovici'nin günümüzde betimlediği gibi) hayali etkileşimler, dil banyosu ve ana kokusu gibi duymasal unsurlar arasındaki bağlantıyı sağlayan bir “psişik deri” sağlıyor. Böylece, temasın imkân sağladığı bu ortak kimlikte bütünleşme annenin psişizmi ile gerçekleşiyor.

Takip eden satırlarda, psişik yaşamın intikalindeki en iyi tarafları bırakıp, yabancılaşmanın intikaline yöneleceğiz ve burada farklılıkları belirlemek büyük bir önem taşıyor. Dinler varlıkları birleştirirler, toplarlar. Dinlerin, örneğin ilk sahnenin inkârı gibi şaşırtıcı kuramsallaştırmaları, tektanrılı dinler söz konusu olduğunda, kuralları koyan ve anneyle olan ilk ikiliği üçleyen babaya kuruluştaki yer veriyorlar. Freud'un, babaya olan bir ilk özdeşleşmeyi savunduğunu biliyoruz. Ancak amacım, daha ziyade, anneyle ilk kimlik birliğinin muhtemel olumlu öğelerini ve bunun için, faal halde, orada oluşuyla, kapsayan bir anne psişizminin gerekli olduğunun altını çizerek göstermekti.

Patoloji : benlik idealinden ideal benliğe, fanatizm

Donald Meltzer'den, çocukluk otizminde yapışan patolojik özdeşleşmelerin bulunabileceğini, yani varlığın kolajlara bağımlı kaldığını öğrendim. Frances Tustin'e göre, anneyle ayrılmanın, ağzın memeyle teması kaybetmesinin, benlik ile ideal benlik arasında ayrımın daha oluşmaması sebebiyle, bir ayrılık gibi yaşanmadığını; ağız ile memenin kopuşunun, Winnicott'un deyimiyle, bir kara delik olarak adlandırdığı *ilkel bir can çekişme* olarak yaşandığını hatırlatalım.

Donald Meltzer, aynı zamanda, Esther Bick'in betimlediği

kendiliğin bütünleşmesinin tam aksine, pasif bir bölmeyi ve benim, çok ileri derecede dürtüsel çözülme içeren bir ölüm dürtüsüne atfettiğim kişilik parçalanmasını betimlemektedir. Libidinal kısım, yapışkanlığı, yapışmayı gösterdiğinden, bağ ya hepte ya da hiçte deneyimlenir. Benno Rosenberg'in yeniden üzerinde çalıştığı Freudcu dürtüsel çözülme kavramı, ölümcül kaderleri çok yararlı bir şekilde burada ortaya koymakta. Çiftedeğerli yatırımıyla, nesnenin dürtülerin birbirlerinin içine girebilmelerindeki temel dış etken olduğunu ve bu çözülme kliniğinin, André Green'in altını çizdiği nesneleştirme yitimi kliniğine gönderdiğini hatırlatalım.

Elsa Schmidt-Kitsikis'in yansıtmacı özdeşleşme olarak betimlediği fanatizme duyarlı olduğumu söylemeliyim. Bu betimleme fanatizmdeki deliliği açıklamaktadır. Ama, fanatik inançların yapısıcı yönlerini vurgulayarak, daha ileri gitmek isterim. Aslında, fanatik olan ne kadar (inancına) yabancı olana yansıtma yapıyorsa ve bunun tehlikeli olduğu –hem de ne tehlike!– su götürmezse de, tamamiyle özdeşleştiği davayı kendi hayatının üstünde görmesi ile daha sağlıksız bir bileşen de çıkmakta karşımıza. Sanırım, aslında, idealiyle yapışık bir özdeşleşme içinde gibi görünüyor ve bu durumda, daha önce de vurgulandığı gibi, bunun benliğin ideali olarak değil de Ideal Benlik olarak değerlendirilmesi daha yerinde olacaktır. Zamanlılık ve belirsizlikle bir amaca giden yolu belirleyen, nesne yatırımından sonra ortaya çıkan içselleştirme ile, narsisik yapışmanın –ideal benlik– farklılığının altını çizmek ilginç olacaktır. Nitekim, lidere –Führer'e– ya da inanca yapışma, yaşamsal bir hale geliyor, zira her türlü ayrılık, dolayısıyla eleştiri yapma imkânı tanıyan bir mesafenin alınması, yeniden yaratılan bu arkaik kimlik için ölümcül. O zaman, her türlü dış eleştirinin ölümcül bir tehdide dönüştüğü görülür.

yor, bu tehdit de bana iman namına yapılan hoşgörüsüzlükleri, kıyımları ve haçlı seferlerini açıklayabiliyor ve üzümlere söylemeliyim ki, bunun yapısal olarak ilişkili olduğunu düşünüyorum. Aile içi bağların ilk annelik tözünden kaynaklanan öncelik karşısında niçin yenildiği anlaşılıyor. Fanatikleştirilen ergenlerin, ebeveynlerini ihbar etmelerini sağlamak mümkün.

Ancak yakının yok edilmesi, saldırganlığın yönetimi açısından sağlıklı bir özelliğe sahiptir, çünkü fanatiğin nefretinde, psikik ruhsal ekonomi için temel iki unsur muhafaza edilmektedir: öncelikle bir nesne ile bu nesneye yöneltilen ve dürtüsel iç içe geçmeyi sağlayan, ölüm dürtüsünü dışarıya kaydıran nefret. Freud, 1915'te, "Savaş ve Ölüme Dair Güncel Değerlendirmeler"de, "bilinçdışı arzularımızın hareketine göre yargılanacak olursak, ilkel insanlar gibi biz de bir canı sürüsüyüz," diye yazıyordu. Ancak yabancı fobisinin canlı olduğunu da hatırlatalım... dokuzuncu aya doğru ve ilerde bir evriminin olacağını ümit edebiliriz!..

Tarikatın ölümcüllüğü

Görünüşte pek rahatsız edici olmayan tarikat, diğer insanlarla ilişkileri kopardığında çok daha patolojik bir hale geliyor. Burada söz konusu olan iyi ile kötü nesne arasındaki bölme değil, dış nesneyle olan kopuştur. Tabi bunun bütün tarikatlar için geçerli olduğu söylenemez, ama bizi burada ilgilendiren bu durumdur. Sadece yansıtmayı kolaylaştıran bir bölme yok, aksine, yatırımdan kendini çekme var. Görünüşte tarikatın'tek istediği barıştır, kapınızı, size, bu arada öfkenizden kayda değer mazoşist kârlar da elde ederek sonsuz bir sabırla Halası ayağınıza getirmek için çalmıyor; Mazoşizm de dürtüsel iç içe geçmeyi sağlar. Benim sözünü ettiğim mazoşizm otarsiyi hedefler, kendini

kapsayan hiçbir yasayı kabul etmez ve müritlerinin çocuklarının üzerindeki velayet hakkının devredilmesini reddeder. Burada temel bir etik sorunla karşı karşıya bulunmaktayız, çünkü hiçbir toplum, ebeveynlerin çocukları üzerinde mutlak söz hakkına sahip olmalarına suç ortaklığı etmemelidir. Bu durum benim açımdan, işleyen, şöyle bir düzleme imza atmaktadır: üçüncüyü dışlayan, ikili, ilkel annelik, narsisik sapkınlık.

Kurduğum psikopatolojik eşleştirme, tarikatın topluma karşı otistik bir davranış içine girmesi olgusuyla meşruluğuna kavuşmaktadır: artık saldırgan değildir, ama kendini, dış dünyanın inkârı içine hapseder. Yatırımı çekme ile ilgili olan dürtüsel çözümlenin sonucunda, serbest kalan ölüm dürtüsü, kendini, artık tarikatın *içinde* gösterebilecek.

Ancak bundan önce gerileme önemli ölçüde doyum sağlamış olacaktır. Bireysel ve kolektif üst benliğin, bir liderin nezdinde yabancılaşarak yok olması, ülküleştirilmiş bir ebeveyn tarafından sahip olunmanın mazoşist ve ensestle yüklü kazançları, ensest tabusunun yıkılması ve sıklıkla görülen, ama gerileme kipinde olan, yani nesneyle olan bir ilişkiden çok, füzyonel bir otoerotizm şeklinde ortaya çıktığı düşünülen cinsel özgürleşme. Suçluluk duygusunun ortadan kalkması. Hatta, kendi üstünde de denenebilecek beyin yıkama tekniklerinin bilincini koruyan müridin, bu tekniklere karşı bir bağımlı iştahı, belli bir ağrıkesici rahatlama duyup duymadığı da sorulabilir. Düşünce olmayanın, bireyin ölüm dürtüsünün meylettiği var olmamanın bir cazibesi var, -Bion, “düşünmek acıtır,” der.

Ama bu geriletici düşte, çocuğu pişpişleyip uyutan, ona bakan, uykusuna nezaret eden, yaşamının koruyucusu olacak bir anne yok. Lider füzyondadır, düş de; özellikle de düş füzyondadır, bu konuya yeniden değineceğiz. Ancak, psişizmin ekonomi-

si kendi kurallarını dayatacaktır. Freud'un "Haz İlkesinin Ötesinde" eğretilmesini açmak gerekirse, birçok bireyin birleşmesinden oluşan iri bir tek hücreli gibi, bu birleşmeyle Eros'a bir yarar sağladıktan sonra, banyo suyunu değiştiren laborant-anne-si olmadığı, dışarıdan hiçbir besin getirisi olmadığı için, bu tek hücreli kendi bileşenlerini yutacak ve kendi toksinleriyle zehirlenecektir. Bütün bunların zararsız birer spekülasyondan öteye geçmemesini isterdim, ama tarikatların müritlerini nasıl "vampirize" ettiklerini biliyoruz ve burada toplu intiharlara yönelen tarikatlardan söz ediyoruz. Ocak 1998 kolokyumundan hemen önce İspanyol polisi böyle bir girişimi son anda engelledi, ama her zaman bu kadar şanslı olunmadı ve "Güneş Tapınağı" mezarra dönüştü.

Tarikata nasıl girilir?

Böyle bir soruya psikanalitik bir cevap vermek için bu tür klinik vaka deneyimine sahip olmayı gerektirir. Bu gayet tabi, bir psikanalist için pek muhtemel değildir, çünkü psikanaliste baş vuranlar, ne kadar çaresizlik içinde olsalar bile, iki şeye güvenlerini kaybetmemişlerdir: psişik işleyişlerine ve yardım isteme yeteneklerine.

Bu sebeple, bazı tarikatların "psikanalitik" etiketi taşımaları karşısında büyük elem duyduk, burada ortaya son derece temel bir zıtlık çıkıyor: psikanalizin tek amacı nesneyi bulmayı veya yeniden bulmayı sağlamaktır. Bu işlevini, yerine getirirken, psikanaliz yaşamın ve öznenin ortaya çıkışından yana yer alır. Burada buna ulaşmanın az çok özgün araçlarını yargılamıyoruz, bu konudaki ahlaki yargımızı askıya alıyoruz. Bununla birlikte başka bir soru sorabiliriz: bir hasta psikanaliste başvurup, çocuksu bağlarını, libidonun yeniden yatırımlarının hizmetine sokacak

canlı bir gerileme yerine, ölümcül bir gerileme talep ederse ne olur? Sanırım bu bir kez başıma geldi, ama sonradan farkına vardım. Analize yatkın olduğumu düşündüğüm, narsisik eşcinsel olan bir hastam, çok tuhaf bir füzyon halinde divanıma uzandı. Birkaç ay sonra, analizi, kendisine uygun olmadığını söyleyerek bıraktı, ben de o zaman, çok derin bir gerilemeyi kaldıracak karşı-aktarım kapasitemin olmadığı konusunda kendimi sorgulamıştım. Sadece yorumlarımla onu rahatsız ettiğini bana söylemişti. Belki de susmak, tam tersine, ölümcül bir gerilemeye suç ortaklığı mı olacaktı? Francis Pasche'nin önerdiği gibi, analist hastası için bir fetiş olmayı kabul eder, ama "söz dinlemez" bir fetiş olmalıdır. Daha arkaik düzeylerde de bu böyledir.

Dolayısıyla, burada, başka bir durumla ilgili bir deneyime, çocuk psikiyatrinin deneyimine göndermede bulunacağım. İlgilendiğim bir erkek çocuk vardı, çok genç yaşta annesi bir tarikat üyesiydi. Anne, AIDS'in son derece yaygın olduğu ve bu sebeple, erkeklerin çok genç yaşta kızlarla cinsel ilişkiye girmeyi tercih ettiği bir ülkeden geliyordu. Onun virüsü kapması da aynı şekilde ilk ilişkisinde olmuştu. Fransa'ya başka bir erkekle gelmiş ve ondan bir erkek evlat sahibi olmuştu. Ancak, göçmenlere karşı son derece ayrımcı hükümler içeren yasalar sebebiyle, çocuk, biyolojik babanın oturma izni olan bir akrabası tarafından tanınmak zorunda kalmıştı. Daha sonra çift ayrılmış ve AIDS'li genç kız, sahte nesepli psikotik bir çocukla, ailesiz, hayatta yapayalnız kalmıştı. Bir çok kez artık kaçınılmaz olan ölümle burun buruna gelmişti. İşte tarikata yönelmesi de bu döneme rastlamaktadır, bunu anlamamak mümkün değil, ama yine de yeni tedaviler çıktığında reddetmesinden korkmuştuk. Oysa hiç de öyle olmadı, bu ümide sarılmasını bildi. Yaşamının dış şartları bize, ümitsizlik ile bir önceki kuşakların sevgisinin ve

yasanın değerinin iflasının şiddeti hakkında ders veriyor. Başka vakalarda, daha içsel sebepler için aynı şey geçerli olabilir mi acaba?

Lider ne ister?

Eğer guru, başkaları için zararlı, ama kendisi için yararlı yetenekli bir sahtekâr olsaydı, kendisine sempati duymasak bile, hiç olmazsa çıkarıcılık yeteneğini kabul ederdik. En sıradan diktatörler bile ülkelerini soyup soğana çevirerek kişisel servetlerine servet katarken, rüzgârın döndüğünü hissedince, topladıklarını servetten yararlanmak için ülkeyi terk ederler. İntiharçı bir tarikatin gurusunda bu sağlıklı alçaklık görülmez: müritlerini ölme götürür ama onlara eşlik eder. Peki, niçin?

Çılgın tahakküm

Burada, Paul Denis'in, mutlak bir tahakküm örneği olarak gördüğü otizmde, tahakkümün doyum karşısındaki önceliği varsayımından yola çıkılabilir. Otistik çocuğun zorbaca talebi onu haklı çıkarmakta ve bu talep onun olası doyumunun aleyhine işlemektedir. Ancak otistiğin bu anlayışı örtük olarak nesneye erişimi öngörür ama kendisinin parçalanmasını, kendisini önemsememesini dikkate almaz. İşte bu sebeple, nesne ilişkisinin bu geride kalan tarafını anlamak için ölüm dürtüsünden vazgeçemiyorum.

Buna mukabil, müritlerini toplu intihara sürükleyen guru vakası ele alındığında, bu tahakkümün doyuma nazaran ayrıcalıklı olması düşüncesi, kendi ölümcül sarmalının tutsağı olan yetenekli asalağın kurbanlarıyla birlikte ölmeyi seçmesi paradoksunu açıklayabilir: doyumdan kendini pervasızca mahrum etmek mümkün değildir. O zaman, bir şekilde, çılgın sadizminin önü-

ne geçen mazoşizmini göz önünde bulundurmak gerekir. Oysa, mazoşizmi sadizmden daha derin olarak değerlendirmek yirmili yıllardaki yıllarındaki Freudcu dönüm noktasını izlemeye teşvik etmekte: hazzın bir ötesi vardır. Bu da, bu liderde sapkınlıktan çok delilik olduğunu göz önünde bulundurmaya yönlendirir. Bu da bana J. Chasseguet-Smirgel'in zikrettiği demiurgos'ları, tabiat anayla rekabete soyunan tiranları hatırlatıyor. Bunlardan birisi denizi doldurarak bir adayı yarımadaya dönüştürür. Psikotik unsurlar, doğurganlığın reddi, ön plana geçmektedir. Kendi kendini doğurma hayalinin önemini biliyoruz, Racamier de bunun simetriği bir hayali, kendi kendine doğurgan olmanın reddini öneriyor. Bu açıdan, öldürmek tabii ki yaratmaktan daha kolay. Vahşet belki ancak o zaman bir anlam kazanabilir.

Anne sevgisi haseti

Naziler ölüm kamplarında sıklıkla sevgi tezahürlerinin üzerine giderek, bunları saptırarak imha etmişlerdir. Bir sevgi ifadesi, bir yakını tanımak, bu sevgiden yararlananın derhal idamıyla sonuçlanıyordu. Böylece, bu cellatlar sevmeye muktedir olanlara tam tersinin suçluluğunu yüklüyorlardı: sevgileri, sevgilerinin nesnesini imha ediyordu. Nitekim bu, bende ikircikliliğiyle rahatsızlık uyandıran, William Styron'un *Sofi'nin seçimi* adlı kitabının da konusu. Kitabın kahramanı olan kadını kızı ile oğlu arasında bir seçim yapmaya zorlayan SS subayı, onun anne sevgisinin saflığına saldırmakta ve bu sevginin dürtüsel altyapısını ve bunların sonucu olan tercihlerini su yüzüne çıkarmaktadır. Ama bu sadece edebiyatta böyle değil. Benim de ilgilendiğim ve babası toplama kamplarına yollanmış bir adam, babasının gizli dramını gözler önüne sermişti. Babasının bu dramı, daha sonra oğluna yatırım becerisini büyük ölçüde etkilemişti.

SS subayları, kampta bir çocuğu benimseyip koruması altına aldığı fark edince, onu çocuğu öldürmeye zorlamışlardı. Bu derecedeki sadizme tahammül etmek mümkün değildir, ama aynı zamanda da da şeytani maskesini düşürmektedir. Şeytan'ın da, Tanrı'nın sevgisinden mahrum ettiği, eski bir melek olduğunu unutmayalım. Şeytan, Kleinci anlamda bir haset figürüdür. Ebeveyn sevgisine saldırarak, vahşi de olsa, bir anlam taşımaktadır. Bu anlam, dışlanmışlık ve iktidarsızlıktan acı çekmemek için imha etmek ve saldırmak ihtiyacı duyan öznenin en çok eksikliği hissettiği şeye haset yüklü saldırısıdır.

Sanırım burada bir gerçek vardır, ama bu gerçek kolektif olmaktan çok bireyseldir ve böylece Shoah'ya¹ bir anlam verilebilir mi sorusu cevapsız kalmaktadır. Yahudiler, geleneklerinde aile bağlarının önemi sebebiyle, imha operasyonunun gerçekleştirilmesinin arkasında saklı olan tahripkâr haset yüzünden mi seçilmişlerdir acaba? Paradoksal olarak iyimser bir versiyon bu. Bir versiyon daha olduğunu göreceğiz.

Daha ufak ölçekteki, bir mürit grubunun yabancılaşması ve imhasına geri dönersek, şu versiyon oldukça inanılır görünmektedir: guru inananlarını sahte-çocuklar olarak görmekte ve onlara karşı sağlıklı bir annenin negatifi gibi davranmaktadır: onları geriletecek biçimde kendisiyle bir bütünleşme içine sokar vermek yerine onları kullanır, bağımsızca gelişmenin imkânlarını sunmak yerine onları yabancılaştırır ve onlara yaşam yerine ölümlü verir. Tam da ters yöne geriletici bir zamanlılıktır bu. O zaman bu da anneye yönelik müthiş bir hasete ve belki de, tarikat liderinin, annesinin yabancılaştırıcı ve narsisçe hakimiyetinden yaşadıklarının suçlayıcı bir tekrarına işaret edebilir. Bu varsayımı ne teyit edecek ne de çürütecek herhangi bir veriye sahip de-

ğilim, ama bana gayet mantıklı geliyor.

Kendi kendini imhayı ihraç etmek

Yukarıdaki satırlar iyimserdi, zira olumsuz biçimiyle de bir anlam muhafaza edilmişti. Şimdi olabilecek en kötü şeyi hayal edelim. Yahudi Soykırımı'nın anlamı her türlü anlamın, her türlü bağın imhası olsun. Bağlanma ve aşk, anlam ve simgeleştirme, Eros'a ait olan ne varsa imha eden saf ölüm dürtüsü. Aslında insanlığa karşı suç çok doğru bir terim, çünkü amaç insana eşya, cansız varlık muamelesi yapmak ve onu bu düzeye indirgemek. Freud'un bize ölüm dürtüsü ile ilgili söylediği de bu, ama bireyin bunu kendisine karşı işlediğini de ekliyor. Unutmayalım ki dürtülerin iç içe geçmesinde, ölüm dürtüsü olumsuzlamaya ve psikik çalışmaya ulaşmayı; yaşama yeniden yatırım yapabilmek için yası; üst benliğin ortaya çıkmasını, bastırmayı ve yüceltmeyi sağlamaktadır. Ölüm dürtüsü, içe yansıtıldığında, sevdiklerimize karşı çifte değerli olmaya ve yine, tehlikede olduklarında, onları korumaya da imkân tanır..Ama en mahrem yerinde ve çözülme sırasında, ölüm dürtüsü canlı varlığı, gerileterek, cansıza döndürmeyi hedefler: “Yaşamın hedefi ölümdür,” diyor Freud. (“Haz ilkesinin ötesi”).

Göründüğü kadarıyla, nazilerin kendi kendilerini telef etmedikleri –her ne kadar Reich bin sene yaşamamış ve sonu çabuk olmuşsa da– açıktır. Yapışık kolajın ve Bir'de erimenin öğelerini hatırlatalım: “Ein Volk, ein reich, ein Führer” Hanna Arendt'in totaliter devlet için kullandığı, boşluk bırakmadan, birbirlerine yapışan soğan zarları eğretilmesi, iş başındaki yapışık çifte boyutluluğu iyi ifade etmektedir.

Nazizmin, her türlü ümidin yok olduğu korkunç bir ekonomik kriz sırasında kök saldığı hatırlanmalıdır. Bazen, ölümcül

bir dürtü çözülmesi tehdidi altındaki insanın son çaresinin, benim daha iyi bir deyim bulamadığımdan *çözülmenin ihracı* dediğim, iki psişizmi birden sorguladığı için metapsikolojik olarak betimlenmesi güç bir sürece baş vurmak olduğunu düşünüyorum. Bunun, narsisik sapkınlıkta veya bir sadistin kendini tatminden çok acısını çekecek birisini bulma ihtiyacı duyar gibi görünmesinde –aksi takdirde bu acı onu imha edecektir– ortaya çıktığını düşünüyorum. Çatışmaların ihracı gayet iyi bildiğimiz bir şeydir. Büyük ülkelerin, diğer küçük bir ülke içindeki muhalif fraksiyonları ya da yine kendi sınırlarından uzak bir bölgedeki iki rakip ülkeyi savaştırmakla birbirleriyle boy ölçüşmeleri, birbirlerini yoklamaları ve böylece birbirleriyle karşı karşıya gelmekten sakınmaları sık sık şahit olduğumuz bir durum.

Böylece, ölümçül bir çözülme tehdidi karşısında, son çare aynı zamanda, sadist bir doyum amacı güdülen bir kurbana değil, ölümden başka bir şeyi dileyemeyecek kadar her türlü radikal ümit kaybına yönelik olarak bu tehdidin ihraç edilmesi de olabilir. Burada ihraç edilecek olan, canlı kalan çatışma değil, ölümçül ümitsizliktir. Toplama kamplarından canlı kurtulanların tanıklıkları da, ne pahasına olursa olsun yaşam arzusunu muhafaza etme temel değerleriyle, bunu teyit etmekte. Buna, Robert Antelme'in aktardığı gibi, sebze kabukları yemek de dahil. Bettelheim'in daha sonraki otistik vakaların tedavisi girişimlerinin çıkış noktasının, ümidini kaybedenlerin travmatik otizmini (hızlı bir şekilde ölüme doğru yönelen ve “Müslüman” sendromu denilen içe kapanma sendromunu görmek olduğunu hatırlatalım. Benim, birkaç meczubun çocuklarıyla birlikte kolektif intihar etmesinden çok uzaklaştığım düşünülebilir. Ama sanmıyorum. Şayet bu mülahazalarda bir gerçek payı varsa, bu, intihara yönelen tarikat Üstadı'nın çok hasta olduğu, kendi dür-

tüsel çözülmesini kurban edilen sahte çocuklarına ve onların çocuklarına ihraç ettiği –ki bu iki misli kabul edilemez bir durumdur– anlamına gelir. Aslında, burada söz konusu olan, melankoliklerde görebileceğimiz "diğerkam" bir intihar değil, guruyu tehdit eden intiharı, kaosu ihraç etmek, önce başarılı olmakla birlikte sonuçta başarısızlığa mahkûm bir girişimdir. Ne kadar çözülme ihraç edilerek (örneğin, onun nesnelerini öldürerek), çözülme yaratıldığını, böylece öznenin kendi ölüm dürtüsünü ortaya çıkardığını ve özneyi ölüme maruz bıraktığını söylemeyi tercih etsem de, sanırım burada, katliamı irdeledikten sonra insanda ölüm dürtüsünün yaratılabileceğine kanaat getiren Nathalie Zaltzman'ın duygusunu paylaşıyorum.

Hayati tehlike altındaki kişiye yardım etmemek: N. Zaltzman'ın zikrettiği Robert Antelme, nazilerin kaçarken yanlarında götürmeye çalıştıkları insan sürüsünden birisinin ölümü olan silah sesi duyulduğunda, kaybedilen sürüdeki hayatlardan biriydi. Aynı şekilde, çatışmaların hayatın yanında olduğunu kabul ettikten sonra, eğer bir toplum, kendisinden kopan ve ölümcül bir tarikatın cazibesine kapılıp ölüme koşan çocuklarını umursamazsa –eğer biz umursamazsak– onlardan yatırımını çekerse, onları hayat yolunun şarampolünde bırakırsa, onlarla birlikte insanlığının da bir bölümü ölecektir.

Fransızcadan çeviren: Yaman Aksu

KURUMLARDAKİ PARANOYAK GELİŞİM*

OTTO KERNBERG

Elliot Jaques, “uyumlu” (requisite) ve “paranoya doğuran” (paranoiagenic) olmak üzere iki farklı tür sosyal örgütlenme tanımlar. Uyumlu örgütler, yetke ve sorumluluğun paylaşıldığı yapısal açıdan sağlıklı oluşumlardır. Bir işin en iyi şekilde yerine getirilmesini sağlamak amacıyla, gerekli zamanda gerekli sayıda kişinin hazır bulunduğu, işlevsel bir idari yapıya sahiptir. “Bu tür örgütlerde, onu oluşturan üyeler arasında güven ilişkileri kurulabilir; kuşku ve güvensizliğe yer verilmez.” (Jaques, 1976.)

1. PARANOYA OLUŞTURAN ÖRGÜTLER

“Paranoya doğuran örgütler, bireyler arasındaki samimiyet ve güven (*confidence*) duygularını imkânsız [...] kılar. Toplumsal et-

* R. Kaës'in denetiminde, B. Duez'in Fransızca çevirisi

RENE KAES et al. 'Souffrance et Psychopathologie des Liens Institutionnels', Chapitre 3, Otto Kernberg, 'L'Evolution Paranoïaque Dans Les Organisations', s. 81-103, DUNOD, Paris, 1996

kileşimleri kuşku, haset, düşmanca rekabet, kaygı uyandıran davranış kalıplarına sokarak, toplumsal ilişkilerin ortak yarar yönünde gelişmesini engeller...” (Jaques, 1976).

Jaques'ın benimsediği, örgütlere ilişkin açık sistem kuramı, başlangıçta Kenneth Rice tarafından ortaya atılmıştır (Rice, 1963; Miller ve Rice, 1967). Bu kuram, örgütlerdeki gruplaşma süreçlerindeki gerilemeyi, sağlıklı bir idari yapının eksikliğine bağlar. Açık sistemler teorisi, topluluktaki paranoyak tepkileri kurumsal işleyişteki aksaklığın belirtileri olarak değerlendirir. Kurumsal işleyişteki bu aksaklık, hem topluluk üyelerinde hem de topluluklarda gerilemeye yol açar. Bu gerileme, topluluk üyelerininin patolojilerinin basit bir toplamı olarak değerlendirilemez.

Paranoyak Belirtilerin Oluşumuna Örnekler

Mesleki bir örgütün uluslararası bir toplantısında, bilimsel alanda üstünlük kurma yarışında olan saygın bir üye, gayriresmi bir buluşma sırasında başka bir ülkenin temsilcilerini aşağılar. Bir saat sonra, aynı temsilcilerle bir akşam yemeğinde buluşur ve coşkulu bir dille, onların önemli katkılarından söz eder. Ayrıca açıkça gururlarını okşayan bir üslupla, kendileriyle daha sık görüşme ihtiyacı hissettiğini belirtir. Bu arada, söz konusu kişi dürüsttür ve düzgün bir ahlak anlayışına sahiptir. Besbelli, örgüt ortamında herkesin önünde yaptığı kabalık ise, alışılmış davranışlarıyla tam anlamıyla uyumsuzluk göstermektedir.

Bir birim toplantısı sırasında, bir eğitim kurumunun müdürü eğitimcilerden birine sert bir eleştiri yöneltir. Saldırgan üslubu bilinen ve kendisinden korkulan müdür, diğer belli başlı eğitimcilerin sessiz kalmasından yararlanarak, yirmi dakika boyunca aynı tonda konuşmaya devam eder. Toplantı bitiminde, ora-

da bulunanlardan birkaçı, eleştiriye uğrayan kişiye yanaşarak, özel olarak bu haksız saldırı karşısındaki üzüntülerini ve görüşlerini dile getirirler. Bu kişiler arasında, müdüre itaat ve hatta dalkavukluk ettikleri bilinenler de vardır.

Bir idarede, deneyimli ve oldukça yaşlı bir bölüm müdiresi, genç yaştaki erkek meslektaşlarını desteklemek amacıyla özel çabalar sarf ediyor ve kurumun örgütsel ve siyasi karmaşa ortamında onları yönlendiriyordu. Bir yönetim kurulu toplantısında himayesi altındaki kişilerden birinin çalışma şeklinin genel müdür tarafından tartışma konusu yapıldığını duyunca, himayesindeki genci hemen uyarır. Bunun üzerine, söz konusu genç meslektaş, ilgili konuda açıklama istemek üzere hemen genel müdürle görüşmeye gider. Genel müdür şaşkına döner çünkü önemsiz anlaşmazlıklar olarak değerlendirdiği sorunların bir cevabı olarak bu konuyu ortaya atmıştır. Oysa müdire koruduğu genç meslektaşına yardım etmeyi amaçlamıştı; o da, kendisine haksız yere cephe alındığını düşünerek bu durumu iyi niyetle düzeltmek istemişti. Diğer yandan, genel müdür, yaşlı kadını ortaya çıkan güvensizlik ortamının sorumlusu olarak görmüş ve örgütün idari yapısındaki işleyişi aksattığını algılamıştır.

Uluslararası üne sahip bir araştırma sorumlusu, kendisine istenmediğini hissettiren bir dizi olay sonrasında araştırma enstitüsünden ayrılmaya karar verir: birkaç ay boyunca, büyük bir proje için iç fonları ona aktarmayı reddetmişlerdi. İki önemli sekreter istifasının yarattığı boşluk, aynı düzeydeki diğer iki sekreterle doldurulmuştu: ardından onların aynı kurumdaki diğer birimlerden kovulduklarını fark etti. Bilimsel bir toplantı sırasında, kurum müdürü araştırmacıya özellikle eleştirel bir tavırla yaklaşmıştı. Araştırmacı bunaldığını hissetmiş, kendisini eleştirmeye ve kendi gözünde değerini düşürmeye yönelik yoğun dav-

ranışlarda bulunmuş ve başka bir örgütte çalışmaya başlamayı ümit etmeye başlamıştır. İstifa etmek üzereyken kararını herkes açıkladığında ise şaşkına döner: gidişine yönelik olarak, herkes derin endişesini dile getirmekte ve örgüt onu elinde tutmak için çabalamaktadır.

Bu tür örneklerle gündelik hayatımızda rastlamak mümkündür. Benzer unsurlar, kurumsal işleyişteki ana aksaklıkların nedeni olarak görünmeseler de, kurumdaki paranoyak gelişimin (*genesis*) önemli boyutlarından bazılarını gözler önüne serer:

-Gözle görülür namussuzluktan, olağan kuşku, güvensizlik ve korkuya ve hatta kişinin kendi gözünde değerini düşüren ve moral bozukluğu yaratan depresyon düzeyindeki tepkilere kadar varabilen değişik türde bireysel davranışlar;

-Bir örgütün namussuz, üç kağıtçı ve antisosyal üyelerinin, özel yaşamalarında sergilemedikleri kişilik özellikleri;

-İyi niyetle davranan ancak felaketler doğuran örgüt üyeleri.

Paranoyak Gelişimin Belirtileri

Genellikle örgütlerdeki paranoyak gelişimin belirtileri, psikopatikten depresyonluya kadar uzanan geniş bir yelpaze içinde yer alır.

-Uyumsuz çalışan örgütlerde, paranoyak gerilemenin koşulları bir araya geldiğinde, *yelpazedeki psikopatik boyut* kendini gösterir. Örgüt üyeleri, kurum dışındaki gündelik yaşamlarında sergilemedikleri üçkağıtçılık, namussuzluk ve antisosyallik gibi kimi davranışlarda bulunurlar. Öte yandan, toplumsal etkileşimlerinin bütününde anti-sosyal eğilimler gösteren ve bunları örgüt yaşamlarına da yansıtan üyelere de rastlamak mümkündür. Bu tür üyelerin, anti-sosyal davranış kalıpları sadece kabul

görmekle kalmaz; aynı zamanda hayranlık uyandırırılar zira paranoyak gelişimi kolaylaştıran koşullar hissedildiğinde bunları başkalarıyla paylaşırlar.

Örgüt içinde herkesin hayranlık duyduğu ve sevdiği bir yönetici, ahlaksızlık düzeyine varan acımasız finans işlemleriyle tanınmıştı. En önemli amacı, örgüt içindeki mevkiini güçlendirmekti.

Sıcak, yumuşak ve hatta yağcı tavırlarıyla sevilen, bir üniversite merkezi yöneticisinin, özel yaşantısında siyasi muhalifleri hakkında en haince söylentileri yaydığı oldukça biliniyordu. Oysa herkesin gözü önünde onlara karşı iyi yüreklilikle hareket ediyordu.

Bir Sosyal Hizmet Kurumunun müdiresi, parlak zekâsıyla çelişen abartılı davranışlarıyla dikkat çekiyordu. Yalana yönelik kronik eğilimleri, mitomani düzeyine ulaşıyordu. Bu durum, kapalı kapılar ardında, gerçekliğin cesaretli bir tavırla horgörülmesiymiş gibi algılanıyordu.

-Bu tür kişiler tarafından yönetilen örgüt üyeleri ortalamasına bakıldığında, kurumsal müzakerelerinde dikkat çekici ölçüde paranoyak özellikler gösterdikleri saptanır: Bu özellikler, kurum dışı yaşamlarında sergiledikleri normal kişilikleriyle çelişir. *Paranoyak davranışlar, paranoya doğuran gerileme yelpazesinin ortamını oluşturur* ve örgütün uyumsuzluk özelliğinin en yaygın belirtisidir. Yönetim kurulu ile çalışanlar, nöbetçilerle yöneticiler arasındaki ilişkiler tipik olarak korku, kuşku, kin, aşırı dikkat ve önlem, anlam arama, gizli ve anlaşılması güç mesaj arayışları üzerine kuruludur. Bütün bunlara ek olarak, kişiler, ortak tehlikelere karşı kendilerini korumak amacıyla aynı konumdaki meslektaşlarıyla ittifak kurma çabası içine girerler. Yönetim kurulu üyeleri, otoriter yönetime karşı gösterdikleri gizli direnç or-

tamında, önceki gün verdikleri sözden dönen ve yöneticilere karşı dalkavukça tavırlar takınan müttefikleriyle ürkütücü deneyimler yaşarlar. Etrafı saran güvensizlik ortamı, bir gün küçük bir köyde, herkesin şakacı bir kişiden “her şey anlaşıldı, kaçın!” uyarısını taşıyan bir telgraf almasıyla başlayan bir hikâyeyi animsattır. Bu uyarı üzerine, köylülerin yüzde ellisi acele içinde gitmişlerdir. Yönetim kurulunun tepkilerine karşılık, yönetici, örgütteki paranoyak üyelerin düşmanca, kışkırtıcı ve kendi değerini düşüren davranışlarla otoritesini çoktan sarsmaya başladıkları hissine kapılır. Bu arada, sessiz kalan çoğunluk, bu saldırılara gerekçeler bulur.

-Paranoya doğuran gerileme yelpazesinin depresif yönünde ise, bireyler, tipik olarak, kendilerini yalnız, soyutlanmış hisseder, başkaları tarafından beğenilmedikleri, kusurları ve eksiklikleri konusunda aşırı eleştirildikleri hissine kapılırlar. Eleştiriye karşı aşırı tepki gösterir ve eleştiriye örgüt içindeki mesleki gelecekleri için bir tehdit olarak görürler. Aşırıya kaçan özeleştirileri, işin yürütülmesi ve tamamlanması aşaması ile iç içe giren kendi kendini doğuran bir döngü yaratarak, çalışmalarını ketler ve bu kişiler örgütten kaçmaya çalışırlar. En olgunlaşmış ve en iyi şekilde uyum sağlamış (aynı zamanda üst benlikleri en iyi biçimde gelişmiş) üyelerin depresif tepkiler gösterenlere oranla baskın çıkmaları şaşırtıcı değildir. Paranoya doğuran kurumlarda, normal insanlar en çok dışlananlar arasında yer alırlar. Şizoid geri çekilme tepkisi de, kişiyi, örgüt içindeki acıklı yozlaşma koşulu-na karşı korur.

2. ETİYOLOJİ

Basit ifadelerle, kurumlardaki paranoyak gelişimin nedeni

aşağıdaki sebeplerden kaynaklanır:

-Örgütlerde iş sistemindeki kopukluk yani öncelikli işlerin yetersiz veya yorucu olması ya da öngörülemeyen, tanımlanmayan ve kötü yönetilen yaptırımlarla yürütülemez hale getirilmesi.

-Kurumdaki aksaklıklar yüzünden, topluluklaşma süreçlerinin etkin hale gelmesi.

-Evrensel insan psikolojisinin bir özelliği olan paranoyak gerilemeye gizlice eğilim gösterme.

Nesnel olarak, dış gerçeklik öncelikli işlerin tamamlanmasını kolaylaştırırsa da, örgütte güçsüz bir konuma düşen yönetim, işlerin yürütülmesi sürecinde yaşanan kopukluğun önemli bir nedeni olabilir. Yönetimin güçsüzlüğü, öncelikli işlerin ve onların beraberinde getirdiği yaptırımların yeterli ölçüde tanımlanmamasıyla ve bunlar arasında en uygun dengenin kurulmamasıyla kendini belli eder. Örgütteki yapılanma, işlerin yürütülmesini sağlayacak gerekliliklerle uyumsuzluk gösterir.

Yönetimin Güçsüzlüğü

Güçsüz bir yönetim, ana idari mevkilerde yer alan yöneticilerin kişisel özelliklerinden kaynaklanabilir. Her koşulda, örgüt bütünündeki topluluklaşma süreçlerinin bir sonucu olan gerileme mekanizmalarıyla, örgütsel işleyişteki kopukluklar, önce baştaki yöneticilerin rahatsız edici kişiliklerinden kaynaklanır gibi görünür. Ancak örgütün dikkatli bir analizi, her olgunun payının doğru değerlendirilmesine yardımcı olacaktır: Bazen yöneticinin kişisel patolojisi, örgütteki kopukluğun gerçek sorumlusudur. Bazen ise, bu patoloji, yönetimdeki gerilemeyi yansıtan bir belirti olup, kurumsal kopukluğun nedeni olmaktan çok, onun ikincil sonucudur.

Jaques (1976), toplumsal kurumlardaki yapısal özellikleri, birey psikolojisi ve psikopatoloji arasındaki ilişkileri şu şekilde özetler: “Sürekli tehdit öyle bir boyuttadır ki, toplumsal kurumlar uyumsuz hale gelir ve ciddi şekilde yabancılaşır ve aşağı doğru inen bir sarmal eğri oluşturur: persekütif kaygılara bir yanıt olarak, içinde uyum olmayan kurumlar, nesnel kuşkular geliştirir. Sonuçta bu kaygı da, kişisel gelişimi engelleyerek[...] kurumun daha da kötü işlemesine neden olur.”

Kaynaklardaki yetersizlik

Paranoyak gelişimin en sık rastlanan nedeni, örgütsel işlerin kotarılmasını sağlayacak kaynakların sınırlandırılması ve özellikle de kısılmasıdır. Örneğin bütçe sınırlamaları sırasında, masraflar büyük ölçüde kısıldığında, korku ve kaygı dalgaları yayılır ve yönetim kurulu üyelerinin birincil kaygılara doğru gerilemesiyle uzun süre devam eder: Üyeler, bir kenara atılmaktan, devre dışı bırakılmaktan, kara listeye alınmaktan ve haksız yere sömürülmekten korkarlar.

Terfiler, sürekli azalmakta olan mevkilere ulaşmanın beraberinde getirdiği rekabet anlamına geldikçe, kişi idari kademedeki yükseldikçe, sınırlı kaynaklara bağlı olan bir mücadele başlar. Bireyler arasındaki rekabet araştırma komitelerini devreye soktuğunda, örgüt üyelerinin kişisel değerleri konusunda karşılaştırmalı değerlendirmeler ortaya çıktığında ve siyasi bir süreç ürettirlerini etkilediğinde, artık sadece kaynak dağılımında yaşanan bir sorun söz konusu değildir. Aynı zamanda, tamamen yeni bir boyutun yani paranoyak gelişimi kolaylaştıran siyasetin işin içine karıştığını kabullenmek gerekir.

Siyasi süreçler

Karar mekanizmasını etkileyen siyasi süreçler, büyük bir olasılıkla, örgütlerdeki paranoyak gelişimde rol oynayan en önemli unsurdur. Masters (1989), siyaseti, karşılıklı paylaşım neticesinde, kişilerin bağlılık, hakimiyet, itaat ve benzeri tutumları eş zamanlı olarak kendilerine mal ettikleri davranışları doğuran bir olgu olarak tanımlar. Tam anlamıyla düşünüldüğünde, siyasi davranış, *rekabet şeklinin, toplumsal hakimiyetin devamının ve dü-rüstlüğün, bir grubu yöneten alışılmış kurallarla çeliştiği eylem biçimlerini kapsar*.

Örgütsel çalışma açısından, siyasi davranışın tanımı, şu şekilde olabilir: Kurumsal çerçevede, kendi amaçlarını gerçekleştirmek ve menfaatlerini kollamak için, kişileri veya toplulukları etkilemeye çalışan kişi veya toplulukların davranışları. Bu bağlamda, siyasi kurumlar, “hangi bireylerin otorite mesajlarını ve emirlerini toplumun geri kalan kesimine ileteceğini belirleyen bir rekabet şekli olarak değerlendirilmelidir” (Masters, 1989).

Siyasi bir eylem, örgütün öncelikli işleriyle bağlantılı amaçlardan oluştuğu, bu tür eylemlerin işlevsel olduğu ve örgüt işleyişine mantıklı bir biçimde bağlanabilecekleri düşünülebilir. Örneğin, siyasi düşünce, bir sosyal hizmet uzmanlığı okulunun ağırlıklı olarak bir topluluğa dönük bir eylem mi; yoksa tedaviye dönük müdahalelere mi yöneldiğini belirleyebilir; aynı şekilde, siyasi bir süreç, sosyal hizmet uzmanlarının eğitimindeki hedeflerin tümünde de makul önceliklere bağlantılı olabilir.

Her koşulda, siyasi eylem, kurumsal işleyişin amacına teğet geçiyorsa veya bu amaçla hiçbir bağlantı kurmuyorsa, kurumdaki çalışma sistemi ve iş sınırlandırmaları üzerinde olumsuz sonuçlar doğurur. Bu olumsuzluk, sadece kurumsal işleyişteki aksaklıkları değil; aynı zamanda paranoyak gelişimin hızlanması

sonucunu da beraberinde getirir. Rekabete sunulacak değerlere ilişkin seçim, kurumun amaçlarına en uygun ve en makul şekilde yapılmamışsa, siyasi emellerle örgütün amaçları arasında uyumsuzluk yaşanır. Ardından topluluklaşma süreçlerinde düzeni bozan bir gerileme ortaya çıkar. Sözelimi sanatla uğraşan bir okulda, etnik topluluklar arasındaki rekabet, bütün düzeni bozabilir.

Otorite, kurumsal bir çerçevede, bir yetkinin işlevsel kullanımı olarak tanımlanır. *Kurumdaki işlerle hiçbir bağlantısı bulunmayan siyasi sürecin bir tarafı olarak ortaya çıkan yetki kullanımı, işlevsel olarak değerlendirilemez.* Eğer yetki kullanımı işlevsel bir özellik taşımıyorsa, kurumsal aksaklıklar yelpazesi ortaya çıkar. Bu yelpazenin bir ucunda karmaşa, diğer ucunda ise şaşkınlık vardır: Karmaşa, yetkinin güçsüzlüğü, otoritenin işlevsel alanına müdahale ettiğinde yaşanır. Kurumdaki yöneticilere fazla yetki verildiğinde, otorite, otoritarizme dönüşür ve şaşkınlık yaşanır.

Kurum içi topluluklaşma süreçleri açısından, siyasi eylem, üyelerin birbirlerine gittikçe artan düzeyde bağımlı olmaları sonucunu doğurur. Örgütteki isimsiz üyeler, siyasi bir gücü ve karar verme yetkisini kendilerinde taşırlar: bu durum, demokratik karar alma koşullarında en had safhaya ulaşır. Örgütsel yapılarla nesnel olarak düzenlenmeyen koşullarda, herkese bağımlı olmak, hemen geniş topluluğun devreye girmesini hızlandırır. Geniş topluluklar halinde çalışmak, birbirlerini henüz dinleyebilen ve olayların seyrinde, konumlarının gerektirdiği istikrarlı bir rol ilişkisine girmeksizin birbirlerine tepki veren üyeler arasında, altyapısı bulunmayan bir etkileşim yaratmak anlamına gelecektir. Benzeri durumlarda, kişiler arasındaki tüm ilişkiler belirsizleşir. Tüm kişilerarası ilişkiler belirsiz hale gelir ve küçük toplu-

luklarda veya iki ya da üç kişilik ilişkilerde çatışmaları dengeleyebilecek olan savunma mekanizmaları ise, etkisini gösteremez duruma gelir (Kernberg, 1992).

Siyasi süreç, geniş topluluklardaki gerileme psikolojisini hemen hızlandırır. Bunun sonucunda, diğer topluluk üyeleri çeşitli duygulara kapılırlar: kimliğini yitirme hissi, saldırı ve şiddetin yakında olduğuna dair belirsiz bir duygu, güçsüzlük duygusu, saldırıyı başka topluluklar üzerine yönlendirebilmek amacıyla alt topluluklar oluşturma ihtiyacı, kendi gücünü ve küçük grubunun gücünü diğerleri üzerindeki üstünlüğünü kanıtlama çabası, aynı sürecin kurbanı olma korkusu, bu durumdan kurtulma arzusu ile topluluktan biri ayrıldığı takdirde, donup kalma ve güçsüzlük duygusu.

Örgütteki konumları bir seçim sürecine bağlı olan kişiler ise, yönlerini kaybettikleri hissine ve korkuya kapılırlar. Her zaman ki işlerinin ve kişisel ilişkilerinin belirli bir zaman için kesintiye uğradığı kaygısına kapılır, yapay olduğunu hissettikleri kamusal bir görevle özdeşleşme ihtiyacı ve başkalarının kendilerine yönelik yargılarına karşı yıpratıcı bir bağımlılık gibi deneyimler yaşarlar. Ortaya çıkan durum, başkalarının yargılarına aşırı bir bağımlılık gösteren narsisik kişiliğin psikopatolojisine benzer. Olgun ve bütünleşmiş olmalarına karşın, bu kişiler, seçim yenilgisini narsisik kişiliklerinin ciddi şekilde yara alması gibi karşıla- ma eğilimi gösterirler.

Güçsüz Yapılar

Kaynak yetersizliği ve siyasi eylem, özellikle de uygun ve işlevsel olmayan bir eylem, kolaylıkla, paranoyak gelişime elverişli bir zemin olarak algılanabilir. Buna karşın, örgütün amaçlarıyla mevcut idari yapısı arasındaki tutarsızlık, paranoyak gelişimin

önemli bir kaynağı olsa da, o derece göze çarpmaz. Örneğin psikanaliz eğitimi, bir üniversitenin ve bir sanat okulunun hedeflerini kendinde birleştirir (psikanaliz hem bir bilim hem de bir sanattır); ancak psikanaliz eğitiminin bugünkü yapısı, genellikle meslek okulu ve ruhban okulu modellerine benzer (psikanaliz bir teknik ve inanç işi olarak değerlendirildiğinde). Bu ana hedeften sapmanın nedenlerinin, psikanaliz eğitiminin tarihsel kökeninde ve temel işinin doğasında –yani kurumsal sınırlamalar bağlamında bir tedaviyi iyi şekilde sonuçlandırma– bulunmasına rağmen, açıkça dillendirilen amaçlarla mevcut mekanizmalardaki zımni örgütsel yapının çatışmasıyla, bu nedenler etkisini gösterir. Açıkça dillendirilen amaçlar ve kurumsal yapı arasındaki bu çelişki, ülküleştirme ve persekütif kaygılar arasında oluşan bölmelerle birlikte, bu kurumlardaki paranoyak gelişimin önemli bir derecesidir.

Bu bilinmeyen çelişkilerin en tipik örnekleri, herkese faydalı toplumsal bir işlevi yerine getirmek üzere resmen var olan bu kurumlar tarafından sunulmuştur. Oysa bunların temel amacı, iş bulmak ve kendilerini oluşturan bürokrasiyi tatmin etmektir. Misyonu kamu sağlığını korumak olarak açıklanan; ancak uygulamaları gerçekte para kazanma eğilimi gösteren sağlık kurumu, bunlar arasında sayılabilir. Kâr amacı güden ve yapıları bu amacın en iyi şekilde gerçekleşmesini sağlayan bir örgüt, en iyi şekilde işleyen bir kurum olarak değerlendirilmelidir.

Kurumsal aksaklık ve uyumsuzlukların genel kategorisinde, çoğu kez kurumun sadece bir kısmını etkileyen sınırlı birçok sorun yer almaktadır: işletmeyi üstlenen tarafın payına düşen sınırların yeterince açık olmaması; sınırların denetimi konusunda istikrar eksikliği; yetkinin uygun ve açık şekilde dağıtılmaması, yetkilerin örtüşmesi; bazı yöneticilerin elinde tuttuğu otoritenin

kapsamı ile bu otoriteye devredilen gerçek güç arasındaki çelişki. Bu sonuncu sorun, örgütsel problemlerle yöneticilerin örgütün tamamında gösterdikleri başarısızlık arasındaki sınırı oluşturur.

Beceriksiz Yöneticiler

Yöneticilerin beceriksizliği, sadece örgütsel işleyiş üzerinde yıkıcı etkiler doğurmakla kalmaz, aynı zamanda, aşırı düzeyde paranoyak eğilimler geliştirir. Beceriksiz yöneticiler, ustalıkla çalışan altındakilere karşı kendilerini korumaya çalışırken, aşırı derecede kuşkucu, savunmaya ve aldatmaya hazır bir hal alırlar; altındakilere karşı otoriter davranır, üstlerine ise itaat ederler. Bu nitelikler, özellikle de paranoyak ve açıkça psikopatik özellikleri sayesinde, paranoyak gerilemeyi hızlandırır. İlkesiz yöneticilerdeki bu yozlaşma, örgütün genelinde yaygınlaşan psikopatik yanıtlara elverişli bir zemin hazırlar. Derinlerde gizlenen paranoyak potansiyel ise, yaygınlaşan yozlaşmanın görünüşte yarattığı genel bir dengeyle örtbas edilir.

Mantıklı bir yöneticide bulunması arzu edilen beş özellik, aşağıda sıralanmıştır:

- Yüksek zekâ;
- Dürüst ve siyasi sürece duyarsız bir kişilik;
- Derinliğine nesne ilişkileri yaratma ve sürdürme becerisi;
- Sağlıklı bir narsisizm;

-Saflığın tam karşıtı olarak, yerinde bir öngörüye dayanan sağlıklı bir paranoyak tutum.

Kuşkusuz ki son iki özellik –belli dozda bir narsisizm ve paranoya– bir yöneticiden beklenen çalışmanın en şaşırtıcı ve bununla birlikte en önemli nitelikleridir. Sağlıklı bir narsisizm, yöneticiyi, başkalarına aşırı derecede bağımlı olmaktan kurtarır ve

bağımsız çalışma becerisini geliştirir. Hafifçe paranoyak bir tavır, yozlaşma tehlikelerine karşı yöneticinin tetikte olmasını sağlar; paranoya oluşturunca gerilemeye ve örgütsel süreçler tarafından bilinçsizce hızlandırılan yaygın saldırılara karşı onu korur. Kurum içinde ortaya çıkan çatışmaları motive eden boyutların köklü analizini engelleyen bir tür saflıktan yöneticiyi kurtarır.

En önemli tehlike, örgütsel gerilemenin etkileri altında, yöneticilerin narsisik ve paranoyak özelliklerinin pekişmesi ve narsisizm-bağımlılık veya paranoya-sadizm eksenini doğrultusunda, sonraki bir gerilemeyi harekete geçiren sağlam gerileyici güçler oluşturmaya yönelmeleridir. Kurumsal yönetimdeki önemli bir paradoks burada ortaya çıkar: ölçülü olduğu takdirde bir yöneticinin bel kemiğini güçlendirebilen aynı kişilik özelliği, aynı zamanda gerilemeyi kolaylaştırabilir ve tüm örgüt üzerinde yıkıcı nitelikte paranoya oluşturunca etkiler doğurabilir. İşin ahlaki boyutu incelendiğinde, yönetim görevi, yöneticide ve kurumda hazır bulunan paranoyak gerileme ve narsisizm nedeniyle de eşit ölçüde tehlikelidir. Bu unsur, bizi, paranoyak gelişimi, onun psikopatik sonuçlarına bağlayan mekanizmaya götürür.

Yansıtmacı Özdeşleşme

Yansıtmacı özdeşleşme sayesinde, kurumsal çatışmalarda ortaya çıkan saldırganlık, yönetimdeki rakiplere doğru yönlendirilir. Ancak geniş topluluklaşma süreçlerindeki gerileme, yansıtıcı özdeşleşmeyi açıkça işlemez duruma getirir (Turquet, 1975). Akıl, yansıtıcı özdeşleşmenin davranışsal boyutudur; başka bir ifadeyle, bilinçsizce saldırırken, saldırının hedef olduğu nesneyi denetim altına alma çabasıdır. Saldırı kesin olarak yansıtılamaz, herhangi bir kişi üzerinde duramaz ve saldırının yansıtıldığı kişiler kontrol edilemezse, varsayılan düşmanların verdiği kaygı

artar. Bunun sonucunda, yansıtıcı saldırının yaygın bir şekilde artışı gözlemlenir.

İhanet

Misilleme korkusu belli bir yoğunluk derecesine ulaştığında, paranoyaya özgü ihanet dürtüsü mekanizması (Jacobson, 1971) devreye girer. Sonuçta olup bitenler, hayatta kalmak için verilen gözü kapalı mücadelede ahlaki değer yargılarının gözardı edilmesidir. Herhangi bir saldırı tehlikesine –ki bu tehlikenin yönü, şekli ve şiddeti ancak sezgisel olarak ve belirsiz bir şekilde az çok kavranabilir– karşı kendini koruyabilmek amacıyla yapılacak olanlarda bir sınırlama yoktur. Sosyologlar, bu olguyu tutuklu ikilemi adı altında incelemişlerdir. Farklı yerlerde hapsedilen iki tutuklu, birbirleriyle olan kişisel bağlarını sürdürürler; ancak herkesten ve hatta ulaşamadıkları dosttan dahi kuşku duyduklarından, bu bağlar oldukça zayıflar ve birbirlerine ihanet etme eğilimi gösterirler. Ne yazık ki olay daha geniş bir alana yayıldığında, ulusal düzeyde düşünüldüğünde, Doğu Almanya örneği verilebilir. Rejimin yıkılmasından hemen önce (örneğin Schabowski'ye bakınız, 1990), siyasi sistemdeki genel yozlaşma, Doğu Almanya'da yönetime kadar yansımıştı.

Zararlı Bir Narsisizm

Kişilik yapıları zararlı bir narsisizmle belirginleşen yöneticiler, paranoyak yönetimin en uç şekline örnek oluştururlar. Narsistik kişilikler, benlikle uyumlu bir sadizmi, paranoyak eğilimleri ve antisosyal özellikleri bir araya getirirler. Bu belirti, Hitler ve Stalin gibi klasik örnekleri bulunan totaliter liderlerin en belirgin özelliğidir.

Yansıtma Süreçleri

Sosyal bir topluluğun üyelerinin bir arada işleyişindeki birincil saldırganlığın canlanması, örgütün ruhsal yaşantısında Oedipus öncesi düzeyine gerilemeye gizli bir eğilim olduğunu gösterir. Bu düzeyde, saldırganlığı ebeveyn imgeleri üzerine yansıtma, yansıtılan saldırganlıktan kaynaklanan çarpıklıklarla bu imgelerin yeniden içselleştirilmesi, saldırganlığın yansıtılması ve içselleştirilmesi sonucunda oluşan ve çıkış noktasına geri dönen tepki, kitlesel biçimde bölme mekanizmalarına yönelir. Bu mekanizmalar, bir yandan ülküleştirmeye, diğer yandan zulmedici paranoyak eğilimlerin yerleşmesine neden olur. Bu ruhsal tepkilerin kaynağında, anneyle kurulan ikili ilişki yatar. Bunlar, Oedipus konumunu yansıtan ve daha ilerde gündeme gelecek üçlü olmanın sorunları üzerinde de etkilerini gösterirler. Bu yansıtma süreçleri, Oedipus öncesi aktarımların dolayısıyla, bu düzeni, üyelerin otoriteyle ilişkisinde belirleyici bir rol oynayan tipik Oedipus üçgenine dönüştürür.

Bu yansıtma süreçlerinden kaynaklanan rasyonel otoritedeki çarpıklık, narsisik kimliğin daha da pekişerek bir savunma aracına dönüşmesine; korkulan veya ülküleştirilen ve ebeveyn-yöneticilerle gerileme ilişkisi kurulmasına yol açar. Bu süreç, üstbenlikteki işleyişin gelişmiş boyutlarının yeniden kurumun bütününe yansıtılmasına yönelik genel bir eğilimle tamamlanır. Üstbenlikteki işlevlerin kuruma yansıtılması, her bir kişinin kurumun ona karşı geliştirdiği değerlendirmeye karşı öznel bağımlılığını artırır; değer sistemlerini birbirine bağlama ve içselleştirme yetisini azaltır ve bunun sonucunda, örgütteki geri bildirimli nesnellik ve güvenin sekteye uğramasıyla, karşıt ideolojik akımlarla, söylentilerle, depresif ve persekütif birincil kaygı düzeylerine doğru gerilemelere dolaysız bulaşmanın yolu açılır. Bu

koşullarda, sadece duygulanım ve kişilik açısından bir gerileme tehdidi söz konusu değil; aynı zamanda ahlaki boyutun ve insan unsurunun da gerilemesi söz konusudur. Paranoyaya özgü ihanet etme dürtüsü, bu gerilemenin mantıksal bir sonucudur. Bir örgüt zararlı bir narsisizm belirtisi gösteren bir yönetici tarafından denetlenirse, paranoyak ve psikopatik gerileme kitle halinde bütün örgüte hızla yayılır.

3. ISLAH ETME YÖNTEMLERİ VE SINIRLARI

Bürokrasi

Avantajlar

Paranoyak gelişime karşı örgütlerin kendilerini korumasının en önemli aracı, bürokratik bir sistem kurmaktır. Jaques'ın savına göre (1976), *bürokrasi, rasyonel olarak belirlenmiş hiyerarşiler yaratır, sorumluluğu kamusal alanda sınırlandırır, otoritenin istikrarlı şekilde tayin edilmesini, hem adil hem de siyasi araçlarla, örgütün sosyal çevresine genel olarak hesap vermesini, işçilerin ve sendikaların paralel olarak örgütlenmesini sağlar*. En verimli şekilde işleyen bürokratik bir çalışma düzeninin temel koşulu, kurumların devlete karşı ve kanun önünde sorumlu olmaları veya bu unsurlar tarafından denetlenmeleridir. Demokratik bir sistemde iyi işleyen bir bürokrasi, ideal bir yapısal örgüt modeli olma gücüne sahiptir.

Masters (1989), bürokrasinin en temel özelliklerini şöyle özetler: ilk olarak, kişilerin birbiriyle çatışan menfaatlerinin bulunduğu geniş topluluklarda, bu kişiler herkesin yararını sağlamakla görevliyseler, yaptırım unsuru gereklidir. İkinci olarak, bürokratik sistem, kurucu topluluklar arasında yeni işbirliği ha-

reketleri yaratarak, bunların etkinliğini arttırma gücüne sahiptir. Üçüncü olarak, bürokrasiler, üyelerine, kendilerini korumalarına olanak veren yararlar sağlarlar.

Bürokratik bir örgüt içinde, bürokratik işleyişin normal mekanizmalarıyla iç çatışmalar tanımlanabilir, denetlenebilir ve rasyonel olarak çözümlenebilir. Örneğin üç seviyeli bir sistem, alt kademelerdeki çalışanların kendi üstlerine karşı duydukları hoşnutsuzluğu, onun üstüne dile getirme olanağı tanır. Bunun için, üstün şikâyetleri konusunda bilgi sahibi olması yeterlidir. Aynı şekilde, bürokratik yapılanma içinde toplu olarak menfaatlerini savunan işçi örgütleri, alt kademelerde çalışanların bireysel nitelikteki hukuki haklarını koruyabilirler.

Bürokratik yapı ve onun işlevleri, gerilemenin yaşandığı geniş topluluklardaki süreçleri, olağan koşullarda paranoya oluşturunca gerilemeyi alt seviyede tutan örgütlenmelere dönüştürür. Etkili bir bürokratik işleyiş, çalışmaların en iyi şekilde tamamlanmasını, ortak fayda olarak kabul edilen değerlere sıkı sıkıya riayet etmeyi benimsetebilir.

Sınırlar

Bürokratik işleyişin iyileştirici etkilerinin karşısında önemli sınırlar vardır. Bu sınırlar, ayrılmış sadizmin kaçınılmaz olarak topluluklaşma süreçlerine sızmasından kaynaklanır. Bu sızma, kurumsal işlerin gerçekleşmesi de dahil olmak üzere, bütün kurumsal işleyişi etkiler.

Örgütlerin tüm üyelerinin narsisik meydan okuma, ödipyen rekabet ve oedipus öncesi döneme özgü bağımlılık ve bağımsız hareket etme ile ilgili mahrumiyet deneyimleri vardır ve bunlar saldırganlığı doğurur. Bu saldırganlık en yakın sosyal etkileşimde ifade edilemediği veya bir işin başarı ile sonuçlandırılması

şeklinde yüceltilemediğinde, kurumun diğer topluluk oluşumlarına veya yöneticilerin üzerine yansıtılır –bu da tipik bir şekilde bölmeye, ülküleştirmeye ve zulme yol açar; söz konusu saldırganlık yöneticilerin ülküleştirilmesi ve onların eziyetinin korkusu ile birleşen ödipyen ve oidipus öncesi çatışmaların karışımı şeklinde kendini ifade eder. Bürokratik bir yapının yetersiz yöneticileri, özellikle önemli miktarda narsisik ve paranoid eğilimlere sahipse, geri kalmış bürokratik bir sistemi sosyal bir kâbusa dönüştürebilirler. Bu gibi yöneticiler altlarında çalışanların kendi işlerine gelen davranışlarını cesaretlendirirler ve yönetimin ülküleştirilmesini ödüllendirirken, kendilerine karşı eleştirel olanlara eziyet etme eğilimindedirler.

Bu tür işleyişin ilgili nüfusun önemli bir bölümünün gündelik hayatları üzerindeki korkunç sonuçlarının gösterilmesine ihtiyaç yoktur; Hitler Almanya'sını veya Stalin Sovyetler Birliği'ni düşünmek yeterlidir. Daha kısıtlı bir derecede, bürokrasinin iyi çalışan bu çeşit geriletici yönetimleri ile demokratik ülkelerde de karışılır.

Tıp mesleğindekiyelerinin görevlerini yerine getiremediğine ve bilinçlenmesi için cezalandırılmaya ihtiyacı olduğuna ikna olmuş bir Sağlık Müsteşarı, sağlık servisindeki tüm kusur ve başarısızlıkların Devlete yıkıcı etkileri olacak bir sistem geliştirdi. Kanunun açıkça müdahale alanı dışında kalan her olay fazladan kural ve düzenlemelere yol açıyordu. Bu da bürokratik sistemin hem kendisine, hem de tüm Devletteki sağlık hizmeti sistemine epeyce yük ekliyordu. Bu bürokratikleşmenin giderek artan etkileri genel maliyetlerin artmasına, işlemlerin gerçekleşmesinde gecikmelere, işi oldukça artmış bir Devlet bürokrasisine ve bürokratik işler için işe alımların artmasına sebep oldu; aynı zamanda, Devlet müfettişleri ile sağlık hizmetleri arasındaki ve

sağlık hizmetlerinin kontrol sistemleri ile bunların kurul kadroları arasındaki tüm ilişkilere paranoid bir hava sızdı. Bu durumun tepe noktasında, narsisik kendi kendini pekiştirme ve paranoid gelişmeler paranoyak gelişimi arttırdı ve ilgili tüm örgütlerdeki kaynakları azalttı.

Bürokratik sistemlerin çevresindeki işleyişler boyutlarını ve kapsamalarını kendi yetkilerinin ötesine doğru arttırma eğilimindedirler ve kendilerini aşamalı olarak yıpratırlar. Masters'in altını çizdiği gibi, herkes için eşit bir adalet, her ayrı bir kişinin yönetim tarafından kendisine kişisiz, insanlığından çıkarılmış ve önemsiz bir şekilde davranıldığını düşünmesi anlamına gelecektir. Nitekim, bürokratik sistemlerin bu olumsuz yönü kendileri ile ilişki içinde olan insanların hayatlarına yapacağı ilk etki olacaktır. Tabii ki, bu kişisiz etki, sistemi yenmek için, sistemin katılıklarından kaçmak için çabalamayı beraberinde getirecek ve bunun sonucu olarak sahtekârları yakalamak için bürokrasilerin paranoyak tepkilerine yol açacaktır. Her şekilde sistemi insancılaştırma ve ilişkileri kişiselleştirme çabaları kayırmacılığa –özellikle eş, dost, akraba kayırmacılığına– yol açar ve beraberinde sistemin çürümesini getirebilir.

Var olan veya gizil hilekârlardan korunmak için bürokratik sistemin giderek genişlemesi sadece kişilerin değil bürokratik bir şekilde düzenlenen kurumların tamamını aşırı bürokrasiye sürükleyebilir. İşlerin en yüksek derecede başarı ile tamamlanması için işlevsel idari yöneticiler kabul edilmez bürokratik katılıkları çözüme bağlayacak şekiller bulmalıdır. Kısaca, bir taraftan katılma tehlikeleri, öte taraftan (bozulma üstünlüğü ele geçirdiği zaman) kaotik çöküş, paranoyak gelişimi engellemede kullanılan bürokratik sistemin düzeltici etkilerinin en önemli sınırlarını oluşturur.

Bürokratik sistem topluma egemen olacak genişliğe ulaştığında, kendi çıkarlarına hizmet etme görevi ortaya çıkar: bürokratlar, kendilerini çevreleyen ayrıcalıksız insanları sakinleştirmek için siyasal yönden beğenilmeyen kişileri tasfiye eden ayrıcalıklı bir sınıf halini alır. Bürokrasi artık işlevsel değildir, katılaşmıştır ve kaotik şekilleri sadece kendi çıkarlarına hizmet eder. Burada, paranojik gelişim bürokrasi ile içeriden veya dışarıdan ilgili her kimsenin gerekçeli cevabı olarak gözükmemektedir. Bazı ülkelerdeki ulusal bürokratik sistemler, toplumlarındaki yüksek seviyedeki paranojik gelişim sonucu ile bu denge seviyesine ulaşmış gözükmemektedirler. Bütünüyle merkezleştirilmiş iktisadi yönetimden kaynaklanan Sovyetler Birliği'nin iktisadi çöküşünün en dramatik ifadesi, siyasi terörün kendisi küçülürken bile, aşırı katılık ile yayılmış bir bozulmayı birleştirerek, bu toplumda paranojik gelişimin aşırı düzeye yükselmesinde payı olan asalak bir bürokrasinin gelişme sürecinde ortaya çıkmasıdır. (Roberts et La Folette, 1990; Todd, 1990; Bukovski, 1990).

Bürokratik örgütlenmedeki bozulma, örgüt içindeki kimi üyelerin, haklı çıkarılamayabilecek isteklerin, kişisel dileklerin, ödüllerin ve ayrıcalıkların ortak çıkarını korumak için bekçi olarak atanmasından ileri gelir. Personel seçimi, her çeşit kaynağın dağıtımı ve bürokratik yapının içerisinden veya dışarisından kişilerin değerlendirilmesi ile ilgili kararları alan komitelerde yer alan kişiler, bilinçsizce, tüm kurumda ağırlık kazanan parçalanmış sadizm ile kuşatılmıştır. Diğer bir deyişle, sıradan toplumsal etkileşimlerde bürokratik yapılar sayesinde kontrol edilen paranoid ve narsisik eğilimlerin toplamı, sapkın bir şekilde bu bürokratik yapıların bekçilerinin üzerine yönelmektedir. Bu bekçiler, tarafsız adalet görünümünü altında, genelde bu göz boyayan rolün kurbanıdır ve insani kaderin yüce (narsisik), sadist, şüp-

heci (paranoid) hakemleri haline gelir. Genelde çok büyük bürokratik sistem tarafından, tasarı ve bağımsız kararlarında kısıtlanmış insanların güçsüzlüğü, kendilerine iktidar fırsatı verildiğinde, narsisik arzuların patlamasını kolaylaştırır; bürokratların, özellikle ast pozisyonlarda çalışanların, kamuyu keyfi yönetim ve sadizmle idare etmeleri dillere destandır.

Hümanizma

Kurumları paranoyak gelişime karşı korumaya eğilimli bir başka mekanizma, adalet isteğine bağlı hümanist ülkünün, şans eşitliğinin ve kanun önünde herkesin eşitliğinin değer kazanmasıdır. Hükümetin demokratik sisteminin içine yerleştirilmiş böyle bir ülkü, kurumsal yapının uygunluğunu koruyan toplumsal kontrolü destekleyebilir. Bu çeşit kontrol sistemleri kurumları, yöneticilerin bozulmasından ve gücün kötüye kullanılmasından kaynaklanan paranoyak yıpranmadan korur.

Çoğunlukla, kanun önünde eşitlik ve şansların eşitliği kavramları, geniş toplulukların gelişmesi çerçevesinde yaratılmış geriletici ortam tarafından alaşağı edilmiştir. Kimlik dağılması belirtisinin ve birincil saldırganlığın etkinleşmesi, geniş topluluk süreçleri bağlamında gerilemeyen kişilere ve onların yaratıcılıklarına karşı bilinçdışı kolektif haset halini alır. Eşitlikçi ideolojinin ussallığı içerisindeki bilinçdışı ve genellenmiş haset işlevsel bir yönetim için yıkıcı olabilir; bu haset, basma kalıp sözlerden yaptıkları bildirilerin herkesi onlara haset etmeye ihtiyaçları olmadığı konusunda temin eden narsisik kişilikli grandioz yöneticilerin seçilmesini kolaylaştırabilir. Yönetici olarak bir “hayal satıcısı”nın (Anzieu, 1975) seçilmesi çoğunlukla gerçekçi güce, değerlere ve yaratıcılığa karşı duyulan bilinçdışı kolektif hasetin seferber edilmesi ile belirlenmiştir.

Kurumsal işleyişe teğet geçen toplumsal ideolojilerin, kurum işleyişi üzerinde, özellikle kurum üyeleri tarafından yapılan becerikli bir manevra sayesinde, yıkıcı bir etkisi olabilir –toplum tarafından emredilmiş ve önyargılardan korunmuş bir onarım maksadı ile girilmiş iyi niyetli çabalar söz konusu olduğunda bu etki acı vericidir.

Birleşik Milletler'deki bir hastanede toplumsal adaletsizlikleri ve azınlıklara karşı önyargıları düzeltmek için yapılan ilerlemeler noktasında, siyah bir psikolog beyaz bir hemşireyi bir kamu toplantısına davet eder; hemşire reddeder. Psikolog siyah olması sebebi ile hemşirenin onunla beraber bulunmak istemediği için reddettiğini hisseder ve hemşireyi kurumun insan hakları komitesine ihbar eder. Psikoloğun kişisel özelliklerinin hakim olduğu kişisel unsurlarla renklendirilmiş bir etkileşimde çözülebilecek bu mesele, tüm kurumun siyah elemanlarının genel greve gitmesine yol açar. Kurumu çevreleyen siyah cemaatin de desteği ile çatışma, hastanenin binalarına zarar verilmesi ve kapanması için azmettirilmesi sınırına kadar büyür gider.

Kadınlara karşı önyargıların düzeltilmesi toplumsal endişesi çerçevesinde, bir kurumun yönetici komite üyelerinden bir kadın, bir süre sonra, birkaç eril üstünü kendisine karşı özellikle kaba davranışlarından dolayı suçlar, çünkü onların cinsel yakınlaşmalarına cevap vermemektedir. Eril üstler bu bayandan tedbirli bir şekilde uzaklaşırlar, öyle ki bir süre sonra, olay söz konusu beylerin bu bayanla işbirliği içinde olmaktan kaçınmasına kadar varır ve kimse bu sorunu bütünlüğü içinde büyük idari mercilere çıkarmaya cesaret edemez. Herkes sorunun yayılmasının bölücü kurumsal çatışmalara yol açmasından korkar gibidir. Bu ciddi ithamla kadın uzun bir araştırma sürecini baş-

lattı ve sonuçta cinsel taciz olmadığı teyit oldu. Yapılan soruşturma bu kadının, tıpkı işinde erkek olduğu kadar kadın üstleri ve personel ile ilişkilerinde yardıma ihtiyacı olduğu gibi, aynı zamanda psikolojik destekten de yoksun olduğunu gösterdi.

Demokrasi

Paranoyak gelişimi dizginlemek için bir diğer önemli mekanizma karar alma mekanizmasını denetleyecek demokratik süreçtir. Bu çeşit demokratik denetim herkesi ilgilendiren kararlar üzerinde açık tartışmaları; hiyerarşinin tüm seviyelerinde açık bir iletişim için eşit hakların sağlanmasını; toplumsal onaylı otoritenin dengeli ve işlevsel temeller üzerinde dağılmasını ve personelin yöneticilerinin seçimine tam katılımını içerir.

Burada, paranoya yaratan etkiler iki önemli sebepten ileri gelebilir:

-siyasi sürecin doğası

-karar almanın demokratik mekanizmaları ile işlevsel mekanizmalar arasındaki karışıklık.

Esas olarak, demokrasi açık toplumlarda en iyi işleyen siyasi bir hükümet sistemidir –veya sistem esas alınırsa, sonsuz sayıdaki sınırları ile açık sistemlerde en iyi işleyen bir siyasi hükümet sistemidir. Tersine, sınırlanmış örgütlerin, yani kısıtlı sayıdaki sınırları ve kurumun hayatta kalması için yerine getirilmesi gereken belirli görevleri olan açık sistemlerin işlevsel bir yönetime ihtiyaçları vardır: bu yönetim, kurumun görevini yerine getirmesine olanak tanıyan görevler sistemine tekabül eder.

Bir Latin Amerika ülkesindeki devlet üniversitesinin bir bölümünün profesörü 60'lı yılların sorunlu siyasi zamanlarında demokratik olarak seçilmişti. Kapıcıdan profesörlere kadar her-

kes oy kullanmıştı. Bu sürecin gerekçelendirilmesi, bölümde çalışan herkesin bir iş için en iyi kişiyi seçebilme yetisine sahip olmasına dayanıyordu. Aslında, demokratik süreç siyasi kompolar arasında kullanılacak bir kozdu. Kazanan aday siyasi sadakat zeminine göre bunu yapmıştı ve genelde vasat olarak kabul edildi.

Demokratik bir anlayışa göre hasta hakları hakkındaki kararlar ortak toplantılar sırasında terapötik cemaat içerisinde alınmalıdır. Örnek vermek gerekirse, bir kurumda, topluluk intihar edebilecek bir hastaya çıkış izni verilip verilmemesi hakkında demokratik bir oylama yaptı. Tersine, işlevsel karar bu konuda en fazla tecrübeye sahip olan ve intihar riskini üstlenebilecek kişiye bu kararı alma hakkının verilmesi olurdu.

Bazı Latin Amerika ve Avrupa psikanalitik derneklerinde, asil üye olmak esas olarak, eğitici işlevi olan didaktik psikanalist mertebesiyle çakışır. Bir kuruma yeni üye kabul etmek için doğruluğu kanıtlanmış demokratik bir yöntem olan asil üyeleri gizli oy ile seçme geleneği aslında *eğitici görevleri yerine getirmek için en niteliklilerin seçimi açısından* en tartışılan yöntemlerden biridir. Oysa bu yöntemin sonuçlarından biri de bazı psikanaliz derneklerinde yüksek seviyede bir paranoyak gelişimin geliştirilmesidir. Öte yandan, bu dernekler kurumun iktidarını ele geçirmek için birbirleriyle çarpışan topluluklara bölünmüşlerdir. Seçimin eğitici meziyetlerden çok bir iktidar yapısına ait olması haklı çıkmış genel bir kaygıdır.

İşlevsel karar alma, her zaman katılımcı bir yönetimi, yani belli bir hiyerarşik seviyedeki yöneticiler arasında tartışma grupları ve ortak karar alma olanağı anlamına gelir. Eğer katılımcı yönetim, bu tür karar almada gereken her topluluğun yetkilisinin açık ve dengeli yetkilendirilmesi ile orantılıysa ve

yöneticilerin bireysel yetkesi sorumluluklarına orantılı ise –yetki devredilebilir ama sorumluluk devredilemeyebilir– böyle bir işlevsel kurum demokratik gibi gözükecektir, ama, esasta toplumsal örgütün ilkesine uygun olacaktır.

Özgecilik

Paranoyak gelişimi azaltmak için bazen çok etkili, ama kolayca yıkılabilen basit bir mekanizma, kurumsal kadroda ve iş akışında zordaki kişilere yardım edebilen ve paranoyak gelişimi azaltabilen iyi niyetli, namuslu, kurum ve içindeki insani değerlere değer veren kişiler aracılığıyla kendini gösterir. İki düşmanı birbirleriyle olan çatışmalarını çözmeye teşvik etmek, yanlış fikirlerin paranoid dokusuna saplanmış bir kişi ile her şeyi konuşmak, üstlerinin bilmedikleri veya yanlış yönettikleri sorunları onlara sunmak üzere önemli sayıda meslektaş toplamak bazı durumlarda çok yararlı olabilir. Bireysel cesaret, değerler için normal bir mücadele ruhu insanların paranoya yaratan gerilemeyi aşmalarını sağlayabilir.

Kurum yönetimine bu tür yaklaşım paranoyak gelişimin bilgisini, evrensel doğasını ve ona uygun düzeltici tedbirlerin önemini arttırabilir. Bununla birlikte, düzeltici yöntemler, dünyanın en iyi niyetiyle yıkıcı bir şekilde alaşağı edilebilir. Görgü kuralları, bireylerdeki yüksek ahlak değerleri ve saflık ile ilişkileri yüzünden bozulabilir: buna örnek olarak diğer üyelerdeki ve topluluğun işleyişindeki saldırgan ve sadist eğilimlerin bilinçdışı inkârını verebiliriz. Yukarıda sözü geçen, bilinçdışı bir şekilde, genç erkek meslektaşlarına yardım etmek isterken kurumda paranoyak evrimi geliştiren yaşlı kadın örneği bu durumu gösterir.

Geri bildirimin cesaretlendirildiği ve işlevsel kurumun bas-

kın çıktığı açık kurumlarda, şiddetli antisosyal eğilimleri olan kişiler, kolayca, önemini kesinlikle karşılıklı saygının varlığından alan, yanlış bilgiler yayabilirler.

Anti-sosyal ve paranoid patolojik eğilim sergileyen bir bey, kurumsal bir çatışma ortamında grubunun temsilcisi seçilmişti; kurumun yönetiminin seçtiği raportörün dürüstlüğü konusunu ortaya attı: yönetimin seçiminin, personelin temsilcilerinin seçimini çözmek için kullandığı siyasi yöntem ile benzer yanı olacaktı. Genel bir toplantıda, bu bey işletmeci bir yöneticiyi seçimlerle ilgili bir konu hakkında raportörlerden biri ile kişisel arkadaşlığı olmakla suçladı. Raportör ve yönetici dürüstlüklerine karşı yapılan bu haksız suçlama yüzünden kendilerini saldırıya ve felce uğramış hissettiler. Böyle bir topluluk durumunda, bu çeşit namussuzluk suçlamalarını o anda toplum önünde ifade eden kişiden önce duymuş birçok kişi bu durumu iyi bilen bir dedikodunun cesur bir şekilde aydınlatılması olarak algıladı. Bu suçlamayı ortaya koyan beyin yalana sürgit eğilimi bir kaç ay sonra daha sonraki gelişmelerin ışığında ortaya çıktı.

Güçlü paranoid, narsisik veya anti-sosyal özellikleri olan kişilerin yönetici konumuna gelmesi, bir dereceye kadar kurumdaki topluluksal sürecin gerilemesine işaret eder: toplumsal süreçte paranoid kişilerin üstünlük derecesi her seferinde paranoyak işleyişin büyüklüğünün ve üstünlüğünün dolaylı göstergesi olarak düşünülebilir.

Fransızcadan çevirenler: İrem Mizrahi - Bella Habip

Çağdaş
Psikanalistlerden
Birey, Topluluk ve
Toplum Üzerine
Düşünceler

ANTİ-DEPRESAN “UYUŞTURUCU” (YENİ İHTİYAÇ) OLARAK TARİKAT*

NİCOS NİCOLAİDİS

Malraux XXI. yüzyılın dinlerin asrı olacağını söyler, Marx ise dini "halkların afyonu" olarak niteler, bu tanımlamayı şu şekilde de ters yüz edebiliriz "din bulamayan afyona sarılacak"

Bu yüzyılın son yıllarının en büyük dramı ise her türlü din ve her türlü afyonun yeniden revaç görmesi.

Uygarlığımız XX. yüzyılın başından beri bir "kriz hali" yaşıyor. Tarikatın, Fransızca "secte" kelimesinin "bir dinde aynı öğretiye bağlı örgütlenmiş bireyler topluluğu" tanımını (Petit Robert Sözlüğü) kabul edersek ve **din** teriminin yerine **ideoloji** terimini koyarsak, ifadelerini malum bazı devletlerde bulan güçlü totaliter ideolojilerin hakim olduğu yakın bir geçmişte, kelime

* CLAIRe DEGOUMOIS et FRANÇOIS LADAME

'L'Individuel et le Collectif en Psychanalyse'

Nicos Nicolaïdis, 'Le Secte comme "Drogue" (Néo-Besoin) Anti-Dépressive', pp. 29-34, GEORG Editeur, 1999, Médecine et Hygiène

anlamıyla tarikatların ortadan silindiğini ve hatta baskı altında tutulduklarını görürüz. Başka bir deyimle, **ideolojik mega-tarikatlar**, bir yandan mega-topluluğun "kolektif ruhunu" tatmin ederken, öte yandan, hakim ideolojiden sapan mikro-topluluklara da aman vermemektedir.

Freud, *Kolektif Psikoloji ile Benliğin Tahlili*'nde, "kolektif ruhu" kendine göre işleyen Gustave Le Bon'un fikirlerini temel alarak, bütün topluluk tepkilerinin ve genel olarak da sürü içgüdüsünün eksiksiz bir tahlilini yapmaktadır. Bu yapıtta, tarikat meselesine tatmin edici bir cevap getirebilecek topluluk tepkileri olgusunun bazı psikanalitik tahlillerini görmektedir. Aslında, Freud, telkin ve libido ayrımını yaparak ve *anlamalı iki topluluğu*, Ordu ile Kilise'yi soyutlayarak, sosyolojik bir olgu olarak "kolektif ruh"a psikanalitik bir bakış açısı getiriyor.

Freud'un bu metni "modernliğini" muhafaza etmekte, zira "o dönemin anlamalı toplulukları" olan orduyla kilisenin yerine, bu metnin yazılmasından birkaç yıl sonra ortaya çıkarak, biçimde ve özde, kilise ile ordunun talep ettiği **mutlak iman** ve **mutlak itaat**i içeren "ideolojik topluluklar" konulabilmektedir.

Freud büyük bir cesaretle, ilk özdeşleşmelerin ilkel (oral) yönüyle, öznenin özdeşleşme nesnesi karşısındaki "sevgiyi olduğu kadar imha etme arzusunu da ifade edebilen" **çiftdeğerliliğini** vurgulayarak kişisel ve kolektif özdeşleşim çerçevesinde "anlamalı toplulukları" tahlil etmektedir. (age., s. 118).

Psikanalizin kurucusu, hem *aşk halini* hem de nesnenin bu durumda idealleştirilmesini bir yandan zenginleştirip öte yandan gizini kaldırarak, aynı minvalde çalışmayı sürdürür. Özellikle, karşılıksız ve cinsel tatmine ulaşamayan mutsuz aşktan söz ederken, bu halde benliğin nesneye "teslim" olduğunun, bunun da "nesnenin, öznenin idealinin yerini aldığı" bir duruma

yol açtığının altını çizer.

Freud, sonuçta "aşk hali ile hipnozun arasındaki mesafenin büyük olmadığı" neticesine varıyor (Age., s. 127). Zira "hipnotizmacının karşısında takınılan tutum, sevilen kişi karşısındaki aynı mütevazı itaati, teslimiyetçiliği ve eleştiri yokluğunu içerir. Hipnotizmada da her türlü kişisel girişimden feragat vardır. Şüphesiz, hipnotizmacı benlik idealinin yerini almıştır " (Age., s. 128).

Freud'un, yapıtında, benliğin ideali ile ideal benlik arasında bir ayrım yapmadığını biliyoruz. Lagache'a göre ise, bu iki terim arasındaki fark, benliğin ideali pozitif ve hatta koruyucu bir işleve sahipken, ideal benliğin, üst benliğinkine benzer, baskıcı bir işlevi olmasından ibarettir. Ama Lagache bu üst benliğin Oedipus öncesi mi sonrası mı olduğunu belirtmiyor.

P Marty de ideal benliğin kendi tasarımlarına göre bir tanımını vermektedir. Marty'ye göre, ideal benlik bir merci değil bir ölçüsüzlüktür.

Marty şöyle diyor: "İdeal benlik, birincil narsisizmin muhafaza edilen ya da yeniden keşfedilen yönüdür. İdeal benlik, zihinsel aygıtın, "gerçeklik ilkesi"nin gelişme sürecinde, birbirini izleyen ve birer ölçüm imgeleri olan bireysel zaman-mekân örgütlenme yetisini, bilinci, önbilinci ve benliği engelleyen kısmi evrim yetersizliğine işarettir.İdeal benlik ölçüsüzlüğü ifade eder" (P.Marty,1990).

Freud, daha önce zikrettiğimiz yazılarında (1921), topluluğun (kitle, halk) her türlü kişisel girişimden vazgeçmesinden söz ederken şu sonuca varmaktadır: "hipnotizmacının benlik idealinin yerini aldığı şüphesizdir." Hipnotizmacının yerine topluluk liderini, benlik idealinin yerine de P Marty'nin tanımladığı ideal benliğini koymak zor olmayacaktır Böylece, halkın narsisik

gerilemesindeki ölçüsüzlüğü görebiliriz. Bu ölçüsüzlüğü de, kendine ya da ötekine felaket getiren davranışlar veya "gerçeklik ilkesi"ni aşan "kahramanlıklar"la tezahür eden, ilkel oral (kani-balik) özdeşleşmelerde görebiliriz.

Öte yandan, topluluğun veya tarikatın reisi (insanın aklına Orwell'in "Büyük Birader"i geliyor), bir taraftan "tanrılaştırılmış" nesne sıfatıyla tebaasını ezerken, diğer taraftan, varlığıyla, bu baskının doğurduğu boşluğu doldurur; aynı, uyuşturucu madde-nesnesinin, **boşluk halinde** (yoksunluk krizi değil, çünkü yoksunluk krizi arzuyla ilgilidir, ihtiyaçla değil) kullanıcının psişik tasarım boşluğunu doldurduğu gibi.

Böylece, topluluğun (ya da tarikatın) lideri bir **yeni-ihtiyaç** (D. Braunschweig, M. Fain, La nuit, le jour, Paris, PUF, 1975), hatta benliğin **protez-nesnesi** gibi temsil edilir. Bu da bizi yeniden psişik aygıtın **bütün mercilerinin dışındaki** ideal benliği düşünmeye yönlendiriyor. Bu anlamda, ideal benlik, tabiri caizse, öznenin tüm bireyselliğini kaybederek, bir nevi kitle "maddesi"ne dönüştüğü "kolektif narsisizm"ın hizmetinde, çocuksu narsisizmin mirasçısı olan benlik idealinden farklıdır.

Narsisizm de bizi, tarikat müritlerinin "ruh hali" ile melankoli hali arasındaki yakınlıklara yönlendiriyor. İşte, ben de burada, kolektif (tarikatların özü) psikolojinin uç hallerinde (psikopatoloji) ortaya çıkan mekanizmaların, manik-depresyonla sonuçlanan patolojik yas mekanizmalarına yakın olduğunu gözlemlediğimizi göstermeye çalışacağım.

Manik-depresiflerin yapısı belki de psikanaliz literatürünün en güvenilir tanımlarından biridir. Bu tanım, (gerçek ve/veya hayali) bir *nesne kaybı*, birincil oral (yamyamsı) *özdeşleşmeler*, *narsisik bir nesne ilişkisi*, *narsisik bir gerileme*, *zıttına döndürme* ve nihayet nesneye karşı bir çiftedeğerlik çatışmasının varlığından

yola çıkmaktadır.

"Aynı dine mensup kişilerin ortak bir doktrin çerçevesinde örgütlü grubu"nın (tarikatin tanımı) psikolojisinde, Freud'un kolektif psikolojiden ve özellikle de Ordu ile Kilise'den, bahsederken tasvir ettiği psikolojik durumu buluyoruz. Benliğin ürünü benlik *idealine* bağlı kişisel özdeşleşmeyi hafifçe değiştirmek kaydıyla, manik-depresif yapıyı belirleyen tüm unsurların tarikatların psikolojisinde de bulunduğunu görürüz. Daha açık olmak gerekirse, bir tarikat mensubunun benlik ideali, öznenin "benlik ideali"nden kaynaklanmaz; tarikat mensubunun benlik ideali, ideal benlik gibi, "gerçeklik ilkesi"ni engelleyen ölçsüz bir "protez"in, libidinal bir dış nesnenin yerini almasından oluşur.

İdeoloji ya da ideolojiyi temsil eden lider, özneyi ele geçirir ve grubun her bir üyesinin, zayıflamış, kendini teslim etmiş ve ötekini içine almaya tepki göstermeyen *benliğine* girer.

Benlik ile benlik ideali arasındaki ilişkide baş gösteren, önemli olduğu şüphe götürmeyen, ama kanımca, yakın bir çözülmeye karşı bir nevi savunma olan bu değişikliğin yanı sıra, tarikat psikolojisinde, manik-depresif kişiliğin, özellikle de geleceğin melankolik kişiliğinin yapısını oluşturan tüm öğeleri buluruz. –*Nesne kaybı*: Öznenin, cinsel tatmin içeren bütün nesne ilişkilerine mahsus olan hayal kırıklığı veya kaybetme korkusunu yaşamadan özümseyebileceği ve cinsel yönden erişilmez, yüceltilmiş, "istikrarlı" bir nesnenin arayışına götüren gerçek, manevi veya ideolojik yas (S. Freud "Yas ve Melankoli"). –*Birincil oral özdeşleşme*: bu istikrarlı "ilişki"yi ve prejenital oral hayallerle (aynı tözde erime) "sevilen" nesnenin özümsemesini (kaybedilmemesini) sağlar. –*Narsisik nesne ilişkisi*: ise, *narsisik gerileme* sırasında, oral özdeşleşimleri yeniden harekete geçirir. Öz-

ne/nesne arasında ayırmıslığı öngören bu özdeşleşimler, öteki-
nin oral özümrlenmesini sağlar. Böylece öznenin sureti haline ge-
len öteki, nesneye özel herhangi bir tepki görmeksizin "sindirir-
li" Öteki, özne tarafından "sindirildikten" sonra, her şey, özne
ile nesnenin birbirine karıştığı, "benliğin içinde" narsisik bir iliş-
ki çerçevesinde cereyan eder.

Böylece "öznenin sureti" olan tarikat lideri, öznelere, ya-
şamlarının devamlılığını, ölüm de dahil olmak üzere her türlü
çözümü telkin edebilen hipnotizmacının gücüne sahip olur.
Ama bu ölüm, diğer sıradan ölümleri bekleyen sondan farklı
olarak ölçsüzlük simgesi olan ölümsüzlüğü taşımaktadır.

Fransızcadan çeviren: Yaman Aksu

KİTLESEL VE ÖZEL CİNSELLİK*

SILVIA AMATI-SAS

Bugünün kitlesi Le Bon ve Freud'un, ülküleştirilmiş bir lide-re sığınma arayışındaki topluluk olarak tanımladıkları "yaşayan topluluk" değildir: Medyatik ve postmodern kitlenin tanımlanabilecek bir ideali yoktur! Bugünün kitlesi, birçokları için, istatistik ve bilgisayarların insanların aidiyet ve kimliklerini onlar farkına varmadan programladığı tepkisiz bir kitledir. Yaşayan topluluk içinde ise, kendimizi, hem onun çekiciliğine kaptırır, hem de onunla kaynaşma korkusunun içinde buluruz. Bu çifte algılama, böyle bir durumda, devamlılık ve bütünlük hislerimizi koruyan bir kimlik çatışmasına yol açar.

Halbuki, kitle-iletişim araçları tarafından güdümlenen bir kitleye öznel katılımımız bizim için o kadar belirgin değildir. Televizyon örneğini ele alalım: imgeler tarafından etkileniyor, yönlendiriliyor, nüfuz ediliyor ve yeniyoruz. Buna karşılık ise kendimizi koruyabilmek için çok az olanağa sahibiz. Bizim için en kolayı, inanılmaz çeşitlilikte ve hızla değişen, kendimize çatışmalarımızı şekillendirme, seçme veya düşünme fırsatı bile

* CLAUDE DEGOU MOIS et FRANÇOIS LADAME 'L'Individuel et le Collectif en Psychanalyse' Silvia Amati-Sas, 'Sexualité de Masse et Sexualité Privée' pp. 47-54, GEORG Editeur, 1999, Médecine et Hygiène

vermeden duyumlarımızı kuvvetli bir şekilde uyaran medya gerçekliğine alışarak, bu “gıdayı” edilgen bir şekilde kabul etmek. Herbirimiz, bize sunulan medya gerçekliğinin anlamını yorumlamaya ve anlamaya çalışsak da, kitle olarak muamele gördüğümüzün ayırdına varamıyoruz (**içgörüsüne**), ya da nadiren varabiliyoruz; çünkü diyebiliriz ki bize karşı nasıl davranıldığının ayırdına varamamamız ‘yabancılaşmanın’ tam tamına tanımıdır! Yabancılaşma, öznenin düşüncelerinin bir başkasının istemli eylemi doğrultusunda farkına varmadan değişmesi halidir (Aulagnier). Kitle iletişim araçları tarafından güdümlenen kitlede, yabancılaşma, güdümlü hayali bir nüfuz edicinin, her bir öznenin hayalgücünün yaratıcı yeteneğini boyunduruk altına alması sonucunda, öznenin edilgen bir biçimde kabullenışı fikridir. Tuhaf bir biçimde, bilinçdışı bir uyumla, kayıtsız ve uyumlu bir hale dönüşerek, yani belirsizleşerek, kendimizi yabancılaştıran faillerden koruruz. Böylelikle, çeşitli amaçlar uğruna, başka insanlar tarafından bize uygun görülmüş “tepkisiz kimlikler”i kabul etmiş oluyoruz. Aynı zamanda, ortak bilinçdışını, her bir öznenin soya özgü öznel alanını, yani paylaşılan veya öznel alanı şekillendiren “mega-makinenin uygarlığı”nın (Fromm) biçimine bürünüyoruz.

Öznel alanı inceleme Freud tarafından başlatılmış olmasına rağmen, psikanaliz, uzun zaman boyunca ilgisini psişeyi ve öznel alanlar-arasına odaklamıştı. Bugün, çağımızın tehlikelerini açıkça ortaya çıkarmak için, psikanalizde, diğer tüm insana dair bilimlerde olduğu gibi, öznel alanı çalışmaları derinleştirilmesi zorunludur. Bunun sebebi “insan kimliği ikilemi”nin tekrar vurgulanmış olmasıdır. Bu ikilem, “insanlık durumunu korumak veya şeylik durumuna gerileyerek bu durumu tamamen terk etmek ikilemidir.” (Lichtenstein)

Bu risk özellikle kişiliğin en ayrışmamış kısımları, yani en bağımlı, en kolay şekillendirilebilen, en belirsiz ve aynı zamanda, en mahrem ve hassas tarafları ile ilgilidir; zira kişiliğin bu kısımlarının başkalarının desteğine, aynı fikirde birleşmiş ve kapsayıcı bir çevreye ihtiyacı vardır. Kişiliğin bu bağımlı tarafları özneyi çevresiyle aynı fikirde olmaya ve hatta herhangi bir çevreye uyum sağlamaya zorlar (Amati).

İkirciklilik kavramı (Bleger) bağımlılık ve tutuculukla ilgili öznel özellikleri iyi bir şekilde ifade etmektedir. İkirciklilik öznel özellik için gerekli şekillenebilirliği veren **çatışmasız** bir duyum biçimidir. İkirciklilik, her zaman ve mecburen, kendisine güven ve aidiyet verecek bir mutemet veya kapsayıcı –ki bu bir başka kişi, bir aile, sosyal bağlam veya makro bağlam olabilir– arayacak bu tuhaf kişilik içinde kesin olmayan ve az ayrışmış olan tarafı ifade eder. İkircikliliğin duygusal yelpazesi, içinde bulunduğu şartlara bağılı olarak, felaket (panik) ve inanç (ölküler) duyguları arasında, risk ve yabancılık duyguları arasında, güvenlik ve yakınlık duyguları arasında gidip gelir. İkirciklilik, durumların bütününün anlaşılması, sezgi, taklit ve telkinle daha çok ilgili olup, tasarım ve düşünceyle, daha az ilgilidir.

İkircikliliği özneliğin üç alanında buluruz: nesne ilişkilerinin psişeiçi alanında (nesne ben), kendilik ve öteki arasındaki öznel-lik-arası bağın alanında ve özellikle, özne ile insani bağlam veya paylaşılan sosyal bağlam (kurumlar, kurallar, yasalar vs.) arasındaki öznel-ötesi alanda (Bereinstein ve Puget).

“Özneliğin alanları” kavramı, kitle kültüründe kimlik ikileminin zeminini oluşturan –ki bu ikilem öznenin cinselliğine de aynen yansır– öznel çelişki ve çatışmalara bizi yakınlaştırmasıyla bize yardımcı olmaktadır.

Sosyal açıdan cinsellik, cinsiyetler arasındaki farkların ele alı-

nış biçimleriyle, belirli bir sosyal bağlamda (aile, ülke, kurum) her bir cinsiyete uygun görülen roller aracılığıyla kendisini ifade eder. Cinsellikle ilgili alışkanlıklar ve önyargılar toplumun revaçta olan düzenini oluştururlar (Stoller). Cinselliğin toplumsal şekilleri göç, savaş, sömürge olmalık, kölelik, vb. durumlarında değişime uğrar. Toplumsal değişimler, bazen yerleşik ahlak anlayışına ve tekil öznenin şahsi etik davranışına zıt düşen bazı düşlem türlerini ve cinsellik alışkanlıklarını belirleyebilirler.

Kitle kültürü içinde özel cinselliğin serüvenini ele almak için, öznenin psişik hayatının iki evrensel yönü arasındaki denge incelenebilir: bir taraftan, uyum ve çatışmasız tutuculuk barındıran ikirciklilik ve diğer yandan, aynı zamanda hem bir mit, hem de psişeyi oluşturan çatışan düşlemler topluluğu olan Oedipus karmaşası.

Oedipus karmaşası, çocuğun ruhsal gelişiminde kendisini her iki ebeveyniyle de özdeşleştirmesi anlamına gelir ki bu, iki cinsiyet ve iki kuşak arasındaki farklılıkların ifadesini “karmaşık” bir şekilde anlamlandırmasına yarayacaktır. Ensest ilişkinin yasak olması, ilkel sahnenin düşünmesi, iğdiş edilme korkusu, babanın veya kendi soyundan birinin öldürülmesinin yasak olması Oedipusun karmaşasına dahildir. Michel Gressot’ya göre, ensestten vazgeçme yeteneği, psişenin önemli bir düzenleyicisi olup, ahlakın temeli ve ensestin bir kültürel topluluk tarafından yasaklanmasının bir sonucu olarak karşımıza çıkmaktadır. Ensest, ebeveyn tarafından, yani cinsiyetli yetişkinler, gerçek ve güncel varlıklar tarafından doğrudan yasaklanmak zorunda ise de, ensest yaşağı cinselliği aşan yüce bir emiri de temsil eder. Ötekinin başkalığının korunması sorununun etigini ve ötekinin bağımlılığını suistimal etme olanağına işaret ediyorum (Winnicott).

Karşılıklı olarak, her özne, kurumsal veya ailevi bağlar aracılığıyla, başkalarının hassas yönlerinin mutemetidir ve onların öznelliğini desteklemek üzere potansiyel olarak doğruluğun ve kabul ediciliğin vericisidir. Bu özellikle yetişkin-çocuk ilişkisinde belirgindir: yetişkinin, çocuğun bağımlılığının (özellikle çocuğun cinselliğinin) kötüye kullanılmasını reddetmesi, çocuğun gelişiminin ve evriminin garantisidir.

Kuramda, enstest arzusu özellikle yetişkinler gibi yapmak isteyen bir çocuk düşlemi olarak tasvir edilmiştir. Bu evrensel düşlemler, güçsüzlüğü gerçeklikte eyleyerek telafi ederler. Evrimsel olgunlaşma, hayatın ilk zamanlarına özgü bu kuvvetli düşlemlerin terk edilmesine ve kadir-i mutlaklığa özgü her şey olma, her şeyi yapabilme ve hissedebilme arzusunun terk edilmesini beraberinde getirir. Aile ilişkileri ve bağları aracılığıyla, çocuk, kendi içsel gerçekliğini (düşlemlerini, duygu ve düşüncelerini) dışsal gerçeklik ve eylemden ayırt edebileceği gibi, gitgide olanaklı ile olanaksız, izinli ile yasak arasındaki farkı anlayacaktır.

Enstest ilişkiyi reddetme, çocukta, cinsel özdeşleşme sırasında kendi cinsiyetini belirleme gibi önemli bir işlevi yerine getirir. Aynı zamanda, enstest ilişkiyi red, cinselliğe ve cinsiyetlere atfedilenler üzerine kuşaklar ölçeğinde ve geniş sosyal bağlam içinde bir yargı sahibi olunmasına imkân sağlar. Enstest ilişkinin gerçekleşmesi ise ayırt edebilme yeteneğini kaybetmek, yani düşlem ve gerçeklik arasındaki parçalayıcı bir tür kısa devrenin oluşması anlamına gelmektedir (Gressot). Bu durumda, ikircikli kalmak (savunma durumunda olmak veya kişilik yapısı sebebiyle öyle olmak) varlığın tek uzlaşma olanağı haline gelmektedir.

Antropolog Godelier'ye göre, "enstest ilişki reddi" ilkel insa-

noğlunun “toplum oluşturmak”için, yani, gençlerin korunması-
nı ve aile gruplarının devamını sağlayarak başkalarıyla birlikte
yaşamak için verdiği bir **karardır**. Eğer enest ilişki reddi kuru-
cu bir toplumsal zorunluluğun sonucu olarak ele alınmalıysa,
kitle iletişim araçlarıyla güdümlenen kitle toplumunda “enest
ilişki reddini reddetme”ye olan eğilimden söz edilecektir, çünkü
bu tür toplumun ana fikri her şeyin olanaklı ve kabul edilir ol-
duğudur. “Neden olmasın” ve “oldu bittiye getirme” ideolojileri,
insanların şey veya numara yerine konulduğu acımasız gerekli-
ėin bizlere dayattırıldığı ve hızlı teknolojik gelişmelerin bizi, in-
sanlığın doğadan üstün olduğunu inandırmaya kadar gtrebile-
ceği bu alçak çağda gelişmiştir. Bu yüzyıl her bir öznenin kar-
şısına etik ikilemler çıkarmaktadır, çünkü, günümüzün dünyası
kitle iletişim araçları aracılığıyla, sapkın davranışları haklı çıkar-
mak için, bize iki tarafa çekilebilen ahlak anlayışı ve yanlış, kur-
gulanmış veya ikilemli açıklamalar sunmaktadır. Böylece, ikir-
cikli “olaylar” ideolojik propaganda makinesinin silinemez “gir-
di”leri haline dönüşmektedirler. Sbyancılık örneğini ele alalım.
Birkaç ay önce, Almanya’da, göstericiler oldukları gibi var olma
haklarını savunmak ve “ocukların cinselliğini tatmin etme ma-
nevi görevlerini yerine getirmek” istediler. “Sbyancılık hakkı”
hak arayışı, enest yasağına açıkça karşı çıkmanın toplum tara-
fından kabul görüşüdür. Bu, kitle iletişim araçlarının tüm dn-
yada terfi ettirebileceği ve tohumlarını atabileceği bir çeşit ko-
kuşmuşluk modelini, sosyal bir topluluğun imgelemine ikircik-
li bir ima etme ve ahlak telkininin ilk örneğidir. Sbyancılık’ta
ise, tüketim dünyasında, muhtemel bir düşlem i ve dış yasak-
ları teyet geçerek veya ortadan kaldırarak gerçekleşme olanağına
dönüşür.

Kitle iletişim mesajlarını, olduğu gibi, derinliğine düşünme-

den kabul ederek, öznel deneyime, “ikirciklilikle savunma”da da olduğu gibi, özneliğin üç boyutunda da şekillendirilebilme ve salınımlılık yetisi veren ikircikliliğin varlığını görüyoruz. Psişe-içi alanda, ikirciklilik, her tarafta aynı anda var olmak gibi basit veya “ucuz” bir savunma olarak, benliğin, daha nitelikli bir çalışma yapmasını engelleyen –ki örneğin bastırma mekanizması daha nitelikli bir çalışmayı gerektirir– tutucu bir savunma olarak iş görür.

Öznelerarası bağ alanında ötekiyle veya somut ve gerçek ötekilerle belirsizliğin, bir bağın içinde özneye veya bir ötekine ait olan birbirinden ayırmak yerine bulandırıcı bir görevi vardır. İkirciklilik, bir savunma olarak özel olanla kamusal olanın arasındaki farkı gizleyebilir ve karmaşıktırabilir.

Özne-ötesi alanda, her öznenin kendi belirsizliği kendi sosyal çevresine ve makro düzeyde paylaşılan çevreye siner. Bu da, öznelerin gerçeklik, güvenlik ve aidiyet ihtiyaçlarının sessiz bir taşıyıcısı olan kurumsal ve toplumsal bağlamların bozulmasıyla özne-ötesi alanı kolaylıkla değiştirilebilir kılmaktadır.

Ne yazık! Kitle iletişim araçları paylaşılan mutemetlerdir: güvenlik vermezler ama bağımlı kılarlar ve özellikle yabancılaştırıcıdır, çünkü çifte anlamlı ve ikilemli mesajlarıyla güvensizliği ve özne-ötesi kaygıyı artırırlar; her bir öznenin yargı ve seçme özerkliğinin pahasına, onu daha büyük bir bağımlılığa iterler.

Kitle iletişim araçları kendi cinsiyetinin tanımına hakkı olan ayırmış bir özneyi değil, öznenin şeye dönüşümünü beraberinde getiren, cinsel nitelikleri satın alınabilir duruma indirgenmiş istatistiksel, tüketilecek bir nesneyi hedefler (Lichtenstein). Farkına varmaksızın çoğunluğa uyan, alışan ve belirsiz bir “yığın” olduğumuz için, herbirimiz, özerk ve özel hoşnutsuzluk yetisini

kaybetme pahasına, “nesneleştiren” değerleri kabul ederek, tuzaga düşebiliriz.

Bu sebeptendir ki bugünün psikanalizinin, kitle toplumunun nüfuz edici eğilimleriyle, enstest ilişkiyi reddederek özne kimliğini koruyan –ki bu reddetme genel ve sosyal değer taşıyan psikanalitik bir eğretilemedir– etik kurallar arasındaki diyalektiği gözönünde bulundurması gerekir.

Kitle iletişim araçlarındaki “yüksek dozda seks arzı” uygarlığımızın ayrılmaz parçaları olan bombalar, mayınlar, ciddi boyuttaki işsizlik ve yıkıcı bir ideolojiyi ihbar eden birçok diğer etken ve soykırım fikrinin gelecek bir istatistiksel olasılık olarak arsız üretimi gibi tehlikeleri saklamaya veya onları sıradanlaştırmaya yarayabilir.

Aralıksız bir şekilde sunulan kitle iletişim kargaşasında, düşünen varlıklar olarak insanların ortadan kaybolması ihtimali dışlanmamıştır (Levinas). Bugün gittikçe güç gözükken istemli vazgeçme olmaksızın, hangi düşünce olanaklı ve yararlı olabilirdi? Bizi durmaksızın muhabbet tellallığına, sübyancılığa, pornografiye ve şiddetli olduğu kadar endişelendirici bu durumlara alıştıran kitle iletişim araçları, bu düzene tanıklık ederler ve psikanalistleri öznellik (özne-ötesi düzeydeki **içgörü** olarak da anlaşıldığı gibi) üzerine yaptıkları özgül gözlemlerinin altını çizmeye ve profesyonel ve vatandaş olarak etik endişelerini belirtmeye mecbur ederler.

Fransızcadan çeviren: İrem Mizrahi

ANALİTİK İLİŞKİ İKİ KİŞİLİK BİR KALABALIĞA DÖNÜŞTÜĞÜNDE*

RODOLFO RODRIGUEZ

Psikanalizde, özellikle nesil ve cinsiyet farklılıkları inkâr edilir, psikanalitik sahnenin iki başrol oyuncusunun arzu ve hayalleri mührü zamana uğratılıp yok edilirse, o zaman kalabalık içinde olduğu gibi iki kişilik hipnoz ilişkisi tehlikesi başgösterir. Analist kendisini "bildiği varsayılan hoca" yerine koyarsa ve hastasına kendi metapsikolojisini (ideolojisini) aşılarsa hipnoz ilişkisinin olduğu söylenebilir. Psikanaliz tekniğinin gelişiminde, önceleri tedaviye engel olarak görülen direncin aslında tedavinin amacına ulaşmasında en önemli unsur olduğu ortaya çıkmıştır. Analistin kuramlarına direnmeyen hastanın, kendisine karşı yabancılaştığını, kitleleştğini düşünürüz. Analizanın¹ kendi tarihinin öznesi olmaktan

* CLAIRe DEGOUMOIS et FRANÇOIS LADAME L'Individuel et le Collectif en Psychanalyse' Rodolfo Rodriguez, 'Quand La Relation Analytique Devient Une Foule a Deux', s. 61-67 GEORG Editeur, 1999, Médecine et Hygiène

1 Metinde bazen "patient" bazen da "analysant" sözcükleri kullanılmaktadır. Biz de yerine göre "hasta" ve "analizan" olarak çevirdik. (B. H.)

vazgeçtiği ve analistine boyun eğdiği zaman hipnoz ilişkisi vardır. Aynı şekilde, analizan bir dava adına ve inceden inceye etkili yollarla, analisti ne düşünebilir ne de kendini tasarımılayabilir bir duruma soktuysa, yine iki kişilik bir kitle söz konusudur. Veya, analist hastanın öyküsünden o derece etkilenmiştir (hipnotize olmuştur) ki, yaşantılar arasında gizli bir ittifak oluşur. Analizan ile analistin sahneleri arasında mesafe kalmaz.

1920 yazında, Freud *Kitlelerin Psikolojisi*'ni yazma niyeti ile, Alp dağlarındaki tatili için Badgastein'a gider. Düşünceleri yıkıcılık ve ölüm ile meşguldür. Kendi ölülerinden, özellikle kızı Sophie'nin kısa süre önceki ölümünden etkilenmiştir. Ayrıca, ölüm dürtüsünden ilk defa bahsettiği "*Haz İlkesinin Ötesinde*" adlı makalesini yeni bitirmiştir. Bu makalededeki tek klinik gönderme, Ferenczi'nin de üzerinde çalışmakta olduğu meşhur savaş nevrozu olan travmatik nevrozdur..

Freud'u, hayatının bu döneminde meşgul eden, içini kemiren ve kuramsal inşalarının temelini teşkil eden iki diğer olgunun üzerine dikkat çekmek istiyorum. 1914-18 yılları savaşının ardından Orta Avrupa ülkelerinin sınırları yeniden çizildi. Bu da binlerce ve binlerce insanın bir anda öteki güne yer değiştirmelerini gündeme getirdi. Bu insanlar siyasi statülerinden mahrum kaldılar, köklerinden ve aidiyet bağlarından koparıldılar. En temel kişilik haklarını kaybeden bu kitleler totaliter rejimlerin en kolay kurbanı olacaklardır. Şüphesiz bu kitleler, Freud'u, Gustave Le Bon'un 1895'te *Kitlelerin Psikolojisi*'ni yazarken esinlendiği "ayak takımı"na yönlendirir. Gustave Le Bon'un bahsettiği şeytani yıkıcılık potansiyeline sahip bu temel kitle, Freud'a, buna benzer bir başka temel kitleyi, bu sefer eğretilen, kanseri, hatırlatmamış olamaz. Oysa,

1915'den beri, Freud'un damak mukozasında ur oluşmaktadır. Freud, kendine iyi huylu bir sigara içicisi lökoplasisi olduğunu söylese de, epitelyum yavaş ama kesin adımlarla –1923'te kendini tedavi ettirmeye karar verene kadar– çenesini kaplayıp yok etme yolunda ilerlemektedir.

Bağlarından kopmuş temel kitlenin gizil yıkıcılığıyla meşgul olan Freud, kitleler üzerine yazdığı makalesi boyunca bu çözülmüş temel kitleyi, libidinal ve özdeşleştirici bağların her zaman var olduğu ve liderin benlik idealinin yerini doldurduğu örgütlü kalabalığın tarafına çeker.

Aristoteles insanı konuşan ve düşünen bir varlık ve aynı zamanda siyasi bir hayvan olarak yani toplum içinde yaşamaya mahkûm edilmiş bir hayvan olarak tanımlamıştı. Diğer bir deyişle psişik varlığın toplumsal varlıkla, dayanışma ve ortak koşulları paylaşmanın beraberinde getirdiği diyalektik bir ilişkinin içinde, beraber var olduğunun ve beraber geliştiğinin altını çizmiştir. Her birey değişik kitlelere, değişik toplumsal gruplara aittir. Her bireyin kimliği kendi benliği tarafından sadece bilinç-bilinçöncesi sistemin bilinçdışı sisteme bağlanması ile değil, dışarıyla, ötekiyle kurulan bağlar sayesinde de güvence altındadır. Yani, alışlagelmiş cinsiyete, ebeveyne ve soya özgü bağların dışında, tüm farklı insan topluluklarıyla olan aidiyet bağları, öznenin kimliğine anlam katar ve bu kimliği güçlendirir.

Le Bon ise, insanın bir diğer yazgısına ışık tutmuştur: bu insanın ait olduğu temel kitlenin bağlarının koptuğu durumdur. Birey ile kitle arasında, kimliği oluşturan dayanışıklık etkisi artık yoktur. Tam tersine, temel kitlenin içine düşmüş birey, sahip olduğu kimlik oluşturunca özgül bağın son kerteleri-

ni de kaybeder. Kitlenin salgıladığı tekbiçimleştirme, kişilik-sizleştirme ve kimliksizleştirme ile birey kitle – insan haline dönüşür. Birey çifte kopuşa maruz kalır: bir yandan düşünce-sinden, sorumluluğundan, hak ve ödevlerinden kopar, öte yandan bilinçdışında bastırdıklarından kopar ve onları ayırır. Kitleye dönüşmüş insan artık düşünmez, kendini tasarımı-lamaz ve hiç arzu duymaz. Gustave Le Bon'un ardından Freud, temel kitlede, birbirine yapışmış insanları neyin harekete ge-çirdiğini soracaktır. Libidoya özgü sevgiye ve nefrete dair bağı ortadan kaldırdıktan sonra ve ikincil özdeşleştirici bağı da or-tadan kaldırdıktan sonra, Freud dönüp dolaşıp tekrar bir çeşit temel özdeşleştirici bağla karşılaşır: Benliğin oluşumunun te-melindeki, birleştirici narsisik bir çeşit özdeşleşme. Oedi-pus'un tarihöncesine ait ve özellikle libidinal-nesnel bağın öte-sinde, taklit eden duygulanımsal bir bağ gibi bir ilk özdeşleş-me.

Bleger'e göre, bu temel hayatta kalma bağı ikirciklikten ya-pılmıştır. Paniğin karşısında, ayrışmamış bir tür etkilenme içinde, çiftedeğerliliğin berisinde, ne sevgi ne nefret, ama bu ikisinin karışımı vardır. Bu tür bağda, birini veya ötekini seç-medene, karşıt ilişkili iki değeri elde tutmak gerekir. Ancak, Freud temel kitleyi paniğiyle başbaşa bırakmaya katlanamaz, şefine başvurur. Makalesinde, kitle ile şefi arasında sevgi veya nefret içeren duygusal bağın güven altında olduğu, başlangıç-taki kabilenin efsanevi babasını gündeme getirir. Aynı hipnoz ilişkisinde, hipnotize edilenin kendisini hipnotizmacıya teslim etmesi, sunması, boyun eğmesi gibi. Acaba bu sevgiden mi yoksa özdeşleşmeden mi kaynaklanmaktadır? Yoksa bu, Fre-ud'un bu makalede nitelediği iki kişilik kitleyi oluşturmak için

midir? Hangisi? Özne nerede?

Birkaç sene önce psikanalitik sahnelerimden birinde korkunç bir şey oldu:

6 aydır divanımın üstünde Xiomara her seansta acıdan allak bullak oluyordu. Ya onun yanındaki varlığımdan dolayı, ya da kendimi dışında tutmak istemediğim bir etkilenme olgusundan dolayı: Xiomara bana acısını gösterdiği zaman, ben de onunla acı çekiyordum; Xiomara ürperdiği, titredığı, inleyerek ve ağlayarak acıdan büküldüğü zaman, ben de tüm bunları vücudumda duyumsuyordum. İşkence çeken, acısını hafifletmekten aciz bir çocuğun önünde duran güçsüz bir ebeveyn gibiydim. Ve kendimi uzaklaştırmaya çalıştığım zaman, bu kadının hissettiği işkence bana o derece insanlık dışı geliyordu ki içimi utanma ve tiksinti duyguları kaplıyordu. Charcot'yu düşünüp, kendi kendime "şahane bir isterik kadın"ın karşısında olduğumu söylesem de, bu, acımı, güzel bir analitik yoruma dönüştürmeme yetmiyordu. Travmatik bir nevroz vakasının, maruz kalınmış bir travmanın tekrarına zorlanımın karşısında olduğumu gayet iyi biliyordum, ama ne diyebilirdim?

Seans sonunda saati haber verdiğim zaman, Xiomara hipnotik bir transtaymışçasına yavaşça ayağa kalkar, gözlerimin içine ateş saçarak bakardı. Bu beni olduğum yerde dondurur ve bazen iyi günler dilemeyi bile unuturdum.

İki kişilik kitle, katartik görünümlü hipnoz seansları. Öznelerarası bu yakınlık zamanlarında, bu analiz hakkında kimseyle konuşmaya cesaret edemedim. Halbuki, Xiomara benden psikanaliz istemişti; ilk görüşmemizde bana isteklerini şöyle sıralamıştı: "uyduruk bedensel psikoterapilerden olmayan", "kendi anadilimde, gerçek bir psikanaliz" Doğruyu söy-

lemek gerekirse, bu ilk karşılaşmada, 40 yaşlarındaki bu kadından büyülenmişim, özellikle bana “kadın mıyım başka bir şey miyim bilmiyorum”, “kendime ait değilim, vücudum bana ait değil. Hiçbir arzum yok. Hayatta kalmak için ihtiyaçlarımı zor yerine getiriyorum. Evde iki çocuğum olmasına rağmen kendimi anne hissetmiyorum. Cinsellik beni tiksindiriyor. Ailem yok. Çocukluğum yok,” dediğinde.

6 aylık tedaviden sonra, bedenindeki “kadın varlığını” imleyen elektrik boşalmaları ve işkence dolu sonu gelmez seanslardan sonra, ona bir kere daha ödipyen bir yorum verme serüvenine giriştim:

-R: “Yine de divanımda işkence çekmenize izin veren baba benim.”

-X: “Siz orada değildiniz. Her zamanki gibi kesinlikle hiçbir şey anlamıyorsunuz, aynı şeyi yaşamamış olduğunuz anlaşıyor.”

Ben susuyorum ama birkaç dakika sonra Xiomara rica ediyor:

-X: “Lütfen konuşmaya devam edin, ne olursa olsun söyleyin, ama söyleyin, şivenizi seviyorum, bu bana çok uzaklardan geliyor...” Sonra ekliyor: “İşkence seansları sırasında beni kattıkları küçük külübeye genç askerler gelirdi. Onları tanımayayım diye kafama kukuleta takarlardı. Ama bu genç askerlerin beni soymak zorunda olmaktan, işkencececinin işini yerine getirmesi için beni bağlamaktan çok rahatsız olduklarını hisseddim. Şivelerini tanıdım, bunlar kökenleri köylü olan, ülkenin kuzeyinden gelmiş genç askerlerdi... Onları diktatörlük faaliyetlerine bulaştırmak istiyorlardı.”

Bir sonraki seansta, Xiomara bir rüyasını hızla anlattı: On

iki yaşındayken, babası ölüm döşeğinde Xiomara'dan küçük erkek kardeşine göz kulak olmasını ister. Babasının kim olduğunu sordum. Xiomara babasının ülkeye her zaman yabancı kalmış biri olduğunu söyledi: “Bilirsiniz, köklerinin kültürüne, şivesine bağlı kalmış göçebelerden biri. Şivesine!” diye tekrar etti şaşırılmış bir şekilde –“Onun şivesi, sizin şiveniz! Şimdi sizin nereden geldiğinizi biliyorum, babamın köklerinin geldiği bölgeyi hiç ziyaret etmemiş olsam bile”

İşte Xiomara'nın, aktarım nevrozunun yerleşimine ve analizine olanak sağlayacak, ilk simgesel aşka özgü, ödipyen bağı.

Orada zaten duran, ancak daha sonra anladığımız diğer bağ ise şöyleydi: Xiomara'nın hücre cezası yumuşadığında, cezaevi avlusuna çıkabilir ve yürüyüşünden ve şivesinden işkencecisinin kim olduğunu çıkarır! Her karşılaştığında ona gözlerini diker ve öylesine vahşi bir nefret ile bakar ki, işkenceci sonunda başka yere tayinini ister. İşkence seanslarımız sonunda Xiomara bana narsisik nefreti ile baktığında, gitmedim, tersine, yıkılmış-bulunmuş nesne (Winnicott'a bakınız) olana kadar, her seansta hep geri döndüm.

Bundan sonra, analitik sahnede, sevgi ve nefretin nesne bağları analizin tüm özgürlüğü içinde dokunacak ve inşa edilecekti.

Freud'un hayatının sonlarına doğru diyeceği gibi, analiz iki ayrı sahne üzerinde oynanabilecektir. Bahsi geçen hiçbir konuyu analist yaşamamıştır ve bastırmamıştır. Onun görevi herhangi bir şeyi hatırlamak olamaz, ancak hastası ile birlikte unutulana inşa etmek olabilir.

Nasıl Kişi Olunur?

TOPLULUK KARŞISINDA TEK BAŞINA OLMA YETENEĞİ*

RENÉ ROUSSILLON

GİRİŞ

Ruhsal gerçekliğin topluluk, kurum ve *socius*¹ ile ilişkileri konusundaki düşüncelerime bir girizgâh olması bakımından, 1920-1923'ten itibaren psikanaliz kuramındaki ruhsal gerçekliğin kayda değer bir yön değişikliği yaşadığını hatırlatmakta yarar görüyorum. Bu değişiklik özellikle Freud'un, ruhsallığın mekânsal tasarımılamasına, tasarımlanmayan ve tasarımlanamayan bir bölümü yani *Id*'i sokmasıyla gerçekleşmiştir. Bu tasarımılanmanın ne benlikle, ne de öznelliğin ve benliğin tasarımılanan ve tarihsel açıdan ikincil olarak bastırılan kısmıyla ilgisi vardır.

Dolayısıyla da, ruhsal gerçeklik meselesine yaklaşım, bilinç-

* 1 Eylül 1977'de Napoli'de verdiğim bir konferansın metni. Psikişik gerçeklik konulu kongrede, benden topluluk ve kurumların psikişik gerçekliği konusunda konuşmam istenmişti.

RENÉ ROUSSILLON, 'Groupes', Revue Française de la Psychanalyse 'La Capacité d'Etre Seul En Face du Groupe', Tome LXIII, s. 785-800. PUF, Paris, 1999

1 *Socius* Latince toplumsal olan anlamında olup Türkçe karşılığı bulunmamaktadır. Metinde bu terim Latince haliyle kullanılacaktır. (B. H.)

dışı bile olsa hayali eylemin incelenmesiyle örtüşemez. Ruhsal gerçeklik aynı zamanda, psişede tasarımsal bir statüye sahip olmayan ve öznel olarak sahiplenilemeyen de konusudur.

Bu da özellikle, bireyleşme, ruhsal kişiselleşmenin, psişenin temeline, yani İd'e karşı kazanılan zaferlerin semeresi olarak değerlendirilmesini gerektirir. Freud bunu 1932 yılında, artık günümüzde ünlü şu cümleyle ifade etmişti: "Wo es War, Soll ich werden."²

Özne, özne-benlik, öznel olarak ayrışmamış, bilinçli veya hatta bastırılmış anlamında bilinçdışı özneliğin kendiliğinden sahiplenmediği İd'den kazanımlar sağlayarak ortaya çıkmalıdır.

Öznel sahiplenme süreci, Winnicott'un açık bir şekilde gözler önüne serdiği gibi, gizil ruhsal içeriklerin öznel deneyimle karşılaşması, ardından simgeleştirilerek benlikle bütünleşmelerini gerektirmektedir.

Bu tanımlama psişenin bazı içeriklerinin öznel deneyimde güncelleştirilmediği, simge statüsü kazanmadıkları sürece gizil olarak var olduklarını öngörmektedir. Bu içerikler, bütünleşmedikleri özneliği etkilerler. Etkilerini psişenin içinden ama özneliğin dışından hissettirirler. Böylece simgeleştirmeden farklı bir görev üstleneceklerdir, tasarımsal çağrışım tarafından atfedilen şeyden farklı bir ilişki tarzına sahip olacaklardır.

Bu hatırlatma iki bakımdan gereklidi

Bir taraftan, ruhsal gerçekliğin *socius* ve toplulukla eklemlenmesi meselesinin karşımıza, tasarımlanan ve sahiplenilen ruhsal gerçeklik düzeyinde ve özellikle modern topluluk kliniğinde değinilen simgesel paylaşım ve hayali düzeyde olmak üzere, *iki farklı düzeyde* çıktığını vurgulamak için gereklidir.

Ama mesele, *simgesel olmayan "birincil" bağ* düzeyinde, ku-

rumlaşma sürecinin kendi düzeyinde de görülmektedir; ileriki satırlarda göstereceğimiz gibi, eylemde ve psişenin içinde-dışında bir oluşumdaki eylemde gerçekleşir: birincil öznel bütünleşmenin tasarımlanmamış ve bölünmüş psişizmin³ temelindeki bir şey ikincil olarak dış kurumsal oluşumlarla bağlanır⁴. Bu Freud'un ve Bion, Jaques, Fornari veya Bleger gibi haleflerinin, en özgül şekilde üzerinde çalıştığı düzeydir. Bu tür bağlantı ve bölünme eklemlenmesi, topluluklaşmalar ve kurumlar normal bir şekilde "işledikleri" sürece doğrudan ortaya çıkarılamaz, ancak çözülme anlarında görülür; topluluğun dağılması, kurumun sessiz sedasız⁵ bir arada tuttuğu şeylerin kendilerini göstermelerine neden olur. Yani bazı işlevler, kurumsal örgütlenmenin kimlik işlevlerinin kimisi ancak *olumsuzda* kendilerini gösterir.

Öte yandan, bu hatırlatma, ruhsal gerçekliğin topluluk ve kurumla ilişkisinin, topluluğun ruhsal gerçekliğin bir parçasını öznel olarak sahiplenme sürecinde, seçici olarak müdahale ediş şeklini de kapsadığını vurgular; bireyleşmiş benliğin ortaya çıkış sürecinde, *topluluğun* ve topluluksallığın *kullanılmasının öznelliğini* belirler.

Bireyleşmenin, kişileşmenin bir bölümü toplulukla olan ilişki içinde ve ilk kurumsal topluluk ilişkisinden uzaklaşarak, kazanılır ve ele geçirilir.

Bu süreç, topluluğun ve onun kurumlaşmış örgütlenmesinin birincil olarak böldüğü, sonra hem bağlayıp hem de kenetlediklerinin, ikinci bir aşamada, yeniden irdelenmesi ile gerçekleşir.

3 Bu "bölünmenin geri dönüşü" simgesel olmayan ilişki şekillerinden biridir, bkz. R.Roussillon, 1995.

4 1977'de, psişenin bir kısmının, çevre-kurum aracılığıyla ilişki sürecine "üst-savunma" denmesini önerdim.

5 Bkz. Özellikle, Freud (1921) ve şefin ölümü veya Freud'un yazdığı gibi "şefin kellesini kaybetmesinin" akabinde yaşanan panik örneği.

İşte ben de bu hareket üzerinde yoğunlaşacağım, çünkü kurumun ortaya koyduğu soruların (R. Kaës, 1987) alanı o kadar geniştir ki, bu çalışma çerçevesinde, ancak yüzeysel bir şekilde yaklaşmamız mümkün olabilir.

Bu sebeple, burada, Freud'un eserinden, bu "fetih"in, toplu-luksallık ve kurumlaşma meselesiyle ilgili, ilk hatlarını ve aşamalarını ya da yapılaştırmacı anlarını çıkarmaya çalışacağım.

Freud'un metinlerinin kişisel bir "okumasından" yola çıkarak önce, ruhsal hayatın, topluluk ve kurumsal oluşumlarla tasarımlanmayan bir bölümüyle ilişki meselesine, yani *socius*'un birleştirici işlevine değineceğim. Burada, hemen, kurumlaşmanın oluşmasının bir darbe sonucu olduğunu, bireysel çaresizlik üzerine kurulan, eylem içinde ve eylem yoluyla bir ilişki olduğunu, hem bir şiddet ilişkisi hem de şiddetle elde edilen bir ilişki olduğunu göreceğiz.

Ardından, bir liderin öncülüğünde, topluluk örgütlenmesinin ilişki ve kenetleme işlevini tahlil ederek, "özgüllüğünden sıyrılmış" ve toplumsal bir Üstbenlik olarak içe alınışını inceleyeceğim.

Ve nihayet, öznel bir kurucu deneyimden, yani kendi diyalettiği içinde, "babanın karşısına tek başına çıkma" yeteneğinin yeniden elden geçirilmesi şeklinde, "topluluk karşısına tek başına çıkma" deneyiminden yola çıkarak, bu topluluk konumundan uzaklaşma meselesini gündeme getireceğim.

1/ TOPLULUK VE BİRİNCİL KURUM İLİŞKİSİ

S. Freud'un, 1921'de "Kitlelerin Psikolojisi ile Benliğin Analizi"nde açık bir şekilde ortaya koyduğu gibi, topluluklar ile kurumlar ne özel ve öznel bir ruhsal süreci, ne de öznel bir dürtü-

yü ortaya çıkarırlar. Bu, toplulukla ilişkinin öznelliği olmadığı anlamına gelmez. Bunun anlamı, bu ilişkilerde gözlemlenen süreçlerin, bireysel ruhsal işleyişte de gözlemlenebilecek süreçler olduğudur: bireysel psikolojinin harekete geçirdiği süreçlerle, toplumsal veya çoğul psikolojinin süreçleri arasında doğaları açısından bir fark olmadığıdır.

Psişizmin oluşmasının temel bir süreci olan özdeşleme süreci sebebiyle, başından beri tamamen bireyleşmiş ve ayrılmış psişe yoktur ve karşımızda, narsisik bir yanılsama içinde olsa bile, her zaman başkalarıyla ilişki içinde bir psişe bulacağız.

Freud'dan sonra J. Bleger (1970), J. P.Sartre'ın önerdiği ve görünürde ilişki olmayan bir halin gözlemlenebildiği, dizisellik şeklinde karşımıza çıkan vakalarda bile, bireysel psişenin diğerlerinin psişeleriyle bilinçdışı ve "bağdaştırıcı" bir ilişki içinde olduğunu göstermiştir. J. Bleger, bireysel kimliğin bir taraftan farklılaşmamış topluluksal, diğer taraftan da, sessizce kurumsal olarak bağlanmış bir temel üzerinde oluştuğu fikrini öne sürmektedir.

Winnicott'un söylediklerini açmak gerekirse, ruhsal açıdan ötekenden ve ötekilerden tamamen yalıtılmış bir bireyin olmadığını söyleyebiliriz. İşte bu sebeple, Freud'un (1921) ilk iddialarından biri, –ki iki anlamda da değerlendirilmelidir– topluluk veya toplum psikolojisi ile bireysel psikoloji arasındaki karşıtlığın yıkılmasını öngörüyordu.

Böyle bir iddia, bireyleşme sürecinin olmadığı anlamına gelmez, aksine, bu sürecin birincil bir "veri" olmadığını; kendiliğin, ötekiyle, ötekilerle, toplumsal kurumla bağdaşmacılık içinde yoğunlaşmış bir temelden, sürekli yeniden ele geçirilmesi gereken, sürekli tehdit altında ve sürekli üretilmesi gereken bir fetihten, tedrici olarak uzaklaşması sürecinin sonucu olduğunu ifade

eder.

Böylece, hayali olanın dışında "kendiliğinden" bir topluluk meselesi olmasa da, buna mukabil, topluluğun yeri meselesi, toplulukla karşılaşma meselesi, psışede, topluluğun bireyleşme sürecinde üstlendiği işleve sahiptir.

Freud, bireyin, kendisine tamamen sahip çıkmak için mesele alması gerektiği topluluk temelinden nasıl uzaklaştığını doğrudan işlemiş olmasa bile –ama, 1921'de bu hareketten açık bir şekilde söz etmektedir– İlkel Kabile Miti aracılığıyla, sürecin yapılandırıcı anlarını eklemleyen mito-şiiirsel bir yapı bırakmıştır.

Freud'un tarihi yapısının bilimselliğini eleştirilebilmek haksız olmayabilir. Freud'un önerdiği köken, şüphesiz insan toplumlaşmasının gerçek ilk zamanlarından çok uzaktır; kökenin "mitik", hayali bir yapısıdır. Dolayısıyla Freud'un yapısının tarihi gerçekliğini savunmaya çalışmayacağım. Buna mukabil, Freud'un, bize önerdiği destanın aracılığıyla, kurumlaştırıcı ruhsal hareketin tarihi gerçeğinin bazı temel yönlerini gayet iyi kavradığını sanıyorum. İlkel Kabile Miti, başlangıçtaki kurumun örgütlenmesinin yaratılış miti, tarihi açıdan gözlemlenebilecek bir gerçekliği betimlemez, önerdiği eğretiliyeici bir öyküleme içinde, yeniden elden geçirmeler ve üst üste verdiği tamamlayıcılarla, sürecin tarihi gerçeğinin özünü şekillendirmektedir. İşte bu çizdiği profilden yola çıkarak bizi ilgilendiren meseleyle ilgili birkaç hususu çekip çıkaracağım.

Freud, toplulukla karşılaşmanın kökenine, bireyin ilk çaresizlik ve güçsüzlük halini ve buna eşlik eden kimlik kaybı tehdidini yerleştirmektedir.

Freud, daha 1913'te, başlangıçtaki babanın zorba gücü karşısında teker teker bireysel olarak zayıf ve çaresiz olan kardeşlerin topluluklaşmaları sürecinin sebebini bulur, ama o zaman-

ki tahlilinde, eserinin devamında açığa çıkacak olan değişik çaresizlik faktörlerini henüz yoğunlaşmış bir biçimde ele alır.

Önce 1927'de, ardından da 1929'da, erişkinin dış dünyanın hasmane güçleriyle, olgunlaşmamış çocuğun dürtülerin zorba iç gücüyle mücadelesine atıfta bulunarak, başka çaresizlik kaynakları belirleyecektir. Her halükârda, özne, kişisel kontrol yeteneğini ve hatta, bireysel tasarımı ve ruhsal bağ kurma yeteneğini aşan güçlerle karşı karşıyadır; bu da çaresizlik ve içeride çözüm bulamama haline yol açarak, kendiliğin tanımlanmasını, bireysel kimliğin örgütlenmesini tehlikeye sokar.

Bu durumda tetiklenen sürecin prototip modeli, çaresizlik haline cevaben, çocuğun savunma süreci tarafından verilir. Çocuk, çaresizlik deneyiminin püskürttüğü ve yaraladığı birincil narsisik idealini korumak için, *narsisik idealini*, böylece başvuru ve koruyucu olarak idealleştirilen, *başlangıçtaki babanın şahsının* (Freud ebeveyninin der, 1923 tarihli bir notunda) *üzerine yansıtarak* muhafaza eder⁶

"Nesne ideal benliğin yerine konulmuştur" Çocuk kendisi için her şeyden, her şeyin gerçekleşmesinin temel arzusundan vazgeçse de, yaralanmış narsisizmi, ötekinde, ebeveynde bir koruyucu, bir mirasçı bulacaktır. Tabii, ondan aldığı duygulanımsal destek bu duyguyu güçlendirecektir.

Daha sonra, erişkin de, kendisini aşan güçlerle karşı karşıya kalıp çaresizlik içine düştüğünde, artık prototip model halini alan, bu aynı sürece baş vuracaktır. Bu da, hem dini yanılısmanın, gelecekteki Cennet vaadinin, hem de toplumsallaşma ve din dışı kurumların oluşturulmasının çıkış noktasıdır. Nesne, lider,

6 Melankolik konumu özgünleştiren, "nesnenin gölgesinin benliğin üzerine düşmesi" için, öncelikle benlik idealinin yerine konulmuş olması gerekir. Bu da, hem kurumsallaşmanın melankolik konumunu, hem de bunun aynı zamanda melankolik bir konumdan nasıl koruduğu meselesinin bir ilk tasarımını sağlar

benlik idealinin, Freud'un daha sonra adlandıracağı gibi, üst-benliğin yerine geçmiştir.

Bu sürecin devamını anlayabilmek için topluluğun devreye girişinin gerekliliğini göz önünde bulundurmamız gerekir. Daha bu aşamada, nesnenin ortak idealleştirilmesinin, benlik idealinin veya üstbenliğin ortak dışsallaştırılmasının, ilk bir kollektif örgütlenme oluşumuna katkıda bulunduğunu ve her bir kişinin sürecinin bu idealleştirmenin genelleşmesine dayandığını tahayyül edebiliriz.

Ancak, topluluk işlevi, ideal babanın, idolün yükselmesinin yarattığı öznel yabancılaşmaya karşı bir başkaldırıyı beraberinde getirdiği ölçüde tam anlamını kazanacaktır. Narsisizmin babaya olan aktarımının bir etkisi de, kaçınılmaz olarak ona, mirasçısı olduğu birincil narsisizm gibi, bütün olma mantığına, her şey onun için, hep beraber, hep tek vs. mantığına riayet eden bir zorba karakteri de vermesidir. Baba istisnai bir konuma yerleştirilmiş ve bu konumda tutulmaktadır.

İşte, Freud, İlkel Kabile Miti ve kurumlaştırıcı antlaşmanın oluşumunu burada devreye sokar.

Ayrıcalıklı babanın gücüne ancak çoğulluk, beraberlik, ortak yazgı yasasıyla karşı konulabilir, bu da, görünüşte, babada somutlaşan idealin verdiği mutluluktan dışlanmış olanların toplanmasını doğurmuştur.

İlkel narsisizm cennetinden kovulan "kardeşler" in her biri bu cennete ulaşmayı ve kendi namına, babaya atfedilen bu narsisik bütünlüğe yeniden kavuşmayı ulaşmayı hedeflemektedir. Başka bir yazımda değindiğim (bkz. R. Roussillon, 1987), kardeşlerin birleşmesi konusunun ayrıntılarını bir kenara bırakalım, ama şunun da altını çizelim: bu aşamada hiçbir bireysel çözüm geçerli değildir, her birinde var olan gizil zorbalığa ancak kollektif

biçimde karşı konabilir.

Freud'un tahlilindeki başka bir husus da, başlangıçtaki babanın toplu katlinin eski hale dönüşü sağlamadığıdır. Eskiye dönüş birincil narsisizme kavuşulmuyor, topluluk örgütlenmesi önceki narsisik yatırımın mirasçısı oluyor.

İlkel babanın katli, gerçeklikte, yeni bir durum yaratır, birlikte yapılan eylem bir kurumlaşma süreci ve topluluğa özgü bir durumun kurumsal bir şekle dönüşmesini *sabitler*.

Bu da, kurumun doğuşu, istikrarlı topluluk ilişkisi konularındaki Freud'çu varsayımın güçlü noktalarından birini oluşturur. Freud, birçok vesileyle bu olgu üzerinde durur, konuya daha sonraları da değinir, nitekim 1938'de İnsan Musa'da bu varsayımını yeniden ele alır: toplumsal kurumun doğuşunu anlamak için, başlangıçtaki kurucu bir eylemin, kardeşlerin antlaşmasına mühür vuran ortak bir eylemin varlığını kabul etmek gerekir.

Simgeselliğin olabilmesinin kökeninde, simgesel olmayan şiddet vardır, eylem halindeki bu şiddet kurumlaştırmacı topluluk antlaşmasını bağlar ve sabitler.

Tabii, bu cinayeti birincil narsisizmin temsilcisinin katlinin simgesel infazı olarak değerlendirebiliriz başlangıçtaki babanın mitik katliyle, birinci narsisik bütünlükten, birinci narsisik bütünlük yanılmasıyla vazgeçme somutlaşacaktır. Ama kanımca, bu değerlendirmeyi takip edersek, Freud'un tahlilinin temel yönlerinden birini ıskalarız. Eğer kurucu bir eylem, kurucu bir şiddet gerekiyorsa, bunun sebebi, bu eylemin, topluluk yapısını bütünleştirip sabitleyen, topluluksal durumdan kaynaklanan oluşumun ötesinde kurucu bir olaya dönüştürmesidir.

Bireysel psişe için toplumsalın, toplumsala başvurunun kökeninde, *simgesel olmayan bir ilişki şekli*, kurumlaştırmacı antlaşma-

yı damgalayan bir ortak eylemden geçiş bulunur. Paradoksal olarak, kurumsal örgütlenmenin altındaki ruhsal süreç birliği bu ortak eylem sayesinde oluşur.

Bu tür bir süreç, R. Girard'ın kurumlaştıran hareket tahlilinde altını çizdiği "masum mağdur"un kurban edilmesini hatırlatır, ancak tek fark, Freud'un önerdiği tahlilde söz konusu olan masum bir mağdur değil, birincil narsisizmde somutlaşan temsilcidir.

Baba öldürülür, ama bu baba sadece çocuğun kaybolmuş olan narsisizminin mirasçısı, istisnai figür olarak geçerlidir. Babanın katliyle, ilksel narsisizmin "harikulade çocuğu"na (S.Lec-laire) ulaşılır. Ancak, bu çocuğa, babaya aktarılan figürden ulaşılmıştır ve bu sebeple, bu durum, yeni bir ruhsal ekonominin, yeni bir üretkenliğin yerleştiricisi değerini alır, bir tek kişinin yasanın öldürülmesiyle ortak bir yasanın mümkün olmasının koşullarını koyar. Böylece, kolektif, narsisik ideal oluşumunun yeni taşıyıcısı olmuştur.

Bu bazı gözlemleri de beraberinde getirir.

Freud, mitini zaman dışında konumlayarak, ona anakronik yapısal bir değer yükler. Böylece, yapının zaman dışılığını, kökenin kökenini, "baba karmaşası"nın kökenini, "üstbenlik"in kökenini sahnelemeye çalışır. Üstbenliğin içselleştirilmesi, içsel üstbenlik oluşumu şiddetli bir katil eyleminin sonucudur. *Ve tersine içselleştirme, babanın ayrıcalıklı özelliklerinin kollektif tabular haline dönüşmesidir.*

Bu zaman dışı bir yapı içinde yoğunlaşan farklı tarihi zamanları açmak istersek, mitin tek bir zaman birimi içine topladığı değişik anların, bireysel bir tarihte nasıl yayıldığını anlamaya çalışırsak, değişik öznel deneyimleri göz önünde bulundurmak gerekecektir. S. Freud, bu tür bir çalışma için birkaç ipucu verir.

1921'de, topluluk örgütlenmesinden hücrel biyolojik örgütlenme modeline, bu modelden de, 1917'de⁷ ana hatlarını çizmeye başladığı şekliyle dürtüsel "topluluksallık"ın örgütlenmesine kayar.

Başlangıçta, kısmi dürtülerin, fallüsün ve nesnenin önceliğinde toplanmasıyla, psişeler arası "topluluksal" zaman vardır. Dürtüsel hayatın "anal" örgütlenmesi anında (1920'de tek hücrelilerin "atık" meselesini eğretilmesi, bu örgütleyici anın anal sorunsalına işaret etmektedir), her dürtüsel bölge özerkleşmeye, diğerlerinden farklılaşmaya ve bu şekilde tanımlanan her bir dürtüsel hareket de, bütünden bağımsız olarak doyuma yönelmektedir. Her parça, zorbaca, kendini kendi başına bir bütün olarak görmekte, bu da, her bir yönelimin, her dürtüsel hareketin merkezde olmayı hedeflediği, doyuma ulaşmış kutup olmak istediği veya buna yeltenenlere hasetle saldırdığı "topluluksal" bir anarşiye yol açmaktadır. Bu durumda çocuk, hem benliğinde hem de bedensel imagosunda –liderin anarşik toplulukta olduğu gibi– sahip olduğu değişik dürtüsel hareketleri arasında, anarşik kısmi dürtülerinin "topluluksallığı" arasında bocalar.

İşte, çocuğu, kendisine nispeten birleştirici bir düzen kurmaya, içsel "topluluksallığını" örgütlemeye yardımcı olmaları için nesnelere yönelten bir başka çaresizlik durumu daha.

Bu "tarih öncesi" deneyim toplulukla karşılaşmadan öncedir, ama bu karşılaşmanın bir ön şeklini verir ve daha sonra çocuk somut topluluklarla ve bunların ruhsal örgütlenmesiyle karşı karşıya geldiğinde, yeniden harekete geçer. İşte, D. Anzieu'nün (1975) "topluluk yanılması" diye adlandırılmasını önerdiği, çatışmacı yırtılmalar olmaksızın, uyumlu bir bütün oluşturabilme yanılmasının kökeni buradadır.

7 Bkz. Freud (1917), "Özellikle anal erotizmde dürtülerin yer değişmesine dair"

Toplulukla karşılaşma deneyiminin arkasında, kısmi dürtülerin dürtüsel "topluluksallık"larıyla yüzleşme deneyimi ve bu deneyimin doğurduğu "şizo-paranoid" kaygı görülür. "Birleştirici" ve örgütleyici prensip olarak nesneye baş vurmak, bu nesneyi daha şimdiden düzenleyici bir merci olarak belirlemektedir.

Ve dolayısıyla, topluluk örgütlenmesinde, nesne, lider, şef üstündür, düzenleyici merciin aktarılma yeri olarak, örgütleyici bir kurucu konumunda bulunur.

O halde, öznenin toplulukla ilişkisinin, "birleştirici" üstbenlik tarafından dolayımlaşması vardır.

Topluluk üyelerinin, kendi aralarındaki yan özdeşleşimleri ikincildir; bu özdeşleşim, ortak bir sürecin, yani nesnenin, şefin benlik idealinin/üstbenliğin yerine konulmasının, ikincil olarak tanınmasının üstüne kurulur.

Somut şekilleriyle topluluk, iki ayrı sürecin birbiriyle kesişmesiyle kurumsallaşır: bir taraftan, nesne herkesin üstbenliğinin yerine konulmuşken, diğer taraftan, topluluk üyeleri bu üstbenlik topluluğu temelinde birbirleriyle özdeşleşmektedirler. Bu durumda, bir tür "topluluksal psişik aygıt" (R. Kaës) kurumlaşabilir.

Topluluğun örgütlenmesi, içsel mekân'ın dışsallaştırılmasından kaynaklanır ve bu şekilde ortaya çıkan topluluk yanılısamasının bir etkisidir.

Ama buna karşılık, özdeşleşmeler-arası gerçekleştikten sonra, bu örgütlenme özerkleşebilir ve bu şekilde, topluluğun oluşturulması için bir dayanak temeli, üstbenliğin, nesnede, şefte vücut bulmasıyla kendisine atfedilen temelin yerini alabilecek ve hatta onu yıkabilecek, içeriklerini değiştirmeye zorlayabilecek bir ara dayanak temeli sağlar.

Öyleyse, toplulukla ilişkinin kurumsal örgütlenmesi, barındırdı-

ğ her kutbun ötekilerle ilişkiye aracılık yaptığı bir özne, topluluk, üstbenlik üçgeni ana kalıbından oluşmaktadır.⁸

Tahlilimizin devamında bunu göreceğiz, ama ondan önce önemli bir temel saptama daha yapmamız gerekiyor.

İlk kurumsal ve topluluk bağı biçiminin simge dışı olma doğasının altını çizmiştim. Bu, bu şekilde kurulan ilk bağı tasarımlanmış ya da tasarımlanabilir olmadığı anlamına gelir; söz konusu olan, iç mekânın dışsallaşmasından ve "dışarda" bağlanmasından kaynaklanan, bunun ürettiği birincil bir bağdır. Öyleyse, bu bağ, topluluk üyelerinin birbirleriyle karşılıklı *etkileşmelerinin*, tasarımlanabilir bir ilişkiden ziyade, *karşılıklı bilinçdışı ve "dilsiz" bir eylemin* temelinde olacaktır.

Freud da, Liebeault'nun ardından, hipnoza bu topluluksal biçimi atfettiğini işaret ediyor. Topluluğu oluşturan bireyler karşılıklı narsisik bir büyülenme ilişkisi içindedirler. "Simgesel" değil "narsisik" bir özdeşleşme gerektiren etkileşmeyi de mümkün kılan budur.

J. Bleger'in terminolojisine göre, bu tür bir topluluk bağdaşmacılık üzerine oturur; R. Kaës'ın terminolojisine göre izomorfik olan bu topluluk, topluluklaşma imkânının şartı olan bireyler arası nispi farklılaşmama temelının üstüne kuruludur. Topluluk bire yönelir, topluluğu oluşturan üyeler birbirleriyle değiştirilebilir, ilk magmadan, başlangıçtaki bir Id'den farklılaşmışlardır: topluluk içinde bireylik, bu ilk şekilden çekilip fethedilmelidir.

Freud, insanlık ön tarihinin olaylarının, o zaman dışında olup bitenlerin, bireysel deneyimde zorlayıcı izler (1916) halinde saklandığını öne sürerken, kendi tarzında, açıkça buna işaret

⁸ Bu da topluluğu bir anne kutbu, anne imagosunun vücut bulması haline getirmektedir ve modern analistler de bunu değişik şekillerde teyit etmektedirler

eder. Bu izlerin, "mekânsal olarak" Id'de, psişenin, benlik/benlik olmayan farklılaşmasından önce var olan kısmında bulunması gerekmektedir.

Zaten, ayrıca 1923'te, ilk kurumlaştırıcı şekil olan üstbenliğin "köklerinin Id'in içinde gömülü olduğuna" işaret etmiyor mu? Gerçek anlamda bir "örgütlenme" olmamakla beraber, böyle bir örgütlenmenin gelecekte gerçekleşme şartı, ön şekli olan birincil bir ilişki oluşturulmasıdır.

Mekânsal olarak bu bağdaştırıcı temel, benliğin benlik olmayan temeli, "benliğin şimdiki zamanı"na çevrilmediği sürece ruhsal bütünleşmeden kopuk kalacaktır. Bireysel deneyim bu temeli, açığa çıkması ve benimsenebilir olması ve tasarımlanması için, öznel deneyimde "güncelleştirmelidir"

Somut topluluklarla olan ilişkinin tarihi işte bunu mümkün kılar. "Topluluk analistleri"nin, "topluluksal imgelem" (D. Anzi-eu, 1996) şeklinde altını çezecekleri ve yorumlarının en can alıcı noktası haline getirecekleri de budur.

Şimdi toplulukla karşılaşmanın tarihinin somut akışını, bıraktığımız yerden, Oedipus örgütlenmesinin akabinde, kısmi dürtülerin topluluksallığının, Üstbenliğin birincilliğindeki örgütlenişinin başlangıcından ele almamız gerekiyor.

2/LATENT ÇOCUK TOPLULUĞU : ÜSTBENLİĞİN "ÖZGÜNLÜĞÜNÜN YİTİMİ"

Hikâyesinin ana hatlarını verdiğimiz Oedipus krizinden çıktıktan sonra çocuk, kendisine kısmi dürtülerinin anarşik topluluksallığını "ehlileştirmek" ve örgütlemekte yarayacak Oedipus sonrası bir üstbenliğe sahiptir. Alarm görevi gören bir kaygı, benlik örgütlenmesinin kendi kendini korumasına veya yatırım

yapılan ötekilerle ilişkilere karşı, kendi hesabına doyum arayışı içinde olan bütün tehlikeli dürtüsel gerçekleştirmelerden onu haberdar eder.

Bu kazanım da, deneyimine nüfuz edeceği topluluklarla ilişki üzerine aktarılabilir, mirasçısı olduğu nesnelerden koparak sosyal hayatın değişik durumlarında ve özellikle de topluluklarla karşılaşmada aktarılacak, yer değiştirecektir.

Latent çocuk, kısmi dürtülerin yönetiminin daha önce örgütleniş biçiminin mirasçısı bir örgütlenme şeklini üretmeye çalışan topluluklar oluşturmaya yönelir. Yani, topluluklara Oedipus'un üstbenlikçi örgütlenmesinin, Oedipus sonrası üstbenlikçi örgütlenmesinin türevi bir örgütlenme atfeder.⁹

Ama üstbenliğin örgütlenmesi, bu aşamada, onu oluşturan nesnelerin örgütleyici rollerini yerine getiriş şekillerinin özelliklerinin etkisinde kalacaktır, özel olacaktır.

Oedipus sonrası çocuk topluluklarının örgütlenmesi –ki gerçek anlamda içeriden örgütlenmiş topluluklar bu dönemde başlar– "topluluksal" ve "topluma dair" ortak bir üstbenliğin, toplum ve topluluk hayatında "genelleştirilebilecek" bir üstbenliğin örgütlenmesi meselesiyle karşılaşır.

Bu çalışma, üstbenliğin "özgünlüğünün yitimi"ni gerektirir, ilk ideal nesnelerle karşılaşmadan kaynaklanan örgütleyici deneyimlerden yola çıkarak, olası bir ortak yasanın temellerinin ortaya koyulmasını gerektirir. Latent çocuk, *ötekilerden biri olmayı, özel statüsüz olmayı* öğrenmelidir. Bu düzeyde, üstbenlik merciini yeni bir nesneye aktarmanın, gerçek bir topluluk yapısının oluşması için yeterli olduğu düşünülemez.

9 Bu, topluluğun, kelimenin dar anlamında Oedipusçu bir örgütlenmeye sahip olduğu anlamına gelmez; örgütlenmesinde, Oedipus krizinin nasıl geçirilip örgütlenmesine dair izler taşıyor anlamına gelir. Oedipus burada sürecin merkezinde olmakla beraber, süreç, simgesel bir Oedipus sonrası örgütlenmeyi gerektirir.

Nesne, şef, bir beden bulmuş üstbenlik "topluluksal" olarak da kurulmalıdır ve bu, her bir kişinin bireysel üstbenliğinin, ortak bir idealin ve kollektif bir üstbenliğin oluşturulması için topluluğun bütün üyelerine uygun gelen özelliklerini " çıkaracağı" toplumsal bir "çalışma"dan yola çıkarak yapılacaktır. İşte üstbenliğin "özgünlüğünün yitimi" dediğim budur. Bu özgünlük yitimi, ilk somut topluluklaşmalara öz bir konformizm üretmektedir. Ama, aynı zamanda, *topluma dair bir üretkenliği*, üstbenlik merciini eğretilen ve topluluktaki ötekilerden aldığı destek sayesinde, gizil olarak, kişisel üstbenlik örgütlenmesini yeniden şekillendirme ve/veya iyileştirme, onun karşısında belli bir bağımsızlık penceresi açma, *socius*'un eyleminde ikincil bir elden geçirmeye gitme imkânını sağlayan bir üretkenliği de kapsamaktadır.

O zaman bu durumda öznenin Oedipus sonrası üstbenlikle ilişkisinin topluluksal bir dolaylılığı, yeniden elden geçirilmesinin topluluksal bir zamanı vardır.

Bu dolaylılık latans döneminde oluşur ve ergenin toplulukla ilişkisine temel teşkil eder.

Bu topluluk üstbenliğine dayanma, böylece içselleştirilen topluluk yasasına dayanma, Freudcu deyimle "babanın karşısına tek başına çıkma"yı (1921) mümkün kılacaktır. Bu deneyim, topluluğun desteği ve çocuğa veya ergene fethetmesi için izin verici desteği sayesinde, babayla yüzleşme imkânının kurucusu olacaktır.

Ne kadar latent çocuk için "babanın karşısına tek başına çıkma" olasılığını tamamen dışlayamasak da, bu dönem *ergenliğin* özelliklerine daha çok uymaktadır. F Fornari'nin ergenliğin "devrimci" dönemi dediği ve ergenin, "yasa namına" babasına karşı direndiği dönemi belirtir.

Bu "devrimci" dönem, yasanın istismarını, yasanın yerleşmesinin içerdiği şiddet "cazibesi"nin kalıntılarını, kurulmasına katkıda bulunan saldırganla birincil özdeşleşmenin izlerini ifşa etmenin önünü açar, üstbenliğin köklerini hâlâ ilkel Id'de salmış kısmını ele almanın da gizil olarak önünü açar.

Amacı, Winnicott'un "ötekinin karşısında tek başına olma yeteneği" diye adlandırdığı, bireyleşmenin fethinin ilk zamanı, nesnenin, dolayısıyla benliğin, içsel tasarımlanmasının dış nesneden farklılaşmasının öznelliklerarası ve psişelerarası ilk işaretinin karmaşıklıklaştırmış bir şekline ulaşmaktır.

Bu, nesnenin ruhsal gerçekliğinden daha bağımsız bir ruhsal gerçekliğin farklılaşmasında önemli ve belirleyici bir zamandır.

Bu pattern ardından, Oedipus rekabetinin devreye girmesiyle, "çiftin karşısında tek olma yeteneği" dediğim, "birincil sahne"nin kökeni, hayal denilen şeyin ilk yapılanma işareti olan bir pattern olarak açılacaktır. Bu pattern Oedipus sonrasının oluşmasıyla eşzamanlıdır.

Latent bir şekilde topluluğa ve topluluk üstbenliğine dayanan, "babanın karşısına tek başına çıkma" yeteneği, bu üstbenliğin açılışının bir sonraki zamanıdır ve tek başına olma yeteneğinin ilk ergenlik şeklinin özelliklerini taşır.

3/TOPLULUK KARŞISINA TEK BAŞINA ÇIKMA YETENEĞİ

Freud, 1921'de, "Kitlelerin psikolojisi ile Benliğin Analizi"nin ekinde, *Totem ve Tabu*'da kurguladığı başlangıçtaki kurumun oluşturulmasını geliştirir ve kurucu "kardeşler antlaşması"nın bir devamını tahayyül eder.

Başlangıçtaki babanın yıkıcı narsisizminin etkisiyle annesinin

daha çok koruduğu ve dolayısıyla babanın haset saldırılarından korunan en küçük kardeş, annesinin kışkırtmasıyla, ilkel katilin epik bir versiyonunu icat eder. Bu versiyonda, babasını tek başına öldürmekte, "babasının karşısına tek başına çıkmaktadır" O, diyor Freud, ilk epik şairdir, kurucu eylemi simgeleştirmeyi başarmış ilk insandır. Kahramanın destanında cinayet tasarımlanmıştır, simgeseldir, infaz simgesel olarak hayali tasarımlamada ve tasarımlama ile gerçekleşir.

Destanda, topluluğun "tarihi" özelliği ve onunla birlikte de topluluk desteğinin etkin rolü silinmiştir. Ama, yine Freud'a göre, epik kahramanın yanında, küçük hayvanların bulunması, topluluğun latans haline geçirildiğini, perde arkasındaki sessiz varlığını, babanın nazarına hedef olma ve onunla yüzleşmenin topluluksal temelini hatırlatmaktadır.

Epik şair, kendisini, kendi tarihinin kahramanı, tarihin kahramanı gibi sunmaktadır; böylece birey, üzerine dayandığı topluluksal temelden, tasarımlamayla ayrılmakta, bireysel bir psikoloji olasılığına ulaşmaya başlamaktadır.

Geliştirdiği hayali kurgu yeni bir yanılsamanın, bireysel yanılsamanın, tek başına gerçekleşme yanılsamasının üstünde yükseliyor, ama topluluk karşısında bireyselleşmiş öznel bir tavrın da önünü açıyor.

Öznel sahiplenme sürecinde, bu sürecin her aşamasında gelişmesini mümkün kılan destekler, öznel bütünleşmeleriyle birlikte, "geçişsel olarak" silinmelidir. Özne, kendisini, bulduğunu "yaratan" olarak, bulduğunu yaratabilme yeteneğine sahip olan olarak tasarımlar. Örgütleyici bir anı bulup kendiyile bütünleştirdikçe ve simgeleştirdikçe, bu öznel bütünleştirmenin kendisinin tanıklığı olarak, ulaşılmasının tanıklığı olarak, özne, yeni deneyimi yapmasını ve içselleştirmesini sağlayıcı

azleder¹⁰, desteğini latent hale koyar.

Öznenin, "kardeşleri"nden destek alarak, Oedipus sonrası üstbenlik örgütlenmesini değiştirme yeteneği, üstbenliği özgünlüğünden yitirtme yeteneği, "babanın karşısına tek çıkma" yeteneğinde kendini gösterir, bu simgesel deneyimde eğretilenir ve topluluksal desteğini bu eğretilme içinde siler. Özne topluluğun kahramanı olarak oluşur.

Böylece, tek başına fetih yanılmasa, yanılşamayı aşan, tek başına fethi mümkün kılan bireyleştiren öznel bir deneyim oluşmasına imkân tanır: kendine özgü etkiler yaratır.

Arzunun yanılşamada gerçekleşmesi, simgesel tamamlanmayı ve ruhsal gerçekliğin bir kısmının öznel olarak sahiplenilmesini mümkün kılıyor.

Ancak, "babanın karşısına tek başına çıkan"ın, simgesel tamamlanmasını mükemmelleştirmek için, gerçek bir topluluk kahramanı –Freud "büyük insan" diyordu, ona göre, simgesel figürü de "İnsan Musa"ydı– olarak ilan edilebilmesi için, bir de topluluk tarafından da öyle bilinmelidir. Başlangıçtaki babaya karşı yalnızlık deneyiminde kazanılan simgesel gerçekleşmenin de, sırası geldiğinde, topluluk karşısında dayanak görevi görebilmesi gerekir.

Babanın karşısına tek başına çıkabilme yeteneğiyle diyalektik bir bağı olan özne, "topluluk karşısında tek başına olma yeteneğini" edinmelidir. "Kitle psikolojisi ile Benliğin Analizi"ne 1921'de yazdığı ekte, Freud, diyalektik bağ içindeki iki unsuru üst üste koyar. Epik şair de aynı sahnede topluluğa doğru tek

10 *Fransızca'da azletmek anlamına gelen déposer fiilinin* burada birçok anlamı vardır. Bir şefin "azlı" gibi yerinden edilmek anlamına gelir, ama aynı zamanda bir tortunun oluştuğu, bir şeylerin dibe çöktüğü ve böylece orada tabakaların oluştuğu anlamına gelir, bir de tanıklık etmek anlamında ifade vermek de olabilir, o zaman tanıklık etmek anlamını taşıyacaktır.

başına ilerler ve başlangıçtaki babanın katli destanını anlatır.

Gazasını topluluğun önünde sahneleyerek bireyliğini eyleme geçirir, bireysel bir psikoloji imkânını fetheder.

Topluluğun önünde ve ilkel narsisizm figürünün katli yasası namına, böyle tek başına babasının karşısında bireyleşerek yaratıcı gücü kabul ettirir, topluluksal konformizmden kopar, kolektifin içinde bireyliğe hak kazanır.

Bu deneyim bireyselleştiren üstbenliğin çifte engelini –bir taraftan ötekilere benzer olmak, aynı ortak yasaya riayet etmek, istisnai konumdan uzaklaştırılmış olmak ve diğer taraftan, topluluklaşma içinde tek ve bireyleşmiş olmak– aşar.

Bireyi belirleyen ikame edilebilir olmasıyla birlikte biricik olmasıdır

Şüphesiz bu deneyim, topluluk hayatında yaratıcı olma imkânının, yani eşzamanlı olarak, hem gelenek içinde kalmak, hem de gelenekten yola çıkarak yeniyi yaratma imkânının kökenini oluşturmaktadır. Bu da, paradoksal olarak, aynı anda, hem topluluğu ve onu tesis eden geleneğin yasasını tanımayı, hem de yaratmak için bu yasadan uzaklaşmayı öngörür.

Bu deneyim, W R. Bion'un topluluk hayatındaki "mistik" olarak nitelediği o figürüyle çakışmıyor mu?

Bu konuma erişmek için yalnız çaresizlik halinin kabullenilmesi ve yardımsızlık haliyle simgesel bir öznel yüzleşmenin gerektiği ve bundan, yalnızlığa ve çaresizliğe rağmen, yeniden kavuşulan düşünmenin ve tasarımlamanın, kendini düşünmenin ve kendini tasarımlamanın, tek başına, kökenin tasarımlanmasıyla kendini irdelemenin gerekli olduğu görülecektir.

Topluluk karşısında tek başına olma yeteneği daimi bir yetenek değildir, bir kere fethedildikten sonra otomatik olarak sürdürülemez, topluluklara aidiyetin sınır bir konumudur. Yani

"kesin olarak" fethedilmemiştir. Daha ziyade, topluluk konformizminin bireysel yaratıcılıkla ilişkide öne her fazla çıkışında, kolektif inkâr, kendiliğin temel bir kısmının tanınmasını tehdit ettiğinde, fethetmenin veya yeniden fethetmenin gizil gücü gibi düşünülmelidir.

Yine, bu yeteneğin, hep bireysel yaratıcılığın fethi doğrultusunda, kendini cinsiyetli varlık, topluluklar ve toplumsal örgütlenmenin karşısında tekil arzu varlığı olarak sunmanın imkânını da temsil ettiğini göreceğiz. Bu anlamda, bu yetenek, topluluksal ve topluma dair narsisik antlaşmanın dayattığı ideallere ve değerlere boyun eğme temelinde edinilmiş narsisik bir topluluk teyidinin bedeline karşı, gerçek bir kendiliğin olumlanması imkânına tanıklık eder.

Bu, deneyimin iç imkânlarının şartlarıyla ilgilidir, ama bu şartların yerine gelebilmesi için bazı dış şartların var olması gerekmektedir.

Çünkü, öte yandan ve kaçınılmaz olarak, topluluktan dışlanma riskiyle, üstlenilmesi gereken bir yalnızlık riskiyle karşı karşıyadır. "Topluluğun karşısına tek başına çıkan", bu kimliğin ifşa edilmesinden sonra, farklılaşmış birey olarak "yaşamaya devam edebilmelidir" Bu da içsel yeteneğinin dışında bazı şartlar içerir.

Topluluğun kolektif "cevabı", başarısı için de belirleyicidir. Nitekim, kendi bireyliklerinin namına tek başlarına bu şekilde öne çıkanlara hoşgörü göstermeyen, kolektif narsisik antlaşmaya meydan okuyanın toplulukta yaşamaya devam etmesine izin vermeyen, bu gasıbı, konformizm bozguncusunu toplumdan dışlayan topluluklaşmalar, örgütlenmeler vardır.

Kurumlar, örgütlenmiş topluluklaşmalar, farklılaşmamış ortak temellerinin kırılması tehdidine karşı, her değişimin, her ye-

niliğin sebep olduğu değişim felaketi tehdidine karşı kolektif savunmalar geliştirirler (E. Jaques, 1955).

Hatta bu onların birincil işlevlerinden biridir: örgütlenmelerini tehdit edebileceklere karşı örgütlenmek. Yaratıcı, grubun karşısına tek başına çıkan, bunu yaparken ortak düzeni ihlal eder, onu dağılma tehlikesiyle karşı karşıya bırakır, topluluk bütünlüğüne gerekli olan yanılısama temelini tehdit eder.

Dolayısıyla, topluluk karşısında tek başına olma yeteneğinin oluşturulmasında dış bir şart gereklidir; topluluğun cevabı, kendini ifşa edenin, özdeşleştirici vekillikle, herkesin kendi içinden hayal ettiği kahramanlık jestini gerçekleştirebilmesi için, topluluğun her bir üyesinin ya da yeterli sayıda üyesinin özdeşleşmiş olduğunu göstermelidir.

Topluluğun karşısına tek başına çıkan, paradoksal olarak, toplanan üyelerin tamamı için "çalışmak" zorundadır.

Bu da, önerdiği bireyleştirici macerada, kendisini izleyen ötekilerin yeteneklerinin ötesine geçemeyeceği anlamına gelir. Yine, sözel "destanı"nda, dinleyicilerin ve hakim kültürün, başlatıcı hareketin ağırlığını, onunla birlikte üstlenme yeteneğini göz önünde bulundurması gerekir anlamına gelir.

Şimdi artık bana, bu farklı şartların burada da oluşmasını ve bu temelde, toplu ve tekil olarak, bağdaştırmacı topluluk kimliğimizden, orada işleyen ruhsal gerçeklikle temasımızı ilerletecek birşeyler çıkarmaya devam edebileceğimizi ümit etmek kalıyor.

Fransızcadan çeviren: Yaman Aksu

Yazarlar Hakkında

Didier Anzieu (1922-2000): Fransız psikanalist; Topluluklardaki imgesel yaşantıyı kuramlaştırmış, topluluk psikanalizi deneyimiyle birkaç nesil, topluluk psikanalisti de dahil olmak üzere psikanalist yetiştirmiştir. W Bion ve M. Klein'in çalışmalarını topluluk bağlamında ve psikosomatik kliniğinde daha ileri götürmüştür. Fransa Psikanaliz Derneği'ne bağlı olup (Association Psychanalytique de France; APF), CEFFRAP adlı topluluk süreçlerini inceleyen (CEFFRAP: Cercle d'Etudes Françaises sur la Formation et la Recherche Active en Psychologie) "Psikolojide etkin araştırma ve eğitim için Fransız Eğitim Topluluğu" adında bir dernek de kurmuştur.

Wilfred Ruprecht Bion (1897-1979): İngiliz psikanalist; Mélanie Klein'in gelişim kuramını psikozlara ve topluluk kliniğine uyarlamasıyla ve "Düşünce Kuramı" ile psikanalizin dünya- ca kabul görmüş kuramcılarından biridir. Yine aynı psikanaliz kurumuna bağlı (British Psychoanalytical Society) John Rickman'la lidersiz topluluk deneyimiyle de ünlüdür.

José Bleger (1922-1972): Arjantin'li psikanalist; Marksist ve mücadeleci komünist kimliğiyle de tanınır. Psikoz uzmanı ve sınırdurum vakalarının klinisyeni olması, psişenin temelindeki "ilkel ayrışmamışlık" olgusunu kavramlaştırması ve "ikircikli kişilikler" kuramıyla ünlüdür. M. Klein ve FairBairn'den etkilenmiştir.

Florence Guignard: İsviçre doğumlu çağdaş Fransız psikanalist. Yapıtları izleyicisi olduğu W Bion ve Donald Meltzer'in izlerini taşır. Paris'te Bion ekolünün önemli temsilcilerinden olup çocuk, ergen ve erişkin psikanalistidir. Annie Anzieu ile

Avrupa Çocuk ve Ergen Psikanalizi Kurumu (Société Européenne pour la Psychanalyse de l'Enfant et de l'Adolescent; SEPEA) adlı bir dernek kurmuştur. Paris Psikanaliz Kurumu (Société Psychanalytique de Paris) asil üyesi ve başkan yardımcısıdır.

René Kaës: Çağdaş Fransız Psikanalist. Anzieu'nün kurduğu CEFFRAP'ın başkanıdır. Topluluk psikanalizi, ideolojiler, kurumlar, göçmen kliniği üzerine önemli yapıtları vardır. Lyon II üniversitesinde Psikoloji profesörüdür.

Otto Kernberg: Çağdaş Psikanalist ve Psikiyatri profesörü. New York'da Cornell Medical Center'da faaliyetini sürdürmektedir. Uluslararası Psikanaliz Birliğinin (IPA) geçen dönem başkanıdır. Yapıtları Rorschach testinden nesne ilişkileri kuramına, karşı-aktarımdan sevgi yeteneğine kadar uzanan bir çeşitlilik sergiler. Borderline kişilikler üzerine yapıtlarıyla ünlü olup, narsizm üzerine yapıtları uluslararası bir üne sahiptir.

Nicos Nicolaidis: Çağdaş Yunan asıllı İsviçreli psikanalist. Yapıtları psikosomatik tıp ile psikanaliz pratiğinin birlikteliklelerinin izlerini taşır.

Denys Ribas: Çağdaş Fransız Psikanalist. Winnicott'un görüşlerini kendine özgü bir anlayışla pratiğine ve kuramına yansıtmıştır. Paris Psikanaliz Kurumu asil üyesidir.

Rodolfo Rodriguez: Çağdaş Güney Amerika asıllı İsviçre'li psikanalist.

René Roussillon: Çağdaş Fransız psikanalist; Paris Psikana-

liz Kurumu'nun asil üyesi olup, çağdaş Fransız psikanalizinin önde gelen kuramcılarındandır. Yapıtları Winnicott'un ve ünlü Fransız topluluk psikanalistlerinin kuramlarının etkilerini taşır. Lyon Üniversitesi'nde psikoloji profesörüdür.

Silvia Amati-Sas: Çağdaş İtalyan Psikanalist.

Psikanaliz Gündemi Dizisinin Sorumluları

Bella Habip: Psikanaliz Gündemi dizisinin editörü ve bu ilk seçki makaleleri kitabını yayına hazırlayan Bella Habip, Grenoble Üniversitesi Klinik Psikoloji bölümü mezunu ve Paris Psikanaliz Kurumu üyesidir. İstanbul'da çocuk ve erişkin psikanalisti olarak faaliyetini sürdürmektedir.

Stella Ovidia: Paris V Üniversitesi Patolojik Psikoloji Bölümü mezunu ve Paris Psikanaliz Kurumu üyesidir. İstanbul'da psikanalist olarak faaliyetini sürdürmektedir.

psikanaliz gündemi

bensizbiz

Topluluk Zihniyetinin Psikanalizi

...Freud sonrası psikanalistlerin üzerine eğildikleri topluluk olgusu, topluluğun salt bireydeki yansımalarıyla yetinmez; topluluğun kendine özgü psişik işleyişini de ileri sürer; bu işleyiş uç durumlarda, tüm bireyleşmelerin önünü kesip mutlak tahakküme, yani hipnoz ilişkisine yol açar.

Etkilemelerimiz, etkilenmelerimiz, içinde hipnozu da barındıran topluluk zihniyeti ile ilgili oldukları sürece, birey olarak özgürlük alanımıza dair tasarılarımız daha az iyimserlik barındırır. Bu duruş, Baba Freud'dan devralınan, topluluklara özgü karamsarlığın, hatta bir horgörünün izini mi taşımaktadır, yoksa somut bir gerçekliğin psikanaliz dilinde kendine ifade buluşu mudur? Belki bunların her ikisi de vardır. Ama hipnozla olan hesaplaşma nasıl hâlâ psikanalizin gündemindeyse –madem ki aktarım ilişkisi onu yeniden doğuruyor– psikanalizin topluluklarla ilgili keşfedeceği sonsuz olanaklar da o derece gündeminde.

Bu olanakların, tüm insan topluluklarının psikolojisi üzerinde düşünenlere, yönetime ilgi duyanlara, ya da yönetmeden ve yönetilmeden de bir arada yaşamak üzerine soruları olanlara, beraber gelişme, beraber yol katetme üzerinde düşünenlere; öznelararası ortak, geçişli, açık alanlar yaratarak birlikte gelişmek isteyenlere, bir ses getirmesi dileğiyle...

350 TL

ISBN 975-8607-35-9

